

01 5918

Slovanská knihovna

SLOVANSKÁ KNIHOVNA

3186292902

3186292902

Николай Гоголь

215918

МЕРТВЫЕ ДУШЫ

У Львовѣ 1882

Накладомъ редакціи „Дѣла“

НИКОЛА ГОГОЛЬ

МЕРТВІ ДУШІ

АБО

ВАНДРІВКИ ЧИЧИКОВА.

123313

ПОЕМА

МИКОЛАЯ В. ГОГОЛЯ.

Гоголь М. В. М. (1816)

—} Накладомъ редакціи „Дѣла“ {—

Л Ъ В Ъ В Ъ.

Зъ друкарні Товариства имени Шевченка,
підъ зарядомъ К. Беднарского.

1882.

215913

Г Л А В А I.

Въ ворота гостинницѣ губерніального мѣста NN вѣхала доволѣ гарна, невеличка бричка на ресорахъ, въ якѣй ѣздить старі кавалеры: пенсіоновані підполковники, штабові капитаны, помѣщики, що мають около сотнѣ душъ мужикѣвъ, словомъ всѣ ті, котрыхъ называютъ панами середной руки. Въ бричцѣ сидѣвъ павокъ, не красивый, але й не поганый лицемъ, не надто товстый, не надто тонкій; не можъ сказати, щобы старый, однакожь и не те, щобъ надто молодой. Вѣздъ его не наробивъ въ мѣстѣ зовсѣмъ нѣякого шуму, анѣ підчасъ него не сталося нѣчого цѣкавого; тільки два мужики, що стояли край дверей шинку противъ гостинницѣ, высказали деякі замѣтки, що впрочѣмъ болѣе тыкалися повозу, нѣжь того, хто въ нѣмъ сидѣвъ. „Ади, бра“, сказавъ одинъ до другого, „онъ яке колесо! що ты гадаєшь? чи доѣде се колесо, коли бълучилося, до Москвы, чи не доѣде?“ — „Доѣде“ отповѣвъ другій. „А до Казаня, думаю, не доѣде?“ — „До Казаня не доѣде“, отповѣвъ другій. На тѣмъ розмова и скѣнчилась. Тай ще, коли бричка підѣхала близъ гостинницѣ, пострѣчався молодой чоловікъ въ бѣлыхъ, канафасовыхъ штанахъ, дуже вузкихъ и короткихъ, въ фракѣ съ претенсією на моду, зъ підъ котрого видно було сорочку, застягнену тульскою шпилькою съ бронзовымъ пистолемъ. Молодой чоловікъ обернувся назадъ, поглядѣвъ на поѣздъ, придержавъ рукою капелюхъ, що мало не злетѣвъ отъ вѣтру, и пішовъ въ свою путь.

Коли поѣздъ вѣхавъ на подворѣ, на зустрічъ пану выбѣгъ трахтирный слуга або „половой“, якъ ихъ называютъ въ російскихъ трактирахъ, чоловічокъ до тои степени живой та рухливый, що навѣтъ годѣ було розглядѣти, яке було у него лице. Онъ выбѣгъ проворно съ сер-

ветою въ руцѣ, весь довгій и въ довгѣ, демикотонѣмъ сурдутѣ, съ станомъ трохи не на самыхъ клубакъ, мотнувъ патлами и попровадивъ проворно пана здовжѣ цѣлои деревляной „галдареѣ“, щобы показати ему свѣтлицю, яку тамъ Богъ ему пославъ. Свѣтлица була, якъ звычайно, бо и гостинница була, „якъ звычайно“, то есть именно така, якъ бувають гостинницѣ по губерніяльныхъ мѣстахъ, де за два рублѣ на добу подорожный одержитъ выгѣдну свѣтлицю съ швабами, що мовъ чорносливы вызирають зъ усѣхъ кутѣвъ, и съ дверми до сусѣднои кѣмнаты, завсѣгды завалеными комодою, де помѣщуеся сусѣдъ, мовчазный и сумирный чоловѣкъ, тѣлько надмѣрно цѣкавый, радъ знати всяку подробицю подорожного. Знадворна, фацията гостинницѣ, ѡтповѣдна була до еи нутра: се бувъ довжезный будынокъ въ два поверхи; долѣшна часть не була выбѣлена и стояла таки въ темно-червоныхъ цеголкахъ, що ще дужше потемнѣли ѡтъ перемѣнъ лихой погоды и вже зъ роду мабуть були брудненькї; горѣшна часть була вымазана вѣковистою жовтою краскою; въ сподѣ были склепики съ хомутами, мотузѣмъ и смушками. Въ самѣмъ крайнѣмъ склепику, або краще въ ѡкнѣ помѣщався продавецъ грѣтои съ медомъ горѣвки, съ самоваромъ изъ червонои мѣди и лицѣмъ такъ само червонымъ, якъ самоваръ, такъ що зъ далека можъ було подумати, що въ ѡкнѣ стояли два самовары, коли бъ одинъ самоваръ не бувъ съ чорною якъ смола бородою.

Поки проѣзжїй панъ оглядавъ свою свѣтлицю, внесли еѣ спратки: попередъ всего куферъ зъ бѣлои шкѣры, троха вже вытертый, знакъ, що не першїй разъ бувъ въ дорогѣ. Куферъ внесли вѣзникъ Селифанъ, низенькїй чоловѣкъ въ кожусѣ, и льокай Петрушка, хлопакъ лѣтъ трїицяти, въ обширнѣмъ, выходженѣмъ сурдутѣ, якъ видно, зъ пановыхъ плечїй, хлопакъ троха суровый зъ виду, съ дуже великими губами и носомъ. Слѣдкомъ за куфромъ внесено невеличку шкатулку зъ червоного дерева, съ штукными выкладками изъ корельскои березины, правила до чобѣтъ и печену курку, завиту въ синїй папѣръ. Коли все те внесено, вѣзникъ Селифанъ пѣшовъ до стайнѣ пѣклуватись бѣля конїй, а льокай Петрушка почавъ уладжу-

ватися въ маленькомъ передпокою, цюпочѣ дуже темной, въ котру онъ встигъ уже втягнути свой плащъ, а разомъ съ нимъ якійсь свой властивый запахъ, котрый удѣлился и принесенному сейчасъ опѣсля мѣшкови съ всякими льокайскими придабашками. Въ клѣточѣ онъ приладивъ до стѣны вузенькій тапчанъ и накрывъ его чимось подобнымъ до невеличкои перины, набитымъ и плоскимъ, якъ блинъ, и певно такожъ такъ само засмальцованнымъ, якъ блинъ: тоту перину ледви удалось ему выпросити у хозяина гостинницѣ. Поки що слуги порались та вештались, панъ зайшовъ до спѣльного салюну. Якъ то бувають тѣ спѣльные салюны — каждый подорожный знае ажъ надто добре: тѣ самі стѣны, помальовані олійною краскою, горою закопчені димомъ люлюкъ, а доломъ вытерті спинами всѣлякихъ подорожныхъ, а ще бѣльше тутешныхъ купцѣвъ, бо купцѣ въ торговій дни приходять сюды купками по шѣсть-сѣмь чоловікъ выпити свою звичайну „пару чаю“; та сама почорнѣла стеля; той самъ задымлений павукъ съ множествомъ висячого скла, котре подкидувалось и звенѣло за кождый разъ, коли прислужникъ бѣгавъ по вытоптаноі подлозѣ, смѣло помахуючи такою, на котроі сидѣла така сама безлѣчь чашокъ съ чаемъ, якъ птахѣвъ на березѣ моря; тѣ самі образы на цѣлу стѣну, мальовані олійными красками; словомъ, все то само, що и всюды; только й рѣжницѣ, що на одиомъ образѣ намальована була нимфа съ такими величезными грудьми, якихъ читатель певно ѣтъ роду не видавъ. Подобна играшка природы впрочѣмъ лучаеся на многихъ историчныхъ образахъ, не знати, коли, ѣтки и кимъ привезеныхъ до насъ до Россіи, иногдѣ навѣтъ нашими вельможными любителями штукъ, що понакупляли ихъ въ Италіи, за радою своихъ проводниківъ.

Нашъ подорожный знявъ зъ себе капелюхъ и розмотавъ зъ шиѣ вовняный рѣжноцвѣтный шаликъ, якій жонатимъ приладжуе власными руками жѣнка, даючи при томъ ѣтповѣдній науки, якъ нимъ завиватися; хто ихъ приладжуе нежонатимъ, того напевно не можу сказати. Богъ ихъ знае: я нѣколи не носивъ такихъ шаликовъ. Розмотавши шаликъ, нашъ панокъ казавъ подавати ѣдѣ. Поки що ему подавали всѣлякы, звичайны по трактирахъ стравы,

якъ ось: борщъ съ ушками, нарочно про нагоду переходуваными черезъ кѣлка недѣль, мовокъ зъ горошкомъ, ковбаски съ капустою, печену курку, соленый огѣрокъ и вѣковистый тортъ съ макомъ, завсѣгды готовый до услуги; поки все те ему подавали, и подогрѣте и таки холодне, ѣнъ заставивъ слугу, чи то полового, балакати всяку всячину о тѣмъ, хто державъ упередъ сей трахтирь, а хто теперь, и чи богато дае доходу, и чи великій поганецъ ихъ хозяинъ; на що слуга, якъ звичайно, сказавъ: „О, великій, прошу пана, злодюга!“ Такъ то въ просвѣченой Россіи е ѣ теперь дуже богато поважныхъ людѣй, котрѣ безъ того не можуть пообѣдати въ трахтирѣ, щобъ не побалакати съ слугою, а иногдѣ навѣтъ забавно не посмѣятись надъ нимъ. Впрочемъ гѣсть не все про пусте роспытувавъ: ѣнъ дуже докладно роспытавъ, хто въ мѣстѣ губернаторъ, хто предсѣдатель палаты, хто прокуроръ, словомъ, не поминувъ нѣ одного знатнѣйшого урядника; але ще докладнѣйше, якось навѣтъ сердечно роспытувавъ про всѣхъ значнѣйшихъ помѣщикѣвъ, кѣлько у котрого душъ мужикѣвъ, якъ далеко живе ѣтъ мѣста, навѣтъ якои вдачѣ и якъ часто заѣздитъ до города; роспытавъ уважно, въ якѣмъ станѣ тутешній край: чи не було якихъ недугѣвъ въ ихъ губерніи, поголовныхъ горячокѣ, якихъ небудь смертельныхъ лихорадокѣ, ѣспы и то що, а все такъ и съ такою увагою, котра показувала щось бѣльше, нѣжъ просту цѣкавѣсть. Въ захованю гостя було щось статочного и чистивъ ѣнъ нѣсъ дуже голосно. Не знати, якъ ѣнъ то робивъ, досыть того, що нѣсъ его гримѣвъ, якъ труба. Тота, на видѣ зовсѣмъ невинна прикмета, додала му прецѣнь чимало поваги въ очахъ трахтирного слуги, такъ що ѣнъ за кождымъ разомъ, коли почувъ той звукъ, потрясавъ патлами, простуваясь съ бѣльшою пошановою и нахиливши зъ высоты свою голову, пытавъ: чи не потрѣбно чого ласкавому пану? По обѣдѣ гѣсть выпивъ чашку кавы и сѣвъ на софу, поѣдложивши собѣ за спину подушку, котру въ россійскихъ трахтирахъ замѣстъ еластичной шерсти напыхаютъ чимось дуже похожимъ на цеглу и камѣне. Тутъ ѣнъ зачавъ позѣхати и росказавъ ѣтвести себе до своего нумеру, де положився

и проспавъ двѣ години. Отпочивши, онъ написавъ на свистку паперу, по просьбѣ трактирного слуги, урядъ, имя и прѣзвище, для донесеня, куды належится, въ полицію. На паперѣ слуга, идучи долѣ сходами, прослѣбизувавъ ось що: „Колѣжскій совѣтникъ Петро Ивановичъ Чичиковъ, помѣщикъ, за своими потребами.“ Поки слуга все ще слѣбизувавъ написане, самъ Павло Ивановичъ Чичиковъ пошовъ оглядати мѣсто, и бачилось, мѣсто вдоволито его, коли побачивъ, що оно нѣ въ чѣмъ не уступае другимъ губерніальнымъ мѣстамъ: сильно была въ очи жовта краска на камѣнныхъ домахъ и скромно темнѣла сѣра на деревянныхъ.

Домы були на одинъ, два и пѣвтора поверха, съ неотлучнымъ мезаниномъ, котрый губерніальнымъ будовничимъ певно выдаеся дуже великою прикрасою. Мѣсцями тѣ дома такъ и губилися середъ широкои якъ поле улицѣ и безконечныхъ деревяныхъ парканѣвъ; мѣсцями горнулися въ купу, и тутъ видно було большій рухъ народа, больше житя. Стрѣчались майже сполокани дождемъ вывѣски съ обварѣнками и чобѣтьми, де-куды съ нарисованными синими штанами и подписомъ якогось Аршавского кравця; инде магазинъ съ капелюхами, шапками и надписомъ: Иностранецъ Василь Федоровъ; инде нарисованый бувъ бильярдъ съ двома грачами въ фракахъ, въ які убираются у насъ на театрахъ гостѣ, що въ послѣднѣмъ актѣ выступаютъ на сцену. Грачѣ намальовані були съ прицѣленными киями, съ руками троха повыкручуваными въ задъ и съ повыкривлюваными ногами, котрыми ино-що въ воздухѣ выкинули гопака. Подъ всѣмъ тымъ стояло подписано: И вотъ заведеніе. Де-куды таки на середъ улицѣ стояли столы съ орѣхами, мыломъ и медяниками, похожими на мыло; инде гостинна съ нарисованою товстою рыбою и вѣткнутыми въ ню вилками. А найчастѣйше стрѣчались почорнѣлы, двоголовы царскы орлы, замѣстъ котрыхъ теперъ уже всюды стоитъ коротка а зрозумѣла надпись: Кабакъ. Бруки всюды були плохенькы. Онъ заглянувъ и до мѣйского саду, въ котромъ стырчали тоненькы деревця, що лихо поприймались и поподпираны были въ споду дощаними трикутниками, дуже

гарно помальоваными зеленою, олійною краскою. Впротімъ хоть деревця тї не вышїи були тростини, о нихъ сказано було въ газетахъ при описі ліквінаціи, що „мїсто наше украсилося, дякувати старанню мїйского головы, садомъ, въ котрїмъ тїнисті, широко-гнїясті дерева дають прохолоду въ жаркій день, и що було се трогательно бачити, якъ сердца горожанъ трепетїли въ надїїрї подани и проливали потоки слїзъ на знакъ признаня для господа гравоначальника.“ Роспытавши докладно вартового полицїанта, куды можъ ближе зайти, въ разї потреби, до соборной церкви, до урядовъ, до губернатора, онъ пїшовъ поглянути на рїку, що текла посередь мїста; по дорозї оддеръ прибитый до стовпа афишъ, на то, щоби дома прочитати его докладно, поглядївъ пильно на проходячу по деревляномъ тротуарї даму не поганеньку въ лица, за котрою йшовъ хлопчина въ военной либерїи съ вузликомъ въ руцї, и обвївши ще разъ всї очима, немовъ по то, щоби добре затымити положенїе мїсця, пїшовъ до дому просто пїдъ свїй нумеръ, а трахтирный слуга злегка пїддержувавъ его горї скодами. Напившись чаю, онъ засївъ передъ столомъ, казавъ подати собї свїчку, вынаївъ изъ кишенї афишъ, пїднявъ его супроти свїчки и почавъ читати, прижмуривши троха праве око. Впротїмъ цїкавого на афишу було не много: представляли драму Коцебуа, въ котрїй Ролю гравъ Попльовинъ, а Кору — дївица Зяблова, — прочї акторы були ще менше знатїи; а все таки онъ прочитавъ ихъ, дїйшовъ ажъ до цїны партеру и дїзнався, що афишъ бувъ надрукований въ друкарни губерніальной управы; потїмъ перевернувъ на другїй бїкъ, щоби переконатися, чи й тамъ нема дечого, але не найшовши нїчого, протеръ очи, зложивъ огрядно афишъ и положивъ въ свою шкатулку, де мавъ звичай складати все, що тїлько єму попадало въ руки. День, бачится, закїнчивъ порцією холоднои телятины, бутелькою червоного вина и твердымъ сномъ „во всю насосную завертку“, якъ выражаются въ декотрыхъ мїсцяхъ обширной російской державы.

Весь слїдующїй день заняли визиты. Подорожный выбрався робити визиты всїмъ мїйскимъ достойникамъ. Бувъ

„съ почтениемъ“ у губернатора, котрый, якъ показалось, такъ якъ и Чичиковъ, бувъ собѣ нѣ товастый нѣ тонкій, мавъ на шиѣ Анну, и навѣтъ ходила чутка, що мавъ достати й звѣзду; впрочѣмъ бувъ великій добряга, и навѣтъ самъ вышивавъ иногда на тюлю; потѣмъ удався до вице-губернатора, потѣмъ бувъ у прокурора, у предсѣдателя палаты, у полицмайстра, у пропинатора, у начальника окарбовыхъ фабрикъ.... жаль, що троха то трудно зати-мйти всѣхъ сильныхъ міра сего; але досыть сказати, що подорожный показавъ надзвычайну дѣяльність що до визитъ; онъ удався навѣтъ освѣдчити свое поважане инспекторови лѣкарской управы и мѣстовому будовничому, и оттакъ довго ще сидѣвъ въ бричѣ, розгадуючи, кому бы ту ще отдати визиту, та тѣлько не найшлося уже бѣльше достой-никовъ въ городѣ. Въ розмовахъ съ тѣми панами онъ дуже зручно вмѣвъ подхлѣбити кождому. Губернато-рови натякнувъ такъ якось мимоходомъ, що до его губер-нии въѣздишь, якъ до раю, дороги всюды, що твой атласъ, и що тѣ правительства, що назначають такихъ мудрыхъ достойниковъ, гѣднѣ великой похвалы; полицмайстрови сказавъ щось дуже подхлѣбне про мѣстовыхъ полиціантѣвъ; а въ розговорахъ зъ вице-губернаторомъ и предсѣдателемъ палаты, котрі були ще тѣлько штатскими совѣтниками, сказавъ навѣтъ черезъ помылку два разы ваше пре-восходительство, що имъ дуже сподобалось. На-слідокъ всего того бувъ такіъ, що губернаторъ запросивъ его, зволити сего жъ таки дня до него на домашній ве-чѣрокъ, а прочі урядники й собѣ жъ, хто на обѣдъ, хто на бостончикъ, хто на чашку чаю.

О собѣ новый гѣсть, бачилось, не радъ бувъ богато говорити; а коли й говоривъ, то якимись загальниками, съ очевидною скромностю, и въ бесѣду его въ такихъ ра-захъ вхапувалися книжныя звороты: що онъ незначущій червь міра сего и не достойный того, щобы про него много турбувались, що зазнавъ богато на своѣмъ вѣку, перетерпѣвъ на службѣ за правду, мавъ много ворогѣвъ, що навѣтъ наставляли на его житѣе, и що теперь, бажаючи супокѣю, шукає въ концѣ vybrати собѣ мѣсце для житя, и що прибувши до сего мѣста, вважавъ своимъ найпер-

шимъ обовязкомъ, освѣдчити свое поважанье его першимъ достойникамъ. Ось и все, що дѣзались въ городѣ о томъ новомъ гостю, котрый дуже швидко не залишивъ показати себе на губернаторскомъ вечерку. Приготованье до того вечерка заняло звыжъ двѣ години часу, и тутъ гость показавъ таку старанность о свою туалету, якои навѣтъ не всюды подыблете. Пѣсля невеличкого пообѣдного сну, онъ казавъ подати умытиса и дуже довго теръ мыломъ обѣщюки, подперши ихъ въ нутра языкомъ; потѣмъ взявши зъ плеча трахтирного слуги ручникъ, вытеръ нимъ зъ всѣхъ бокѣвъ свое повне лице, зачинаючи зъ за ухъ, и форкнувъ упередъ два разы въ саме лице трахтирному слугѣ; потѣмъ надѣвъ передъ зеркаломъ повкушулюкъ, выщипнувъ вылазячій зъ носа два волоски и сейчасъ пѣсля того опинився въ фракъ малинового цвѣту съ ясною пасмугою. Такимъ способомъ убравшись, поторохтѣвъ въ власномъ повозѣ безконечно широкими улицами, освѣченными блѣдымъ ѳтблескомъ изъ мелькающихъ де-не-де ѳконѣ. Впрочѣмъ дѣмъ губернатора бувъ такъ освѣченный, що хотъ бы и для балю; коляски съ лѣхтарнями, передъ ганкомъ два жандармы, въ дали крики фореитерѣвъ; словомъ, все якъ треба. Вѣйшовши до салѣ, Чичиковъ мусѣвъ на хвильо зажуриити очи, бо блескъ свѣчокъ, лампъ и дамскихъ уборѣвъ бувъ страшный. Все було залите свѣтломъ. Чорный фракы мелькали и снували то окремѣшно, то купами сюды и туды, якъ снують мухи на бѣломъ, блискучѣмъ цукрѣ, въ пору жаркого, липневого лѣта, коли стара клюшница рубаетъ и дѣлитъ его на блискотячій окрушки передъ отворенымъ ѳкономъ; дѣти всѣ глядять, зѣбравшись докола, слѣдачи цѣкаво за рухами еи сухихъ рукъ, поднимающихъ молотъ, а воздушный шкадроны мухъ, поднятій легкимъ воздухомъ, подлѣтають смѣло, немовъ они ту всему паны и користаючи зъ того, що стара не добачаетъ и сонце разить еи очи, обсѣдають лакомій кусники, де одинцемъ, а де густыми купами. Насыченій богатымъ лѣтомъ, и безъ того на кождѣмъ кроцѣ находячи смачну поживу, они влетѣли зовсѣмъ не по то, щобы ѣсти, а такъ тѣлько, щобы себе показати, перейти ся въ задъ и въ передъ по купѣ цукру, потерети одна о другу задними

або передними лапками, або почухати ними собѣ по подѣ крыльцями, або, простягнувши обѣ передні лапки, потерти ними у себе надѣ головою, обернутися и зновѣ отлѣтѣти, и зновѣ прилетѣти съ новыми докучливыми шкадронами.

Не вспѣвъ Чичиковъ и оглянутись, ажъ уже губернаторъ вхопивъ его за подѣ-руку и тутъ же представивъ губернаторшѣ. Приѣзжій гѣсть и тутъ не змѣшався: онъ сказавъ якійсь комплиментъ, дуже приличный для чоловіка середнихъ лѣтъ, маючого урядъ не надто высокій и не надто низкій. Коли пары поставали до танцю и притисли всѣхъ до стѣны, онъ, заложивши руки назадъ, глядѣвъ на нихъ двѣ минуты съ великою увагою. Многі дамы були вбрані гарно и по модѣ, другі повбирались у що Богъ пославъ въ губерніальному мѣстѣ. Мужчины тутъ, якъ и всюды, були двоякого роду: одні тоненькі, що все увивалися коло дамъ; декотрі зъ нихъ були такі, що трудно ихъ було отрѣзнити отъ петербургскихъ: такъ само мали дуже глубокомысно и съ смакомъ зачесані бакенбарды, або прямо благоподобні, дуже гладко выголені лица, такъ само недбало присѣдали коло дамъ, такъ само говорили по французки и смѣшили дамъ такъ само, якъ и въ Петербурзѣ; другіи рѣдъ мужчинъ, то були товсті або такі, якъ Чичиковъ, то є, не те, щоби надто товсті, але и не тонкі. Ті противно, бокували и оступалися отъ дамъ и толькo зиркали боками, чи не заставляє де губернаторскій слуга зеленого стола для виста. Лица у нихъ були повні и круглі, на деякихъ навѣтъ були бородавки, дехто бувавъ и рабенькій; волоса на головѣ не носили нѣ чубами нѣ бучками нѣ на моду чортъ бы мене вхопивъ, якъ говорятъ Французы; волосе у нихъ було або низко обстрижене, або прилизане, а черты лица бѣльше заокруглені и здорові. Се були гонорові урядники въ мѣстѣ. Гай! гай! товсті вмѣють лѣпше на сѣмъ свѣтѣ заходитися коло своихъ дѣлъ, анѣжъ тоненькі. Тоненькі служать бѣльше „по особымъ порученіямъ,“ або толькo титулярно, и снуются сюды и туды; ихъ истнованье якесь надто легке, воздушне и зовсѣмъ ненадѣйне! А товсті нѣколи не занимають двозначныхъ мѣсць, а все прямі, и вже коли де сядуть, то сядуть порядно и твердо, такъ

що скорше мѣсце затрѣщить и угнесь подъ ними, а они вже не злетять. Поверхного блеску они не любятъ; на нихъ фракъ не такъ гарно прикросный, якъ у тоненькихъ, за то въ шкатулѣ благодать божя. У тоненького черезъ три роки не останеся нѣ одной душѣ не заставленной въ банку; у товстого супокѣйнененько гляди — и взявся денебудъ на кѣнци мѣста дѣмъ, купленный на имя жѣнки. потѣмъ на другѣмъ кѣнци другій дѣмъ, далѣ хутѣрчикъ близъ мѣста, а ѣттакъ и село съ всѣми выгодами. Въ кѣнци товстѣй, послуживши Богу и цареви, заслуживши загальну пошану, покидае службу, перебираеся и робится помѣщикомъ, славнымъ россійскимъ паномъ-хлѣбосоломъ, и живе, и гарно живе. А по его головѣ зновъ тоненькї наслѣдники перепускають, россійскимъ звичаемъ, на вандрѣвочкахъ все ѣтцѣвске добро. Нѣчого скривати, що майже именно такі думки займали Чичикова въ той часъ, коли ѣнъ оглядавъ товариство, а наслѣдокъ зъ того бувъ, що ѣнъ въ кѣнци прилучився до товстѣхъ, де стрѣнувъ майже самї знакомї лица: прокурора, съ дуже чорными, густыми бровами и капочку пѣдмигуючимъ лѣвымъ окомъ, такъ немѣвъ бы говоривъ: „Ходѣмъ-но, бра, въ другу свѣтлицю, тамъ я тобѣ щось скажу.“ — чоловѣка впрѣчѣмъ серіозного и мовчаливого; почтмайстра, чоловѣчка низенького, але дѣтепного и филозофа; предсѣдателя палаты, дуже розсудного и любого чоловѣка, — и всѣ они повитали Чичикова, якъ старого знакомого, за чимъ гѣсть ѣтклонювався, трошка бокомъ, хотъ и не безъ чемности. Тутъ же познакомився ѣнъ съ дуже щирымъ и чемнымъ помѣщикомъ Маниловымъ и троха непроворнымъ на видъ Собакевичемъ, котрый ѣтъ першого разу наступивъ ему на ногу и сказавъ „прошу не гнѣватись.“ Тутъ якъ разъ ему вткнули карту до виста, котру ѣнъ принявъ съ такимъ самымъ чемнымъ поклономъ. Они сѣли за зеленыї столъ и не вставали вже ажъ до вечерѣ. Всѣ бесѣды зовсѣмъ перервалися, якъ се дѣеся завсѣгды, коли люде въ кѣнци займуться справдѣшнымъ дѣломъ. Хотъ почтмайстеръ бувъ дуже бесѣдливый, але й той, взявши карты въ руки, сейчасъ надавъ своему лицу дуже мыслячїй видъ, покровѣ горѣшну губу долѣшною и остався въ такомъ положенїю

ажъ до конца, гры. Выходячи зъ фигуры, онъ сильно вда-
ривъ рукою по столѣ, примовляючи, коли була дама:
„Цацда, стара, попада!“ а коли король: „Пашовъ, там-
бовскій, мужикъ!“ А председатель примовлявъ: „А я его
по за усь! а я еи по за усь!“ Иногда при ударѣ картъ
по столѣ вырывались выкрики: „А, була, не була, коли
на що, то бубень!“ або по просту оклики: „черви! чер-
воточина! пикенція!“ або „пикендрась! пикурущихъ!
пикура!“ а навѣтъ прямо: „пикухъ!“ назвы, на котрѣ
они по ерехрещували масти въ своѣмъ товариствѣ. По
сконченню гры спорили, якъ звычай, досить голосно. Нашъ
приѣзжій гость такожь споривъ, але якось дуже зручно,
такъ що всѣ бачили, що онъ споривъ, а мѣжь тымъ спо-
ривъ для приемности. Онъ нѣколи не говоритъ: „Вы
пѣшли,“ а только: „Вы зволнили пѣти; я мавъ честь на-
крыти вашу двѣйку“ и тому подобно. Щобы ще бѣльше
погодити въ чѣмъ небудь своихъ противниковъ, онъ всякій
разъ подносилъ имъ всѣмъ свою срѣбну, эмалиовану таба-
керку, въ котрой на днѣ виднѣлися двѣ фѣялки, положенѣ
туды для запаху. Увагу приѣзжого особливо заняли помѣ-
щики Маниловъ и Собакевичъ, о котрыхъ выше была
згадка. Онъ сейчасъ таки освѣдомився о нихъ, выкликавши
трохи на бѣкъ председателя и почтмайстра. Кѣлька пы-
танъ, котрѣ онъ имъ задавъ, показали въ гостю не только
цѣкавость, але и основность; бо попередъ всего онъ
расспытывъ, кѣлька у каждого зъ нихъ душъ мужиковъ
и въ якѣмъ станѣ находятся ихъ маѣстности, а ажъ потѣмъ
освѣдомився, яке ихъ имя и отечество. Въ короткѣмъ часѣ
онъ вспѣвъ ихъ до разу очарувати. Помѣщикъ Маниловъ,
чоловѣкъ ще зовсѣмъ не вѣковый, съ очима солодкими якъ
цукоръ, котрѣ прижмурывавъ за каждый разъ, коли смѣ-
ялся, бувъ ѣтъ него безъ памяти. Онъ дуже довго сти-
скавъ его за руку и просивъ подѣ милый Бѣгъ, зрѣбити
ему честь и заѣхати до него на село, до котрого, якъ
казавъ, було только пятнайцять верстовъ ѣтъ мѣйской ро-
гачки; на те Чичиковъ, съ дуже чемнымъ поклономъ
и сердечнымъ стискомъ руки ѣтповѣвъ, що онъ не только
съ великою охотою готовъ се сповнити, але навѣтъ ува-
жатиме своєю найсвятѣйшою повинностью. Собакевичъ та-

кожъ сказавъ троха ляхонично: „И до мене прошу,“ и шаркнувъ ногою, обутою въ чоботъ такого великаньского розмѣру, до которого ледви де й можъ було найти отповѣдну ногу, особливо въ нынѣшний часъ, коли и въ Россіи починають переводитися богатырѣ.

На другій день Чичиковъ удався на обѣдъ и вечѣръ до полицмайстра, де отъ третѣи години по обѣдѣ засѣли до виста и грали до другои въ ночи. Тамъ, мѣжъ иншими, онъ познакомився съ помѣщикомъ Ноздревымъ, чоловікомъ трийцати лѣтъ, розгульнымъ хлопакомъ, котрый ему послѣ трехъ-чотырохъ словъ зачавъ говорити ты. Съ полицмайстромъ и прокуроромъ Ноздревъ бувъ такожъ на ты и обходився по приятельски; але коли сѣли до великои gry, полицмайстеръ и прокуроръ дуже уважно наглядали, що онъ бере и що дає и слѣдили майже за каждою картою, съ котрою онъ выходивъ. На другій день Чичиковъ провѣвъ вечѣръ у предсѣдателя палаты, котрый принимавъ своихъ гостей въ халатѣ троха засмальцованомъ, и въ томъ числѣ якъсь двѣ дамы; потѣмъ бувъ на вечерѣ у вице-губернатора, на великомъ обѣдѣ у пропинатора, на невеличкомъ обѣдѣ у прокурора, котрый впрочѣмъ бувъ незбрѣшь великого; на закускѣ по службѣ божой, котру справлявъ городскій голова, и котра такожъ була незбрѣшь обѣду. Словомъ, нѣ одной години ему не приходилось пересидѣти дома, и до гостинницѣ заѣздивъ онъ толькы на те, щобы переспатися. И у всѣмъ умѣвъ онъ якось найтися и показавъ себе бувалымъ свѣтовымъ чоловікомъ. О чѣмъ толькы зайшла бесѣда, онъ завсѣгды вмѣвъ поддерживать ея: чи мова була о ховѣ коній — онъ говорилъ о ховѣ коній; чи говорили о хорошихъ псахъ — и ту онъ высказувавъ дуже дѣльный замѣтки; чи розсправляли о слѣдствѣ, доконаномъ казенною палатою — онъ показавъ, що ему не новинка и судейскій закарлючки; чи була розмова о грѣ въ бильярдѣ — и гра въ бильярдѣ не була его слабою стороною; чи говорили о чеснотѣ — и о чеснотѣ розсправлявъ онъ, навѣтъ съ слѣзми на очохъ; чи о выробѣ оковиты — и на оковитѣ онъ розумѣвся; чи о надзирателяхъ та урядникахъ при пограничной коморѣ — и о нихъ онъ судивъ такъ, немовъ бы й самъ

бывъ и урядникомъ и надзирателемъ. Але найважнѣйша рѣчь, що онъ все умѣвъ высказувати такъ якось статочно, вмѣвъ „гарно держати себе.“ Говоривъ нѣ голосно, нѣ тихо, а зовсѣмъ такъ, якъ слѣдує. Словомъ, куды не поверни, бувъ дуже порядний чоловікъ. Всѣ урядники дуже раділи приїздови нового гостя. Губернаторъ о нѣмъ высказавъ, що онъ благонамѣренный чоловікъ; прокуроръ — що онъ дѣльный чоловікъ; полковникъ жандармівъ говоривъ, що онъ ученый чоловікъ; председатель палаты — що онъ знающій и статочный чоловікъ; полицмайстеръ — що онъ честный и любезный чоловікъ; жѣнка полицмайстра — що онъ прелюбезный и премилый чоловікъ. Навѣть самъ Собакевичъ, котрый рѣдко кого споминавъ добрымъ словомъ, приїхавши досыть пѣзно зъ мѣста и вже зовсѣмъ розобравшись и лягши на постѣль, сказавъ до своєї сухорлявой жѣнки: „Я, душенько, бувъ у губернатора на вечерку, и у полицмайстра обѣдавъ, и познакомився съ коллежскимъ совѣтникомъ Павломъ Ивановичемъ Чичиковымъ: предприемный чоловікъ.“ На те жѣнка отповѣла „Гм!“ и штуркнула его ногою.

Така слава, дуже пѣдхлѣбна для гостя, пошла о нѣмъ по мѣстѣ и держалася до тои поры, поки одна дивовижна прикмета гостя, чи тамъ, якъ кажуть на провинціяхъ, пассажъ, про котрый читатель сейчасъ дѣзнаєся, не доконавъ найповнѣйшого замѣшаня въ думкахъ трохи не цѣлого мѣста.

Г Л А В А II.

Вже бôльше тыжня подорожний панокъ живъ въ мѣстѣ, ѣздячи на вечерки и обѣды и такимъ робомъ проводячи часъ, якъ кажеться, дуже приємно. Въ кôнцѣ онъ задумавъ перенести свои вѣяты за мѣсто и ôтвѣдати помѣщикôвъ, Манцлôва и Собакевича, котрымъ давъ слово. Може бути, що до сего спонукала его ще й друга, важнѣйша причина, дѣло серіознѣйше и ближше серцю.... Та про те читатель дôзнаеться въ свой часъ, коли тôлько буде мавъ терпеливôсть дочитати сесю повѣсть, дуже довгу, котра опôсля насъ розвернеться ширше и просторнѣйше, въ мѣру свого наближеня до кôнця, вѣнчаючого дѣло. Вôзникъ Селифанъ дôставъ наказъ, на другій день рано задрячи конѣ въ знану бричку; Петрушка одержавъ наказъ, сидѣти дома и пантрувати свѣтлицѣ и куфра. Для читателя незлищне буде познакомитися съ сими двома крѣпосными людьми нашего героя. Хоть, розумѣеться, они не такі то важні особы, а то, що называють: другостепенный або навѣтъ третостепенный, хоть головні ходы и пружины поемы не на нихъ основані и хибя де-де тыкають и злегка захапують ихъ; але авторъ дуже любить у всѣмъ бути докладнымъ, и въ тôмъ зглядѣ, помимо того, що самъ онъ рускій чоловікъ, хоче бути такімъ акуратнымъ, якъ Нѣмецъ. Се впрочѣмъ и займе не багато часу и мѣсця, такъ якъ не много прийдеться додати до того, що читатель уже знае, се есть, що Петрушка ходивъ въ троха поширокôмъ, вишневôмъ сурдутѣ зъ паньскихъ плечій и мавъ, якъ водиться у людей его професіи, великій нôсъ и губы. Вдачѣ онъ бувъ бôльше мовчаливою, нѣжъ бесѣдливою; мавъ навѣтъ благородный перывъ до просвѣты, се есть, до читаня книжокъ, не дбаючи зовсѣмъ о ихъ змѣстѣ, ему було зовсѣмъ все одно, чи то пригоды закоханого героя,

123313

чи по просту букварь, чи молитовникъ — онъ всё читавъ съ однакою увагою; и коли бѣ ему подсунути книжку, онъ и отъ неи бы не отказався. Ему подобалось не то, о чѣмъ читавъ, але радше само читанье, або, лѣпше сказати, самъ процессъ читаня, що ось зъ буквъ завсѣгды выходитъ яке небудь слово, котре иншій разъ чортъ знае, що й значить. Тое читанье творилося бѣльше въ лежачомъ положенню, въ передпокою, на тапчанѣ и на заголовку, котрый отъ такого ужитку зробився убитый и томенькій, якъ паляничка. Крѣмъ порыву до читаня мавъ онъ ще двѣ привычки, що становили двѣ другіе его характеристичніе прикметы: спати, не роздигаючись, такъ якъ бувъ, въ томъ самомъ сурдугѣ, и носити завсѣгды съ собою якийсь свой особливый воздухъ, свой власный запахъ, що зашибавъ потроха замешканною свѣтлицею, такъ що досыть було ему только поставити де небудь свой тапчанъ, хотъ бы навѣтъ въ пустцѣ, и перенести туды свой плащъ и прочіе рѣчи, и вже бачилось, що въ той комнатѣ десять лѣтъ живутъ люди. Чичиковъ, чоловікъ дуже дразливый, а навѣтъ деколи привередливый, скоро було потягне до себе воздухъ на свѣжій нѣсъ въ ранцѣ, то только поморщится, мотне головою и скаже: „Ты бо, бра, чортъ тебе знае, чи потнѣеши, чи що таке. Пошовъ бы ты хотъ выкупатися.“ На те Петрушка нѣчо не отвѣдавъ и занявся туй таки якимъ небудь дѣломъ, чи то подходивъ съ щѣткою до висячого панового фрака, чи по просту припрятывавъ що небудь. Що онъ думавъ въ той часъ, коли мовчавъ, Богъ знае — може бути, що говорилъ самъ до себе: „А й ты таки, нѣвроку тобѣ; не надобло тобѣ сорокъ разъ клептѣти одно и то само....“; трудно знати, що думаетъ дворовый крѣпосный чоловікъ въ той часъ, коли панъ дае ему науку. И такъ ось що на першій разъ можъ сказати про Петрушку. Вошакъ Селиванъ бувъ зовсѣмъ не такіи чоловікъ.

Але авторови дуже совѣсно занимати такъ довго читателей людьми низького роду, бо въ досвѣду знаа онъ, якъ то не радо они ведутъ знакомство съ низшими верствами. Такий уже Россійнинъ: охота велика зазнатися съ тымъ, хто хотъ бы одною рангою выше

его, а шапкове знакомство съ графомъ або княземъ для него лѣпше всякомъ, хоть бы ѣ найцирѣйшомъ приязни. Авторъ навѣтъ боится за своего героя, що той тѣлько колежскій совѣтникъ. Надворній совѣтники може ще ѣ познакомлятся съ нимъ, але тѣ, що дохрапались вже генеральской ранги, тѣ, Богъ знае, може навѣтъ кинуть на него такимъ згѣрднымъ поглядомъ, якимъ кидае чоловікъ зъ горда на все, що пересуваеся пѣдъ его ногами, або, що ще гѣрше, може пройдуть, не звернувши на него нѣякои уваги. Але хоть якъ сумне одно ѣ друге, а все таки треба вернутися до героя.

И такъ, ѣтдавши ще зъ вечора потрѣбнѣй наказы, прокинувшись въ ранцѣ дуже рано, умывшись, вытершись ѣтъ нѣгъ до головы мокрою губкою, що звыкъ бувъ робити тѣлько въ недѣлю, а того дня припала именно недѣля, пѣдголившись такъ чистенько, що щоки зробилися немовъ атласъ пѣдъ зглядомъ гладкости и полыску, взявши на себе фракъ малинового цвѣту съ ясною пасмугою и ѣттакъ футро съ великими медведями, зѣйшовъ ѣнъ долѣ сходами, опираючись то одною то другою рукою на трахтирному слугѣ, и сѣвъ на бричку. Съ грохотомъ выѣхала бричка зъ пѣдъ ворѣтъ гостинницѣ на улицу. Переходячѣй пѣпъ знявъ шапку, кѣлька хлопять, въ замазанныхъ сорочкахъ, протягли руки, примовляючи: „Паночку, подай сиротинцѣ!“ Вѣзникъ, побачивши, що одинъ зъ нихъ показувавъ велику охоту причепитися зъ задѣ до брички, потягнувъ его батогомъ, и бричка давалъ торохтѣти по камѣню. Не безъ радости було въ дали побачити сорокату рогачку, знакъ, що брукови, якъ и всякѣй другѣй муцѣ, живо буде конецъ, и ще пару разѣвъ вдарившись доволѣ сильно головою о пудло брички, Чичиковъ помчався въ кѣнци по мягкѣй земли. Скоро тѣлько сховалося за ними мѣсто, коли сейчасъ почали мелькати, якъ то звычайно у насъ, всякѣй непотрѣбы по обохъ бокахъ дороги: купины, яличникъ, низенькѣй, рѣдкѣй корчѣ молодой соснины, обгорѣлы пѣтъ старыхъ сосенъ, дикѣй верескъ и тому пѣдѣбнѣй дурницѣ. Лучалися вытягненѣй за шнуромъ села, будовою пѣдѣбнѣй до старыхъ, накладенныхъ дровъ, покритѣй сѣрыми стрѣхами, съ вырѣзанными

люды ними зъ дощокъ прикрасами, въ видѣ висячихъ, узорамъ вышиваныхъ рушникѡвъ. Кѡлька мужикѡвъ, по своему звичаю, позѣвали сидячи на лавкахъ передъ воротами, въ своихъ овечихъ кожухахъ. Бабы съ товстыми лицами и перевязаными грудьми, вызирали зъ горѣшныхъ ѡконъ; зъ долѣшныхъ вызірало тѣли, або высувала свою олѣпу морду свиня. Словомъ, виды звичайнѣ. Проѣхавши пятнайцятѡ верству, Чичиковъ пригадавъ собѣ, що ту, якъ казавъ Манилѡвъ, повинно бути єго село, але вже й шѣснайцятѡ верства осталась по заду, а села все ще не було видно, и коли бъ не два мужики, що попались на зустрічь, то ледви, чи було бъ довелось имъ потрафити на ладъ. На пытанье: чи далеко село Заманилѡвка? мужики зняли шапки, а одинъ зъ нихъ, видко розумнѣйшій, съ бородою якъ клинъ, ѡтповѣвъ: „Може Манилѡвка, а не Заманилѡвка!“

„Ну, такъ, Манилѡвка?“

„Манилѡвка! а якъ проѣдешъ еще одну верству, то тамъ тобѣ, то є, таки просто на право.“

„На право?“ ѡдозвався вѡзникъ.

„На право,“ сказавъ мужикъ. „Се тобѣ буде дорога до Манилѡвки; а Заманилѡвки нѣякой нема. Она такъ зовеса, то є, єи прѡзвище таке, Манилѡвка, а Заманилѡвки ту зовсѣмъ нема. Тамъ просто на горѣ побачишь дѡмъ, мурованый, на два поверхи, паньскій дѡмъ, въ котрѡмъ, то є, живе самъ панъ. Отъ то тобѣ й є Манилѡвка, а Заманилѡвки зовсѣмъ тутечки нѣякой нема и не бувало.“

Поѣхали ѡпытувати Манилѡвку. Проѣхавши двѣ верствы, подыбали поворотъ на „польску“ дорогу, але вже й двѣ, три й чотыри верствы, бачилось, проѣхали, а мурованого дому на два поверхи все ще не було видно. Ту Чичиковъ здогадався, що коли приятель запрошує до себе на село за пятнайцять верстовъ, то се значить, що до него є небезпечно трийцять. Село Манилѡвка не многихъ могло заныти своимъ положеньємъ. Паньскій дѡмъ стоявъ самотно на кручи, то є, на горбѣ, ѡткрытѡмъ всѣмъ вѣтрамъ, якимъ тѡлько сподобаєся повѣяти; спадъ торы, на котрѡй ѡнъ стоявъ, покритый бувъ пристриженымъ дерномъ. По нѣмъ були роскиданѣ зъ англійска дватри кльомбы съ корчами турецкого бозу и жовтыхъ ака-

цій; п'ять-шість берізь невеличкими купажи де-де піднімали свої дрібнолисті, худенькі вершочки. Під двома такими березами видно було альтанку съ плоскою, зеленою копулою, деревляними голубыми стовпчиками и надписомъ: святый и самотного думаня; понизше ставъ, покритый зеленою ряскою, що впрочімъ частенько лучаеся въ англійскихъ садахъ російскихъ помѣщикѣвъ. У стѣпъ того горба, а по части и по самѣмъ спадѣ, темнѣли вдовжь и поперекъ сѣренѣй хаты зъ круглякѣвъ, котры герой нашъ, не знати зъ якои причины, въ ту саму минуту взявся числити и начисливъ болѣше двохъ сотъ. Нѣде мѣжь ними ростучои деревинки або якои небудь зелени; всюды вызирали самі толькѣ кругляки. Видъ оживлювали двѣ бабы, котры мальовничѣ поподкасувавши спідницѣ и підтыкавшися зъ усѣхъ бокѣвъ, бродили по колѣна въ ставѣ, тягнучи за два деревляны каблукы пошарпаныи волокъ, въ котрѣмъ виднѣлися два запутавшися раки и блискотѣла поймана плотиця; бабы очевидно були мѣжь собою въ сварцѣ и за щось голосно лаялися. Отдалѣкъ, зъ боку, темнѣвъ якоюсь вкучно-синявою краскою сосновый лѣсъ. Навѣтъ сама природа зовсѣмъ въ пору прислужилася: день бувъ не то ясный, не то сумрачный, а якоисъ ясносѣрой барвы, яка буває толькѣ на старыхъ мундурахъ гарнизоновыхъ воякѣвъ. Для доповненія образу не хибло когутъ, передвѣстника перемѣнної погоды, котрый не дбаючи о то, що голова его продзьобана була до самого мозгу дзьобами другихъ когутѣвъ за звѣсный проступокъ волокицтва, горланивъ дуже голосно и навѣтъ похлястувавъ крылами, обсмыкаными, якъ старій деркачѣ. Наближаючись до двора, Чичиковъ побачивъ на ганку самого пана, котрый стоявъ въ зеленѣмъ, вовниномъ сурдутѣ, приложивши руку до чола, мовъ дашокъ надъ очима, щобы лѣпше розглядѣти подвѣздачій поѣздъ. И чимъ болѣше бричка наближувалася до ганку, очи его робились веселѣйшии и усмѣхъ розливався чимъ разъ ширше по лиці.

— Павло Ивановичъ! — закричавъ онъ въ кѣнци, коли Чичиковъ вылазивъ изъ брички. — Прецѣнь же вы и онасьгадали!

Оба приятелѣ дуже мѣцно поцѣлувались и Маниловъ попровадивъ свого гостя до свѣтлицѣ. Хотя часъ, поки

они будуть переходити сѣни, передпокой и столову, трошка й покороткій, все таки попробуймо, чи не всидѣмо якъ небудь его выкористати и сказати дещо про дана дому. Але тутъ авторъ мусить признатися, що задача се дуже трудна. Далеко легше списувати характери великого розмѣру: тамъ просто кидай краски въ цѣлого маху на полотно, чорнй далкй очи, нависли бровы, перерѣзае аморщанкою чоло, перекинений черезъ плече чорный або огнисто червоный плащь, — и портретъ готовъ; але всѣ тѣ панове, котрй зъ виду дуже похожй одинъ на одного, а мѣжъ тымъ, коли приглянешся, побачишь чимало самыхъ неповнимыхъ рѣжницъ — тѣ панове страшно трудны до портретованя. Ту прийдеться сильно нагужувати увагу, щоби заставишь передъ собою выступити всѣ тонкй, майже невидимый черты, и въ загаль прийдеться глубоко запускати поглядъ, уже виостренный въ науцѣ дослѣджуваня.

Хиба одинъ Богъ мѡгъ сказати, якій бувъ характеръ у Манилова. Є люде на свѣтѣ, знанй подъ назвою „яю дѣ такъ собѣ, нѣ се нѣ те, нѣ въ мѣстѣ Богданъ, нѣ въ селѣ Селифанъ,“ якъ каже пословиця. Може бути, що до нихъ бы то й причислити Манилова. На видѣ онъ бувъ чоловѣкъ видный; черты его лица були не безъ приємности, але до тои приємности, бачилось, надто много було подсыпано цукру; въ его обходженю и оборотахъ було щось запопадаюче прихильности и знакомства. Онъ усмѣхався заманливо, бувъ бѣлявый, съ годубыми очима. Въ першу хвилию, якъ съ нимъ бесѣдуешь, годѣ не сказати: „що за приємный и добрый чоловѣкъ!“ Въ слѣдуючу за нею хвилию нѣчого не скажешь, а въ третю скажешь: „чортъ знае, що таке!“ и одойдешь геть, а коли не одойдешь, почувешь нуду смертельну. Отъ него не дождешься нѣякого живого, або хоть бы навѣтъ рѣзкого слова, яке можешь почути майже отъ кождого, скоро дѡткнешся предмета близького его серцю. У кождого є такій предметъ: у одного найблизшй серцю тѡний псы, другому здасться, що онъ сильный любитель музыки и чудово отчуває всѣ глубокий мѣсця въ нѣй; третій надъ все любить сыто пообѣдати; четвертый грати ролю хоть на пядѣ высшу отъ тои, яка ему назначена;

пятый, больше скромный въ своихъ бажаняхъ, спить и снить о томъ, якъ бы то пройти на гуляницѣ съ флигель-адъютантомъ, на показъ своимъ приятелямъ, знакомымъ або хотъ и незнакомымъ; шестому вже зъ роду Богдавъ таку руку, котра почуває пресестественный потягъ — загнути кончикъ якому небудь бубновому тузови або двойцѣ; мѣжъ тымъ, коли рука сего такъ и лѣзе, щобъ зробити денебудь порядокъ, добратися якъ найближе до особы стационного надзирателя або почтillionа, — словомъ, у каждого е свое, але у Манилова не було нѣчого. Дома онъ говоривъ дуже мало и по большой части розмышлявъ и думавъ, але о чѣмъ думавъ, се хiba одному Богу звѣсно. Хозяйствомъ не можъ сказати, щобъ онъ занимався, навѣтъ на поле не ѣздивъ нѣколи, хозяйство йшло якось само собою. Коли окомонъ говоривъ: „Добре бы, прошу пана, те й те зробити.“ — „Еге, не зле бы,“ отповѣвъ онъ звичайно, курячи люльку, котру курити навикъ ще служачи въ арміи, де его вважали найскромнѣйшимъ, найчестнѣйшимъ и найобразованѣйшимъ офицеромъ. „Еге, таки такъ, що не зле бы,“ повторявъ онъ. Коли приходивъ до него мужикъ и почухавши рукою потылицю говоривъ: „Позвольте, паночку, отлучитися на роботу, на податокъ заробити,“ — „Иди собѣ!“ говоривъ курячи люльку, и ему навѣтъ черезъ думку не переходило, що мужикъ ишовъ напивати. Иногда, глядячи зъ ганку на подворе и на ставъ, говоривъ онъ о томъ, що якъ бы то гарно було, колибы наразъ отъ дому провести подземный ходникъ, або понадъ ставомъ выбудовати камѣнный мостъ, на котромъ бы були по обохъ бокахъ склепы, и чтобы въ нихъ сидѣли купцѣ и продавали бъ усякій дробный товаръ, потрібный для мужиковъ. При томъ его очи робились надзвичайно солоденькими и по лицу разливаясь выражъ великого вдоволенья. Впрочемъ всѣ тѣ проекты такъ и кончилися на однихъ словахъ. Въ его кабинетѣ завсѣгда лежала якась книжка, заложена закладкою на 14 сторонѣ, котру онъ разъ у разъ читавъ вже два роки. Въ его домѣ вѣчно чого небудь не ставало; въ гостинной стояли прекраснѣйшѣ меблѣ, оббитѣ елѣгантскою шовковою матерією, що певно коштовала дуже не дешево; але на два крѣсла

си не стало и крѣсла стояли обтягнені простою рогожею; впрочѣмъ хозяинъ черезъ кѣлька лѣтъ за каждый разъ перестерѣгавъ своего гостя словами: „Прошу не сѣдати на тѣ крѣсла, они ще не готовѣ.“ Въ другой свѣтлицѣ и зовсѣмъ не було меблѣвъ, хотѣ и говорилося въ першій дни по слюбѣ: „Душенько, треба буде завтра постаратися, щобы до тѣхъ свѣтлицъ хотѣ на часъ поставити меблѣ.“ Вечеромъ ставили на стѣлъ дуже пышный лѣхтаръ изъ темной бронзы, съ трема старинными граціями, съ елѣгантскимъ дашкомъ изъ перловой матицѣ, а рядомъ съ нимъ ставили якогось по просту мѣдяного калѣку, покрывленого, пере-кривленого на бѣкъ и скрѣзь покрытого лосемъ, и на те не звертали уваги нѣ панъ, нѣ панѣ, нѣ слуги. Жѣнка его... впрочѣмъ они були дуже вдоволені одно другимъ. Не бачучи на то, що ѣтъ ихъ вѣнчання минуло болѣе осьми лѣтъ, кожде въ нихъ все ще приносило другому чи то кусничокъ яблочка, чи цукерокъ, чи орѣшокъ и говорило солодко-нѣжнымъ голосомъ, выражающимъ безграничну любовь: „Роздѣями, душенько, свой ротикъ, а я тобѣ положу отсей кусочокъ.“ Само собою розумѣся, що ротикъ при такой нагодѣ роздѣймався дуже граціозно. На всякій именины приготавливали одно одному сюрпризы — якій небудь перловый футераликъ на зубочистку. И дуже часто, сидючи на софѣ, наразѣ, зовсѣмъ незнати зъ якихъ причинъ, одинъ покинувши свою люльку а друга роботу, коли тѣлько она була на ту пору въ рукахъ, они напечатували одно одному такій нѣжный и довгий поцѣлуй, що за часъ его треваня можѣ було легко выкурити невеличке соломяне цигаро. Словомъ, они були, якъ звичайно кажеся, щасливѣ. Розумѣся, можѣ бы запримѣтити, що въ дома е чимало другихъ занятій крѣмъ безконечныхъ поцѣлуѣвъ та сюрпризовъ, и богато можѣ бы зробити всѣлякихъ замѣтокъ. Чому, на примѣръ, лихо и безъ ладу варится въ кухнѣ? чому досытъ пусто въ спижарнѣ? чому клюшница злодѣйка? чому слуги не вымѣти и пѣанѣ? чому вся двѣрня спить немилосердно и бѣе байдики весь прочій часъ? Але все те предметы низькѣ; а Манилова добре вихована; а добре вихованье, якъ звѣсно, набуваеся въ пансіонахъ; а въ пансіонахъ, якъ звѣсно, три головнѣ

предметы становить основу людского совершенства: французска мова, конечно для щастя родинного життя, фортепьяно для достарченя мужови приемныхъ кмыль, и въ концѣ властиво господарска часть: плетенье кончицкѣвъ и сюрпризѣвъ. Впрочемъ бують рѣжнѣ совершенства и перемѣны въ методахъ, особливо въ нынѣшній часъ: все те залежить найбільше ѣтъ розуму и способностейъ самыхъ пань, удержуючихъ пансіоны. Въ иныхъ пансіонахъ буває такъ, що насампередъ фортепьяно, потѣмъ французска мова, а ѣтъ такъ уже господарска часть. А иногда буває и такъ, що насампередъ господарска часть, то є, плетенье сюрпризѣвъ, потѣмъ французска мова, а тамъ уже фортепьяно. Всякі бують методы. Не завадитъ додати ще и ту увагу, що Манилова... але, признаюсь, о дамахъ я дуже боюся говорити, а при тѣмъ менѣ пора вернутися до нашихъ героївъ, що вже кѣлька минутъ стояли передъ дверми гостинної, взаємно просячи одинъ другого йти напередъ.

— Будьте жъ бо ласкаві, не трудѣтесь такъ для мене, я поѣду за вами! — говоривъ Чичиковъ.

— Нѣ, Павле Ивановичу, нѣ, вы гѣсть, — говоривъ Маниловъ, показуючи рукою на дверь.

— Не унимайтесь, прошу васъ, не унимайтесь; прошу васъ, идѣть напередъ, — говоривъ Чичиковъ.

— Нѣ вже, даруйте, я не позволю вѣйти въ задъ такому милому, образованому гостеві!

— Що за образованому?... прошу васъ, идѣть попереду.

— Нѣ, вже будьте вы ласкаві йти попереду.

— Але по щожъ?

— Ну, вже по то! — сказавъ съ приємною усмѣшкою Маниловъ.

Въ концѣ оба приятелѣ пройшли крѣзь дверь бокомъ, и трѣпка надалили одинъ другого.

— Позвольте вамъ представити мою жѣнку, — сказавъ Маниловъ. — Душенько! Павло Ивановичъ!

Чичиковъ и справдѣ побачивъ даму, котрой було зовсѣмъ не завважавъ, роскланюючись въ дверехъ съ Маниловымъ. Она була не погана, одѣта до лица. На нѣй гарно

лежала чиновата шовкова канота блѣдн барвы; тонка, неведичка би рука поквапно кинула щось на стѣлъ и стиснула батистову хусточку съ вышиваными рѣжками. Она встала зъ софы, на котрой сидѣла; Чичиковъ не безъ удовольеня поцѣлувавъ у неи руку. Манилова проговорида, трошечка навѣтъ шепелявенько, що онъ дуже владувавъ ихъ своимъ приѣдомъ, и що не було дни, въ котромъ бы чоловікъ ей не згадувавъ про него.

— Такъ, — промовивъ Маниловъ, — уже она бывало все пытае мене: „А щожъ, твоѣй приятель не ѣде?“ — „Зажди, душенько, приѣде!“ А ось вы въ кѣнци й почтиди насъ своимъ приѣдомъ. Таку вже, даalebо, справили намъ роскошь, масвий день, именины сердца....

Чичиковъ почувши, що дѣло дойшло вже до именинъ сердца, троха навѣтъ змѣшався и отповѣвъ скромно, що нѣ имя его не таке голосне, нѣ навѣтъ ранга не высока.

— У васъ все е, — перерывавъ Маниловъ съ такою самою солодкою усмѣшкою, — все е, а навѣтъ ще бѣльше.

— Якъ вамъ выдалося наше мѣсто? промовила Манилова. — Чи приємно провели тамъ часъ?

— Дуже гарне мѣсто, прекрасне мѣсто, — отповѣвъ Чичиковъ, — и часъ провѣвъ тамъ дуже приємно; товариство таке сердечне, що й годѣ.

— А якъ вамъ выдаеся нашъ губернаторъ? — сказала Манилова.

— Правда, що препочтенный и прелюбый чоловікъ? додавъ Маниловъ.

— Цѣлковита правда — сказавъ Чичиковъ; — дуже почтенный чоловікъ. И якъ онъ вжився въ свѣй обовязокъ, якъ розумѣе его? Такихъ людей кобы якъ найбільше!

— Якъ то онъ умѣе, такъ знастѣ, принять кождого, заховати деликатнѣсть у всѣхъ своихъ поступкахъ — додавъ Маниловъ съ усмѣхомъ, и зъ удовольенн майже зовсѣмъ зажмуривъ очи, якъ кѣтъ, у котрого зъ легка цоскоботали пальцемъ за ухами.

— Дуже товарискій и присмный чоловікъ, — говоривъ дальше Чичиковъ; — и що за золотѣ руки! Я навѣтъ не мѣгъ щось подобного подумати: якъ гарно вышивае рѣжкѣ

домашний узоры! Онъ показавъ мнѣ кошничокъ своей работы: мало котра дама зъумѣ такъ штучно вышити.

— А вице-губернаторъ, не правдажъ, що за милый чоловікъ? — сказавъ Маниловъ, зновъ трошка прижму-ривши очи.

— Дуже, дуже гідный чоловікъ, отповѣвъ Чичиковъ.

— Ну, позвольте, а якъ вамъ выдався полицмайстеръ? Правда, що дуже приемный чоловікъ?

— Надзвычайно приемный, а який розумный, який очитанный чоловікъ! Мы у него грали въ виста вразъ съ прокуроромъ и предсѣдателемъ палаты, ажъ поки третій пѣвнѣ не заспѣвали. Дуже, дуже гідный чоловікъ.

— Ну, а яка ваша думка про жѣнку полицмайстра? додала Манилова. — Правда, що прелюбезна женщина?

— О, се одна зъ найгіднѣйшихъ женщинъ, якѣ тільки менѣ довелось знати, — отповѣвъ Чичиковъ.

За симъ не переминули предсѣдателя палаты, почт-майстра, и такимъ робомъ перебрали майже всѣхъ урядниківъ мѣста, и всѣ они показалися надзвычайно гідными людьми.

— Вы все на селѣ проживаете? — запытавъ въ кѣнци собѣжъ Чичиковъ.

— Наибольше на селѣ, — отповѣвъ Маниловъ. — Иногда впрочѣмъ выѣздиво й до мѣста только за тымъ, щобы побачитися съ образоваными людьми. А то бы, знаете, чоловікъ здичѣвъ, сидячи весь свой вѣкъ въ запертѣ.

— Правда, правда, — сказавъ Чичиковъ.

— Розумѣся, — говоривъ дальше Маниловъ, — иншарѣчь, коли бъ сусѣдство було хороше, коли бъ, на при-мѣръ, такий чоловікъ, съ котрымъ бы, що такъ выражусь, можъ було поговорити о любезности, о хорошѣмъ обхо-дженю, слѣдити за якою небудь такою наукою, що бы, знаете, розрухало душу, дало бы, такъ сказати, полетѣть такий.... — Тутъ онъ еще щось хотѣвъ сказати, и помѣти-вши, що троха за далеко загнався, махнувъ только рукою въ воздухъ и говоривъ дальше: — тогдѣ, розумѣся, село и самота достарчали бъ богато приємности. Такъ щожъ бо, нема нѣкого такого. Отъ только иногда почитаешъ „Сынъ Отечества.“

Чичиковъ зовѣмъ съ тымъ згодився и додавъ, що нѣчо не може бути приємнѣйше, якъ жити въ самотѣ, любитися видомъ природы и иногда почитати яку небудь книжку.

— Але знаєте? — додавъ Маниловъ, — все то, якъ нема приятеля, съ котрымъ бы можъ подѣлитися....

— О, се правда, цѣлковита правда! — перервавъ Чичиковъ. — Що тогдѣ всѣ скорбы свѣта? Не посѣдай грошій, посѣдай тѣлько хорошихъ людій для товариства, сказавъ одинъ мудрець.

— И знаєте, Павле Ивановичу! сказавъ Маниловъ, показуючи на своѣмъ лиці выразъ не тѣлько солодкій, але навѣтъ нудный, такъ якъ тая микстура, котру зручный лѣкарь засолодивъ немилосерно, думаючи, що в радує нею страждущого. — Тогдѣ почувашь якусь, позвольте такъ сказати, душевну роскошь.... Отъ такъ на примѣръ теперъ, коли злучай навернувъ на мене щастье, можъ сказати, безпримѣрне — говорити съ вами и любитися вашою приємною бесѣдою....

— Алежъ змилуйтесь, що за приємна бесѣда? Незначучій чоловікъ и больше нѣчого! — ѳтповѣвъ Чичиковъ.

— О, Павле Ивановичу! позвольте менѣ бути отвертымъ: я бы радѣсенько ѳдавъ половину цѣлого мого мастку, щобы мати хоть часть тыхъ высокихъ свойствъ, які маєте вы!

— Противно, я зъ свого боку вважавъ бы найбільшимъ....

Не знати, до чого бы дѳйшовъ взаимный впливъ чутя у обохъ приятелѣвъ, коли бъ ввѳйшовшій слуга не бувъ ознаймивъ, що обѣдъ готовъ.

— Прошу покѳрно! — сказавъ Маниловъ.

— Вы даруйте, коли у насъ нема такого обѣду, які бувають на паркетахъ и въ столицахъ. У насъ по просту, сельскимъ обычаемъ, борщъ, але зъ чистого сердца. Прошу покѳрно!

Ту они ще кѳлько часу посперечалися о тѣмъ, кому першому входити, и въ кѳнци Чичиковъ вѳйшовъ бокомъ до столовой.

Въ столовѳй уже стояли два хлопчики, сыны Манилова, що були въ тыхъ лѣтахъ, коли вже дѣтій саджа-

мѣ за столъ, аде ще на высокихъ столѣчикахъ. Стоячій при нихъ учитель поклонился чужно и съ усмѣшкою. Хозяйка сѣла коло вазы съ росодою; гостя посадила мѣжъ хозяиномъ и хозяйкою; дѣтямъ позавязувавъ слуга серветки на шию.

— Що за миленькй дѣточкы! — сказавъ Чичиковъ, поглядѣвши на нихъ; — а по кѣлько имъ лѣтъ?

— Старшому осьмый, а меншому вчера только минуло шѣсть. — сказала Манилова.

— Темистоклюсь! — сказавъ Маниловъ, обернувшись до старшого, котрый старався выдобути свой подбородокъ, завязанный слугою въ сервету. Чичиковъ троха поднявъ брови, почувши такє по части грецке имя, котрому, не знати для чого, Маниловъ давъ законченье на ю. с. ѣ, аде сейчасъ же постарався привести лице въ звычайне положенье.

— Темистоклюсь, скажи менѣ, котре найлѣпше мѣсто въ Франци?

Тутъ учитель обернувъ всю увагу на Темистоклюса, и, бачилось, хотѣвъ вскочити ему въ очи, аде въ концѣ зовсѣмъ успокоився и кивнувъ головою, коли Темистоклюсь сказавъ: „Парижъ.“

— А у насъ котре найлѣпше мѣсто? — запытавъ опять Маниловъ.

Учитель зновъ наостривъ увагу.

— Петербургъ, — отвѣтивъ Темистоклюсь.

— А ще котре?

— Москва, — сказавъ Темистоклюсь.

— Що за розумъ! душенька моя! — сказавъ на тѣ Чичиковъ. — Але прошу жъ я васъ, — говоривъ онъ дальше, обернувшись мовъ бы то дуже здивованный до Маниловыхъ, — мушу вамъ сказати, що той хлопацокъ выйде дуже способный.

— О, вы ще его не знаете! — отвѣтивъ Маниловъ; у него надзвычайно много дотеку. Отъ меншій, Адкидь, той уже не такій быстрый, а сей заразѣсько, скоро только стрѣне що небудь, хрущика, комахку, такъ ту у него якъ разъ оченята й забѣгають, побѣжить за нею слѣдкомъ и сейчасъ пильнесенько придивляеся. Я его хочу выве-

сти на дипломата. Темистоклюсь, — сказавъ онъ, опять обертаючись до хлопчины, — хочешь бути амбасадоромъ?

— Хочу, — отвѣтивъ Темистоклюсь, ковыляючи хлѣбъ и махаячи головою на право и на лѣво.

Въ той самъ часъ льокай, стоячий зъ заду, утеръ амбасадорови нѣсь, и дуже добре зробивъ, а то була бѣ канула до росолу порядна посторонна крапелька. За столомъ почалась розмова о радощахъ супокійного житя, перерывана замѣтками хозяйки о мѣйскѣмъ театрѣ и о акторахъ. Учитель дуже уважно глядѣвъ на розмовляющихъ и скоро тѣлько побачавъ, що они готови були усмѣхнутися, въ ту саму хвилинку рознимавъ ротъ и смѣявся сердечно. Очевидно онъ бувъ чоловікъ вдячный и хотѣвъ такимъ робомъ оплатити хазяинову за добре обходженье. Одинъ разъ впрочѣмъ на его лицѣ показався суровый видъ, и онъ грѣзньо застукавъ по столѣ, встроивши очи въ сидѣвшихъ насупроти него дѣтій. Се такъ и треба було, бо Темистоклюсь укусивъ за ухо Алкида, а Алкидъ, зажмуривши очи и рознявши ротъ, готовився заревѣти найжалѣбнѣйшимъ способомъ, але, помѣркувавши, що за се легко можъ було втратити їду, привѣвъ ротъ въ звичайне положенье и крѣзь слѣзы почавъ грызти баранячу кость, отъ котрой обѣ его щоки блискотѣли товщею.

Хозяйка дуже часто оберталась до Чичикова съ словами: „Вы нѣчого не їсте, вы дуже мало взяли.“ На те Чичиковъ за кождый разъ отвѣдавъ: „Дякую покорно, я сытый. Приемна розмова лѣпша, нѣжъ не знати-яка страва.“

Уже встали зъ за стола. Маниловъ бувъ надмѣрно вдоволенный и поддерживаючи рукою спину своего гостя, готовився такимъ робомъ перепровадити его до гостиной, коли наразъ гѣсть объявивъ, съ дуже значучимъ видомъ, що хотѣвъ бы поговорити съ нимъ про одно дуже потрібне дѣло.

— Въ такомъ разѣ позволяю собѣ попросити васъ до моего кабинету, — сказавъ Маниловъ и запровадивъ гостя въ невеличку свѣтличку, обернену окномъ на сивѣющій лѣсъ. „Ось мой куточокъ!“ сказавъ Маниловъ.

— Приемна свѣтличка, — сказавъ Чичиковъ, обводячи кругомъ очима. Свѣтличка й справдѣ була не безъ

приемности: стѣны були вымазані якоюсь голубенькою краскою, що переливалась въ стѣреньку; чотыри стѣльцѣ, одно крѣсло, стѣль, на котрѣмъ лежала книжка съ заложеною закладкою, про котру мы вже при нагодѣ споминали; кѣлька записаныхъ паперѣвъ; але наибольшъ всего було тютюну. Тютюнъ бувъ въ рѣжныхъ видахъ: въ кашукахъ и тютюнерцѣ и въ кѣнци насыпанный бувъ прямо купюю на стѣль. На обохъ ѣкнахъ такожъ були помѣщені купки выдобутого зъ люльки попелу, розставлені не безъ стараня дуже красными рядками. Видно було, що се иногдѣ служило хозяинову для приемнѣйшого проведеня часу.

— Позвольте васъ попросити уѣсти на отсѣмъ крѣслѣ, — сказавъ Манилѣвъ. — Ту вамъ буде выгѣднѣйше.

— Позвольте, я сяду на стѣльци!

— Позвольте вамъ того не позволить, — сказавъ Манилѣвъ съ усмѣшкою. — Се крѣсло у мене вже призначено для гостя: радѣ чи не радѣ, вы мусите сѣсти.

Чичиковъ сѣвъ.

— Позвольте васъ почастувати люльочкою.

— Нѣ, не курю, — сказавъ Чичиковъ ласкаво и немовъ бы жалѣючи.

— А то про що? — сказавъ Манилѣвъ такожъ ласкаво и немовъ бы жалѣючи.

— Не маю привычки, боюся: кажутъ, що люлька сушитъ.

— Позвольте менѣ замѣтити вамъ, що се пересудъ. Я навѣтъ думаю, що курити люльку далеко здоровѣйше, нѣжъ нюхати табаку. Въ нашѣмъ полку бувъ поручникъ, прегарный и дуже образованный чоловікъ, такъ той не выпускавъ зъ рота люльки не тѣлько за столомъ, але навѣтъ, выбачте на словѣ, и у всѣхъ прочихъ мѣсцахъ. И ось ему теперъ уже звышъ сорокъ лѣтъ, а ѣтъ, Богу дякувати, й доси такій здоровый, що краще й годѣ.

Чичиковъ признавъ, що се й справдѣ траплялося и що въ природѣ находится богато рѣчій, не ясныхъ навѣтъ для найученѣйшого чоловіка.

— Але позвольте попереду одну просьбу.... проговоривъ ѣтъ такимъ голосомъ, въ котрѣмъ причувся якійсь дивный, або майже дивный выразъ, и слѣдомъ за тымъ,

не знати про що, оглянувся назадъ. Маниловъ такожъ, не знати чому, оглянувся назадъ. „Якъ давно вы зволили подавати ревизійный реестръ?“

— Та оно, давно вже; а краще сказати — не тямлю.

— А отъ того часу богато у васъ перемерло мужикѣвъ?

— А не можу знати: про те, думаю, треба бѣ запытати окомона. — Гей ты, хло, покличь сюды окомона; онъ повиненъ нынѣ ту бути.

Прійшовъ окомонъ. Се бувъ чоловікъ лѣтъ пѣть со-рокъ, голивій бороду, одѣтый въ сурдутъ и очевидно, живучій собѣ дуже выгѣдно, бо лице его було повненьке, немовъ напухле, а жовтава барва шкѣры и маленькій очка показували, що онъ ажъ надто гарно знавъ, що таке пуховики и перины. Можъ було заразъ видѣти, що онъ сповнивъ свою путь, якъ сповняють еи всѣ паньскій окомоны: бувъ зъ разу прямо письменнымъ хлопакомъ при дворѣ, потому оженився съ якою небудь Агашкою ключницею, паниною фавориткою, зробився самъ ключникомъ, а тамъ и окомонѣмъ. А зробившись окомонѣмъ, поступавъ собѣ, розумѣся, якъ всѣ окомоны: водився и кумався съ тыми, котрѣ були богатшій въ селѣ, докидывавъ тяглы бѣднѣйшимъ, прокинувшись о девятѣй годинѣ рано, дожидався самовара и пивъ чай.

— Послухай, любчику! кѣлько у насъ умерло мужикѣвъ отъ тогдѣ, якъ подавали ревизію?

— Та якъ бы то — кѣлько? Богато перемерло отъ того часу, — сказавъ окомонъ, и при томъ щикнувъ, прикрывши зъ легка ротъ рукою, мовъ заткальницею.

— Еге, признаюсь, я й самъ такъ думавъ, — пѣдхопивъ Маниловъ, — именно дуже богато перемерло! — Тутъ онъ обернувся до Чичикова и додавъ еще: — такъ и е, дуже богато.

— А кѣлько, на примѣръ, числомъ? — спытавъ Чичиковъ.

— Еге, кѣлько числомъ? — пѣдхопивъ Маниловъ.

— Та якъ бы то сказати — числомъ? Аджежъ не знати, кѣлько вмирало: ихъ нѣхто не числивъ.

— Еге, именно, — сказавъ Маниловъ, обернувшись до Чичикова, — я такъ само думавъ, смертнѣсть велика; зовсѣмъ не знати, кѣлько ихъ перемерло.

— Ты, будь ласка, ихъ перечисли, — сказавъ Чичиковъ, — и зрѣби докладный списокъ всѣхъ поименно.

— Еге, всѣхъ поименно, — сказавъ Маниловъ. Окомонъ сказавъ: „Слушаю!“ и пошовъ.

— А по що, буває, вамъ сего треба? — спытавъ Маниловъ по отходѣ окомона.

Се пытанье, бачилось, було не на руку гостеві: на лиці его показався якійсь напруженный выразъ, отъ которого онъ навѣтъ спаленѣвъ — напруженье, высказати щось таке, що не зовсѣмъ по́ддавалося словамъ. И въ самой рѣчи, Маниловъ въ конці почувъ такую дивну и необычайную чутку, якои ще нѣколи не доводилося чувати хрещеному чоловікови.

— Вы пытаете, по що? А отъ по що: я хотѣвъ бы купити мужикѣвъ.... сказавъ Чичиковъ, заикнувся и не докончивъ бесѣды.

— Але позвольте спытати васъ, — сказавъ Маниловъ, — якъ вы хочете купити мужикѣвъ: съ землею, чи такъ таки, на вывѣдъ, то е, безъ землѣ?

— Нѣ, я не те, щобъ зовсѣмъ мужикѣвъ, — сказавъ Чичиковъ, — я хотѣвъ бы мати мертвыхъ....

— Якъ?... Даруйте.... я троха тутій на ухо, менѣ причулося предивовижне слово....

— Я хотѣвъ бы набути мертвыхъ, котрі впрочѣмъ въ ревізії значились бы, якъ живі, — сказавъ Чичиковъ.

Маниловъ тутъ же выпустивъ цыбухъ съ люлькою на помѣсть, и якъ бувъ рознявъ ротъ, такъ таки съ рознятымъ и остався черезъ цѣлыхъ кѣлька минутъ. Оба приятелѣ, що недавно балакали о приемностяхъ дружного житя, остались недвижны, встроивши одинъ въ другого очи, якъ ті портреты, що въ давній часы вѣшано одинъ противъ другого, по обохъ бокахъ зеркала. Въ конці Маниловъ поднявъ люльку съ цыбухою и позирнувъ въ долины сму въ лице, стараючись догляднути, чи не видно якои умишки на его губахъ, чи не жартуе онъ; але нѣчого такого не було видно; лице гостя выдавалося навѣтъ поважнѣйшимъ, нѣжъ звичайно. Потѣмъ подумавъ, чи не всунувши гость якъ небудь несподѣвано въ глаздку, и съ перелякомъ вильно поглядѣвъ на него; але очи гостя

були зовсімъ яснѣ; не було въ нихъ того дикого, неспокойного огню, якій бѣгавъ въ очахъ божевольного чоловіка; все було прилично и въ порядку. Хотѣ що придумавъ Маниловъ, на яке ему ступити и що дѣяти, але нічого не мігъ придумати, а тільки випустивъ зъ рота остатокъ дыму дуже тоненькою струєю.

— Такъ отожъ я хотѣвъ бы знати, чи могли бъ вы менѣ такихъ мужиківъ, неживыхъ на дѣлѣ, а живыхъ по законній формѣ, передати, отступити, чи якъ тамъ буде ваша ласка?

Але Маниловъ такъ змішався и збився зъ пантелику, що тільки витрѣщивъ на него баньки.

— Бачитесь, що вы вагаєтесь?... — заважавъ Чичиковъ.

— Я?... нѣ, я не те.... — сказавъ Маниловъ, — але я не можу збагнути.... даруйте.... я, розумѣся, не мігъ одержати такого високого образования, яке, що такъ скажу, видѣся въ кождомъ вашомъ поворотѣ; не посѣдаю того високо-штучного виражуваня.... Бути може, що ту.... въ тѣмъ, що вы отсе высказали.... крыєся щось инше.... Бути може, що вы зводили такъ виразитися для красоти стилю?...

— Нѣ, — підхопивъ Чичиковъ, — нѣ, я розумію предметъ именно такій, якъ є, то є тѣ душі, котрі справдѣ вже померли.

Маниловъ зовсімъ збаламутився. Онъ чувъ, що ему треба щось зробити, задати питання, а яке питання — чортъ его знає. Ставъ въ кінци на тѣмъ, що зновъ випустивъ дымъ, та тільки вже не ротомъ, а носовими дѣрками.

— Такъ отже, коли нема ніякои перешкоды, то съ Богомъ можъ бы вватися до уложеня купного контракту, — сказавъ Чичиковъ.

— Якъ, на мертвій душі контрактъ?

— Е, нѣ! — сказавъ Чичиковъ. — Мы напишемо, що они живі, такъ якъ дійсно стоить въ ревизійномъ реєстрі. Я привыкъ нѣ въ чѣмъ не отступати отъ державныхъ законівъ; хоть за те я й потерпѣвъ на службѣ, але вже даруйте: обовязокъ для мене — святе дѣло, законъ — я німѣю передъ закономъ.

Последній слова вподобалися Манилову, але сути самого дѣла онъ таки не розчовпавъ, и замѣсть ѳтповѣди почавъ такъ сильно тягти люльку, що цибухъ въ концѣ почавъ хрипѣти, якъ фаготъ. Бачилось, немовъ то онъ хотѣвъ въ цибуха выдобути пораду въ такой нечуванѣй справѣ; але цибухъ хрипѣвъ и бѣльше нѣчого.

— А може вы въ чѣмъ небудь сумнѣваєтесь?

— О, прошу васъ, зовсѣмъ нѣ! Я не про те кажу, щобъ мавъ який небудь, то є, критичный пересудъ о васъ. Але позвольте запытатися, чи не буде се підприємство, або, щобъ ще лѣпше, такъ сказати, выразитися, негоція — отожь чи не буде та негоція неѳтповѣдною державнымъ постановамъ и высшимъ цѣлямъ Россіи.

Тутъ Маниловъ, зробивши невеличкій рухъ головою, поглядѣвъ дуже значучо въ лице Чичикова и показавъ у всѣхъ чертахъ свого лица и въ стиснутыхъ губахъ такой глубокой выразъ, якого може й не видавъ нѣхто на людскѣмъ лицѣ, окрѣмъ тѣлько у якого небудь надто мудрого министра, та й то въ хвили найважнѣйшого и дуже запутаного дѣла.

Але Чичиковъ сказавъ прямо, що подѣбне підприємство, чи тамъ негоція, нѣякъ не буде неѳтповѣдне державнымъ постановамъ и высшимъ цѣлямъ Россіи, а по хвили ще додавъ, що скарбъ буде мавъ навѣтъ корысть, бо одержить правомъ приписанѣй податки.

— Такъ вы думаете...?

— Я думаю, що се буде добре.

— А, коли добре, то се друга рѣчь: я противъ того нѣчо не маю, — сказавъ Маниловъ и зовсѣмъ успокоився.

— Теперь остается тѣлько умовитися о цѣну....

— Якъ то о цѣну? — сказавъ ѳпатѣ Маниловъ и зъупинився. — Хибажь вы думаете, що я взявъ бы ѳтъ васъ грошѣ за душѣ, котрей, подѣ певнымъ зглядѣмъ, закончили свое истнованье? Коли вже прѣйшла вамъ така, що такъ скажу, фантастична охота, то я зѣ своей стороны передамъ ихъ вамъ бесплатно, и контрактъ беру на себе.

Велика догана була бѣ историкови ѳсихъ подѣй, коли бѣ онъ залишивъ сказати, що вдоволенье перемогло

гостя після тихъ слівъ, сказанихъ Маниловимъ. Хоть и якій онъ бувъ поважний та розсудливий, а все таки мало що не пустився підскакувати якъ цапъ, що, якъ вѣдомо, робиться тільки въ найсильнѣйшихъ порывахъ радості. Онъ такъ сильно повернувся на крѣслѣ, що пукла вовняна матерія, котрою була оббита подушка; самъ Маниловъ поглянувъ на него съ певного рода здивованьемъ. Спонуканый подякою, онъ тутъ наговоривъ тільки вдячностей, що Маниловъ змѣшався, весь запаленѣвъ, ѳтмахувався головою, а на послѣдокъ вже виразився, що се на-стояще нѣ ч о, що онъ и справдѣ хотѣвъ бы чимъ небудь доказати свѣй сердечный потягъ, магнетизмъ сердца; а помершій душѣ подекуды цѣлковите дрантѣе.

— Дуже не дрантѣе, — сказавъ Чичиковъ, стиснувши єго за руку. При томъ онъ зѳтхнувъ глубоко. Бачилось, що єму такъ и хотѣлось вылити свое сердце; не безъ почутя и щирости онъ въ кѳнци сказавъ ось якї слова: — Коли бъ вы знали, яку прислугу зробили бы вы симъ, якъ бачитеся, дрантѣемъ, чоловѣкови безъ племени и роду! Охъ, и справдѣ, чого то я не перетерпѣвъ! якъ човникъ якїй небудь середъ лютыхъ филь.... Якихъ гоненїй, якихъ переслѣдованъ не зазнавъ я, якого горя не принявъ, а за що? за то, що хоронивъ правду, що бувъ чистый на своѣй совѣсти, що подававъ руку и вдовѣ безпомѳчнѳй, и сиротѣ-бѣдолашѣ!... — Тутъ навѣтъ онъ обтеръ хусткою слѣзу, що выкотилася зъ ока.

Маниловъ бувъ до дна душѣ зрушений. Оба приятелѣ довго стискали одинъ другого за руку и мовчки глядѣли одинъ другому въ очи, де виднѣлися навертаючїя слѣзы. Маниловъ нѣякимъ свѣтомъ не хотѣвъ выпустити руки нашего героя и стискавъ єи такъ горячо, що той навѣтъ не знавъ, якъ єи высвободити. Въ кѳнци вытягнувши єи легесенько онъ сказавъ, що не зле бы було контрактъ зробити якъ найшвидше, и добре бы було, якъ бы онъ самъ навѣдався до мѣста; ѳттакъ взявши шапку, ставъ ѳткланюватися.

— Якъ? вы вже хочете ѳхати? — сказавъ Маниловъ, разомъ прочулавшись и майже перелякавшись.

Въ ту хвилию вѳйшла до кабинету Манилова.

— Ливонько, — сказавъ Маниловъ съ жалобнымъ видомъ, — Павло Ивановичъ покидає насъ!

— Видко, що мы надоѣли Павлови Ивановичови, — отповѣла Манилова.

— Панѣ, тутъ, — сказавъ Чичиковъ, — тутъ, ось де, — при томъ онъ положивъ руку на сердце, — такъ тутъ перебуде той приемный часъ, котрый я провѣвъ съ вами, и вѣрте менѣ, не було бъ для мене бѣльшого щастя, якъ жити съ вами, коли вже не въ одномъ домѣ, то принайменше въ якъ наиблизшомъ сусѣдствѣ.

— А знаєте, Павле Ивановичу? сказавъ Маниловъ, котрому дуже подобалась така думка, — якъ бы то въ самой рѣчи було гарно, коли бъ такъ жити разомъ, подъ однимъ дахомъ, або въ тѣни якого небудь вяза, пофилософувати о чѣмъ небудь, вглубитися....

— О, се було бы райске житьє! — сказавъ Чичиковъ, зѣтхнувши. — Прощайте, панѣ! — сказавъ онъ, цѣлюючи въ ручку Манилову. — Прощайте, найдорожшій приятелю! Не забудьте, о що я васъ просивъ.

— О, будьте певні! — отповѣвъ Маниловъ. — Я съ вами розстаюсь не на довше, якъ на два дни.

Всѣ вышли въ столову.

— Прощайте, миленькі дѣточки! — сказавъ Чичиковъ, побачивши Алкида и Темистоклюса, котрі бавились jakimось деревлянымъ гузаромъ, у котрого вже не було нѣ руки нѣ носа.

— Прощайте, мои крышеняточка. Перепрашаю васъ, що я не привѣзъ вамъ гостинцѣвъ, але, признаюсь, и не знавъ навѣтъ, чи живете вы на свѣтѣ; за то теперь, якъ приѣду, то вже певно привезу. Тобѣ привезу шаблю. Хочешъ шаблю?

— Хочу, — отповѣвъ Темистоклюсъ.

— А тобѣ барабанъ. Добре, тобѣ барабанъ? — говоривъ онъ, нахилившись до Алкида.

— Паламанъ, — отповѣвъ шепотомъ и повѣсивши голову Алкидъ.

— Добре, я тобѣ привезу барабанъ, — такій гарный барабанъ! такъ все буде туррр...ру...тра та та, тра та та... Прощай, душечко, прощай! — Тутъ онъ поцѣлювавъ его

въ голову и обернувся до Манилова и его жѣнки съ невеличкимъ усмѣхомъ, съ якимъ звичайно обертаются до родичѣвъ, даючи имъ знати о невинности ихъ дѣтій.

— Далебѣ, лишѣтся, Павле Ивановичу! — сказавъ Маниловъ, коли вже всѣ вышли на ганокъ. — Адѣтъ, якѣ хмары.

— Е, невеличкѣ хмарки, — отповѣвъ Чичиковъ.

— А знаєте вы дорогу до Собакевича?

— О ню я якъ разъ хотѣвъ роспытати васъ.

— Позвольте, я заразъ росповѣмъ вашему вѣзникови. — Тутъ Маниловъ такъ само любезно росповѣвъ все вѣзникови, и навѣтъ разъ сказавъ ему въ.

Вѣзникъ почувши, що треба минути два повороты и повернути на третій, сказавъ: „Потрафимо, ваше благородіе,“ и Чичиковъ поѣхавъ, проводженный довго поклонами и маханьемъ хусточками хозяиновъ, що ажъ на пальцѣ поднимались.

Маниловъ довго стоявъ на ганку, проводячи очима отѣзѣдачу бричку, и коли уже ей зовсѣмъ стало не видно, онъ все ще стоявъ, курячи люльку. Въ концѣ вѣйшовъ до свѣтлицѣ, сѣвъ на стѣльци и заглубився въ задуму, радѣючи душею, що справивъ своему гостеви невеличкѣ вдовольнѣе. Потѣмъ мысли его незамѣтно перелетѣли на другіе предметы и въ концѣ забѣгли Богъ зна' куды. Онъ думавъ о роскошахъ дружного житя, о тѣмъ, якъ бы то гарно було, жити съ приятелемъ на березѣ якои небудь рѣки, дальше черезъ тую рѣку почавъ будуватися у него мѣсть, за нимъ величезный дѣмъ съ такимъ высокимъ бельведеромъ, що зъ него можъ було видѣти ажъ до Москвы, и на нѣмъ вечеромъ пити чай на отвертѣмъ воздухѣ и балакати о якихъ небудь приемныхъ предметахъ; потѣмъ, що они вразъ съ Чичиковымъ приѣхали въ якоесь товариство, въ гарныхъ каритахъ, и тамъ очаровують всѣхъ приемностью своего обходженя, и що навѣтъ высше начальство, почувши о такой ихъ приязни, именовало ихъ генералами, и въ концѣ дальше Богъ знае, що таке, чого онъ и самъ уже нѣякъ не могъ розбрати. Дивовижна просьба Чичикова разомъ перервала всѣ его мрѣѣ. Думка про ню якось особливо не вкладалася въ его голову: хотъ и якъ онъ перевертавъ ея, все таки нѣякъ не могъ выяснити собѣ, и весь часъ сидѣвъ и куривъ люльку, що тяглося ажъ до самой вечерѣ.

Г Л А В А III.

А Чичиковъ въ веселомъ настрою духа сидѣвъ въ своей бричцѣ, що давно курбелила битымъ гостинцемъ. Изъ попередной главы вже видно, що було головнымъ предметомъ его вподобы и наклонности, тожь и не диво, що онъ швидко заглубився въ него весь, и тѣломъ и душою. Надѣѣ, обрахунки и выводы, блукаючи по его лица, видко дуже були приемни, бо що хвиля лишали по собѣ слѣды вдоволенои усмѣшки. Занятый ними, онъ не обертавъ нѣякои уваги на те, якъ его возникъ, вдоволений принятемъ дворовыхъ людій Манилова, дававъ дуже дѣльный науки лысому пристяжному коневу, запряженному зъ правого боку. Той лысый конь бувъ дуже лукавый и только про око показувать, гей бы то тягне, мѣжь тымъ коли борозный гнѣдый и подручный карои масти, прозванный засѣдателемъ за то, що бувъ купленный отъ якогось засѣдателя, працювали зъ цѣлого сердца, такъ що навѣтъ по очахъ имъ видно було. яку имъ се велику приносило роскошь. „Цыганъ, цыганъ! ось я тебе перецыганю!“ говоривъ Селифанъ, приподнявся и ляснувъ батогомъ лѣнивого. „Ты знай свое дѣло, ты панталоннику нѣмецкій! Гнѣдый уцтивый конь, онъ повнитъ свой обовязокъ, и я радо дамъ ему лишню порцію, бо онъ уцтивый конь, и засѣдатель такожь порядный конь.... Ну, ну, що потрясашъ ухами? Ты дурню, слухай, коли до тебе говорятъ! я тебе, неуку, не стану злому вчити! Ади, куды лѣзе!“ Тутъ онъ опять ляснувъ его батогомъ. „Фу, дводушнику!“ За тымъ прикрикнувъ до всѣхъ: „Віо, любі мои“ и махнувъ по всѣхъ трехъ не для кары, але щобы показати, що бувъ ними вдоволений. Зробивши имъ тую приемность, онъ зновъ повѣвъ бесѣду до лысого: „Ты гадаешъ, що укроешь свою погану роботу? Нѣ, ты жий по правдѣ, коли хо-

чешь, щобы тобѣ честь давали. Отъ у пана, що мы були, гарнй люде. Я радо побесѣдую, коли гарный чоловікъ; съ гарнымъ чоловікомъ мы завсѣгды свои друзьяки, близькй приятелѣ: чи чаю выпити, чи закусити, — зъ радого сердца, коли гарный чоловікъ. Гарному чоловікови кождый честь ѡтдасть. Отъ и нашого пана кождый поважае, бо ѡнъ, тими собѣ, сповнявъ службу царску; ѡнъ сколевскій совѣтникъ“....

Такъ балагурачи, Селифанъ залѣзъ въ кѡнци въ далеке галузье. Коли бъ Чичиковъ прислухався, то почувъ бы бувъ богато подробиць, тыкаючиъ его особы; але думки его такъ були заняты своимъ дѣломъ, що ажъ сильный ударъ грому заставивъ его прокинутися и поглянути до-кола себе: все небо до крыхты було облѣплене хмарами, а порошнисту почтову дорогу опрыскували краплѣ дождю. Въ кѡнци громовый ударъ роздався другій разъ голоснѣйше и ближе, и дощъ лѣнувъ разомъ, якъ зъ ведра. Зъ разу, падучи въ скѡснѡмъ напрямѣ, ѡнъ хлюскавъ въ одинъ бѡкъ пудла брички, потѡмъ въ другій, а въ кѡнци, змѣнивши способъ и зробившись зовсѣмъ прямымъ, тарабанивъ просто въ верхъ еи пудла; брызьки въ кѡнци почали долѣтати въ лице Чичикову. Се спонукало его заслонитися шкѡряными запонами съ двома круглыми ѡконцями, назначеными для розгляданя придорожныхъ видѡвъ, и наказати Селифанови, щобы ѣхавъ швидше. Селифанъ, перерванный такожъ на самѡй серединѣ бесѣды, спостерѣгъ, що й справдѣ нѣщо гаятись, вытятинувъ сейчасъ зъ пѡдъ козлѡвъ якусь петечину изъ сѣрого сукна, надыгнувъ еи въ рукавы, хопивъ въ руки вудила и покрикнувъ на свою трѡйню, котра ледве-ледве переступала ногами, почувши роскошне ослабленье ѡтъ навчаючої бесѣды. Але Селифанъ нѣякъ не мѡгъ собѣ пригадати, чи два, чи три повороты переѣхавъ. Помѣркувавши и нагадуючи по троха дорогу, ѡнъ догадався, що богато було поворотѡвъ, котрй всѣ ѡнъ переминувъ. Але якъ то Россіанинъ въ рѣшучѡй хвили все похопитися, що ему робити, не вдаючися въ далекий роздумуваня, такъ и Селифанъ, повернувши на право на першѡй, яка лучилась, перехрестной дорозѣ, покрикнувъ: „Віо, мои приятелѣ

гódнй-поважнй!" и пуcтивcя вь бóкь, мало думаячи о тóмь, куди заведе обóбрана дорога.

Мѣжь тымъ дожджъ, бачилось, почався на довго. Лежачий на дорожѣ порохъ швидко замѣсився въ белото, и конямъ що хвилѣ ставало тяжше тягнути бричку. Чичиковъ зачинавъ уже дуже турбуватися, що такъ довго не видно Собакевичоваго села. Пóсля его обрахунку, имъ уже давно пора було приѣхати. Їнъ вызиравъ на всѣ боки, але пóтьма була така — хоть око выими.

— Селифане! — сказавъ ѵнъ въ кóнци, вызираючи зъ брички.

— Що, прошу пана? — óтповѣвъ Селифанъ.

— Поглянь но, чи не видно села?

— Нѣ, прошу пана, нѣгде не видно. — Пóсля того Селифанъ, помахуючи батогами, затагнувъ — пѣсню не пѣсню, а щось таке довге, що й кóнца не було. Туды все вдишло: всѣ захожуючы и пóдгоняючы оклики, якими трактують коней по цѣлòй Россiи óтъ одного кóнца до другого; приложники всѣхъ родóвъ, безъ дальшого розбору, якъ перше попалося на языкъ. Такимъ способомъ дóйшло до того, що ѵнъ почавъ називати ихъ въ кóнци секрeтарями.

Мѣжь тымъ Чичиковъ почавъ примѣчати, що бричка металася на всѣ боки и надавала ему пресильныхъ стусанóвъ; зъ того ѵнъ домѣрковавсь, що они зѣѣхали зъ дороги и очевидно волоклись по зóранóмь полю. Селифанъ, бачилось, и самъ те примѣтивъ, але не говоривъ нѣчого.

— Що, драбуго, якою дорогою ты їдешъ? — сказавъ Чичиковъ.

— Та щожъ, прошу пана, робити, пора така; батога не видко, така пóтьма! — Сказавши тое ѵнъ такъ перекинувъ бричку, що Чичиковъ мусѣвъ держатися обома руками. Ажъ теперъ ѵнъ завважавъ, що Селифанъ пóдохочений.

— Держи, держи, бо перевернешь! — кричавъ ѵнъ до него.

— Нѣ, прошу пана, якъ же можна, щобъ я перевернувъ, — говоривъ Селифанъ. — То не добро — пе-

ревернути, — и вже самъ знаю; вже я нѣ за що не переверну.

Затымъ онъ почавъ злегка повертати бричку, повертавъ, повертавъ, а въ кѣнци перевернувъ єи зовсѣмъ на бѣкъ. Чичиковъ руками и ногами талапнувъ въ болото. Селифанъ прецѣнь зъупинивъ конѣ; впрочѣмъ они й самі зъупинились бы, бо дуже були потомлені. Така несподѣвана притычина дуже здивувала єго. Злѣзши зъ козла, онъ ставъ передъ бричкою, взявся за боки обома руками, шѣжъ тымъ, коли панъ талапався въ болотѣ, силуючись вылѣзти, и сказавъ по не зовсѣмъ довгѣмъ намыслѣ: „Ади на ню, и перевернулася!“

— Ты пьяный, якъ швецъ! — сказавъ Чичиковъ.

— Нѣ, прошу пана; якъ же можна, щобы я бувъ пьяный! Я знаю, що се не добре дѣло — бути пьянымъ. Съ прителемъ побалакавъ, бо съ добрымъ чоловікомъ годится побалакати, въ тѣмъ нема нѣчо злого, — и закусили разомъ. Закуска такожъ не лихе дѣло; съ добрымъ чоловікомъ годится закусити....

— А що я тобѣ сказавъ послѣдний разъ, коли ты нанівся? га? забувъ? — сказавъ Чичиковъ.

— Нѣ, ваше благородіє; якъ же можна, щобы я забувъ! Я вже свое дѣло знаю. Я знаю, що не добре бути пьянымъ. Съ добрымъ чоловікомъ побалакавъ, бо....

— Отъ якъ я тебе выпарю, то ты у мене будешъ знати, якъ балакати съ добрымъ чоловікомъ.

— Якъ вашѣй милости буде завгодно, — ѣтновѣвъ на все призволяючи Селифанъ: — коли выпарити, то й выпарити; я противъ того зовсѣмъ нѣчого не маю. Чомужь и не выпарити, коли є за що? на те воля ласкавого пана. Оно то й треба выпарити, бо мужикъ розвезеся; порядкъ треба держати. Коли є за що, то й выпарити; чомужь не выпарити?

На такую бесѣду панъ зовсѣмъ не найшовся, що ѣтновѣсти. Але въ ту пору бачилось, що сама судьба захотѣла змишуватися надъ нимъ. Зъ далека почулося гавканье собакъ. Урадованный Чичиковъ давъ приказъ наганяти конѣ. Россійскій ѣдвиникъ має добрый нюхъ замѣсть очей; черезъ те лучася, що онъ зажмуривши очи, жене иногда

що духу и все, куды небудь, а заїде! Селифанъ, не ба-
чучи нічогобѣнько, погнавъ кѣньми такъ просто до села,
що зъупинився ажъ тогдѣ, коли бричка вдарила дышлемъ
въ плоть и коли рѣшучо не було вже куды далше їхати.
Чичиковъ ледви добачивъ крѣзь густый серпанокъ лючого
дожджу, щось похоже на крышу. Онъ пославъ Селифана
шукати ворѣтъ, що безперечно було бѣ довго тревало,
коли бѣ въ Россіи не було вартовихъ, лютыхъ псѣвъ,
котрѣ такъ голосно дали о нѣмъ знати, що мусѣвъ ажъ
пальцями заткати уха. Свѣтло мелькнуло въ одному оконци
и добѣгло мгlistымъ потокомъ до плота, вказавши нашимъ
подорожнимъ ворота. Селифанъ давай стукати, и швидко,
пѣдхиливши фѣрточку, высунулась якась постать, pokryта
подѣгачкою, и панъ съ слугою почули хрыпый бабскій голосъ:

— Хто гримає? чого се такъ розходилися?

— Подорожній, матѣнко, пусти переночувати? — ска-
завъ Чичиковъ.

— А диви, якій скороногий! — сказала стара, —
въ яку пору приїхавъ! Ту тобѣ не гостинный двѣръ:
помѣщаниця живе.

— Що жъ дѣяти, матусю? видишь, зъ дороги збилися!
Не ночувати жъ въ такую пору въ степу.

— Еге, погана пора, темна пора! — додавъ Селифанъ.

— Мовчи, дурню, — сказавъ Чичиковъ.

— А вы хто такой? — сказала стара.

— Дворянинъ, матѣнко.

Слово дворянинъ спонукало стару немовъ то троха
подумати. — Пождѣтъ, я скажу панѣ, — сказала она,
и за двѣ минуты вернула вже съ лихтарнею въ руцѣ.
Ворота ѣтчинилися. Свѣтло мелькнуло и въ другѣмъ окнѣ.
Бричка вѣїхала на подвѣрье и зъупинилася передъ невеличкимъ
домикомъ, котрый за пѣтьмою годѣ було добачити.
Тѣлько одна его половина була освѣчена свѣтломъ, бючимъ
зъ оконъ; видно ще було калюжу передъ домомъ, въ ко-
тру прямо било тоє жъ свѣтло. Дожджъ голосно бубонѣвъ
по деревляной крыши и журчачими потѣчками спливавъ
въ подставлену бочку. Мѣжъ тымъ пси заливалися всѣми
можливыми голосами; одинъ, задравши голову до горы,
выводивъ такъ протяжно и съ такимъ заходомъ, немовъ

бы за то бравъ Богъ знае яку плату; другій ѳтдзякувавъ наскоро! помѣжъ ними звенѣвъ, якъ почтовый звѳнокъ, невтомимый дискантъ запевно молодого псюка, и все те въ кѳнци звершувавъ бась, може бути, старый, крѣпкой собачон природы, бо ѳнъ хрипѣвъ, якъ хрипѣть спѣвакъ-контрабась, коли концертъ въ повнѳмъ розливѣ, теноры пѳднимаются на пальцѣ зъ горячего бажаня — вывести високу ноту, и все, що тѳлько живе, порываеся въ гору, завертаючи голову, а ѳнъ одинъ, засунувши неголений пѳдбородокъ въ ковнѣръ, присѣдае и опускаеся майже ажъ до землѣ и пропускае ѳттамъ свою ноту, ѳтъ котрой трасутся и дзеленькочуть шибы.

Вже по ѳдномъ пѣсѣмъ бреханю, зложенѳмъ зъ такихъ музыкантѳвъ, можъ було догадатися, що сѣльце було порядне: але промоклый и промерзлый нашъ герой нѣ о чѣмъ не думавъ, якъ тѳлько о постели. Не вспѣла ще бричка цѣлковито зъупинитися, а ѳнъ уже зѳскочивъ на ганокъ, похитнувся и трохи не впавъ. На ганокъ выйшла зновъ якась жѣнка троха молодша ѳтъ першон, але дуже до неї подѳбна. Она провела его до свѣтлицѣ. Чичиковъ недбало два разы кинувъ окомъ: свѣтлица була обвѣшана старенькими, смугастыми тапетами; образки съ якимись птахами; межи ѳкнами старосвѣтскій, маленький зеркала съ темными рамками въ видѣ поскрученного листа; за кождымъ зеркаломъ застромленіи були або якісь письма, або стара талія картъ, або панчоха; стѣнный годинникъ, съ нарисоваными на циферблатѣ цвѣтами.... бѳльше годѣ було що небудь добачити. ѳнъ чувъ, що его очи злипалися, немовъ бы хто ихъ намазавъ медомъ. По недовгѳй хвили вѳйшла хозяйка, женщина вже въ лѣтахъ, въ якомъсь спальнѳмъ чѣпци, натягнутѳмъ на борѣ, съ флянеловою повязкою на шиѣ, одна зъ тыхъ матусь, невеликихъ дѣдичокъ, котрѣ разъ-вразъ плачуть на неврожай та страты, держать голову на бѳкъ, а мѣжъ тымъ нагромаджують по троха грошенятъ въ полотняны мѣшочки, похованіи въ перескринкахъ комоды. Въ одинъ мѣшочокъ накладываютъ самы цѣлковіи, въ другій половинички, въ третій четвертачки, хоть зъ виду й здаеся, що въ комодѣ нѣчого нема крѳмъ шматя, та нѳчныхъ кафтаничкѳвъ та нитяныхъ мотѳчкѳвъ, та розпоренои сальопы,

що опісля буде перероблена на спідницю, коли стара якъ небудь прогорить въ пору, якъ печуть святочнїй пиріжки съ всякою пражениною, або сама собою попротираєся. Та нѣ, не прогорить спідниця и не попротираєся сама собою: обережлива стара, и сальопѣ суджено пролежати довго въ роспореніи видѣ, а оттакъ достатися по тестаментѣ племѣнниці, вразѣ зѣ всякимъ другимъ дрантьемъ.

Чичиковъ звинявся, що занепокоивъ несподѣванимъ приїздомъ: „Нѣчого, нѣчого!“ сказала хозяйка. „Въ якужъ то бо пору васъ Богъ принѣсъ! Що за загибель та хуртовина.... По такой дорогѣ зѣйти бы що небудь потрібно, але пора пѣзна, приладити годѣ.“

Слова хозяйки перервавъ страшный шипѣтъ, такъ що гѣсть ажъ напудився: шумъ похожій на те, немовъ бы вся кѣмната наповнилася гадюками; але позирнувши до горы, онъ успокоився, бо спостерѣвъ, що се стѣнному годинникови прїйшла охота бити. За шипотомъ сейчасъ наслѣдувавъ хрипѣтъ, и въ кѣнци, принатужившись всѣми силами, годинникъ выбивъ другу годину такимъ голосомъ, якъ коли бы хто товкъ палкою въ розбитый горнець, а пѣсля того пендель пѣшовъ опять спокѣйно чавкати на право и на лѣво.

Чичиковъ подякувавъ хозяйцѣ и сказавъ, що не треба ему нѣчого, щобъ она нѣчимъ не турбувалася, що крѣмъ постелѣ онъ нѣчого не потребує и тѣлько радъ бувъ дѣзнатися, куды се онъ заїхавъ и чи далека отси дорога до помѣщика Собакевича; на те стара отповѣла, що ѣ не чувала такого имени и що такого помѣщика зовсѣмъ нема.

— А бодай ченѣ знаете Манилова? спытавъ Чичиковъ.

— А хто такой той Маниловъ?

— Помѣщикъ, матусю.

— Нѣ, не чувала; нема такого помѣщика.

— А якѣжъ є?

— Бобровъ, Свининъ, Кананатьевъ, Харпакинъ, Трепакинъ, Плѣшаковъ.

— Богатї люде, чи нѣ?

— Нѣ, батечку, дуже богатыхъ нема. У кого двадцать душъ, у кого трїдцать; а такихъ, чтобы по сто, такихъ нема.

Чичиковъ змѣркувавъ, що заѣхавъ въ поряднѣй за-
камарокъ.

— А чи далеко въ ѳтси до мѣста?

— А буде во шѣстьдесять верстовъ. Якъ менѣ жаль,
що нема що вамъ попоѣсти? Чи не хочете, батечку,
чайку напиться?

— Дякую, матусю. Нѣчого не треба, крѣмъ постелѣ.

— Правда, по такій дорозѣ и дуже треба ѳтпочити.
Отъ ту и розложѣтесь, батечку, на тѣй софѣ. Ей, Фе-
суню, принеси перину, подушки и простирано! Якежъ бо
то веремя наславъ Богъ: яка гримавиця!... у мене цѣлу
ночь свѣчка горѣла передъ образомъ. Ехъ, батечку мѣй,
та бо у тебе, якъ у нехриста, вся спина и бѣкъ въ болотѣ!
дежъ ты такъ зволнивъ завалятися?

— Ще слава Богу, що тѣлько завалявся! Богу дяку-
вати, що й зовсѣмъ ребра не поломавъ.

— Святѣ святителѣ, що за пригода! Та чи не треба
чимъ потерети спину?

— Спасибѣ, спасибѣ! Не турбуйтеся, а накажѣть
тѣлько своѣй дѣвцѣ высушити мою одежу.

— Чуєшь, Фесуню! — сказала хозяйка, обертаючися
до жѣнки, що выходила на ганокъ во свѣчку, а теперъ
вспѣла вже притаращити перину, и пѣдбивши ея зъ обохъ
боковъ руками, напустила цѣлу потопу пѣря по цѣлой
свѣтлицѣ. — Ты возьми отъ ихнѣй кафтанъ вразъ съ дру-
гою одежою и впередъ просуши ихъ передъ огнемъ, якъ
робили покійному пану, а опѣсля перетри и вытрепли
гарненько.

— Слухаю, прошу панѣ! — говорила Фесуня, про-
стелюючи поверхъ перины простирано и кладучи подушки.

— Ну, ось тобѣ постѣль готова, — сказала хозяйка.

— Прощай, батечку, спокѣйной ночи. А не потрібно тобѣ
ще чого? Може ты привыкъ, батечку мѣй, щобы хто не-
будь почѣхавъ у тебе на ночь пяти? Покійникъ мѣй безъ
того нѣколи бы не бувъ заснувъ.

Але гѣсть ѳтказався и ѳтъ чѣханя въ паты. Хозяйка
выйшла, и онъ сей же часъ поквапився роздягтися, ѳтдавъ
Фесунѣ всю зняту зъ себе збрую, верхну й спѣдну, и Фе-
суня, сказавши му такожъ добраночь, понесла тѣ мокрѣ

причандамы. Оставшиися самъ, ѡнъ не безъ вдоволєня поглянувъ на свою постѣль, котра була майже до стѣлѣ. Фесуня, видко, була майстеръ — подбивати перины. Коли пѡдставивши столецъ ѡнъ вылѣзъ въ кѡнци на постѣль, она опустилаcя пѡдъ нимъ майже до самой землѣ, и пѣрьє, вытисненє зъ насыпу, розлетѣлося по всѣхъ кутахъ свѣтлицѣ. Загасивши свѣчку, ѡнъ накрывcя перкалевою ковдрою и звинувшиcя пѡдъ нею въ клубокъ, заснувъ въ тѡй хвили.

Прокинувся ѡнъ на другій день уже досыть пѡзнымъ ранкомъ. Сонце крѡзь ѡкно блымало єму прямо въ очи, а мухи, що вчора спали супокѡйно на стѣнахъ та стели, всѣ рушилиcя до него: одна сѣла єму на губу, друга на ухо, трєта пантрувала, якъ бы то сѣсти на саме око, а сєсю, що була така неосторожна, пѡдсѣсти близько къ носовѡй дѣрцѣ, ѡнъ потягнувъ въ просоню въ самѡй нѡсѣ, що заставило єго крепко чихнути, — злучай, для которого именно ѡнъ и прокинувся. Окинувши окомъ свѣтлицю, ѡнъ теперъ побачивъ, що на образкахъ не все були птахи: мѣжъ ними висѣвъ портретъ Кутузова, и намальований олѣйною краскою якійсь старчикъ съ червоными обшивками на мундурѣ, якъ то носили за царя Павла Петровича. Годинникъ зновъ зашипѡтѣвъ и выбивъ десяту; въ дверѣ заглянуло якєсь жѣночєє лице и въ ту саму хвилю сховалоcя, бо Чичиковъ, бажаючи вигѡднѣйше заснути, позмѣтувавъ зъ себе зовсѣмъ всѣ. Заглядаючєє лице выдалоcь єму немѡвъ троха знакомымъ. інъ почавъ пригадувати собѣ, хто бы то бувъ такій, а въ кѡнци догадавcя, що сє була хозяйка. інъ убравъ на сєбє сорочку; одѣжъ, уже высушена и вычищена, лежала обѣчъ него. Убравшиcя ѡнъ пѡдѡйшовъ до зеркала и чихнувъ ѡпять такъ голосно, що пѡдѡйшовшій на ту пору до ѡкна индыкъ — ѡкно було дуже близько землѣ — пробовтавъ до него щось, рѣзько и дуже швидко, своимъ дивовижнымъ языкомъ, певно дай Боже здоровля, а за то Чичиковъ ѡтбѡвкнувъ єму дурєнь зъ тебе. Пѡдѡйшовши до ѡкна зачавъ розглядати лежачій передъ нимъ видъ: ѡкно выходило мабутъ чи не на курятникъ; принайменше розложєнє передъ нимъ вузєнькє подвѡрячко до разу покрытє було птаствомъ та всякою домашною худобою. Индыкамъ и ку-

рамъ не було числа; посередъ нихъ прохажувався когутъ мѣрными кроками, потрясаючи гребенемъ и повертаючи голову на бокъ, немовъ бы то щось надслушуючи; ту же опинилася й свиня съ цѣлою родиною; ту й таки, розрываючи купу гною, зѣла она мимоходомъ курятко и, сама того не бачучи, принялась дальше змѣтати гарбузове потерebbe. Тог невеличке подвѣрчкѣ, чи курятникъ, обведенe було парканомъ зъ дощокъ, за котрымъ тяглися обширнй огорода съ капустою, чеснокомъ, бульбою, бураками и всякою хозайскою яриною. По огородѣ де-де були роскидані яблуні и другі овочеві дерева, понакрывані сѣтями для обороны ѳтъ сорокъ та воробѣвъ, котрі цѣлыми плахтами перелѣтали зъ одного мѣсця на друге. Зъ тои самои причины повбивано було кѣлька страхопудѣвъ на довгихъ тыкахъ съ розвернутыми рукамы; на однѣмъ страхопудѣ надѣтый бувъ чепецъ самои хозайки. За огородами тяглися мужицкй хаты, що хотъ и були побудовані въ розсыпенъ и не замкнуті въ правильнй улицѣ, а все таки, якъ се швидко змѣркувавъ Чичиковъ, свѣдчили о достатку жильцѣвъ, бо були удержані, якъ слѣдье: перестарѣла гонта на дахахъ всюды була замѣнена новою; ворота нѣгде не поперехиливались; а въ оберненихъ до него мужицкихъ крытыхъ шобахъ ѳнъ добачавъ — де стоячій про запасъ одинъ, майже новый вѣзъ, а де и два. „А бачъ, у неи сѣльце не маленьке!“ сказавъ ѳнъ и ту же постановивъ собѣ розбалакатися и познакомиться съ хозайкою поблизше. ѳнъ заглянувъ крѣзь шпарочку въ дверехъ, куды було она показала свою голову, и побачивъ ея сидячу за чайнымъ столикомъ; тогдѣ войшовъ до неи съ веселымъ и ласкавымъ видомъ.

— Здоровй, батечку! якъ вамъ спалося? — сказала хозайка, припѣднимаючися зъ мѣсця. Она була убрана лѣпше, якъ вчера, въ темнѣй одежи и вже не въ спальнѣмъ чѣпци; але на шиѣ все таки щось було повязано.

— Славно, славно, — сказавъ Чичиковъ и сѣвъ на крѣсло. — А вы якъ, матусю?

— Не добре, рѣднесенкйй.

— А се жъ чому?

— Безсонниця. Все поясниця болить, и нога, отъ тутъ выше кѣсточки, такъ такъ и скипаетъ.

— Минесея, матѣнко, минесея. На те нѣщо вважати.

— Давъ бы то Богъ, щобы минулося. Вже я и козлячимъ саломъ намазувала, и терпентиною обмачувала. А съ чимъ выпете чайку? Въ фляшцѣ овочева.

— Не зле, матусю; спробуємо и овочевой.

Читатель, бачитса, вже завважавъ, що Чичиковъ, по-мимо ласкавого виду, говоривъ прецѣнь съ большою свободою, нѣжъ съ Маниловымъ и зовсѣмъ безъ церемоніи. Треба сказати, що у насъ въ Россіи, коли не дѣгнали ще де въ чѣмъ другомъ чужоземцѣвъ, то далеко перегнали ихъ въ знаню обходженя. И перелѣчити годѣ всѣхъ ѡттѣнкѣвъ и нѣжныхъ рѣжнищъ нашего обходженя. Французъ анѣ Нѣмецъ по вѣкъ не змѣркуе и не пойме всѣхъ его особливостій та ѡтмѣнъ; ѡнъ майже однакимъ голосомъ и однакою мовою буде говорити и съ миліонеромъ и съ дробнымъ торговцемъ тютюну, хотъ, розумѣся, въ дусѣ дещо троха й унѣднися передъ першимъ. У насъ не то: у насъ е такой мудрець, котрѣ съ помѣщикомъ, маючимъ двѣста душъ, будуть говорити зовсѣмъ инакше, нѣжъ съ тымъ, у которого ихъ триста; а съ тымъ, у которого ихъ триста, будуть говорити ѡпять не такъ, якъ съ тымъ, у которого ихъ пять сотъ; а съ тымъ, у которого ихъ пять сотъ, знова не такъ, якъ съ тымъ, у которого ихъ ѡсѣмъ сотъ; словомъ, дѣйди й до миліона, все найдутся ѡттѣни. Возьмѣмъ, наприкладъ, що есть канцелярія — не у насъ, а въ тридцятѣмъ царствѣ; а въ канцеляріи, возьмѣмъ такъ, есть управитель канцеляріи. Прошу глянути на него, коли ѡнъ сидитъ посередѣ своихъ пѣдвластныхъ — такъ таки прямо зѣ страху и слова не выговоришь! гордѣсть и благородство, и вже чого-чого не выражае его лице! по просту бери пензель, тай малюй: Прометей, настоящій Прометей! Поглядае орломъ, ходитъ плавко, мѣрно. Але той самый орелъ, скоро тѣлько выйшовъ зъ кѣмнаты и приближаеся до кабинету своего начальника, такою вже перепеличкою бѣжитъ съ паперами пѣдъ пахою, що хотъ станъ та й дивись. Въ товариствѣ и на вечерку, де всѣ невысокіи урядники — Прометей такъ и остаеся

Прометеемъ, а най вѣйде лишень хто небудь трошка высшій отъ него, зъ Прометея зробится така перемѣна, якои и Овидій не выгадає: муха, навѣть меншій мухи, — въ пылиночку перенѣвоцився! „Нѣ, се не Иванъ Петровичъ!“ мѣркуєшь дивлячись на него. „Иванъ Петровичъ ростомъ высшій, а сей и низенькій и худенькій; тамтой говорить голосно, басомъ и нѣколи не смѣся, а сей лихо знає що: котятємъ пицить и все усмѣхаєся.“ Подходишь близше, глядишь — а оно якъ разъ Иванъ Петровичъ! „Еге-ге!“ думаєшь собі...

Та годѣ бо, пора вже вернутися до нашихъ знакомыхъ. Чичиковъ, якъ мы вже бачили, почавъ бути съ нею зовсѣмъ безъ церемоніи и тому то, взявши до рукъ чашку съ чаємъ и доливши до него „овочевой“, повѣвъ такій речи:

— У васъ, матусю, сѣльце гарне. Кѣлько въ нѣмъ душъ?

— Душъ, батечку мѣй, безъ мала 80, — сказала хозяйка; — але отъ лишенько, часы тѣсененькі: ось и минувиного року неврожай бувъ такій, що не приведи Господи!

— А все таки мужики на видѣ заможні, хаточки порядні. А позвольте дѣзнати ваше имя. Я такъ заговорився.... приѣхавъ нѣчною порою....

— Коробочка, вдова по коллежскѣмъ секретарю.

— Покѣрно дякую. А имя и отчество?

— Настася Петровна.

— Настася Петровна? гарне имя Настася Петровна. У мене рѣдна тета, моєи мамы сестра, такожъ Настася Петровна.

— А ваше имя яке? — спытала помѣщици. — Вы, бачится, засѣдатель?

— Нѣ, матусю, — ѣтповѣвъ усмѣхнувшись Чичиковъ, — бачится, не засѣдатель, а такъ ѣздиво за своимъ дѣломъ.

— Еге, такъ вы покупецъ! Що за жаль, ѣй Богу, що я продала мѣдъ купцямъ такъ дешево! а ось ты бы, батечку мѣй, у мене певно его купивъ.

— А ось меду и не купивъ бы.

— А що жъ? Хиба конопляне прядиво? Та бачъ и конопляного прядива у мене теперъ маленько, всего пѣвъ пуда!

Мертвѣ душѣ, М. Гоголя.

— Нѣ, матусю, — зовсѣмъ не такій товарищ.... Скажѣть-но, у васъ умирали мужики?

— Охъ, батечку, ѳстѣмнайцять хлопа! — сказала стара, зѳтхнувши. — И все такій славный народъ перемеръ, саміи робѳтники. По нихъ, правда, понароджувалися, та що зъ нихъ? все така дробина. А засѣдатель приѣхавъ — податокъ, каже, подушный плати! Народъ мертвый, а плати, якъ за живого. Минувшого тыжня згорѣвъ у мене коваль, такіи розумный коваль, и слюсарске майстерство знавъ.

— Хиба жъ бувъ у васъ пожаръ?

— Хоронивъ Богъ ѳтъ такого лиха; пожаръ бувъ ще гѳршій: самъ згорѣвъ, батечку мѳй. Въ нутрѣ у него якось то занялося, выпивъ надъ мѣру; тѳлько синій огникъ бухнувъ зъ него, весь зѳтлѣвъ, зѳтлѣвъ и почорнѣвъ якъ уголь. А що вже бувъ за прехимерный коваль! И теперъ менѣ выѣхати нѣ чимъ, нема кому коней пѳдкувати.

— На все Божя воля, матѣнко, — сказавъ Чичиковъ, зѳтхнувши: — противъ Божей мудрости не можъ нѣчого сказати.... ѳтступѣть вы ихъ менѣ, Настасю Петрѳвно!

— Кого, батечку?

— Та ось тыхъ всѣхъ, що померли.

— Та якъ же ихъ ѳтступити?

— Та такъ по просту. Або, коли воля ваша, продайте. Я вамъ за нихъ грошѣ дамъ.

— Та якъ же, я, далебѳ, розумомъ не збагну! Хиба ты хочешъ ихъ изъ землѣ выкопувати?

Чичиковъ побачивъ, що стара за далеко промахнулася, и що конче треба ѣй розтолковати, въ чѣмъ дѣло. Короткими словами ѳнъ объяснивъ ѣй, що передача чи покупка буде значитися тѳлько на паперѣ, и душѣ будутъ прописаніи, якъ коли бъ живіи.

— Та на що жъ ихъ тобѣ? — сказала стара, вытѣщивши на него очи.

— Се вже мое дѣло.

— Але жъ бо они мертвыи.

— А хто жъ говорить, що они живіи? Для того то и страта вамъ, що они мертвыи: вы за нихъ платите, а теперъ вы побудетеся клопоту и платѣ. Розумѣете?

И не тільки що позбудетеся, а ще въ додатку дамъ вамъ п'ятнайцять рублѣвъ. Ну, теперъ вамъ ясно?

— Далёбѣ, не знаю, — сказала хозяйка задумавшись.

— Адже я мертвыхъ нѣколи ще не продавала.

— Оттакъ хіба! Се радше було бы диво, якъ бы вы ихъ кому небудь продавали. Чи може вы думаєте, що зъ нихъ въ самѣмъ дѣлѣ буває яка користь?

— Нѣ, того то я не думаю. Яка жъ зъ нихъ користь? Корысти нѣякои нема. Менѣ тільки то въ головѣ, що они вже мертві.

„Ну, баба, здаєсь, твердолоба!“ — подумавъ самъ собѣ Чичиковъ. — Подумайте, матусю! Та вы розсудѣть тільки на розумъ: аджежъ вы руйнуєтесь, платите за нихъ податокъ, якъ за живихъ....

— Охъ, батечку ты мѣй, и не говори о томъ! — підхопила помѣщица. — Ось тому третій тыждень, якъ я дала звышъ пѣвторы сотки, та ще й засѣдателяви куку въ руку!

— Ну, видите, матусю! А теперъ возьмѣть собѣ на думку тільки те, що засѣдателяви вамъ не прійдєсь бѣльше давати куку въ руку, бо теперъ я плачу за нихъ, — я, а не вы; я беру на себе всѣ повинности; я навѣть купный контрактъ зрѣблю за свои грошѣ, — розумѣете вы се?

Стара задумалася. Она бачила, що дѣло й справдѣ немовъ бы то корыстне, та тільки надто вже нове и небувале, и задля того почала дуже побоюватися, щобы якъ небудь не ошукавъ еи той купецъ: и приѣхавъ же ѡнь Богъ знає ѡтки, а ще й нѣчною порою.

— Такъ щожъ, матусю, буде згода, чи нѣ? — допытывавъ Чичиковъ.

— Далёбѣ, батечку мѣй, нѣколи ще не лучалось менѣ продавати покійниковъ. Живыхъ я продавала, — отъ и три роки тому, Протопопову двѣ дѣвки, по сто рублѣвъ за кожду: и дуже дякувавъ: такіи выйшли славніи робѣтницѣ: саміи серветы ткають.

— Ну, та не о живыхъ мова, Богъ съ ними! Я пытаю про мертвыхъ.

— Далёбѣ, я боюся оттакъ на разѣ, щобы якъ небудь не понести страты. Може ты, батечку мѣй, мене

ошукусь, а они тее то.... они якъ небудь больше варті?

— Послушайте, матусю.... ехъ, які жь бо вы! щожъ они можуть бути варті? Розважте лишень: таже се порохъ. Розумѣете? такъ таки порохъ. Возьмѣть всяку непригѣдну, найпоследнѣйшу рѣчь, отъ хоть бы просту шмату, — и она має цѣну: еи принайменше до паперовой фабрики куплять, — а се прецѣнь нѣ до чого не здале. Ну, скажѣте самі, до чого се здале?

— Оно то дійсно правда. Такъ таки зовсѣмъ нѣ до чого нездале: але жь бо мене тѣлько те одно й заставляє, що они прецѣнь уже мертві.

„Ехъ еи, дубова голова якась! — сказавъ самъ собѣ Чичиковъ, зачинаючи вже виходити зъ терпцю. Дѣйди ты, дѣйди съ нею до ладу! ажъ потомъ облила, проклята баба!“ Тутъ онъ, вынявши зъ кишенѣ хусточку, почавъ обтирати пѣть, що й справдѣ выступивъ на чолѣ. Впрочемъ Чичиковъ дармо сердився: иншій и поважный и навѣть державный чоловікъ, а на дѣлѣ виходить цѣлковита Коробочка. Якъ зарубає собѣ що небудь въ головѣ, то вже его нѣчимъ не переможешь: подавай ему кѣлько хочешъ доказѣвъ, ясныхъ якъ день, — все ѣтскакує ѣтъ него, якъ кавчукова пилка ѣтскакує ѣтъ стѣны. Обтерши пѣть, Чичиковъ задумавъ попробувати, чи не можъ бы еи навести ще якимъ небудь другимъ бокомъ на дорогу. — Вы, матусю, — сказавъ онъ, — або не хочете розумѣти мои слова, або такъ навмысно говорите, щобы тѣлько що небудь говорити.... Я вамъ даю грошѣ: патнайцять рублѣвъ асигнаціями — чи розумѣете? Адже се грошѣ. На улици ихъ не надѣблете. Ну, признайтеся, по чому вы продали мѣдъ?

— По дванайцять рублѣвъ.

— Хопили трошка грѣху на душу, матѣнко. По дванайцять не продали.

— Ъй Богу, продала.

— Ну, бачите жь? Та за то жь бо — се мѣдъ. Вы збирали его може й цѣлый рѣкъ, старалися, пѣклувалися, хлопотали, їздили, морозили пчолы, годували ихъ въ потребѣ цѣлу зиму, а мертві душѣ — дѣло не отъ

міра сего. Тутъ вы зъ свого боку не докладали нїякого стараня: на то була воля Божа, щобъ они покинули сей міръ и нанесли шкоду вашому господарству. Тамъ вы одержали за трудъ, за старунокъ дванайцять рублївъ, а тутъ вы берете нї за що, даромъ, та й не дванайцять, а пятнайцять, та й не срібломъ, а все синенькими асигнаціями. — Пїсля такого сильного переконаня Чичиковъ вже майже й не сумнївався, що стара въ кїнци подасться.

— Далєбб, — ѳтповїла помїщиця, — така вже я бїдна вдова, недосвїдчена! радше я кривѳточку перечекаю, чєнь понаїздать купцї, то и навїдаюся за цїну.

— Соромъ, соромъ, матїнко, — прямо соромъ! Ну, що се вы такє говорите, подумайте самї! та хибѳ жь хто небудь буде купувати ихъ? Ну, якїй ужитокъ може ѳнъ зъ нихъ зрѳбити?

— Та може въ господарствї якъ небудь при нагодї они знадобляться.... — ѳтказала стара, и не докїнчила бесїды, розняла ротъ и глядїла на него майже съ переполохомъ, бажаячи знати, що ѳнъ на те скаже.

— Мертвї въ господарствї! Онъ куды вхопили! Воробїцївъ хибѳ пуджати по ночамъ у вашѳмъ огородї, чи що?

— Съ нами Христова сила! Що ты за диковину говоришь! — пробубнїла стара и перехрестилася.

— До чого жь єще вы ихъ хотїли пристїбнути? А впрѳчїмъ, адже жь кости и могилы, все те вамъ оста- неся: передача тѳлько на паперї. Ну, и що жь? Якъ же? ѳтповїдajte бодай!

Стара зновъ задумалася.

— О чїмъ же вы думаетє, Настасю Петрѳвно?

— Далєбб, я все ще не можу розбрати, що менї дїяти? Лїпше я вамъ конопляне прядиво продамъ.

— Що за якєсь прядиво? Будьте жь бо ласкаві! Я васъ прошу зовсїмъ о що инше, а вы менї прядиво тычете! Прядиво прядивомъ, на другїй разъ приїду, заберу й прядиво. Ну, и якъ же, Настасю Петрѳвно?

— Ёй Богу, товаръ такїй дивный, зовсїмъ небува- лый!...

Тутъ Ничиковъ вийшовъ зовсѣмъ изъ границъ всякого терпѣня, кинувъ зъ пересердя стѣльцемъ о дѣмбѣсть и поблагословивъ ея чортомъ.

Чорта помѣщица дуже перепудилася. — Охъ, не нагадуй его, Богъ съ нимъ! — скрикнула она и вся поблѣдѣла. — Осъ три дни тому, всю нѣчь менѣ снився, прохлятый. Задумала було пѣдъ нѣчь загадати на картахъ пѣсля молитвы, тай видно за кару Богъ и наславъ его. Такий бридкій привидѣвся, а роги довші, нѣжь у быка.

— Я чудуюся, що они вамъ по десять не снятся. Зъ чистого христіянського чоловѣколюбія хотѣвъ: виджу, бѣдна вдова побиваеся, терпить нужду.... е, та пропадь и здохни ту съ цѣлымъ своимъ селищомъ!

— Ахъ, які ты проклони подпускаешъ! — сказала стара, гляючи на него съ переполохомъ.

— Але жъ бо и слѣвъ съ вами не найдешъ! Далѣбѣ, немевъ яка небудь — не кажучи лихого слова — цуцка, що лежить на сѣнѣ: и сама сѣна не їсть и другимъ не дає. Я хотѣвъ було закуповувати у васъ рѣжній хозяйскій выробы, бо я й казенный пѣдряды такожь проваджу....

Тутъ ѳнъ троха збрехавъ, хотъ и мимохѣтъ и безъ нѣякои дальшой думки, але несподѣвано щасливо. Казенный пѣдряды показали дуже великій впливъ на Настасю Петровну, принайменше она сказала вже майже просячимъ голосомъ: — Та чого жъ ты розсердився такъ горячо? Кобы я впередъ знала, що ты такий сердитый, то я бы й зовсѣмъ тобѣ не перечила.

— Е за що сердитися! Дѣло яйця выѣденого не стоить, а я за него сердитися стану!

— Ну, та pozwоль, я готова ѳтдати за пятнайцять ассигнаціями! тѣлько гляди, батечку мѣй, про тѣи пѣдряды, коли лучится брати муки житной або гречаной, або крупъ, або скотины рѣзаной, то вже будь ласкавъ, не скривди мене!

— Нѣ, матусю, не скривджу! — говоривъ ѳнъ, а мѣжь тымъ обтиравъ рукою пѣтъ, що такъ и котился по его лицу. ѳнъ роспытавъ ея, чи нема у неѣ въ мѣстѣ якого небудь вѣрника або знакомого, котрому бъ могла дати повномочіе на зробленъе контракту и всего, що по-

треба. — А якъ же! Крутопопа, отця Кирила, сынъ служить при судѣ, — сказала Коробочка. Чичиковъ просивъ ея написати до него довѣрне письмо, и, щобы увѣльнити ея ѡтъ лишнього труда, самъ навѣтъ взявся уложити тоє письмо.

— Добре бы то було, — подумала мѣжъ тымъ сама собѣ Коробочка, — якъ бы ѡнъ забиравъ у мене для скарбу муку и рѣзиво. Треба поддобрити єго: тѣста ѡтъ вчорашного вечера ще лишилося, то пойти хiba, сказати Фесунѣ, щобы напекла налисникѡвъ. Добре бы такожь залѣпити прѣсный пирѡгъ на яйцяхъ: у мене єго славно лѣплятъ, тай часу не богато забирає. — Хозяйка вышла за тымъ, щобы сповнити свою думку що до залѣпленя пирога и запевно ще й доповнити ея другими выробами домашной кухни и пекарнѣ, а Чичиковъ выйшовъ въ гостинну, тамъ де пробувъ нѡчь, въ тѡй цѣли, щобы выняти потрібнѣи паперы зъ своєи шкатулки. Въ гостиннѡй давно вже було поспрятувано, роскошнѣи перины вынесенѣи, передъ софою стоявъ прикрытый стѡлъ. Поставивши на нѣмъ шкатулку, ѡнъ троха ѡтпочивъ, бо бувъ весь въ потахъ, якъ въ рѣцѣ: все, що тѡлько було на нѣмъ, почавши ѡтъ сорочки ажъ до панчѡхъ, все було мокре. „И, то мене наторопила, баба проклятуща!“ сказавъ ѡнъ и ѡдомкнувъ шкатулку. Авторъ переконаный, що найдутся читателѣ таки цѣкави, котрѣ забажають навѣтъ познайти плянъ и внутрѣшнѣи раскладъ шкатулки. И овшѣмъ, чому жъ не вдоволити? Ось ѡнъ, внутрѣшнѣи раскладъ: въ самѡй серединѣ мыльница, за мыльницею шѣсть-сѣмъ вузенькихъ перегородокъ на бритвы: дальше квадратныхъ закамарочки для пѣсочницѣи чорнильницѣи съ выдовбанымъ промѣжъ ними ровочкомъ для перъ, ляку и всего подовгастого; дальше всякѣи перегородки съ накрывочками и безъ накрывочокъ для короткихъ предметѡвъ, наповненѣи визитовыми билъетами, картками похоронными, театральными и другими, котрѣ ѡнъ складувавъ на памятку. Весь верхнѣи пѡвскринокъ съ всѣми перегородками вынимався, а пѡдъ нимъ находилось мѣсце, заняте купами паперу въ листъ; ѡттакъ бувъ маленькѣи, тайнѣи прискринокъ для грошѣи, що высувався незамѣтно зъ боку шкатулки. ѡнъ

завсѣгды такъ поквапно высувавъ и засувавъ его въ одной хвилині, що годѣ було сказати на певно, кѣлько тамъ було грошій. Чичиковъ сейчасъ принявся за дѣло, застругавъ перо и зачавъ писати. Въ ту пору вѣйшла хозяйка.

— Гарный у тебе ящикъ, батечку мой, — сказала она, сѣвши близько него. — Ты певно въ Москвѣ купивъ его?

— Въ Москвѣ, — ѳтповѣвъ Чичиковъ, не перестаючи писати.

— Я вже знала, що въ Москвѣ: тамъ все гарна робота. Три роки тому назадъ моя сестра привезла ѳттамъ теплый чобѣтки для дѣтій: такій тривкій товаръ, и доси носятся. Ай, ай, кѣлько у тебе тутечки стемпльового паперу? — сказала она, заглянувши до него въ шкатулку. И справдѣ, стемпльового паперу тамъ було чимало. — Хоть аркушикъ бы ты менѣ дарувавъ! а у мене така недостача: лучится въ судъ прозьбу подати, а ту нема на чѣмъ.

Чичиковъ вытолкувавъ їй, що се папѣръ не такій, що ѳнъ назначеный для писаня контрактѣвъ, а не для прозьбъ. Впрочемъ, чтобы вдоволити еи, ѳнъ давъ їй якийсь папѣръ въ рубель цѣною. Написавши письмо, ѳнъ давъ їй пѣдписатися и попросивъ маленькій списочокъ мужикѣвъ. Показалось, що помѣщица не вела нѣякихъ записокъ нѣ списѣвъ, а знала майже всѣхъ на память. ѳнъ тутъ же просивъ еи, чтобы ему ихъ подиктовала. Деякій мужики троха здивували его своими назвами, а ще больше прозвищами, такъ що ѳнъ за кождымъ разомъ, почувши ихъ, попереду зъупинявся, а ажъ ѳттакъ зачинавъ писати. Особливо зачудовавъ его якийсь Петро Савельевъ Неуважай-Корыто, такъ що ѳнъ не мѣгъ не сказати: „Якій довжезный!“ Другій мавъ причеплену до назвы Коровячу Цеглу, иншій писався прямо: Колесо Иванъ. Скѣнчивши писанину, ѳнъ потягнувъ троха до себе носомъ воздухъ и почувъ приманливый запахъ чогось жареного на маслѣ.

— Прошу покѣрно закусити, — сказала хозяйка. Чичиковъ озирнувся и побачивъ, що на столѣ стояли вже грибки, пирѣжки, скородумки, смаженички, праженинка, налисники, прилѣпочки съ всякими припѣканцами: припѣ-

канцемъ съ часникомъ, припѣканцемъ съ макомъ, припѣканцемъ съ тварогомъ, припѣканцемъ съ сметанкою и Богъ знаетъ, чого тамъ не было.

— Прѣсный пирогъ на яйцахъ! — сказала хозяйка.

Чичиковъ присунувся до прѣсного пирога на яйцахъ и зѣввши туй таки половину съ обкладомъ, похваливъ его. И справдѣ пирогъ бувъ смачный, а по всѣхъ тарапатахъ та торгахъ съ старою показався ще смачнѣйшимъ.

— А налисничковъ? — сказала хозяйка.

Въ отвѣдъ на те Чичиковъ звинувъ три налисники до купы, обмочивъ ихъ въ розтоплене масло и захавъ въ ротъ, а губы и руки обтеръ серветою. Повторивши се три разы, онъ попросивъ хозяйку, чтобы казала запрягти его бричку. Настася Петровна сейчасъ послала Фесуню и наказала за однимъ принести ще горячихъ налисничковъ.

— У васъ, матусю, налиснички дуже смачнй, — сказавъ Чичиковъ, забираючися до принесенныхъ горячихъ.

— Еге, у мене бо пекутъ ихъ мудро, — сказала хозяйка; — та отъ бѣда, врожай лихй, мука така не пригѣдна.... Та чого жъ вы, батечку, такъ квапитеся? — проговорила она побачивши, що Чичиковъ взявъ въ руки капелюхъ: — адже й бричка ще не запряжена.

— Запряжуть, матусю, запряжуть. У мене швидко запрягають.

— То вже будь ласкавъ, не позабудъ при тыхъ подрядахъ.

— Не забуду, не забуду, — говоривъ Чичиковъ, выходячи до сѣнй.

— А свиньского сала не купуете? — сказала хозяйка, йдучи слѣдкомъ за нимъ.

— Чому не купити? Купую, тѣлько опѣсля.

— У мене коло овятъ буде свиньске сало.

— Купимо, купимо, всего купимо, и свиньского сала купимо.

— А може буде потреба гусячого пѣря? У мене въ Пилиповку буде й гусяче пѣрье.

— Добре, добре, — говоривъ Чичиковъ.

— Ось бачишь, батечку мѣй, и бричка твоя ще не готова, — сказала хозяйка, коли они вышли на ганокъ.

— Буде, буде готова. Расповѣйте лишень менѣ, якъ доѣхати до бѣлаго гостинця?

— Якъ же бы то зробити? — сказала хозяйка. — Расказати бѣ то штука, поворотовъ богато; хѣба я тобѣ дамъ дѣвчинку, щобы провела. Адже у тебе, чень, на ко-злѣ мѣсце буде, щобы она присѣла?

— Якъ же не бути?

— Ну, нехай и такъ, я тобѣ дамъ дѣвчинку; она у мене знає дорогу; только ты, вважай, не повези еи съ собою! у мене вже одну повезли купцѣ.

Чичиковъ впевнивъ еи, що не повезе, и Коробочка успокоившись, почала вже розглядати все, що було на еи подвѣрѣ: встромила очи въ ключницію, що несла изъ шпѣхлѣра деревляну боклагу съ медомъ, — въ мужика, що показався въ воротахъ, и мало по малу вся потонула въ хозяйскѣмъ житю. Але по щожъ такъ довго займатися Коробочкою? Чи Коробочка, чи Манилова, хозяйске житѣе чи нехозяйске — минаймо ихъ! Не те на свѣтѣ дивно уладжено: веселе мигомъ перемѣнится въ сумне, скоро только довго застоишся передъ нимъ, и тодѣ Богъ знає, що запливе въ голову. Може навѣтъ почнешь думати: „Та годѣ жъ бо, чи справдѣ Коробочка стоить такъ низько на безконечной драбинѣ людского совершенства? Чи справдѣ така велика пропасть дѣлити еи ѳъ еи сестры, недосажимо огороженои стѣнами аристократичного дому съ пахучими зелѣзными сходами, блискучою мѣдею, червонымъ деревомъ и коврами, що позѣває надъ недочитаною книжкою, ожидаючи дотепно свѣтской визиты, де ѣй отворится поле блиснути розумомъ и высказати вывченей думки, думки не о томъ, що робится въ еи домѣ и еи маетностяхъ, запутаныхъ и зруйнованыхъ, дякувати незнанню господарства, а о томъ, якій политичный переворотъ готовится въ Франціи, якій напрямъ принявъ модный католицизмъ? Але минаймо, минаймо! по що о томъ говорити? Але чому жъ середъ безмыслныхъ, веселыхъ, безжурныхъ хвиль, сама собою, разомъ пронесется инша, чудна струя? ще смѣхъ не встигъ зовсѣмъ счезнути зъ лица, а вже ты ставъ другимъ середъ тыхъ самыхъ людѣй и другимъ блескомъ заяснило лице....

— А ось бричка, ось бричка! — скрикнувъ Чичиковъ, побачивши въ концѣ подѣздячу свою бричку. — Що ты, тумане, такъ довго нишпорився? Видко вчорашній хмѣль не весь ще зъ тебе вивѣтрѣвъ?

Селифанъ на те нічого не отповѣдавъ.

— Прощайте, матусю! А щожъ, де ваша дѣвчинка?

— Ей, Палажко, — сказала помѣщица до дѣвчинки одинацяти лѣтъ, що стояла коло танку, въ спідничцѣ зъ домашньої мадьованки и съ босыми ногами, котрѣ зъ далека можъ було вважати чобѣтьми, такъ они були облѣплені свѣжимъ болотомъ. — Покажи-но панови дорогу.

Селифанъ помѣгъ дѣвчинцѣ вылѣзти на козелъ, и она, ставши одною ногою на паньскій ступникъ, зразу замазала его болотомъ, а оттакъ вже вылѣзла на вершокъ и помѣстилася коло него. Слѣдкомъ за нею и самъ Чичиковъ наступивъ ногою на ступникъ и перехиливши бричку на правый бѣкъ, бо бувъ собѣ важненькій, въ концѣ намѣстився и сказавъ: „А, теперь гарно! прощайте, матусю!“ Конѣ рушили.

Селифанъ всю дорогу бувъ понурый и при томъ дуже вважливый до свого дѣла, що лучалося съ нимъ завсѣгды пѣсля того, коли чи то въ чѣмъ провинився, чи то бувъ п'яный. Конѣ були вычищені на диво. Хомутъ на однімъ коня, що доси майже завсѣгды закладався роздертый, такъ що зъ подѣ шкурѣ выглядало клоче, теперь бувъ штучно зашитый. Всю дорогу онъ бувъ мовчаливый, только поляскувавъ батогомъ и не звертавъ ніякои навчаючи бесѣды до коній, хотъ лысому коневи бесперечно дуже хотѣлося почути якусь научку, бо въ такихъ разѣхъ важки завсѣгды держалися якось лѣниво въ рукахъ бесѣдливого вѣзника и батогъ только про око гулявъ поверхѣ плечій. Але симъ разомъ изъ устъ понурого вѣзника чути будо только самі одностайно-непріємні выкрики: „Ну бо, ну, вороно! дрѣмай, дрѣмай!“ и больше нічого. Навѣтъ самъ гнѣдый и засѣдатель були недоволені, не почувши ні разу анѣ любезній анѣ гѣдній-поважній. Лысый почувавъ пренепріємні удары по своихъ повныхъ и широкихъ частяхъ. „Ади, якъ росходився!“ думавъ онъ самъ собѣ, по троха пристригаючи ухами. „Не бѣйся, знає

де бити! Не лясне прямо по спинѣ, а такъ и выбере мѣсце, де май живѣйше, по ухахъ зацвѣгне, або по подѣ черево лясне!“

— На право, чи якъ? — съ такимъ сухимъ попытanjem обернувся Селифанъ до сидячої обочъ него дѣвчинки, показуючи їй батогомъ почорнѣлу отъ дощу дорогу поміжъ ярко зелеными, освѣженими полями.

— Нѣ, нѣ, вже я покажу, — отповѣла дѣвчинка.

— А куды жъ? — спытавъ Селифанъ, коли подѣхали близше.

— Ось куды, — отповѣла дѣвчинка, показуючи рукою.

— Ехъ ты! — сказавъ Селифанъ. — Та се жъ то й є на право. Не знає, де на право, а де на лѣво!

Хотя днина була гарна, але земля такъ дуже заболотилася, що колеса брички, захапуючи єи, швидко нею облѣпилися, якъ войлокомъ, и черезъ те поѣздъ значно зробився тяжшій; а земля й безъ того була глиниста и цѣпка надзвычайно. Зъ всѣхъ тыхъ причинъ они не могли выратися на битый гостинець борше полудня. Безъ дѣвчинки трудно бъ имъ було й те зробити, бо доорѣжки розповзувалися на всѣ боки, якъ налапані раки, коли ихъ высыплють зъ мѣшка, и Селифанови довелося бы було поколесити вже не по своѣй винѣ. Швидко дѣвчинка показала рукою въ дали чорнѣючій будынокъ и сказала: „Онъ битый гостинець!“

— А будынокъ? — спытавъ Селифанъ.

— Корчма, — сказала дѣвчинка.

— Ну, теперъ самі доѣдемо, — сказавъ Селифанъ, — махай собѣ до дому.

Онъ зъупинився и помѣгъ їй злѣзти, пробовкнувши крѣзь зубы: „Ехъ, ты чорнонога!“

Чичиковъ давъ їй мѣдяный грѣшъ и она поплелася домѡвъ, вдоволена вже тымъ, що проѣхалася на бричцѣ.

Г Л А В А IV.

Подо́хавши до за́ездного дому, Чичиковъ велѣвъ станути зъ двоухъ причинъ: по перше, щобы дати ѡтночити конямъ, по друге, щобы й самому троха закусити та покрѣпитися. Авторъ мусить признатися, що дуже завидуе такимъ людямъ ихъ апетиту и доброго жолудка. Для него рѣшучо нѣчо не значать всѣ панове „великои руки,“ живу́чй въ Петербурзѣ и Москвѣ, проводячй часъ въ за́думѣ надъ тымъ, що бы таке зѣѣсти завтра и якій бы обѣдъ уладити на позавтра, и засѣдаючй до того обѣду не иначе, якъ проковтнувши попереду пугулку, глотаючй устрицѣ, морской пауки и всякй другй чудовища, а ѡттакъ вандруючй до Карльсбаду або на Кавказъ. Нѣ, тй панове нѣколи не выкликували въ нѣмъ зависти. Але панове середной руки, що на однойъ стаціи жадають шинки, на другой поросятины, на третой кавалоукъ осетра, або яку небудь присмажену ковбасу съ часникомъ, а ѡттакъ, мовъ и нѣгде нѣчого, сѣдають за стѡлъ, въ яку хочешъ пору и росѡлъ зъ рыбы съ икроу та молочкомъ шипитъ и хрумтитъ у нихъ межи зубами, закусуваний пирѡжкомъ або паштетомъ зъ сѣканого сума, такъ що ажъ зъ боку глядючого апетитъ пробирае, — отъ тй панове справдѣ на́дѣлений завидною ласкою небесною! Не одинъ панъ „великои руки“ въ той хвили ѡтдавъ бы половину душъ мужикѡвъ и половину маѣстности, заставленной и незаставленной, съ вѣсьми полѣпшенями на заграничну и на свою моду, тѡлько за те, щобы мати такій жолудокъ, якій мають панове „средной руки“; але въ томъ то й бѣда, що за нѣякй грошѣ, анѣ за маѣстности съ полѣпшенями и безъ полѣпшень не можна роздобути такого жолудка, якій бувае у панѡвъ „средной руки“.

Деревляна, почорнѣла господа приняла Чичикова подо́й вузенькй, гостинный подо́дашокъ, на деревляныхъ

выточенныхъ стовпкахъ, подббныхъ до старыхъ церковныхъ лѣхтаровъ. Господа була похожа на звычайну мужицку хату, тѣлько троха въ большѣмъ размѣрѣ. Рѣзані въ узоры гзімсы изъ бѣлого дерева, докола ѡконъ и подъ дахомъ, рѣзько и живо пестрили его темнй стѣны; на ѡконницяхъ були нарысовані збанки съ цвѣтами.

Выйшовши вузенькими деревянными схѡдцями на гору, въ широкій сѣни, ѡнъ надыбавъ отворяючійся съ скрипотомъ дверѣ и товсту бабѹ въ пестрыхъ перкаляхъ, котра сказала: „Сюды прошу!“ Въ свѣтлицѣ стрѣнувъ ѡнъ самыхъ старыхъ знакомыхъ, котрй стрѣчае кождый въ невеличкихъ деревянныхъ господахъ, якихъ немало побудовано по дорогахъ, а именно: споконвѣчный самоваръ, выскобленій гладко сосновій стѣны, тригранна шафа съ чайниками и чашками въ кутѣ, порцеляновій позолоченій яйца передъ образами, висячі на голубыхъ и червонныхъ скиндячкахъ, кѡтка, що недавно окотилася, зеркало, що замѣсть двое очій показувало чотыри, а замѣсть лица якусь паленицю, въ кѡнци натыканій пушками по подѣ образы пахучій травы и гвоздики, высушеній до такого степеня, що хто понюхавъ ихъ, тѣлько чихавъ и больше нѣчого.

— Порося є? — съ такимъ пытаньемъ обернувся Чичиковъ до стоячей бабы.

— Є.

— Съ хрѣномъ и съ сметанѡю?

— Съ хрѣномъ и съ сметанѡю.

— Подавай его сюды!

Стара пѡшла поратися и принесла тарѣлку, сервету накрохмалену такъ, що дыбалася, якъ засушена кора, ѡтакъ нѡжь съ пожовклою кѡстяною ручкою, тоненькій, якъ цизорикъ, двозубчастій вилки и сѡльничку, котру нѣякъ не можъ було поставити просто на стѡлъ.

Герѡй нашъ, своимъ звычаемъ, сейчасъ завѣвъ съ нею розмову и роспытавъ, чи сама она держитъ трахтиръ або чи є хозяинь, и кѡлько трахтиръ приносить доходу, и чи съ ними живутъ сыны, и що старшій сынъ — парубкує, чи вже оженився, яку взявъ жѣнку, съ великимъ вѣномъ чи нѣ, и чи вдоволеній бувъ тѣсть, и чи не сер-

дився, що мало дарунків одержавъ на весѣлю: словомъ, нічого не проминувъ. Само собою розумѣся, що не залишивъ розспитати, якъ у нихъ въ околиці знаходяться помѣщики и довѣдався, що всякі знаходяться помѣщики: Плохиянъ, Почитаєвъ, Мыловый, Чепракѡвъ, полковникъ, Собакевичъ. „А, Собакевича знаєшь?“ запытавъ ѡнъ и тутъ же почувъ, що стара знає не тѡлько Собакевича, але и Манилова и що Маниловъ троха деликатнѣйшій ѡтъ Собакевича: сейчасъ каже зварити курку, зажадає й телятинки; коли є бараняча печеня, то й баранячої печенѣ замовить, и всего, що тѡлько есть, замовить, а Собакевичъ тѡлько одного чого небудь замовить, але вже за то все зѣсть, навѣть и додатку упомнєся за ту саму цѣну.

Коли ѡнъ такимъ способомъ розбалакався, заѣдаючи просятину, котрою остався вже послѣдній кусникъ, почувъ стукъ колѣсъ подѣздячого поѣзду. Выглянувши крѡзь ѡкно, побачивъ ѡнъ зъупинившуся передъ трактиромъ легеньку бричку, запряжену трѡйкою добрыхъ коней. Изъ брички вылѣзли два якісь мужичины. Одинъ бѣлявый, высокого росту; другій троха низшій, чорнявый. Бѣлявый бувъ въ темносинѡй венгерцѣ, чорнявый — по просту въ смуганистѡй бундѣ. Зъ далека волоклася ще колясчина, тягнена якоюсь довгошерстою чвѡркою съ пошарпаными хомутами и мотузяною упряжею. Бѣлявый сей же часъ почавъ ити сходами на гору, мѣжъ тымъ коли чорнявый ще остався и щось нишпоривъ въ брицѣ, розмовляючи при тѡмъ съ слугою и намахуючи рѡвночасно ѣдучѡй за ними колясцѣ. Голосъ его выдався Чичикову немовъ бы то троха знакомымъ. Поки ѡнъ его оглядавъ, бѣлявый успѣвъ вже налапати дверѣ и отворивъ ихъ. Се бувъ мужчина высокого росту, лицемъ сухорлявый, чи, якъ звичайно кажуть, довгобразый зъ рыжими вусиками. По его обгортѣлюмъ лицю можъ було догадатися, що ѡнъ знавъ, що таке дымъ, коли не пороховый, то принайменше тютюновый. ѡнъ чємнѡ поклонився Чичикову, а Чичиковъ ему такъ само. Черезъ тѡлька хвилинь они запєвно розбалакались бы и гарно познакомились бы съ собою, бо початокъ бувъ вже зроблений и оба майже въ одинъ и той самъ часъ высказали свое вдоволенье, що порохъ на до-

розѣ бувъ зовсѣмъ промоченый вчорашнымъ дощемъ и теперь ѣхати и холодно и приємно, — коли въ тѣмъ войшовъ чорнявый его товаришъ, скинувъ зъ головы свой капелюхъ на стѣлу, бундючно настобурчивъ рукою свое чорне густе волосье. Се бувъ середного росту, дуже непогано збудований молодець, съ повными, румяными щоками, съ бѣлыми якъ снѣгъ зубами и чорными якъ смола бакенбардами. Свѣжій ѓнъ бувъ, якъ кровь съ молокомъ; здоровлье, бачилось, такъ и прискало зъ его лица.

— Ба, ба, ба! — закричавъ ѓнъ наразъ и рознявъ обѣ руки, побачивши Чичикова. — Якими свѣтами? — Чичиковъ пѣзнавъ Ноздрева, того самого, съ котрымъ разъ ѓнъ обѣдавъ у прокурора и котрый съ нимъ по кѣлькохъ минутахъ такъ дуже зблизився, що зачавъ ему говорити ты, хоть впрочѣмъ ѓнъ зъ своей стороны не подавъ до того нѣякои причины.

— Куды ты ѣздивъ? — говоривъ Ноздревъ и, не дожидаячи ѓтповѣди, тягнувъ дальше: — А я, братчику, зъ ярмарку. Здоровъ: продувся до чиста! Чи вѣришь, що ще якъ жию, нѣколи такъ не продувся! Адже я чужуми кѣньми приѣхавъ. Ось поглянь навмысно въ ѓкно! — Тутъ ѓнъ самъ нагнувъ голову Чичикова, такъ що той трохи не ударився нею о раму. — Видишь, яке дрантъе, ледви-ледви доволокли, проклятущй; я вже пересѣвъ ось на его бричку. — Говорячи те, Ноздревъ показавъ пальцемъ на своего товариша. — А вы ще не знакомй? Шуринъ мой Межуевъ! Мы съ нимъ весь ранокъ говорили о тобѣ. „Ну, гляди — говорю — коли мы не стрѣнемо Чичикова!“ — Ну, братику, коли бъ ты знавъ, якъ я продувся! Чи повѣришь, що не тѣлько убухавъ чотыри конѣ — все пропустивъ! Адже жъ на менѣ нема нѣ ланцушка нѣ годинника....

Чичиковъ поглянувъ и справдѣ побачивъ, що на нѣмъ не було нѣ ланцушка нѣ годинника... Ему навѣтъ здавалося, що и одинъ бакенбардъ бувъ у него меншій и не такй густый, якъ другй. — А прецѣнь, кобы тѣлько дваццать рублѣвъ въ кишени, — говоривъ дальше Ноздревъ, — именно не бѣльше, якъ дваццать рублѣвъ, а ѓдогравъ бы все, то є, крѣмъ того, що ѓдогравъ бы, ось, якъ

чесный чоловікъ, трійцять тысячъ сейчасъ устроивъ бы въ калитку.

— А прецѣнь ты й тогдѣ такъ говоривъ, — ѳтпо-
вѣвъ бѣлывый, — а коли я тобѣ давъ пятьдесять рублѣвъ,
ты якъ разъ и просадивъ ихъ.

— И не просадивъ бы! ѳй Богу, не просадивъ бы!
Кобымъ не зробивъ я самъ бувъ дурницѣ, далебѣ, не про-
сидивъ бы. Кобы бувъ я не попѣлся на проклатѣй сѣмцѣ,
я мѣгъ бы зѣрвати весь банкъ.

— А прецѣнь не зѣрвавъ, — сказавъ бѣлывый.

— Не зѣрвавъ, бо загнувъ качку не въ пору. А ты
думаешь, що твоѣй майоръ добре грає?

— Добре чи не добре, а все таки ѳнъ тебе обѣгравъ.

— Отто велике дѣло! — сказавъ Ноздревъ; — такъ
то й я его обѣграю. Нѣ, ось попробувавъ бы ѳнъ грати
дублетомъ, такъ ось тогдѣ побачивъ бы я, що ѳнъ за
грачъ! За то, брате Чичиковъ, якъ погуляли мы въ першій
дни! Правда, ярмарокъ бувъ славный! Самій купцѣ гово-
рятъ, що нѣколи ще не було такого зѣзду. У мене все,
що тѣлько привезли зъ села, продали за найкращу цѣну.
Ехъ, братчику, якъ погуляли! Ще й теперъ, коли згада-
ешь.... чортъ возьми! то е, якъ жаль, що тебе не було!
Подумай собѣ, три версты ѳтъ мѣста стоявъ полкъ дра-
гонѣвъ. Чи вѣривъ бы ты, що офицеры, кѣлько лишъ ихъ
будо.... сорокъ люда самыхъ офицерѣвъ було въ мѣстѣ....
якъ зачали мы, братчику, пити.... штабовый ротмистръ
Поцѣлуевъ.... такій славный! вусы, братчику, ось тѣлкѣ!
Бордѣ называє бурдашкою. „Принеси-ко, бра,“ говоритъ,
„бурдашки!“ Поручникъ Кувшинникѣвъ.... Ахъ, братчику,
що за премилый чоловікъ! такъ уже, можъ сказати, по
всѣй формѣ гуляка. Мы все оба разомъ. Якого вина пѣд-
давъ намъ Панамаревъ! Треба тобѣ знати, що ѳнъ шахрай
и въ его склепѣ нѣчого брати не можна: до вина домѣ-
шує всякои паскуды, брезилію, перепаленый корокъ, и на-
вѣтъ бозиною, шельма, затирає; але за то вже коли вы-
гребе зъ далекого кутика, що у него звеса окремѣшною,
яку небудь бутильочку, ну, прямо, бра, находишь въ
емпиреяхъ. Шампаньске у насъ було таке.... що передъ
нимъ губернаторске? простый квасъ. Уважай но, не

Кликó, а якесь Кликó-матрадура, то значить, подво́йне Кликó. И ще дóставь одну бутильочку французского подъ назвою: бонбонъ. Запахъ? розетка и все, що хочешъ. Вже жь якъ мы погуляли!.... Пóсля насъ при́хавъ якійсь князь, пóславъ до склепу за шампаньскимъ, — нема нѣ одной бутильки въ цѣломъ мѣстѣ, все офицеры выпили. Чи вѣришь, я самъ подчасъ обѣду выпивъ сѣмнайцять бутильокъ шампаньского!

— Ну, сѣмнайцять бутильокъ ты не выпьешь! — отказавъ бѣлявий.

— Даю тобі чесне слово, що выпивъ, — отповѣвъ Ноздревъ.

— Можешь собѣ говорити, що хочешь, а я тобі даю слово, що й десяти не выпьешь.

— Ну, хочешь о закладъ, що выпью?

— По що о закладъ?

— Ну, поставъ свою стрѣльбу, що ты купивъ въ гóродѣ.

— Не хочу.

— Ну, та поставъ, попрóбуу!

— И прóбувати не хочу.

— Еге, бувъ бы ты безъ стрѣльбы, якъ безъ шапки.

Ехъ, братъ Чичиковъ, то є, якъ я жалувавъ, що тебе не було! Я знаю, що ты бы не розстався съ поручникомъ Кувшинниковымъ. Вже жь бы то вы придалися одинъ до другого. Се не то, що прокуроръ и всѣ губерніальный скныры въ нашому мѣстѣ, котрі такъ и трясуться надъ каждою копѣйчиною. Той тобі, братчику, и въ гальбикъ и въ баркѣ*) и все, що хочешь. Ехъ, Чичиковъ, ну, що бы тобі було за велике дѣло при́хати? Далєбó, поганецъ ты за се, скотопасъ якійсь! — подѣлуй мене, душєнько; смерть, якъ я тебе люблю! Мижувъ, гляди: ось доля звела до купы! Ну, що онъ менѣ або я сму? Онъ при́хавъ Богъ знає óтки, а я ось ту проживаю.... А кóлько, братъ, карытъ було, и все те en gros. Въ фортунку покрутивъ, выгравъ два слоики помады, порцелянову чашку и гитару; óттакъ зновъ поставивъ на одинъ

*) Гры въ карты.

разъ и проциндривъ. песя ему мать, зверхъ того еще шѣсть цѣлковыхъ. А кобы ты знавъ, що за волокита той Кувшинникѡвъ! Мы съ нимъ на всѣхъ майже баляхъ були. Одна дама була така пристроена, тюль на нѣй та коронки и чортъ знае, чого не було.... я тѡлько думаю собѣ: „Чортъ возьми!“ А Кувшинникѡвъ, ну, що за котюга, пѡдсѣвъ до неи и въ французской мовѣ такій тобѣ йи комплименты пѡдпускае.... Чи повѣришь, навѣтъ простыхъ бабѡвъ не проминувъ. Се онъ называе покорыстуватися ягѡдочкою. Рыбы сушенои та всѣлякои навезли прѣчудовой. Я таки привѣзъ одинъ баликъ съ собою, — добре, що догадався купити, коли ще були грошѣ. Ты куды теперъ їдешь?

— А я ту до чоловічка, до одного, — сказавъ Чичиковъ.

— Ну, що тамъ чоловічокъ? покинь его! поїдемо до мене!

— Не можь, не можь, є дѣло.

— Ну, ось тобѣ вже й дѣло! вже и выдумавъ! Ахъ, ты оподельдокъ Ивановичъ!

— Бѡгме, що дѣло, а ще й скорє.

— Бюсь о закладъ, що дурить! ну, скажи тѡлько, до кого їдешь?

— Ну, до Собакевича.

Тутъ Ноздревъ зареготався тымъ звѡнкимъ смѣхомъ, якимъ заливаеся тѡлько свѣжій, здоровый чоловікъ, у ко- трого всѣ до послѣднего показуются бѣлы якъ цукоръ зубы, дрожать и тремтять щоки, и сусѣдъ за двома дверми, въ третей свѣтлицы, прокинуеся зо сну, вытрѣщувє очы и бубонить: „Отъ той тамъ росходився!“

— Щожь ту смѣшного? — сказавъ Чичиковъ, по части невдоволенный такимъ смѣхомъ. Але Ноздревъ все ще реготався на цѣле горло, примовляючи: „Ой пощади! далебѡ, трѣсну зо смѣху!“

— Нѣчого въ томъ нема смѣшного: я давъ ему слово, — сказавъ Чичиковъ.

— Але жъ ты свѣту не будешь радъ, коли приїдешь до него: се прямо жидѡвска холера! Я прецѣнь знаю твой характеръ: ты дуже помыляешся, коли думаешь

спѣткати тамъ банчокъ и добру бутильку якого небудь бонбона. Послухай, братчику: ну его къ чорту Собакевича! поѣдемо до мене! якою рыбою почаству! Панама-ревъ, бестія, такъ ѡткланюався, говорить: „Тѣлько для васъ; цѣлый ярмарокъ,“ каже, „обшукайте, не надѣблетѣ такой.“ Розумѣся, цыганюга страшенный. Я ему то въ очи говоривъ: „Вы — кажу — съ нашимъ пропинаторомъ першій шахраѣ.“ Всмѣхаеса подлюга, погладжуючи бороду. Мы съ Кувшинниковымъ кождый день снѣдали въ его склепѣ. Ахъ, братику, ось позабувъ тобѣ сказати: знаю, що ты теперь не попустишся, але й за десять тысячъ не ѡтдамъ, напередъ тобѣ кажу. Ей, Порфире! — закричавъ ѡнъ пѣдѣйшовши до ѡкна, на своего чоловіка, котрый державъ въ одной руцѣ ножикъ, а въ другой крыхту хлѣба и кусникъ рыбы, котрый пощастилося ему ѡтрѣзати, вынимаючи щось зъ брички. — Ей, Порфире, — кричавъ Ноздревъ, — принеси-но песика! Що за песикъ! — говоривъ ѡнъ дальше, обертаячися до Чичикова. — Краденый: и за самого себе не хотѣвъ ѡтдати хозяинъ. Я ему обѣцявъ кару кобылу, котру, тишишь, вымѣнявъ у Хвостырева.... — Чичиковъ впрѣчѣмъ зъ роду не выдавъ нѣ карои кобылы, нѣ Хвостырева.

— Паночку! нѣчого не хочете перекусити? — сказала въ ту пору стара, приближаючися до него.

— Нѣчого. Ехъ, братику, якъ погуляли! Впрѣчѣмъ давай чарку горѣлки. Яка у тебе є?

— Ганишѣвка, — ѡтповѣла стара.

— Ну, давай ганишѣвки, — сказавъ Ноздревъ.

— Давай вже й менѣ чарку! — сказавъ бѣлявый.

— Въ театрѣ одна акторка такъ, пся вѣра, спѣвала, якъ канарочокъ! Кувшинниковъ, котрый сидѣвъ обѣч мене, — отъ, каже, бра, покорыстуватися бы ягѣдкою! Одныхъ будокъ комедіантскихъ, думаю, було пятьдесятъ. Фенарди чотыри разы вѣтракомъ крутився. — Тутъ ѡнъ принявъ чарку зъ рукъ старои, котра за те ему низько поклонилася. — А, давай его сюды! — закричавъ ѡнъ побачивши Порфира входячого съ песикомъ. Порфиръ бувъ одѣтый такъ само, якъ и панъ, въ якѣйсъ бундѣ пѣдшитѣй ватюю, тѣлько троха дужше засмальцованѣй.

— Давай его, клади сюды, на помѣсть!

Порфиръ положивъ песика на помѣсть, и песикъ, раскравившись на всѣ чотыри лабы нюхавъ землю.

— Отъ песикъ! — сказавъ Ноздревъ, взявши его за спинку и приподнявши рукою. Песикъ заскигливъ досытъ жалѣбно.

— А ты прецѣнь не зробивъ того, що я тобѣ казавъ, — замѣтивъ Ноздревъ, обертаючи ся до Порфира и роздивляючи вважливо живѣтъ песика: — и не подумавъ вычесати его!

— Нѣ, я его вычѣсувавъ.

— А ѣтки жъ набралися блохи?

— Не можу знати. Може бути, що якъ небудь изъ брочки поналазили.

— Брешешь, брешешь, и не думавъ чесати; я гадаю, дурню одинъ, що ты ще й своихъ напустивъ. Ось поглянь лишень, Чичиковъ, на, посмотри, якъ уха, поглади рукою.

— Та по що? я и такъ бачу: доброй породы! — ѣтповѣвъ Чичиковъ.

— Нѣ, возьми лишень навмысно, помацай уха!

Чичиковъ, щобы ему догодити, посмотривъ уха, промовивши: — Еге, добрый буде песъ.

— А нѣсь, чуешь, якій холодный? возьми лишень рукою.

Не хотячи образити его, Чичиковъ взявъ и за нѣсь и сказавъ: Добре чутъе.

— Правдивый мордашь, — подхопивъ Ноздревъ; — я, признаюся, давно остривъ зубы на мордаша. На, Порфире, ѣтнеси его!

Порфиръ, взявши песика пѣдъ черево, ѣтнѣсь его въ бречку.

— Послухай, Чичиковъ, ты мусишь конечно теперъ ѣхати до мене, — пять верстовъ всего, духомъ долетимо, а ѣттакъ, якъ твоя воля, можешь и до Собакевича.

— А щожъ, — подумавъ самъ собѣ Чичиковъ, — заѣду й справдѣ до Ноздрева. Чимъ же ѣнъ гѣршій ѣтъ другихъ? такій самый чоловікъ, а ще й програвся. Падкій ѣнъ, якъ видно, на все; значитъ, у него можна й дармо

де не що выпросити. — Про мене, поїдемо, — сказавъ онъ, — а тільки вже не задержуй мене, — мені часъ дорогий.

— Ну, душе моя, се то й такъ! се то й гарно! Постой же, я тебе за те поцѣлю! — Тутъ Ноздревъ и Чичиковъ поцѣлювалися. — Ось и славно: всѣ три й покурбелимо!

— Нѣ, ты вже, будь ласкавъ, мене отпусти, — говоривъ бѣлявый — мені треба до дому.

— Пустѣ, пустѣ, братику, — не пущу.

— Далебѣ, жѣнка буде сердитися; а ты й такъ теперъ можешъ пересѣсти ось на ихъ бричку.

— Нѣ, нѣ, нѣ! И не думай!

Бѣлявый бувъ одинъ изъ тихъ людей, въ котрыхъ удачі на першій поглядъ лежить якась упертѣсть. Ще не встигнешъ розняти рота, а они вже готові перечити, и, бачитися, нѣколи не пристануть на те, що очевидно супротивне ихъ способи мыслени, що нѣколи не назвуть дурного розумнымъ и що особливо нѣколи не згодяться скакати підъ чужу дудку, а кінчиться все на тѣмъ, що въ ихъ характерѣ покажеться мягкѣсть, що они пристануть именно на те, що откидали, дурне назвуть розумнымъ и підуть оттакъ підскакувати підъ чужу дудку, такъ що й годѣ лѣпше, словомъ — почнуть рано а скінчать погано.

— Дурницѣ! — сказавъ Ноздревъ замѣсть отповѣди на якусь замѣтку бѣлявого, настобурчивъ ему капелюхъ на голову и — бѣлявый пошовъ слѣдомъ за ними.

— За горѣлочку, паночку, не заплатили.... — сказала стара.

— Еге, добре, добре, матусю. Послухай, швагрику, заплати, будь ласкавъ! У мене нема й копѣйки при душі.

— А кѣлько тобѣ належится? — спытавъ шуринъ.

— Та що, батечку? двогривенникъ всего, — сказала стара.

— Брешешъ, брешешъ. Дай їй полтинникъ; ажъ надто досить зъ нею.

— За мало, паночку, — сказала стара, а все таки взяла грошѣ съ подякою и ще що духу побѣгла-отчиняти

передъ ними дверь. Она не мала кривды, бо зажадала чотыри разы бѣльше, якъ варта була горѣвка.

Подорожнй посѣдали. Бричка Чичикова ѣхала рядомъ съ бричкою, въ котрой сидѣли Ноздревъ и его шуринъ и для того они всѣ три могли выгодно розмаивати съ собою пѣдчасъ дороги. За ними тяглася, ненастанно лишаючися зъ заду, невеличка колясочка Ноздрева, запряжена худыми мужицкими шкапами. Въ нѣй сидѣвъ Порфиръ съ песикомъ.

Позаякъ розмова, котру подорожнй вели межи собою, була не дуже цѣкава для читателя, то мы лѣпше зробимо, коли скажемо що небудь о самѣмъ Ноздревѣ, котрому може доведеться грати не зовсѣмъ послѣдну ролю въ нашій поемѣ.

Лице Ноздрева певно вже по троха знакове читателеви. Такихъ людѣй кождоу лучалося стрѣчати чимало. Они называються розгульными хлопаками, ще въ дитинствѣ и въ школѣ ихъ уважають за добрыхъ товаришѣвъ и при всѣмъ тѣмъ частенько таки ихъ порядно поштуркуютъ. Въ ихъ лицахъ завсѣгды видно щось отверте, пряме, вдале. Они швидко заводять знакомство, и не вспѣшь оглянутися, а вже говорятъ тобѣ ты. Приязнь заводуть, бачится, на вѣкъ, але майже завсѣгды такъ лучається, що приятель почубится съ ними того таки вечера на приятельской гостинѣ. Они завсѣгды говоруны, гуляки, удалецѣ, народъ видный. Ноздревъ за трийцать пять лѣтъ бувъ зовсѣмъ такий самый, якъ и бувъ за осьминацать и за двайцать: охочій до гулянки. Женитьба его нѣ крыхты не перемѣнила, тымъ бѣльше, що жѣнка швидко пошла на той свѣтъ и лишила двое дитенятъ, котрѣ рѣшучо були ему не потрібнѣй. Впрочѣмъ за дѣтьми наглядала хороша собою нянька. Дома онъ довше якъ день нѣякъ не мѣгъ усидѣти. Его чуткій нѣсъ умѣвъ и на кѣлькадесятъ верстовъ занюхати, де бувъ ярмарокъ съ всякими зѣздами и балами; онъ уже на млѣ ока бувъ тамъ, перечився и заводивъ сумѣшку за зеленымъ столомъ, бо мавъ, подобно всѣмъ такѣвскимъ, пристрасть до картъ. Въ карты, якъ мы вже бачили зъ першой главы, гравъ онъ не зовсѣмъ безгрѣшно и чисто, знавъ богато всякихъ

цыганьскихъ штучокъ и другихъ хитрощѣвъ, и для того гра дуже часто кѣнчилась другою играшкою: або его наковтували чобѣтьми, або задавали пиняву его густымъ и дуже гарнымъ бакенбардамъ, такъ що ѣнъ иногда вертавъ до дому тѣлько съ одною бакенбардою та й то до-сыть рѣдкою. Але здоровй и повный его щоки такъ гарно були сотворены и мѣстили въ собѣ такъ богато ростючою силы, що бакенбарды швидко выросали на новѣ, ще навѣтъ красшій ѣтъ попереднихъ. И, що найдивнѣйше зъ всего, що тѣлько въ одной Россіи може ключитися, такъ се тоѣ, що ѣнъ по якомось часѣ зновъ стрѣчався съ тыми приятелями, котры его перестусали, и стрѣчався, немовъ и нѣгде нѣчо не бывало: и ѣнъ, якъ говорится, нѣчого, и они нѣчого.

Ноздревъ бувъ подекуды историчный чоловікъ. Нѣ на одномъ зборѣ, де ѣнъ бувъ, не обходилоя безъ исторіи. Яка небудь исторія мусѣла приключитися: або выведуть его по подѣ руки изъ салѣ жандармы, або мусать вытрутити таки свои приятелѣ. А коли се не приключится, то все таки що небудь та буде таке, якого съ другимъ нѣ-якъ не буде: або нарѣжеса въ буфетѣ до такой степени, що тѣлько регочеса, або пробрешеса до самой крайной границѣ, такъ що въ кѣнци ажъ самому зробится совѣстно. И наплете зовсѣмъ безъ нѣякой потребы: наразъ росповѣсть, що у него бувъ кѣнь якои небудь голубой або рожевой масти и тому подѣбну пустословицю, такъ що слушающій въ кѣнци всѣ ѣтходятъ, говорячи: „Ну, братъ, ты, бачится, почавъ уже зъ половы мотузѣ плести.“ Ё люде, дуже охочій напакостити ближньому, иногда зовсѣмъ безъ всякой причины. Не одинъ, на примѣръ, навѣтъ чоловікъ съ титулами, съ благородною поверхностью, съ звѣздою на груди, буде вамъ стискати руку, розговорится съ вами о предметахъ глубокихъ, накликающихъ на васъ задуму, а потѣмъ, глядишь, туй таки, передъ вашими очима и напакоститъ вамъ, тай напакоститъ такъ, якъ простый коллежскій регистраторъ, а зовсѣмъ не такъ, якъ чоловікъ съ звѣздою на груди, розмовляющій о предметахъ, накликающихъ задуму, такъ що стоишь тѣлько та дивишься здвигаючи плечима, тай бѣльше нѣчого. Таку саму дивну

охоту мавъ и Ноздревъ. Чымъ ближе хто съ нимъ сходився, тому онъ борше нѣжъ другимъ насолювавъ: розпускавъ небылицю таку, що дурнѣйшою годѣ було й придумати, розалучувавъ весѣлье, торгову згоду, и зовсѣмъ не вважавъ себе за то вашимъ ворогомъ; противно, коли злучай приводивъ его впять стрѣнутися съ вами, онъ заходився зновъ по приятельски и навѣть говоривъ: „Але жъ ты такій скотина — нѣколи до мене не заѣдешь!“ Ноздревъ у многихъ зглядахъ бувъ многосторонній чоловікъ, то є, чоловікъ на всѣ руки. Въ однѣй и тѣй самѣй хвилѣ онъ готовъ бувъ ѣхати съ вами, куды вамъ завгодно, хоть на край свѣта, взятися до якого хочете підприємства, мѣняти все, що тільки є, за все, що хочете. Стрѣльба, песь, кѣнь — все йшло на мѣнѣбу, але зовсѣмъ не за тымъ, щобы виграти: се робилося, по просту, въ якоисъ невгомонной перхкости и непосидючости характеру. Коли ему на ярмарку пощастилося наскочити на простака и обдѣрати его, онъ накупувавъ купу всячины, яка тільки попадалася ему на очи въ skleпахъ: хомутѣвъ, цигаръ, хустокъ для няньки, огера, родзинкѣвъ, срѣбну умывальницю, голяндского перкалю, грисеу, тютюну, пистолетѣвъ, оселедцѣвъ, чобѣтъ, фаянсовою посуду — на скѣлько ставало грошій. Впрочѣмъ рѣдко лучалося, щобы все те було довезене до дому: майже въ той самѣй день оно переходило въ руки щасливѣйшого грача, иногдѣ ще навѣть съ додаткомъ власной люльки съ капчукомъ и свиставкою, а инчіи разъ и цѣла чвѣрка зѣ воѣмъ, съ коляскою и вѣзникомъ, такъ що самъ панъ ишовъ въ коротенькѣй сурдутинѣ або въ бундѣ, шукати якого небудь приятеля, щобы въ его повозѣ заѣхати домѣвъ. Отъ який чоловікъ бувъ Ноздревъ! Можѣ бути, що его назовутъ характеромъ перетертымъ, будуть говорити, що теперъ нема вже Ноздрева. Гай, гай! Неправду скажуть тѣ, хто такъ буде говорити. Ноздревъ довго ще не переведѣся на свѣтѣ. Онъ всюды середъ насъ, и може только ходитъ въ иншѣмъ кафтанѣ; але лѣгкодушно-недогадливі люде, и чоловікъ въ иншѣмъ кафтанѣ выдаѣся имъ иншимъ чоловікомъ.

За той часъ три поѣзды пѣдѣхали вже пѣдъ ганокъ

дому Ноздрева. Въ домѣ не было нѣякого приготованя на ихъ принятѣ. На серединѣ столовой стояли деревляннѣ кобыльницѣ, и два мужики, стоячи на нихъ, бѣлили стѣны, затыгаючи якусь безконечну пѣсню; весь помѣстъ бувъ обрызканный вапномъ. Ноздревъ приказавъ сейчасъ мужикамъ съ кобыльницами забиратися къ чорту и побѣгъ до другой свѣтлицѣ давати приказы. Гостѣ чули, якъ онъ распоряджувавъ кухаревѣ обѣдъ; змѣркувавши те, Чичиковъ, що вже по троха зачинавъ почувати апетитъ, побачивъ, що ранѣйше, нѣжъ о пятій годинѣ они не сядуть за стѣлъ. Ноздревъ вернувся и попровадивъ гостѣй оглядати все, що тѣлько було у него въ селѣ и черезъ двѣ години съ невеличкимъ обкладомъ показавъ достоту все, такъ що вже й не стало що бѣльше показувати. Попередъ всего поѣшли они оглядати кѣньску стайню, де побачили двѣ кобылы, одну сѣру съ латками, другу кару, дальше гнѣдого огера, зъ виду й не надто мудрого, а тѣлько Ноздревъ божився, що заплативъ за него десять тысячъ.

— Десять тысячъ ты за него не давъ, — отказавъ шуринъ. — Онъ и одного не вартъ.

— Бѣ Богу, давъ десять тысячъ! — сказавъ Ноздревъ.

— Можешь собѣ божитися, кѣлько хочешь, — отповѣвъ шуринъ.

— Ну, хочешь, побиймоя о закладъ? — сказавъ Ноздревъ.

О закладъ шуринъ не хотѣвъ битися.

Оттакъ Ноздревъ показавъ пустѣй стайнѣ, де впередъ були такожъ гарнѣ конѣ. Въ тѣй самѣй стайни побачили й цапа, котрого, по старому звичаю, вважали конечнымъ держати при коняхъ, и котрый, видко, бувъ съ ними въ ладу и прохожувався по пѣдъ ихъ черевами, якъ по своѣй хатѣ. Потѣмъ Ноздревъ попровадивъ ихъ поглянути на вовчика, що бувъ у него на припонѣ. „Ось вовчикъ! — сказавъ онъ; — я его навмысно кормлю сырымъ мясомъ. Я бы хотѣвъ, щобы онъ бувъ цѣлковитымъ звѣремъ.“ Поѣшли глянути на ставъ, въ котромъ, якъ казавъ Ноздревъ, водилася рыба така величезна, що два хлопы ледви-ледви вытягали штуку, о чѣмъ, одна-

кожѣ своякъ не переминувъ сумнѣватися. „Я тобѣ, Чичиковѣ, — сказавъ Ноздревъ, — покажу пречудову пару псовъ: ихъ чорный заѣды такі мѣцны, що чудо-пречудо, — щитокъ — игла!“ и попровадивъ ихъ до маленького, дуже гарно выбудованого домика, обведенного обширнымъ, во всѣхъ бокѣвъ обгородженнымъ подвѣрьемъ. Вѣйшовши на подвѣрье, побачили тамъ всякихъ псовъ, и густо-псовыхъ, и чисто-псовыхъ, всѣхъ возможныхъ барвъ и мастей: мурзанистыхъ, чорныхъ съ пѣдпалинами, повнопѣганистыхъ, мурзанисто-пѣганистыхъ, червоно-пѣганистыхъ, чорноухихъ.... Тутъ були всѣ назвы, всѣ наказующій оклики: стрѣляй, обругай, пырхай, пожаръ, колеси, черкай, допѣкай, припѣкай, сувертка, затыка, заплата, опѣкунка. Ноздревъ бувъ посередъ нихъ, якъ отецъ середъ родини; всѣ они, попѣддиравши до горы хвосты, що у псарѣвъ зовутся правилами, полетѣли прямо назустрѣчь гостямъ и почали съ ними здоровкатися. Десять штукъ въ межи нихъ положили свои лабы Ноздреву на плечѣ. Обругай показавъ такую саму ласку и Чичикову и пѣднявшись на задній лабы, лизнувъ его языкомъ въ самыя губы, такъ що Чичиковъ ту жѣ выплюнувъ. Оглянули псовъ, у котрыхъ гарный заѣды були такі мѣцны, що чудо-пречудо — гарный були псы. Потѣмъ пѣйши оглядати крымскую суку, котра була вже слѣпа, и, якъ казавъ Ноздревъ, швидко повинна була здохнути, але два роки тому назадъ була дуже гарна сука. — Оглянули и суку — сука справдѣ була слѣпа. За тымъ пѣйшли обзирати водяный млынъ, де не доставало порплицѣ, въ котру засилуюся верхный камѣнь, що швидко обертаеся на веретенѣ, порпае, по чудовому выраженю мужика. „А ось тутъ заразъ буде и кузня!“ сказавъ Ноздревъ. Пройшовши кусникъ они побачили и справдѣ кузню. Оглянули и кузню.

— Ось на тѣмъ поли, — сказавъ Ноздревъ, показуючи пальцемъ на поле, — заяцѣвъ така безлѣчь, що землѣ не видно; я самъ своими руками вхопивъ одного за задній ноги.

— Ну, заяця ты не вхопишь рукою! — замѣтивъ шурынъ.

— А отъ же вхопивъ, справдѣ вхопивъ! — ѳтповѣвъ Ноздревъ. — Теперъ я поведу тебе, — глворивъ ѳнъ дальше, обертаючися до Чичикова, — оглядѣти границу, де кѳнчатся мои грунта.

Ноздревъ повѣвъ своихъ гостіѳ полевъ, котре въ многихъ мѣсцяхъ було саме купинье. Гостѣ мусѣли переходити поперекъ перелогѳвъ и зѳоранныхъ нивъ. Чичиковъ зачинавъ почувати втому. Въ многихъ мѣсцяхъ зъ пѳдъ ихъ нѳгъ выцвѣркувала вода: така була низина. Зъ разу они було береглися и переступали осторожно, але потому, побачивши, що се на нѣ на що не придалося, чалапкали вже прямо, не розбираючи, де бѳльше, а де менше болото. Пройшовши порядный кусень, побачили ѳ справдѣ границу, то є, деревлянный стовпокъ и вузенькій ровокъ. „Ось границя!“ сказавъ Ноздревъ; „все, що тѳлько видно по сѣмъ боцѣ, все те мое, и навѣтъ по тамтѳмъ боцѣ, весь лѣсъ, що онъ синѣся, и все що за лѣсомъ, все мое“.

— Але коли жъ лѣсъ зробився твоимъ? — спытавъ шуринъ. — Хиба ты не давно купивъ его? Адже ѳнъ не бувъ твоѳ.

— Еге, и купивъ его недавно, — ѳтповѣвъ Ноздревъ.

— Коли жъ ты вспѣвъ его купити такъ скоро?

— Якъ то? ось якъ разъ три дни тому, якъ купивъ, и — чортъ бери! дорого давъ!

— Адже жъ ты въ ту пору бувъ на ярмарку.

— Ехъ, ты Софрониче! Хиба жъ не можъ въ той самъ часъ и на ярмарку бути и землю купити? Ну, я бувъ на ярмарку, а окомонъ мѳй тутъ безъ мене и купивъ.

— Еге, хиба вже такъ, що окомонъ! — сказавъ шуринъ и зновъ недовѣрливо похитавъ головою.

Гостѣ вернулись тою самою гидкою дорогою до дому. Ноздревъ попровадивъ ихъ до своего кабинету, въ котрѳмъ впрочѣмъ не видно було ѳ слѣду того, що звычайно буває въ кабинетахъ, то є, книжокъ або паперѳвъ; висѣли тѳлько шаблѣ и двѣ стрѣльбы, одна за триста, а друга за ѳсѣмсотъ рублѣвъ. Шуринъ оглядѣвши, похитавъ тѳлько головою. Оттакъ показавъ имъ турецкій кинжалы, тѳлько що на однѳмъ черезъ помылку було вырѣзано: „Майстеръ Саведіѳ Сибиряковъ“. Слѣдомъ

за тымъ показавъ гостямъ катеринку. Ноздревъ туй таки прокрутивъ передъ ними деццо. Катеринка грала не безъ приемности. Але въ еи нутрѣ, здаєсь, щось приключилося, бо мазурка кѣнчилась пѣснею Мальбругъ въ похѣдъ поѣхавъ, а знова Мальбругъ въ похѣдъ поѣхавъ несподѣвано кѣнчився якимось давно знакомымъ вальсомъ. Уже Ноздревъ давно переставъ крутити, але въ катеринцѣ була одна дудка, дуже спѣвуча, що нѣякимъ свѣтомъ не хотѣла втихомирится и довго ще потому свистѣла она сама. Оттакъ показалися люльки деревляній, глиняній, пѣнковой, обкурений и не обкурений, окованій бляхою и неоккованій, пыбухъ съ бурштиномъ, недавно выгранный, капчукъ, вышитый якоюсь графинею, що десъ на почтовѣй стациі залюбилася въ нѣмъ по уха, у котрои ручки, по его словамъ, були якъ найсубтильнѣйшій сюперфлю, — слово, означаюче запевно у него найвысшій вершокъ досконалости. Закусивши балыкомъ (рыбою), ону сѣли за стѣлъ около пяти години. Обѣдъ, якъ видно, не становивъ у Ноздрева, головнои точки въ житю; стравы не займали важного мѣсця: деццо и попригарало, деццо й зовѣмъ не зварилось. Видно, що кухаръ поступавъ переважно за якимось вдохновеньемъ и клавъ перше-лѣпше, що попалося пѣдъ руку: чи то стоявъ коло него перець — ѣнъ сыпавъ перець; попалася капуста — шмаливъ капусту, ляпавъ молоко, вудженину, горохъ, — словомъ — шмаливали, абы тѣлько горяче, а смакъ якій небудь безперечно выйде. За то Ноздревъ налѣгъ на вина: ще не подавали росолу, ѣнъ уже наливъ гостямъ по великѣй чарцѣ портвейну и по другѣй го-сотерну, бо въ губерніальныхъ и повѣтовыхъ мѣстахъ не буває простого сотерну. Потому Ноздревъ казавъ принести бутылку мадеры, „такои, що лѣпшой и самъ фельдмаршалъ не пивавъ“. Мадера справдѣ ажъ горѣла въ ротѣ, бо купцѣ, знаючи вже смакъ помѣщикѣвъ, люблячихъ добру мадеру, заправляли еи немилосерно румомъ, а часомъ доливали до неи й царскои горѣлки, дузаючи на те, що все выдержатъ россійскій жолудки. Потому Ноздревъ казавъ ще принести якусь особливу бутылку, котра, якъ ѣнъ казавъ, була разомъ и бургоньонъ и шалиганьонъ. Ѧнъ наливавъ дуже старанно въ

обѣ чарки, на право и на лѣво, и шуринову и Чичикову; Чичиковъ однакожь запримѣтивъ, якось мимоходомъ, що собѣ самому онъ трошка причинювавъ. Се заставило его матися на острозѣ, и скоро толькѣ Ноздревъ якъ небудь забалакувався або доливавъ шуринови, онъ въ той же хвили перевертавъ свою чарку въ тарѣль. Швидко опѣсла принесено на стѣль рябинѣвку, котра пѣсля словъ Ноздрева, мала цѣлковитый смакъ сметанки, але въ котрій, на чудо-диво, чутно було сивушище въ цѣлой силѣ. Оттакъ пили якійсь бальзамъ, маючій такую назву, що си тяжко було навѣть затамити, тай самъ хозяинъ другій разъ назвавъ го вже другимъ именемъ. Обѣдъ давно вже скѣнчився и всѣ вина були перепробованъ, а гостѣ все ще сидѣли за столомъ. Чичиковъ нѣякъ не хотѣвъ заговорити съ Ноздревымъ при шуринѣ про головне дѣло. Все таки шуринъ бувъ чловѣкъ посторонный, а дѣло вымагало самотной и приятельской розмовы. Впрочемъ шуринъ ледви чи мѣгъ бути для него небезпечнымъ чловѣкомъ, бо навантажився, бачилось, до волѣ и сидячи на крѣслѣ, що хвилѣ клювавъ носомъ. Помѣркувавши й самъ, що находится не въ надѣйномъ станѣ, онъ почавъ въ концѣ ѡтпрошуватися до дому але такимъ лѣнивымъ и завялымъ голосомъ, якъ коли бы, по нашому выраженію, натягавъ клѣщами на коня хомутъ.

— Анѣ мру-мру! не пуцу! — сказавъ Ноздревъ.

— Нѣ, не кривди мене, друже мѣй, — далѣбѣ поѣду, — говоривъ шуринъ, — ты мене тымъ дуже засмутишь!

— Пустѣ, пустѣ! мы въ той хвили уладимо банчокъ.

— Нѣ, уладжуй братчику, самъ, а я не могу: жѣнка буде дуже жалуватися, ѣй Богу, я мушу ѣй розповѣсти о ярмарку. Треба, братчику, бѣгме треба, зробити ѣй тоту радѣсть. Нѣ, ты не держи мене!

— Ну ей, жѣнку, кѣ.... справдѣ важне дѣло будете робити разомъ?

— Нѣ, братчику! она така чесна и вѣрна! Услуги оказуе такі.... повѣришь? у мене слѣзы на очохъ. Нѣ, ты не держи мене; слово чести, що поѣду, впевнюю тебе о томъ по щирѣй совѣсти.

— Нехай собі їде; що зъ него за корысть! сказавъ стиха Чичиковъ до Ноздрева.

— А я справдѣ! — сказавъ Ноздревъ. — Смертельно не люблю такихъ розмазнѣвъ! — и додавъ голосно: — Ну, чортъ съ тобою, їдь бабитися съ жѣнкою, фетюку!

— Нѣ, братчику, ты не ругай мене фетюкомъ*) — отповѣвъ шуринъ: — я їй завдячую житѣе. Така, далебѣ, добра, мила, такій ласки оказує.... до слѣзъ пробирає. Спытає, що я видѣвъ на ярмарку, — треба все розповѣсти..... така, далебѣ, милесенька.

— Ну, їдь, їдь, мели їй дурницѣ! ось твої капелюхъ!

— Нѣ, братчику, тобѣ зовсѣмъ не слѣдує о нѣй такъ говорити: черезъ то ты, можно сказати, мене самого обижуєшь.... она така милесенька.

— Ну, такъ и забирайся до неї живо!

— Такъ, такъ, братчику, поїду, — прости, що не могу остатися. Зъ сердца радъ бы бувъ, но не могу.

Шуринъ ще довго повторявъ свои перепрошування не бачучи, що самъ уже давно сидѣвъ на бричцѣ, давно выїхавъ за ворота и передъ нимъ давно були самі пусті поля. Бачится, що жѣнка не богато чула подробности про ярмарокъ.

— Таке дрантє! — говоривъ Ноздревъ, стоячи передъ окномъ и глядячи на отїззачій поїздъ. — Онъ якъ поплѣвся! пристяжный коникъ не лихій, я давно хотѣвъ загарбати его. Але жъ бо съ нимъ нїякъ не можь погодитися: фетюкъ, прямо фетюкъ!

Після сего ввійшли они до свѣтлицѣ. Порфиръ подавъ свѣчки, и Чичиковъ побачивъ, що въ рукахъ хозяина не знати отки взялася талія картъ.

— А що, братику, — говоривъ Ноздревъ, стиснувши боки таліи пальцами и троха зогнувши єи, такъ що карты затрѣскали, отскакуючи. — Ну, для проведения часу держу банкъ, триста рублѣвъ!

*) Фетюкъ, слово образливое для мужчинъ, походить отъ буквы Ф, кетру то букву деякі вважають неприличною буквою. Прим. Гоголя.

Але Чичиковъ вчинився, немовъ и не чувъ, о чѣмъ мова, и сказавъ, якъ коли бы наразъ пригадавъ собі: — Ага, щоби не забути: маю до тебе просьбу.

— Яку?

— Дай упередъ слово, що мені то зробишъ.

— Але яка жь просьба?

— Ну, вже дай слово!

— Про мене.

— Слово чести?

— Слово чести!

— Ось яка просьба: у тебе, чейже, є много помершихъ мужиківъ, котрі ще не вымазані изъ ревизіи?

— Ну, є; а що?

— Переведи ихъ на мене, на мое имя.

— А на що тобі?

— Ну, мені треба.

— Та на що?

— Ну, вже треба.... вже то мое дѣло, — однимъ словомъ, треба.

— Ну, вже певно що небудь започавъ. Признайся, що?

— Та що започавъ? изъ такого пустого вѣтра й започати нѣчого не можъ.

— Але на щожъ ихъ тобі?

— Охъ, якій ты цѣкавий! всяке дрантє хотѣвъ бы рукою пощупати, та ще й понюхати!

— Але чому жь ты не хочешъ сказати! Такъ ось тобі на: доки мені не скажешъ — не зроблю.

— Але що тобі за користь знати? ну, прямо такъ собі, прийшла фантазія. Ну, ось видишъ, ось вже й не чесно зъ твоей сторони: слово давъ, та вже й назадъ берешъ.

— Ну, якъ ты собі, а я не зроблю, поки не скажешъ, на що.

— Що бы то таке ему сказати? — подумавъ Чичиковъ и, надумавшись хвилину сказавъ, що мертві душѣ потрібні ему для позысканя поваги въ суспільности, що великихъ мастностей у него нема, такъ до тои пори хочъ бы якій небудь душицѣ.

— Бреешь! бреешь! — сказавъ Ноздревъ, не давши ему скѣпчиги, — бреешь, братчику! Чичиковъ и самъ помѣркувавъ, що выгадавъ не дуже хитро и штука досыть слаба.

— Ну, такъ я жъ тобѣ скажу по правдѣ, — сказавъ онъ, поправившись; — только ты, будь ласкавъ, не проговорися нѣ передъ кимъ. Я задумавъ жениться: але треба тобѣ знати, що отецъ и мати молодой страхъ гордовитыя люде. Така, далебѣтъ, пригода! не радъ, що я звязався: конечно хотять, щобы у жениха було нѣякъ не менше трехъ сотъ душъ, а позаякъ у мене майже цѣлыхъ пѣвтора ста мужиковъ не достае....

— Ну, бреешь! бреешь! — закричавъ опять Ноздревъ.

— Ну, ось вже въ томъ, — сказавъ Чичиковъ, — анѣ ось на сколько не збрехавъ, — и показавъ великимъ пальцемъ на своѣмъ мизинчику якъ найменшу частку.

— Голову ставлю, що бреешь!

— А все жъ таки се досадно! Що жъ я таке въ самѣй рѣчи? чому я конечно брею?

— Ну, та прецѣнь я знаю тебе: ты прецѣнь великій ошуканецъ — позволь менѣ сказати тобѣ се по приязни! Коли бъ я бувъ твоимъ начальникомъ, я бы тебе повѣсивъ на першѣмъ деревѣ!

Чичиковъ обидився такою замѣткою. Вже всяке выраженіе, кѣлько-небудь грубе и нарушающее приличность, было для него неприемне. Онъ навѣтъ не любивъ допустить съ собою въ нѣякомъ злучаю фамилярного обхождения, хіба только, коли особа была далеко высшой ѣтъ него ранги. И для того теперь онъ зовсѣмъ обравився.

— Тѣ Богу, повѣсивъ бы, — повторивъ Ноздревъ, — я тобѣ се говорю отверто, не на то, щобы тебе обидѣти, а по просту, по приятельски.

— Всему є границѣ, — сказавъ Чичиковъ съ почутіемъ своей гѣдности. — Коли хочешь похвалиться такими словами, то йди въ казармы, — и потѣмъ додавъ: — не хочешь подарувати, то продай!

— Продати! Але жъ я знаю тебе, адже ты пѣдла штука, богато не даси за нихъ!

— Ехъ, гарный бо то й ты такожь! Гляди лишень! що они у тебе брилѣнтовѣ, чи що?

— Ну, такъ и е. Я вже знавъ тебе.

— Эмилуйся, братчику, — щожъ у тебе за жидѣвска манера! Ты бы повиненъ такъ таки ѡтдати ихъ менѣ!

— Ну, послухай! щобы доказати тобѣ, що я зовсѣмъ не якій небудь скряга, я не возьму за нихъ нѣчого. Купи у мене огера, я тобѣ дамъ ихъ въ додатку.

— Алежь будь ласкавъ, на щожъ менѣ огерь? — сказавъ Чичиковъ, справдѣ зачудуваный такимъ предложеньемъ.

— Якъ то на що? аджежь я за него заплачивъ десять тысячъ, а тобѣ ѡтдамъ за чотыри.

— Та на що менѣ огера? я стадинны не держу.

— Алежь послухай — ты не розумѣешь: я ѡтъ тебе возьму теперь всего три тысячѣ, а послѣдну тысячу ты можешь заплатити менѣ опѣсля.

— Алежь менѣ не треба огера. Богъ съ нимъ!

— Ну, то купи кару кобылу.

— И кобылы не треба.

— За кобылу и за сѣрого коня, котрого ты у мене видѣвъ, возьму ѡтъ тебе двѣ тысячѣ.

— Алежь не треба менѣ конѣй.

— Ты ихъ продашь: тобѣ на першѣмъ ярмарку дадутъ за нихъ три разы больше.

— Такъ лѣпше жъ ты ихъ самъ продай, коли думаешь, що зыскаешь три разы больше.

— Я знаю, що зыскаю, але я хотѣвъ бы, щобы й ты мавъ корысть.

Чичиковъ подякувавъ за ласку и навпростецъ ѡтказався и ѡтъ сѣрого коня и ѡтъ карои кобылы.

— Ну, то купи псѣвъ. Я тобѣ продамъ таку пару — прямо сказати: морозъ по шкурѣ подирае! мурзанистый съ вусами: шерсть стирчить до горы, якъ щѣтина; ребра выгинчастѣ, що й розумомъ збагнути годѣ, лаба цѣла въ пелехахъ — землѣ не тыкае!

— Але по щожъ менѣ псы? я не стрѣлецъ.

— Коли бо менѣ хочеса, щобы у тебе були псы. Послухай, коли вже не хочешь псѣвъ, то купи у мене ка-

теринку. Чудо, не катеринка! самого, слово чести, коштувала пѣвторы тысячѣ; тобѣ ѡтдамъ за 900 рублѣвъ.

— Але по щожь менѣ катеринка? Адже я не Нѣмецъ, щобы волочився съ нею по дорогахъ та грошѣ выпрошувавъ.

— Алежь бо се така катеринка, — не то, що носятъ Нѣмцѣ. Се органъ; поглянь навмысно: вся изъ червоного дерева. Ось я тобѣ ще еи покажу! — Тутъ Ноздревъ, вхопивши Чичикова за руку, почавъ тягти его до другой свѣтлицѣ, и хотъ якъ той запирався ногами о помѡстъ та запевнювавъ, що знае вже, яка катеринка, але мусѣвъ ще разъ переслухати, якимъ способомъ Мальбругъ въ похѡдѣ поѣхавъ. — Коли ты не хочешъ на грошѣ, такъ ось що, слухай: я тобѣ дамъ катеринку и всѣ, кѡлько у мене є, мертвій душѣ, а ты менѣ дай свою бричку и триста рублѣвъ въ додатку.

— Ну, ось еще! а яжь то въ чѣмъ поѣду?

— Я тобѣ дамъ другу бричку. Ось пѡдемо пѡдъ шопу, я тобѣ еи покажу! Ты еи тѡлько перемалюешъ, и буде чудо-бричка.

— Ехъ его непосидючій бѣсъ напосѣвъ! — подумавъ самъ собѣ Чичиковъ и рѣшився, будь що будь, ѡткараскатися ѡтъ всякихъ бричокъ, катеринокъ и всѣхъ возможныхъ пѡбѣвъ, не зважаючи на те, що ребра у нихъ выгинчастѣ, такъ що й розумомъ збагнути годѣ и що лаба цѣла въ пелехахъ.

— Адже жъ прецѣнь бричка, катеринка и мертвій душѣ — все разомъ!

— Не хочу! — сказавъ ще разъ Чичиковъ.

— Чомужь ты не хочешъ?

— Тому, що по просту не хочу, та й годѣ.

— Якій же бо ты, далебѡгъ, такій!.. съ тобою, якъ бачу, не можна, якъ водится межи добрыми приятелями и товаришами.... такій далебѡгъ!.. Заразь видно, що дволичный чоловѣкъ.

— Та щожь я, дурень, чи що? самъ ты осуди: по що набувати рѣчь, для мене цѣлковито непотрѣбну?

— Ну, хочъ не говори, змилуйся. Теперь я дуже добре тебе знаю. Така, присяй Богу, каналія! Ну, послу-

*

хай: хочешь, калатнемо въ банкъ? Я поставлю всѣхъ небѣжчиковъ на карту, ще й катеринку.

— Ну, рѣшатися на банкъ — значить, поддаватися непервности, — говоривъ Чичиковъ и мѣжь тымъ косо поглядѣвъ на карты, що державъ въ рукахъ Ноздревъ. Обѣталін показалися ему дуже похожими на штучнїй и навѣтъ самъ крапъ выглядавъ дуже непервно.

— Якои же ту непервности? — сказавъ Ноздревъ. — Нѣякои непервности! нѣй буде тѣлько по твоѣмъ боцѣ щастье, ты можешь выграти чортову пропасть. Отъ его на! яке щастье! — говоривъ онъ и зачавъ выкидати карты для розбудженя охоты: — яке щастье! яке щастье! онъ що: такъ и валить! отъ тота проклѣта девятка, на котрѣй я все просадишь! Чувъ, що мя потопить, але вже зажмуривши очи гадаю собѣ: чортъ тебе побери, потопляй, проклѣта!

Коли Ноздревъ таке балакавъ, Порфиръ принѣсъ бутылку. Але Чичиковъ рѣшучо ѣткавъся и ѣтъ гры и ѣтъ пѣтя.

— Чомужь ты не хочешь грати? — сказавъ Ноздревъ.

— Ну, тому, що не маю охоты. Тай признатися тобѣ, я зовсѣмъ не люблю грати.

— Чомужь не любишь?

Чичиковъ здвигнувъ плечима и додавъ: — Тому, що не люблю.

— Дрантье жъ ты дрантье!

— Щожь робити? такимъ Богъ сотворивъ.

— Фетюкъ, просто сказати! Я думавъ було попереду, що ты хоть що-то поряднѣй чоловѣкъ, а ты не розумѣешь зовсѣмъ съ людьми обходитися. Съ тобою зовсѣмъ и говорити не можъ, якъ съ чоловѣкомъ близькимъ.... нѣякои ѣтвертости, нѣ щирости! дѣлковитый Собакевичъ, такїй поганецъ!

— Та за щожь ты лаешь мене? Хибажъ я виненъ тому, що не люблю грати? Продай менѣ душѣ самѣ, коли ты вже такїй чоловѣкъ, що трясешся надъ такимъ дрантьемъ.

— Чорта лысого дѣстанешъ! хотѣвъ було, даромъ хотѣвъ ѣдати, але теперъ ось же не дѣстанешъ! Хотѣ три царства давай, то не дамъ! Такїй шибенникъ, печухъ

поганый! Отъ нынѣ съ тобою нѣякого дѣла не хочу мати. Порфире, бѣгай, скажи стаенному, щобы не дававъ ѡвса его конямъ, нехай собѣ ѣдать саме сѣно!

Такого обороту Чичиковъ зовсѣмъ не надѣялся.

— Волѣвъ бы ты бувъ менѣ по просту й на очи не показуватися! — сказавъ Ноздревъ.

Не зважаючи однакожь на такую суперечку, гѣсть и хозяинъ повечеряли разомъ, хочъ тепереньки не стояли вже на столѣ нѣякій вина съ химерными назвами. Стремѣла тѣлько одна бутылка съ якимось Кипрскимъ, котре було те, що называеся кислотина пѣдъ кождымъ зглядомъ. По вечери Ноздревъ ѡтпровадивъ Чичикова въ бокову свѣтлицю, де була приготована для него постѣль, и сказавъ: „Ось тобѣ постѣль! Не хочу й на добранѣчь сказати тобѣ!

Чичиковъ лишився по ѡтходѣ Ноздрева въ дуже неприемномъ настрою духа. Онъ въ души злый бувъ на себе, лаявъ самъ себе за то, що ѣхавъ сюды и даромъ протративъ часъ; але ще дужше лаявъ себе за то, що заговоривъ съ нимъ о дѣлѣ, поступивъ неосторожно, якъ дитина, якъ дурникъ: бо дѣло се зовсѣмъ не таке, щобы можъ его повѣрити Ноздреву. Ноздревъ — дрантъе не чоловікъ, Ноздревъ може набрехати, приложити, розпустити Богъ зна що; выйдуть ще якй небудь сплетнѣ.... „Не добре, не добре! Такъ таки дурень зъ мене!“ говоривъ онъ самъ собѣ. Нѣчь спавъ онъ дуже погано. Якійсь маленькй; препроворный комашки кусали его нестерпно боляче, такъ що вѣнь нѣгтями чухавъ по вжаленыхъ мѣсцяхъ, примовляючи: „А, щобы чортъ побравъ васъ вразъ изъ Ноздревымъ. Прокинувся онъ въ ранцѣ рано. Перше его дѣло було, взявши на себе халатъ и чоботы, поспѣшити черезъ подвѣрье до стайнѣ и приказати Селифанови, щобы заразъ запрягавъ бричку. Повертаючи черезъ подвѣрье онъ стрѣнувся съ Ноздревымъ, котрый бувъ такожь въ халатѣ и съ люлькою въ зубахъ.

Ноздревъ привитавъ его приязненно и спытавъ, якъ ему спалося?

— Такъ — такъ, — ѡтповѣвъ Чичиковъ дуже сухо.

— А я, братику, — говоривъ Ноздревъ, — така поганъ лѣзла всю нѣчь, що гидко й оповѣдати, а въ ротѣ пѣсля

вчорашного немовбы шкадрона переночувала. Представь собі, снилося, що мене высікли, ай, ай! И вгадай, хто? Отъ же нѣ за що не вгадаєшь! штабовый ротмистръ Пощелуевъ вразъ съ Кувшинниковымъ.

— Еге, — подумавъ самъ собі Чичиковъ, — оно бы то не зле, якъ бы тебе й на явѣ перепаздерили.

— Бѣ Богу! а такъ болѣло!... Прокинувся, чортъ бери, и справдѣ щось свербитъ; певно вѣдьмы блохи. Ну, ты йди теперъ одѣвайся; я заразъ до тебе прийду. Треба тільки вылаяти поганця окомона.

Чичиковъ пошовъ до своєї свѣтлицѣ, щобы вмытися и вбратися. Коли пѣсля того онъ вийшовъ до столовой, тамъ уже на столѣ стоявъ самоваръ и бутелька руму. Въ свѣтлиці були слѣды вчорашного обѣду и вечерѣ: бачится, мѣтла й зовсѣмъ не тыкала помоста. По помостѣ валилися крышки хлѣба, а попѣлъ зъ тютюну видно було навѣтъ на обрусѣ. Самъ хозяинъ, що швидко опѣсля вѣйшовъ, не мавъ на собі нѣчого пѣдъ халатомъ, окрѣмъ открытыхъ грудей, на котрыхъ росла якась борода. Держачи въ руцѣ цыбухъ и попиваючи изъ чашки, онъ бувъ дуже пригѣднй для маляря, котрый дуже не любить панѣвъ прилизаныхъ и зафризованныхъ, немовъ цирюльнича вивѣска, або пристриженихъ пѣдъ гребѣнецъ.

— Ну, и якъ же ты думаєшь? — сказавъ Ноздревъ, троха помовчавши: — не хочешъ грати о душѣ?

— Я вже сказавъ тобѣ, що не граю; купити и овшѣмъ, куплю.

— Продати я не хочу: се буде не по приятельски. Не буду жъ я загрѣбати зыскѣвъ изъ чортъ зна чого. Въ банкъ — друга рѣчь. Ану-но, перевержемо хочъ талійку!

— Я вже сказавъ, що нѣ.

— А мѣнятися не хочешъ?

— Не хочу.

— Ну, послухай: заграємо собі въ варцабы; выиграєшь — твои всѣ. Аджежъ у мене багато такихъ, котрыхъ треба вымазати зъ ревизіи. Гей, Порфире, принеси-но сюды варцабницу!

— Дарма работа, я грати не буду.

— Алежъ се не въ банкъ; ту нѣякого щастя не може

бути, аяѣ фальшу: все ѡтъ умѣлости залежитъ. Я навѣтъ перестерѣгаю тебе, що зовсѣмъ не вмѣю грати, хибѣ що дашь менѣ що небудь напередъ.

— Ану-но я сяду, — подумавъ самъ собѣ Чичиковъ, — заграю съ нимъ варцабы? Въ варцабы гравъ я не эле, а на пѡдступъ ему тутъ годѣ буде взятися.

— Ну вже, нехай и такъ, въ варцабы заграю.

— Душѣ стоятъ въ сто рубляхъ!

— Шо щожъ? досытъ, коли стоятимуть пятьдесять.

— Нѣ, щожъ то за ставка — пятьдесять? Радше вже я тобѣ въ тоту суму вложу якого небудь песика середной доброты, або золоту печатку до годинника.

— Ну, про мене! — сказавъ Чичиковъ.

— Кѡлько жъ ты менѣ даси напередъ? — сказавъ Ноздревъ.

— А се на яку памятку? розумѣся, нѣчого.

— Принайменше нехъй мои будуть два ходы.

— Не хочу: я самъ слабо граю.

— Знаемо мы васъ, якъ то вы слабо граете! — сказавъ Ноздревъ, выступаючи варцабомъ.

— Давненько не бравъ я въ руки варцабѡвъ! — говоривъ Чичиковъ, посуваючи такожь варцабъ.

— Знаемо мы васъ, якъ то вы слабо граете! — сказавъ Ноздревъ, выступаючи варцабомъ.

— Давненько не бравъ я въ руки варцабѡвъ! — говоривъ Чичиковъ, посуваючи варцабъ.

— Знаемо мы васъ, якъ вы слабо граете! — сказавъ Ноздревъ, посуваючи варцабъ, а въ ту саму хвилил посунувъ общипкою рукава и другій варцабъ.

— Давненько не бравъ я въ руки.... Е, е! а се, братику, що! потягни-но ёго назадъ! — говоривъ Чичиковъ.

— Кого?

— А ось сей варцабъ, — сказавъ Чичиковъ и въ той самой хвили побачивъ майже передъ самымъ своимъ носомъ и другій, що, бачилось, протискався до дамы. Ѳтки ѡнъ взявся, се тѡлько оденъ Богъ знавъ. — Нѣ, — сказавъ Чичиковъ, встаючи зъ за стола, — съ тобою чи-

сто не можлива рѣчь грати! Такъ нѣхто не ходить — по три варцабы наразъ.

— Якъ то по три? Се помылка. Одинъ посунувся не навмысно; я ёго оттягну, нехай тобѣ.

— А другій ѳтки ту взявся?

— Що за другій?

— А ось сей, що пролазить до дамы.

— Отъ тобѣ на! немовъ то й не тишишь!

— Нѣ, братику, я всѣ ходы рахувавъ и все тямлю; ты ёго саме що теперъ примѣстивъ. Ёго мѣсце онъ де.

— Якъ — де мѣсце? — сказавъ Ноздревъ почервонѣвши; — ты бо, брате, якъ бачу, выгадуешь.

— Нѣ, братчику, — се, бачится, ты выгадуешь, а толькo не вдачно.

— За кого жъ ты мене вважаешь? — говоривъ Ноздревъ, — хибa жъ я стану цыганити?

— Я тебе нѣ за кого не вважаю, а толькo грати съ тобою ѳтъ теперъ не буду.

— Нѣ, ты не можешь перестати, — говоривъ Ноздревъ, гнѣваючись, — гра розпочата!

— Я маю право перестати, бо ты не такъ граешь, якъ прилично для чесного чоловѣка.

— Нѣ, неправда, — ты сего не можешь сказать!

— Нѣ, брате, самъ ты розминувся съ правдою.

— Я не цыганивъ, а ты не можешь перестати; му-сишь кѳнчити партію!

— До сего ты мене не присилуешь, — сказавъ Чичиковъ холодно, и наблизившись до варцабницѣ, перемѣшавъ варцабы.

Ноздревъ запаленѣвъ и пѳдѳйшовъ до Чичикова такъ близько, що той ѳтступивъ два кроки назадъ.

— Я тебе присилую грати! Се байка, що ты перемѣшавъ варцабы, — я тямлю всѣ ходы. Мы ихъ поставимо знова такъ, якъ були.

— Нѣ, брате, теперъ по всему; я съ тобою не буду грати.

— Такъ ты не хочешь грати?

— Ты жъ самъ бачишь, що съ тобою не можлива рѣчь грати.

— Нѣ, скажи отверто, не хочешь грати? — говоривъ Ноздревъ, подступаючи ще ближе.

— Не хочу! — сказавъ Чичиковъ, и все таки поднявъ обѣ руки на всякій злучай близко до лица, бо дѣло ѣ справедѣ починало ставати горяче. Така осторожность была дуже отповѣдна, бо Ноздревъ розмахнувся рукою.... и дуже бы могло було статися, що одна котра небудь приемле и повна щока нашего героя была бѣ покрыта незмытою нечестю; але щасливо отбивши ударъ, онъ захопивъ Ноздрева за обѣ его напасливы руки и державъ его мѣцно.

— Порфире, Павлушко! — кричавъ Ноздревъ, мовъ скажений, шарпаючись и вырываючись.

Почувши тѣ слова, Чичиковъ, щобы не робити прислужникѣвъ свѣдками неприличной сцены и притѣмъ мѣркуючи, що держати Ноздрева нѣнащо не здасться, выпустивъ его руки. Въ ту саму пору войшовъ Порфиръ и съ нимъ Павлушка, тугій хлопиче, съ котрымъ дуже неприемно було мати справу.

— Такъ ты не хочешь кончити гры? — говоривъ Ноздревъ. — Отповѣдай менѣ прямо!

— Не возможна рѣчь кончити гру, — говоривъ Чичиковъ и выглянувъ въ окно; онъ побачивъ свою бричку, котра стояла зовсѣмъ готова, а Селифанъ дожидавъ, бачилось, поклику, щобы подѣхати подъ ганокъ; але въ свѣтлицѣ нѣякъ не можъ було выдобутися: въ дверехъ стояли два сажнисты крѣпосны драбы.

— Такъ ты не хочешь кончити гры? — повторивъ Ноздревъ съ лицемъ палающимъ якъ въ огни.

— Коли бѣ ты гравъ такъ, якъ прилично чесному чоловікови.... але теперь не можу.

— А, такъ ты не можешь, мізераку! Коли побачивъ, що не твоя бере, то ѣ не можешь! Бийте его! — кричавъ онъ не своимъ голосомъ, обернувшись до Порфира и Павлушки и самъ хопивъ въ руку черешневый цыбухъ. Чичиковъ поблѣдъ, якъ полотно. Онъ хотѣвъ щось сказати, але губы его шевелилися безъ голосу. „Бийте его!“ кричавъ Ноздревъ, порываючися напередъ съ черешневымъ цыбухомъ, весь паленѣючий и потнѣючий, немовъ штурмо-

вавъ неприступну крѣпость. „Бийте его!“ кричавъ онъ якъ разъ такимъ голосомъ, якимъ подчасъ великого штурму кричить до своей роты: „напередъ, дѣти!“ який небудь очайдуша - поручникъ, которого безпамятна хоробрость такъ вже всѣмъ вѣдома, що выдаєся окремый наказъ держати ёго за руки подчасъ горячего дѣла. Але поручникъ почувъ вже военный жаръ, все ходоромъ заходило въ его головѣ; передъ нимъ маячѣе Суваровъ, онъ лѣзе на велике дѣло. „Напередъ, дѣти!“ кричить онъ, рвеса и не думаетъ о томъ, що шкочитъ обдуманому вже плянови загального приступу, що тысячь стрѣльныхъ гортаней ѣжаты въ стрѣльницахъ неприступныхъ, до самыхъ хмаръ стремлячихъ стѣны крѣпости, що мовъ пухъ разлетится съ вѣтромъ его безильна рота и що вже свище непрошена куля, що має заткати его крикливу гортанку. Але коли Ноздревъ и подабавъ на подступающаго подъ крѣпость очайдушнаго, безпамятнаго поручника, то крѣпость, до котрой онъ наступавъ, зовсѣмъ не подабала на неприступну. Противно, крѣпость почувала такой страхъ, що душа ея сховалася ажъ въ пяты. Уже столецъ, котрымъ онъ задумавъ було боронитися, вырвали му зъ рукъ крѣпаки, вже зажмуривши очи, нѣ живой нѣ мертвый онъ готовився покоштувати черкесскаго цыбуха своего хозяина, и Богъ знаетъ, чтобы было съ нимъ сталося; але судьбѣ захотѣлося не пустити на поталу боки, плечѣ и всѣ добре выхованы члены нашего героя. Неподѣвано зазвенѣвъ наразъ, мовъ зъ неба, брязкотливый голосъ звѣнка, почувся выразно гуркѣтъ колѣсъ подлѣтѣвшаго до ганку воза и навѣтъ въ самой свѣтлицы роздався тяжкій храпъ и тяжке сапанье розгоряченныхъ коней зъупинившоися трѣйки. Всѣ мимохѣтъ зирнули въ ѡкно. Якийсь чоловікъ, вусатый, въ пѣввойсковѣмъ сурдугѣ вылазивъ зъ воза. Запытавши щось въ передпокою, онъ ввѣйшовъ въ той самой хвилѣ, коли Чичиковъ не вспѣвъ еще отямитися зо страху и бувъ въ такомъ жалкомъ положеню, въ якомъ ледви чи бувавъ коли який чоловікъ.

— Позвольте дѣзнатися, хто ту панъ Ноздревъ? — сказавъ незнакомый, позирнувши съ певнымъ зачудуваньемъ на Ноздрева, що стоявъ съ цыбухомъ въ руцѣ,

и на Чичикова, що ледво-що почавъ приходити до себе въ такой поганой пригоды.

— Позвольте попереду дѣзнатися, съ кимъ маю честь бесѣдувати? — сказавъ Ноздревъ, приближаючись до него.

— Капитанъ-исправникъ.

— А чого вамъ треба?

— Я приѣхавъ васъ оповѣстити о удѣленомъ менѣ распорядженю, що вы находитесь подъ судомъ ажъ доки не прийде рѣшенье въ вашой справѣ.

— Що за дурницѣ, въ якій справѣ? — сказавъ Ноздревъ.

— Вы були вмѣшанъ въ исторію, при нагодѣ нанесеня дворяниновъ Максимову особистои обиды рѣзками въ п'яномъ станѣ.

— Брежете! я й на очи не видавъ дворянина Максимова.

— Ласкавый пане! позвольте вамъ сказати, що я офицеръ. Вы можете се сказати своему слугѣ, а не менѣ.

Тутъ Чичиковъ, не дожидаячи, що ѡтповѣсть на те Ноздревъ, швиденько за шапку та по за плечѣ капитана-исправника высунувся на ганокъ, сѣвъ въ бричку и казавъ Селифанови погоняти конѣ, що було духу.

Г Л А В А V.

Герой нашъ таки ажъ добре налякався. Хоть бричка летѣла якъ вѣтеръ и село Ноздрева давно сховалося зъ виду, закрылося полями, левадами и горбами, а онъ все ще поглядавъ назадъ съ перелякомъ, немовъ ожидаючи, що ось-ось набѣжить погоня. Духъ его ледво переводився, и коли онъ попробувавъ приложити руку до-серця, то почувъ, що оно билося, мовъ перепелиця въ клѣтцѣ. „Ехъ, тожъ то лазню справивъ! ади, якій то онъ!“ Тутъ онъ чимало набажавъ Ноздреву всякого лиха и безголовя; лучилися навѣтъ негарнй слова. Що жъ дѣяти? Россіянинъ, тай ще въ пересердю! При томъ же дѣло було зовсѣмъ не на жарть. „Говори, що хочешъ“, сказавъ онъ самъ до себе, „а коли бы не надоспѣвъ бувъ капитанъ-исправникъ, менѣ бъ може й не довелося бѣльше глянути на свѣтъ Божій! Пропавъ бы я, якъ булька на водѣ, безъ нѣякого слѣду, не лишивши потомкѣвъ, не здобувши для будущихъ дѣтей нѣ мастку нѣ чесного имени.“ Герой нашъ дуже турбувався про своихъ потомкѣвъ.

— Що за поганный панъ! — думавъ самъ собѣ Селифанъ: — я ще не видавъ такого пана. То е, плюнувъ бы ему за те! Ты волишь чоловікови не дати їсти, а коня ты повиненъ накормити, бо конь любить овесъ. Се его пожива: що примѣромъ для насъ їда, то для него овесъ: се его пожива.

Конѣ такожъ, бачилось, не корыстно думали про Ноздрева: не тѣлько гнѣдый и засѣдатель, але й самъ лхсый бувъ невдоволенный. Хоть для него дѣставався овесъ завсѣгды троха гѣршій и Селифанъ не иначе всыпавъ ему въ жолобъ, якъ тѣлько сказавши попереду: „Ехъ ты поганине!“ — а все таки се бувъ овесъ, а не просте сѣно; онъ хрумсавъ его съ смакомъ и часто встромявавъ свою довгу морду въ жолобки товаришѣвъ, щобы отвѣ-

дати, якій бувъ у нихъ футрунокъ, особливо, коли Селифана не було въ стайни; але теперъ саме сѣно, — не ладно! всѣ були невдоволені!

Але швидко наглий и зовсѣмъ несподѣванный злучай перервавъ всѣхъ невдоволенихъ на самій серединѣ ихъ невдоволеня. Всѣ, не выключаячи й самого вѣзника, отянулись и очутились ажъ тогдѣ, коли на нихъ налетѣла коляска съ шестернею коній и майже надъ ихъ головами роздався крикъ сидячихъ въ колясцѣ дамъ, сварка и погрозы чужого вѣзника: „Ахъ, ты непотрѣбе якійсь! я жъ тобѣ кричавъ на голосъ: повертай, вороно, на право! Впився, чи що такого?“

Селифанъ почувъ свою провину, але що Россіянинъ не любить признатися передъ другимъ, що онъ виноватый, то тутъ таки вымовивъ онъ съ повагою: „А ты що такъ розлѣтався? Чи очи въ шинку заставивъ, чи що такого?“ Слѣдомъ за симъ онъ почавъ выцафувати назадъ бричку, щобы выслобонитися такимъ робомъ зъ чужою упряжи, та не такъ то було легко — все перепуталось. Лысый цѣкаво обнюхувавъ своихъ новыхъ товаришѣвъ, котрі опинилися по обохъ бокахъ у него. Мѣжъ тымъ дамы сидячі въ колясцѣ, глядѣли на все те съ выразомъ страху на лицахъ. Одна була стара, друга молоденька, шѣснайцятилѣтна, съ золотистымъ волосѣемъ, дуже гарно и до лица пригладженымъ на невеличкій головцѣ. Гарненькій овалъ ея лица круглѣвся, мовъ свѣженьке яечко, коли свѣже, ино-що знесене держить проти свѣтла въ своихъ смаглихъ рукахъ цѣкава клюшница и пропускае крѣзь него промѣнне блискучого сонця; ея тоненькій ушка такожъ просвѣчували, паленѣючи проймающимъ ихъ теплымъ свѣтломъ; при тѣмъ перелякъ на рознятыхъ и такъ застывшихъ устахъ, на очохъ слѣзы — все те въ нѣй було такъ мило, що герой нашъ глядѣвъ на ню кѣлька хвиль, не звертаючи нѣякои уваги на крутанину мѣжъ кѣньми и вѣзниками.

— Цафай, чи чуешь, ты вороно зъ Нижнѣго Новгорода! — кричавъ чужій вѣзникъ. Селифанъ потягнувъ вѣзками назадъ, чужій вѣзникъ зробивъ то само, конѣ поступилися троха назадъ и потому на ново змѣшалися, по-

переступавши посторонки. При тѣй нагодѣ лысому коневи такъ сподобалось нове знакомство, що ѓнъ нѣ-за що не хотѣвъ выходити зъ колѣи, въ котру попався несподѣванымъ способомъ, и положивши свою морду на шию нового своего приятеля, бачилось, нашьнтувавъ ему щось до уха, безперечно страшный дурницѣ, бо чужій кѣнь разъ у разъ потрясавъ ушами.

Ажъ ось на тоту сумѣшку вспѣли зѣбратися мужики зъ села, котре, на щастье, було не далеко. Понеже подобне зрѣлище для мужика настояща благодать, такъ само, якъ для Нѣмця газеты або казино, то швидко коло повозу нагромадилось ихъ безъ числа и въ селѣ полишались тѣлько старѣй бабы и малѣй дѣти. Посторонки ѓтвязали; кѣлька штовханцѣвъ лысому коневи въ морду спонукали его поступитися назадъ; словомъ, ихъ розпутали и развели. Але чи то досада, яку почули чужѣй конѣ за те, що ихъ розлучили съ приятелями, чи по просту дурнота, — хотъ и кѣлька цяхавъ ихъ вѣзникъ, они не рушались и стояли, мовъ врытѣ. Участь мужиковъ змоглася до крайнои степени. Каждый на перерывѣ сунувся съ порадою.

— Иди, Андрушку, проводи-но ты пѣдручного, що зъ правого боку, а дядько Митяй нехай сѣде верхомъ на бороздного! Сѣдай, дядьку Митяю!

Сухорлявый и довгѣй дядько Митяй, съ рудою бороною, выѣзъ на бороздного коня и стався подобнымъ до сельской звѣнницѣ або радше до журавля, котрымъ добываютъ воду зъ кирпицѣ. Вѣзникъ ударивъ по коняхъ, та де тамъ тобѣ: нѣчого не помѣгъ дядько Митяй.

— Стѣй, стѣй! — кричали мужики, — сѣдай лишень ты, дядьку Митяю, на пѣдручного, а на бороздного нехай сѣде дядько Миняй!

Дядько Миняй, широкоплечѣй мужикъ, съ черною якъ уголь бороною и съ черевомъ подобнымъ до того величезного самовара, въ котромъ можъ нагрѣти горѣвки для цѣлого прозяблого ярмарку, съ охотою сѣвъ на бороздного, котрый мало що не пригнувся пѣдъ нимъ до землѣ.

— Теперъ дѣло пѣйде, — кричали мужики. — Пѣд-

стусуй, підстусуй его ! ушквари батогомъ онъ того по-
соловѣлого, — що онъ крутится, якъ корамора !*)

Але побачивши, що дѣло не йшло и не помагало нѣ-
яке підстусованье, дядько Митяй и Миняй сѣли оба на бо-
роздного, а на підручного посадили Андрушка. Въ кѣнци
вѣзникъ вийшовши зъ терпцю, прогнавъ и дядька Митяя
и дядька Миняя, и добре зробивъ, бо зъ коній пошла така
пара, якъ колибъ они не переводячи духу пробѣгли ста-
цію дороги. Онъ давъ имъ хвилию припочити, а посли того
они пошли самі собою. Черезъ цѣлый часъ тои исто-
рії Чичиковъ дуже уважно глядѣвъ на молоденьку не-
знакому.. Онъ кѣлька разѣвъ пробувавъ съ нею загово-
рити, але якось не прийшло до того. А мѣжъ тымъ дамы
поѣхали, гарненька головка съ тоненькими чертами лица
и тоненькимъ станомъ щезла, немовъ якій привидъ, и зновъ
лишилися — дорога, бричка, трѣйна знайомихъ читателей
коній, Селифанъ, Чичиковъ, рѣвина и пусті дооколич-
ні поля. Всюды, де бы то не було въ житю, чи то
середъ жорстокихъ, неотесано-убогихъ и неопратно-
плѣснѣючихъ его станѣвъ, чи середъ одностайно-холодныхъ
и вкучно-опратныхъ высшихъ верстовъ, всюды хотъ разъ
стрѣнся на дорозѣ чоловікови поява, не похожа на вое
те, що лучалося ёму доси видати, що хотъ разъ пробудитъ
въ нѣмъ чувство, не похоже на тѣ, котрі судилося
ёму почувати цѣлый вѣкъ. Всюды, поперекъ якихъ будъ
бурь и печалѣвъ, изъ котрыхъ сплѣтаєся наше житье, ве-
село промайне блискуча радѣсть, якъ иногдѣ блискучій по-
вѣзъ съ золотою упряжею, пышными кѣнными и меркотя-
чимъ блескомъ ѣконецъ наразъ, несподѣвано пролетить
поузъ якого небудъ глухого, убогого селища, що не видало
нѣчого крѣмъ простого воза, — и довго мужики стоять
позѣхаючи, съ рознятыми ротами, не закладаючи шапокъ,
хотъ давно вже пролетѣвъ и щезъ изъ виду чудовый по-
вѣзъ. Такъ такожъ и блѣондинка наразъ, зовсѣмъ несподѣ-
ванимъ способомъ показалася въ нашѣй повѣсти и такъ

*) Корамора — великій, сонливый комаръ : иногдѣ залетить до овѣтлячѣ
и стырчить де небудъ самотою на стѣнѣ. До него можъ спокѣйно наблизитися
и вхопити ёго за ногу, почѣмъ ёнъ тѣлько ётоуваєся або крушняєся, якъ го-
ворить народъ. — *Прим. Гоголя.*

само шезла. Няй бы лучився на ту пору мѣсто Чичикова якій небудь двацятилѣтній молодикъ — будь онъ гусарь, будь онъ студентъ, чи й такъ таки тѣлько-що починаючій вандрѣвку жита молодець — и Боже! що тогдѣ пробудилось бы, заворушилось бы въ нѣмъ! Довго стоявъ бы онъ безъ памяти на однѣмъ мѣсци втрѣсмивши безмыслино очи въ даль, позабувбы й про дорогу и про всѣ ожидаючій его доганы та сварилъ за припѣзненье, позабувбы й себе и службу и свѣтъ и все, що есть на свѣтѣ.

Але герой нашъ бувъ уже середнихъ лѣтъ и оглядно-холодного характеру. Онъ такожь задумався и думавъ, але далеко основнѣйше: не такій безрозсудливый, а по части навѣтъ и дуже справедливый були его думы. „Славна бабонька!“ сказавъ онъ, отчинивши табакерку и понюхавши табаки. „Алежь бо що попередъ всего въ нѣй принадне? Принадне те, що она ино-що лишень, якъ видно, випущена изъ якого небудь пансіона або институту, що въ нѣй, якъ говорится, нема ще нѣчого бабского, то есть именно того, що у нихъ буває саме найнепріємнѣйше. Она теперъ якъ дитина, все въ нѣй пріме, она скаже, що думає, засмѣєся, коли йй схоче смѣятися. Изъ неи все можна зробити, она може бути чудо, а може бути й дрантьє — и буде дрантьє! Отъ нехайно лишень теперъ до неи возьмуться мамунцѣ та тѣточки. Черезъ одинъ рокъ такъ ей наповнять всякимъ бабствомъ, що й самъ рѣдный тато не пѣзнасть. Откѣля не возьмесь и надутѣсть и церемоннѣсть; почне обертатися пѣсля вывченихъ сказѣвокъ, почне ломати голову и придумувати, съ кимъ и якъ и кѣлько треба говорити, якъ на кого глядѣти; кожду хвилию буде боятися, щобы не сказати бѣльше, якъ треба, въ кѣнци запутаєся сама, и стане на тѣмъ, що почне въ кѣнци лукавити цѣле житъє, и выйде по просту чортъ зна' що!“ Тутъ онъ якійсь часъ помовчавъ и потому додавъ: „А цѣкаво бы знати, чия она? що за одинъ ей батько? чи онъ богатый помѣщикъ уцтывого норову, чи такъ таки добромыслячій чоловѣкъ съ капиталомъ, нагарбаннымъ на службѣ? Аджежь, коли подумати, що до тои дѣвчинки додали бы двѣста тысячокъ приданого, то зъ неи мѣгъ бы выйти дуже-дуже лакомый

кусничокъ. Се моглобы зробити, що такъ скажу, щастье порядного чоловіка“. Двѣста тысячокъ такъ приманливо почали рисуватися въ его головѣ, що онъ въ души почавъ докоряти самъ собѣ, що за часъ всего клопоту коло по-возовъ не розвѣдавъ онъ вѣзника, хто такі були проѣзжі. Але швидко показалося село Собакевича и розсѣяло его мысли та спонукало ихъ вернутися до свого звичайного предмету.

Село показалося досить велике; два лѣсы, березовый и сосновый, немовъ два крыла, одно темнѣйше а друге свѣтлѣйше, простягалися на право и на лѣво поузь села; на серединѣ виднѣвся деревляный дѣмъ съ ганкомъ, червонымъ дахомъ и темносѣрыми, або радше сказати, дикими стѣнами; дѣмъ въ родѣ тыхъ, які у насъ ставлять для военныхъ осадъ и нѣмецкихъ колонистѣвъ. Видно було, що при его будованю будовничій разъ въ разъ борвся съ смакомъ хозяина. Будовничій бувъ педантъ и хотѣвъ симметрію, хозяинъ — выгоды, и, якъ видно, въ наслѣдокъ того, забивъ зъ одного боку всѣ ѡтповѣдающі ѡкна и провертѣвъ замѣстъ нихъ одно маленьке, очевидно потрібне для якогось темного закамарка. Ганокъ такожь нѣякъ не выпавъ на серединѣ дому, хотъ и якъ упирався будовничій, бо хозяинъ наказавъ одинъ стовпець зъ боку выкинути и для того показалося не чотыри стовпцѣ, якъ було назначено, а тѣлько три. Подвѣрье обведене було мѣцными и надмѣрно грубыми деревляными штахетами. Помѣщикъ, бачилося, богато дбавъ о тревалѣсть. На стайнѣ, столоты и кухнѣ ужитіи були повноважніи, грубезніи деліны, що мали стояти вѣчнѣсть. Деревляны хаты мужикѣвъ такожь стесаны були на диво: не було бѣленыхъ стѣнъ, вырѣзуваныхъ узѣровъ и прочихъ выгадокъ, за то все було повязано мѣцно и якъ належитъ. Навѣтъ колодязъ бувъ обцимрованыи такими мѣцными дубовыми брусами, які йдуть тѣлько на млыны та на кораблѣ. Словомъ, все, на що тѣлько онъ споглянувъ, було твердосильне, не похитливе, въ якѣмось мѣцнымъ и незручнымъ порядку. Подѣздячи до ганку, побачивъ онъ выгядающіи зъ ѡкна майже въ одинъ часъ два лица: жѣноче въ чѣпци, вузке и довге, якъ огѣрокъ, и мужеске кругле, ширѣе, якъ

молдавскій дыніѣ, що зовуться горлянками, зъ котрыхъ роблять въ Россіи балалайки, двоструннй легкй балалайки, красу и потѣху хвацкого двайцятилѣтного парубяки, моргуна и подлизня, що подморгуе та присвистуе до бѣлогрудихъ и бѣлошнихъ дѣвчатъ, котрй зобралися послухати его тихострунного треньканя. Выглянувши, оба лица въ той самой хвили сховалися. На ганокъ вийшовъ льокай въ сѣрѣй куртцѣ съ голубымъ стоячимъ ковніромъ и впровадивъ Чичикова до сѣній, де вже ожидавъ его самъ хозяинъ. Побачивши гостя, онъ сказавъ коротко: „Прощу!“ и повѣвъ его до середины дому.

Коли Чичиковъ зъ боку поглянувъ на Собакевича, онъ ему симъ разомъ выдався дуже подѣбнымъ до середной величины медведя. Для доповнення подобы, фракъ на нѣмъ бувъ зовсѣмъ медвежого цвѣту, рукавы довгй, штаны довгй, ступнями ступавъ и въ скѣсь и въ склесь и разъ въ разъ настолочувавъ на чужй ноги. Барву лица мавъ загорѣлу, горячу, яка буває на мѣдяномъ пятаку. Звѣсна рѣчь, що богато есть на свѣтѣ такихъ людй, надъ обробленьемъ котрыхъ природа не довго мудрувала, не уживала нѣякихъ деликатныхъ орудй, якъ ось: пыльникѣвъ, сверличкѣвъ и прочого, але по просту рубала зъ цѣлого маху: чемкнула топоромъ разъ — вийшовъ нѣсь, чемкнула другй — вийшли губы, грубымъ сверломъ провертѣла очи, и не оглядивши пустила въ свѣтъ, сказавши: „живе!“ Така сама крепка и на диво здоровенна вдача була у Собакевича: держався онъ бѣльше низомъ, нѣжь горю, каркомъ не повертавъ зовсѣмъ и для того неповороту рѣдко коли глядѣвъ на того, съ кимъ говорить, а завсѣгды або въ закутокъ печи або на дверѣ. Чичиковъ ще разъ зирнувъ на него зъ боку, коли они проходили столу: медвѣдь! стѣменный медвѣдь! И треба ще було такого дивного зближеня: его навѣтъ звали Михайло Семеновичъ.*) Знаючи его привычку наступати на ноги, онъ дуже осторожно ступавъ ногами и пропускавъ его напередъ. Хозяинъ, бачилось, и самъ почувався до того

*) Михайло, въ великорускомъ здрѣбнѣло Миша, а мишею, мишкою зовуть такожъ медведя. Прим. перев.

грѣху и сей же часъ запытавъ: „Чи не побезпокоивъ я васъ?“ Але Чичиковъ подакувавъ и сказавъ, що ще не було нѣякого безпокоєня.

Ввійшовши въ гостинну, Собакевичъ показавъ на крѣсло и сказавъ зновъ: „Прощу!“ Сѣдаючи, Чичиковъ поглянувъ на стѣны и на висячі на нихъ образы. На образахъ були все герої, все греческій воеводы, намальовані въ природній величинѣ: Маврокордато въ червонихъ панталюнахъ и мундурѣ, съ окулярами на носѣ, Міавли, Канари. Всѣ ті герої були съ такими товстими вилицями и нечуваними вусами, що дрозъ пробѣгала по тѣлѣ. Мѣжъ потужними Греками, не знати, якимъ способомъ и по що, помѣстився Багратіонъ, тонкій, худенькій, съ маленькими хоруговками и гарматами при ногахъ и въ дуже вузкихъ рамкахъ. Оттакъ зновъ слѣдувала героиня греческа Бобелина, котрой одна нога выдавалася більшою отъ цѣлого тулова тихъ кавальерівъ, що наповняють нинѣшній салюны. Хозяинъ, самъ чоловікъ крепкій и здоровый, бачилось, хотѣвъ, щоби й свѣтлицю его вкрашали такожъ люде крепкі и здорові. Поручъ Бобелины, при самомъ окні, висѣла клѣтка, зъ котрой визиравъ дрозъ темного цвѣту съ бѣлыми крапочками, дуже подібный такожъ до Собакевича. Гость и хозяинъ не успѣли помовчати двохъ минутъ, коли дверѣ гостинной отворилися и ввійшла хозяйка, дама висока, въ чѣпци съ лентами, перекрашеними домашною краскою. Ввійшла она поважно, держачи голову прямо, якъ пальма.

— Се моя Феодулія Иванівна! — сказавъ Собакевичъ.

Чичиковъ поцѣлувавъ руку Феодулії Иванівны, котру она майже встромила йому въ губы, при чѣмъ він мавъ нагоду заприймѣти, що руки були вымиті квасомъ зъ огірківъ.

— Душенько, рекомендую тобѣ, — говоривъ дальше Собакевичъ: — Павло Ивановичъ Чичиковъ! У губернатора и почтмайстра мавъ честь познакомиться.

Феодулія Иванівна попросила его сѣсти, сказавши такожъ: „Прощу!“ и такъ кивнувши головою, якъ кивають акторки, що въ театрѣ представляють королевы.

*

Після того она сѣла на софѣ, накрылася своєю мерино-
совою хусточкою и вже не порушила бѣльше нѣ окомъ
нѣ бровами.

Чичиковъ зновъ пѣдвѣвъ очи до горы и зновъ поба-
чивъ Канари съ товстыми вилицами и безконечными ву-
сами, Бобелину и дрозда въ клѣтцѣ.

Майже черезъ цѣлыхъ пять минутъ въ хатѣ була
тишина: тѣлько чути було, якъ дроздъ стукавъ клювомъ
о прутики деревляной клѣтки, на днѣ котрой онъ збиравъ
дрѣбки хлѣба. Чичиковъ ще разъ оглянувъ свѣтлицю и все,
що въ нѣй мѣстилося; все було мѣдне, негарне въ высо-
кѣй степені и дивно якось похуже на самого хозина
дому: въ кутѣ гостинной стояло пузате орѣхове бюро на
препоганыхъ чотырохъ ногахъ — цѣлковитый медвѣдь;
стѣлъ, крѣсла, стѣльцѣ — все мало цѣху якогось отяжѣ-
лости и непроворности; словомъ, кождый предметъ, ко-
ждый стѣльчикъ, бачилося, говоривъ: „И я такожъ Собаке-
вичъ!“ або: „И я такожъ дуже подѣбный до Собакевича“..

— Мы о васъ згадували у предсѣдателя палаты,
у Ивана Григоровича, — сказавъ въ концѣ Чичиковъ, ба-
чучи, що нѣхто не ладится розпочати розмову, — мину-
шого четверга. Дуже приємно провели тамъ часъ.

— Еге, я не бувъ тогдѣ у предсѣдателя, — отвѣвъ
Собакевичъ.

— А прегарный чоловікъ!

— Хто такий? — сказавъ Собакевичъ, гляючи въ заку-
токъ печи.

— Предсѣдатель.

— Ну, може се вамъ такъ показалося: онъ тѣлько
що масонъ, а то такий дурень, якого свѣтъ не видавъ.

Чичиковъ троха здивовався такимъ по части рѣзкимъ
засудомъ, але ѣттакъ отямившись, говоривъ дальше:
— Розумѣся, кождый чоловікъ не безъ хибъ, — але за тое
губернаторъ — що за знаменитый чоловікъ!

— Губернаторъ знаменитый чоловікъ?

— Еге, хибя не правда?

— Першій розбѣйникъ въ свѣтѣ!

— Якъ то, губернаторъ розбѣйникъ! — сказавъ Чи-
чиковъ и нѣ за що не мѣгъ порозумѣти, якъ губернаторъ

могъ попасть въ розбѣйники. — Признаюсь, того бы я ни́коли не подумавъ, — говорилъ онъ дальше. — Але позволте прецѣнь замѣтити : поступки его зовсѣмъ не такі : противно, скорше навѣтъ мягкости въ нѣмъ много.

Тутъ онъ для доказу згадавъ навѣтъ о кошичкахъ, вышиваныхъ его власными руками и высказався съ похвалою о ласкавомъ его лицу.

— И лице розбѣйни́чке! сказавъ Собакевичъ. — Дайте лишень ему нѣжь, та выпустѣтъ его на розстайнъ дороги, — зарѣже, за копѣйку зарѣже! Онъ, и еще вице-губернаторъ се Гога и Магога!

— Нѣ, онъ съ ними не въ ладу, — подумавъ собѣ Чичиковъ. Ану-но заговорю я съ нимъ о полицмайстрѣ? се, бачится, его приятель. — Впрочемъ, що до мене, — сказавъ онъ, — менѣ, признаюсь вамъ, зъ всѣхъ наибѣльше подобався полицмайстеръ. Якійсь такі́й характеръ прямой, отвертый; въ лицѣ видно щось добродушного.

— Злодюга! — сказавъ Собакевичъ дуже холодно-кровно; — продасть васъ, ошукае, ще й пообѣдае съ вами! Я ихъ знаю всѣхъ, се все злодѣи; весь городъ тамъ такі́й: злодюга на злодюгѣ сидитъ и злодюгою поганяе. Всѣ хриstopродавцѣ. Одинъ тамъ тѣлько й е поряднѣй чоловѣкъ — прокуроръ, та й той, коли сказати правду — безрога.

По такихъ похвальныхъ, хотъ и троха прикороткихъ житѣписяхъ Чичиковъ побачивъ, що о другихъ урядникахъ нѣчого й згадувати и пригадавъ собѣ, що Собакевичъ не любивъ нѣ о комъ добре ѳтзыватися.

— Щожъ, душенько? пѣдемо обѣдати, — сказала до Собакевича его жѣнка.

— Прошу! — сказавъ Собакевичъ. Затымъ пѣдѣйшовши до стола, де була закуска, гѣсть и хозяинъ выпили, якъ слѣдуе, по чарцѣ горѣлки, закусили, якъ закусуе вся широчезна Россія по мѣстахъ и селахъ, то е, всѣлякими соленинами и другими збуджуючими апетитъ благодатями и потекли всѣ до ѳдальнѣ; попереду нихъ, якъ плывуча гуска, плыла хозяйка. Невеличкій столъ накрытый бувъ на чотыри мѣсци. На четверте мѣсце на-

дойшла дуже швидко — трудно сказати на певно, що за одна, дама чи панночка, своячка, окономка чи такъ таки проживаюча въ домѣ — щось таке безъ чѣпця, околотрійцяти лѣтъ, въ сорокатой хустцѣ. Є особы, що истнують на свѣтѣ не якъ предметъ, а якъ побѣдчій крапинки або плямки на предметѣ. Сидять они все на тѣмъ самѣмъ мѣсци, однако держать голову, ихъ всякій готовъ уважати мало що не меблемъ и думати, що ѳтъ роду ще не выходило слово зъ ихъ устъ; а мѣжь тымъ де небудь въ дѣвочѣй або въ шпижарни покажеся прямо — ох-хо-хо!

— Борщъ, душенько моя, сегодня дуже мудрый, — сказавъ Собакевичъ, сербнувши борщу и ѳтваливши собѣ зъ полумиска величезный кусень мятѣ, звѣснои стравы, котру подають до борщу и котра складаєся зъ баранячого жолудка, начиненого гречаною кашою, мозкомъ и нѣжками. — Такой мятѣ, — говоривъ ѳнъ дальше, обертаючися до Чичикова, — вы не достанете въ мѣстѣ. Тамъ вамъ чортъ знае що подадутъ.

— А все таки, у губернатора страва смачна, — сказавъ Чичиковъ.

— А знаете вы, зъ чого все те приготавлиєся? вы й ѣсти не будете, якъ почете.

— Не знаю, якъ приготавлиєся, о тѣмъ и судити не могу; але свиный котлеты и розварена рыба були предобрѣ.

— Се такъ вамъ здавалося. Аджежъ я знаю, що вони на рынку купують. Купить вамъ той каналія кухарь, що вывчився у Француза, кота, обдере его и подасть на столъ замѣсть зайца.

— Фу, що ты за погань торочишь! — сказала жѣнка Собакевича.

— А щожъ душенько! такъ у нихъ робится: я не виненъ, такъ у нихъ все робится. Все, що тѣлько є непотрѣбне, що Акулька у насъ мече, за позволеньемъ кажучи, въ помыйный цеберъ, они тото въ росѣлъ, — такъ, въ росѣлъ! туды его!

— Ты за столомъ все щось таке розкажешь, — ѳтказала зновъ жѣнка.

— Щожъ, моя душенько? — сказавъ Собакевичъ; —

якъ бы я самъ toto робивъ... але я тобѣ прямо въ очи кажу, що я погани їсти не буду. Менѣ жабу хочъ цукромъ облѣпи, — я еи въ ротъ не возьму, и устрицѣ такожъ не возьму: я знаю, до чого устриця подѣбна. Возьмѣть барана, — сказавъ ѓнѣ, обертаючися до Чичикова, — се бараняча лопатка съ кашею! Се не тѣ фрикасе, що роблять по паньскихъ кухняхъ изъ баранины, котра по чотыри doby на ринку валяеся! Все те повидумували доктори Нѣмцѣ та Французы; я бы ихъ перевѣшавъ за тоѣ! Выдумали діету — голодомъ лѣчити! Що у нихъ нѣмецка, мягкокоиста натура, то они думаютъ, що й съ рускимъ жолудкомъ до ладу дѣйдуть! Нѣ, се все не то, се все выдумки, се все... — Тутъ Собакевичъ ажъ сердито помахавъ головою. — Репетують: просвѣта, просвѣта! а тота просвѣта — фукъ! Сказавъ бы я й не таке слово, та отъ тѣлько що за столомъ неприлично. У мене не такъ. У мене коли свинина — цѣлу свиню давай на стѣлъ, баранина — пакуй цѣлого барана, гусятина — цѣлого гусака! Волю я зѣѣсти двѣ стравы, а зѣѣсти до мѣры, кѣлько душа потребуѣ! — Собакевичъ потвердивъ се й дѣломъ: ѓнѣ втаращивъ половину баранячої лопатки собѣ на тарѣль, зѣѣвъ все, обгрызъ и высмоктавъ до послѣдной кѣсточки.

— Н-ну, подумавъ Чичиковъ, — у того ротъ не дурень.

— У мене не такъ, — говоривъ Собакевичъ, вытираючи серветою руку; — у мене не такъ, якъ у якого небудь Плюшкина: 800 душъ має, а жиє и обѣдає горше мого пастуха.

— Хто такий той Плюшкинъ? — спытавъ Чичиковъ.

— Злюдога! — ѓтповѣвъ Собакевичъ. — Такий скныра, якого й представити трудно. Въ тюрмѣ криминальники краще живутъ, якъ ѓнѣ; всѣхъ людей переморивъ голодомъ.

— Чи правда? — подхопивъ съ зацѣквленьемъ Чичиковъ, — и вы говорите, що у него справдѣ люде вмирають въ великомъ числѣ?

— Якъ мухи мруть.

— Не вже жь якъ мухи? А позволѣте опытати, якъ далеко живе онъ отъ васъ?

— За пять верстовъ.

— За пять верстовъ! — скрикнувъ Чичиковъ и навѣть почувъ, що сердце забилося у него живѣйше. — Але якъ такъ выѣхати зъ вашихъ воротъ, то се буде на право чи на лѣво?

— Я вамъ навѣть не раджу дороги знати до такого собаки! — сказавъ Собакевичъ. — Меньшій грѣхъ зайти въ яке небудь неприличне мѣсце, нѣжъ до него.

— Нѣ, я запытавъ не для якои-небудь.... а такъ тѣлько, радъ бы пѣзнати всѣлякй мѣсця, отповѣвъ на те Чичиковъ.

За баранячою лопаткою слѣдували сѣканцѣ, зъ котрыхъ кождый бувъ далеко бѣльшій отъ тарѣлки, дальше индикъ завбѣльшъ телати, напханный всякимъ добромъ: яйцами, рижомъ, печѣнками и Богъ зна чимъ, що все колоδοю лягало въ жолудку. Тымъ и закончився обѣдъ, але коли встали зъ за стола, Чичиковъ почувъ въ собѣ ваги на цѣлый пудъ бѣльше. Пѣшли до гостинной, де вже стояли на тарѣлцѣ конфитуръ — нѣ грушѣ нѣ сливы нѣ другй ягоды, — котрыхъ впрочѣмъ не кушали нѣ хозяйинъ нѣ гѣсть. Хозяйка выйшла въ тѣй цѣли, щобы накласти тыхъ конфитуръ ще й на другй тарѣлки. Корыстующися еи не-присутностю, Чичиковъ обернувся до Собакевича, котрый лежачи въ фотелю, тѣлько покректувавъ по такѣмъ сы-тѣмъ обѣдѣ и пропускавъ ротомъ якйсь незрозумѣлы звуки, крестячися и що хвилѣ закрываючи ротъ рукою. Чичиковъ обернувся до него съ такими словами: „Я хотѣвъ бы побалакати съ вами про одно дѣльце.“

— Ось еще конфитуръ, — сказала хозяйка, вертаючися съ тарѣлкою: — редьковъ варена въ меду.

— А ось мы еи опѣсля! — сказавъ Собакевичъ. — Ты теперъ иди до своєї свѣтлицѣ, а мы съ Павломъ Ивановичемъ поскидаємо фракы, припочинемъ крыхѣточку.

Хозяйка вже було высказала охоту пѣслати за пуховиками и подушками, але хозяйинъ сказавъ: „Нѣчого, мы припочинемо на фотеляхъ! — и хозяйка выйшла.

Собакевичъ зъ легка похиливъ голову, готовлячися слухати, що се за дѣльце таке.

Чичиковъ зачавъ якось дуже зъ далека, доткнувъ въ загалѣ всей російской державы и съ великою похвалою высказався о ея ширинѣ, сказавъ, що навѣть сама давна Римска имперія не була така велика и що чужесторонній народы справедливо подивляють.... (Собакевичъ все слухавъ, нахиливши голову) и що пѣсля истнующихъ установъ той державы, котрой въ славѣ нема рѣвнои, ревизійной душѣ, скѣнчивши вандрѣвку дочасной жизни, числятся все таки на рѣвни съ живыми ажъ до нового ревизійного спису, хоть въ замѣну за то ново народжений не втягаются до подушныхъ списѣвъ, щобы такимъ способомъ не обтяжувати урядовыхъ канцелярій множествомъ дробныхъ и непотрѣбныхъ дослѣдѣвъ и не побѣльшувати запутаннины и безъ того вже дуже запутаного державного механизма.... (Собакевичъ все слухавъ съ нахиленою головою) и що прецѣнь, при всѣй справедливости той установы, она буває по части утяжлива для многихъ властителѣвъ, зобовязуючи ихъ платити податки такъ, якъ бы за живой предметъ, и що ѣнь, чуючи до него особисте поважанье, готовъ бы навѣть по части принять на себе той дѣйсно важкій обовязокъ. Про головной предметъ Чичиковъ выразився дуже осторожно: зовсѣмъ не назвавъ душѣ мертвыми, а тѣлько не истнующими.

Собакевичъ слухавъ все по давному, нахиливши голову, и щобы хочъ що небудь похоже на выразъ показалося на его лица. Бачилося, що въ тѣмъ тѣлѣ зовсѣмъ не було душѣ, або коли й була у него, то зовсѣмъ не на тѣмъ мѣсци, де бы належалося, а якъ у безсмертного Коцѣя, де съ горами и прикрыта такою грубою шкаралупою, що все, щѣбъ тамъ не ворушилося на ея днѣ, не выкликувало зовсѣмъ нѣякого потрясѣня на поверхности.

— А за тымъ? — сказавъ Чичиковъ, ожидаючи ѣтповѣди не безъ певного звѣрушеня.

— Вамъ треба мертвыхъ душъ? — спытавъ Собакевичъ дуже по просту, безъ найменшого здивованя, немѣвъ бы дѣло йшло о хлѣбѣ.

— Такъ, — сказавъ Чичиковъ, и зновъ змякшивъ выраженье, додаючи: „неистнующихъ“.

— Найдутся, чому жъ не найти? — сказавъ Собакевичъ.

— А коли найдутся, то вамъ безъ сумнѣву.... при-
мно буде ихъ позбутися?

— Позвольте, я вамъ готовъ продати, — сказавъ Собакевичъ, вже піднявши троха голову и помѣтивши, що купецъ напевно мусить мати ту яку небудь корысть.

— Чортъ бери! — подумавъ собѣ Чичиковъ, — той вже продає скорше, нѣжъ я заикнувся! — и промовивъ на голосъ: — А, примѣромъ, яка жъ бы цѣна? хотъ впрочѣмъ се такій предметъ, що о цѣнѣ навѣтъ чудно....

— Та, щобы не просити у васъ бѣльше нѣжъ треба, — по сто рублѣвъ за штуку, — сказавъ Собакевичъ.

— По сто! — скрикнувъ Чичиковъ, рознявши ротъ и поглядѣвъ ѣму въ саміи очі, не знаючи, чи самъ ѣнъ не дочувъ, чи може языкъ Собакевича, по своѣй тяжкоѣ вдачи не такъ повернувся, и бовкнувъ мѣсто одного слова друге.

— Щожъ, хіба се для васъ дорого? — сказавъ Собакевичъ и ѡттакъ додавъ: „А яка бы, прецѣнь ваша цѣна?“

— Моя цѣна! Мы певно якъ небудь помылилися або не порозумѣли одинъ другого, позабули, о що йде рѣчь. Я зъ своєї сторони думаю, положивши руку на серце, по ѡсѣмъ гривенъ за душу, се ажъ надто гарна цѣна!

— Отъ куды забѣгли! по ѡсѣмъ гривенокъ!

— Щожъ? по моѣй думцѣ, якъ я вважаю, бѣльше не можъ.

— Адже жъ я продаю не ходаки.

— Але признайте саміи, прецѣнь же се такожъ и не люде.

— То вы думаете найти такого дурня, котрый бы вамъ за двогривенный продавъ ревизійну душу?

— Але позвольте: по щожъ вы называете ихъ ревизійными? Адже жъ душѣ саміи давно померли, остався одинъ змысломъ недосязимый звукъ. Впрочѣмъ, щобы не входить въ дальшій розговоры надъ тымъ пытаньемъ: по пѡвтора рубли, коли воля, дамъ, а бѣльше не можу.

— Встыдъ вамъ и говорити такую цѣну! вы знайте торгъ, говорѣтъ настоящу цѣну!

— Не можу, Михайле Семеновичу, їй Богу не можу: чого вже не можь зробити, того й годѣ зробити, — говоривъ Чичиковъ, а все таки по пѣвъ рублика ще докинувъ.

— Та чого бо вы скупитесь? сказавъ Собакевичъ: — їй Богу, не дорого! Другій харцызьяка ошукає васъ, продасть вамъ дрантє а не душѣ; а у мене якъ лущеній орѣхи, всѣ добѣрні: коли не ремѣсникъ, то якій небудь другій здоровый мужикъ. Вы роздивѣтєся: отъ напримѣръ каретникъ Михѣєвъ! адже жь бѣльше нѣякихъ повозѣвъ и не робивъ, якъ тѣлько на ресорахъ. И не то, якъ бувъає московска робота, що на одну годину: сильно робивъ.... самъ и обѣбє и полякерує!

Чичиковъ рознявъ ротъ въ тѣй цѣли, щоби запримѣтити, що Михѣєва прецѣнь же давно на свѣтѣ нема; але Собакевичъ попавъ, якъ кажєся, въ саму течію бесѣды: де не взявся запалъ и даръ олова.

— А Пробка Степанъ, тєсля! я голову даю о закладъ, коли вы найдете де такого мужика. Адже що за сила се була! Коли бъ бувъ служивъ въ гвардія, — їму бы Богъ знає що дали: три аршини, ще й пядь ростомъ!

Чичиковъ зновъ хотѣвъ запримѣтити, що й Пробки нема на свѣтѣ; але Собакевича, якъ видно, прострунило: полилися такі потоки бесѣды, що тѣлько уха розвѣсь.

— Милушкинъ цегольникъ! мѣгъ поставити печь въ якѣмъ хочете домѣ. Максимъ Телятниковъ, швецъ: що нилѣомъ дзѣобне, то чоботы; що чоботы, то и спаси Бѣгъ, и хотъ бы въ ротъ горѣвки. А Ярема Сорокопольхинъ! та той мужикъ одинъ за всѣхъ стане: въ Москвѣ торгувавъ; одного зарѣбѣтку приносивъ до пять сотъ рублѣвъ. Адже жь ось якій народъ! Се не то, що вамъ продавъ якій небудь Плюшкинъ!

— Але позвольте, — сказавъ въ кѣнци Чичиковъ, вачудуваний такою богатою потопою бесѣды, котрѣй, бачилось, и кѣнца не було, — по що вы вычислюєте всѣ ихъ прикметы? Адже жь въ нихъ теперъ пожитку нема нѣякого, адже жь все те народъ мертвый. Мертвымъ тѣломъ хочъ плѣты пѣдпирай, — говоритъ приповѣдка.

— Та оно то такъ, що мертвый, — сказавъ Собакевичъ, немовъ бы надумавшись и пригадавши собѣ, що они й справдѣ були вже мертві, а ѳттакъ додавъ: — випрочѣмъ и те сказати, що зъ тыхъ людій, котрї теперъ рахуються живими? що се за люде? мухи, а не люде!

— Але все жъ таки они живї, а се прецѣнь мара!

— Ну, нѣ, не мара! Я вамъ оповѣмъ, якїй бувъ Михѣвъ, такъ вы такого другого не найдете: великанъ такий, що въ сесю свѣтлицю не влѣзся.... нѣ, се не мара! А въ плечищахъ у него така сила була, що й у коня такої нема. Радъ бы я знати, де бы вы въ другѣмъ мѣсци найшли таку мару? — Послѣднї слова ѳнъ вже сказавъ, обернувшись до висячихъ на стѣнѣ портретѣвъ Багратіона и Колокотрони, якъ се звичайно лучаєся съ розмовляющими, коли одинъ зъ нихъ наразъ, не знати для чого, обернєся не до тої особи, до котрої ѳдносяться слова, а до якої-небудь несподѣвано прїйшовшої третей особи, навѣтъ зовсѣмъ незнакомой, ѳтъ котрої знає, що не почує нѣ ѳтповѣди, нѣ суду нѣ потвердження, але на котру все таки такъ встроить поглядъ, немовъ призыває ея на посередника — и змѣшаний троха въ першѣй хвили незнакомецъ не знає, чи ѳтповѣдати ѳму на дѣло, о котрѣмъ нѣчого не чувъ, чи такъ постояти, заховавши приналежну приличнѣсть, и вже ажъ ѳттакъ ѳтдалитися.

— Нѣ, бѣльше якъ два рублѣ я не можу дати, — сказавъ Чичиковъ.

— Позвольте, щобы не банували на мене, що дорого жадаю и не хочу зрѣбити вамъ нѣякои уступки, звѣлѣтъ по сѣмдесять пять рублѣвъ за душу, тѣлько ассигнаціями — ѳй Богу, тѣлько по знакомости!

— Що жъ бо ѳнъ въ самѣй рѣчи? — подумавъ собѣ Чичиковъ, — за дурня мене має чи що? — и додавъ на голосъ: „Менѣ дивно, ѳй Богу! бачится, меж нами ведєся яке небудь театральне представлєньє або комедія: инакше я не можу собѣ пояснити.... Вы, бачится, чоловѣкъ доволѣ розумный, маєте знаньє, образованьє. Адже жъ предметъ прямо — фу, фу! Що жъ ѳнъ вартъ? Кому потрібный?

— Та ось вы жь таки купуете; значить потрібный.

Тутъ Чичиковъ закусивъ губу и не найшовъ що отповѣсти. Онъ почавъ було говорити про якѣсь родинні относины, але Собакевичъ отповѣвъ по просту:

— Менѣ не потрібно знати, якъ у васъ относины: я въ родинні дѣла не мѣшаюся, се ваша рѣчь. Вамъ стало потреба душъ и я продаю вамъ и будете каятися, що не купили.

— Два рублики, — сказавъ Чичиковъ.

— Ехъ, присяй Богу! — вытвердила сорока Якова, одного за всякого, — якъ каже пословиця: якъ затались на двоохъ, такъ и не хочете зъ нихъ звѣхати. Вы давайте справедливу цѣну!

— Ну, вже, чортъ ёго побери! — подумавъ собѣ Чичиковъ: — по пѣвъ рубля ще прикину собацѣ на орѣхи! — Нехай и такъ, по пѣвъ рубля прикину.

— Ну, позвольте, и я вамъ скажу такожь свое послѣдне слово: пятьдесятъ рублѣвъ! Бѣ Богу, моя страта, — дешевше нѣгде не купите такого хорошего народа!

— Що за дерунъ! сказавъ самъ до себе Чичиковъ и оттакъ говоривъ дальше на голосъ съ певною досадою: — Та щожъ бо вы въ самѣй рѣчи?... немовъ и справдѣ важне яке дѣло: та я въ другѣмъ мѣсци ихъ нѣ-по-чому возьму. Ще кождый съ охотою ихъ менѣ отступитъ, щобы тѣлько швидше позбутися. Хиба дурень буде держати ихъ при собѣ и платити за нихъ податки!

— Але знаєте вы, що такі покупки — я се говорю межи нами, по приязни — не завсѣгды дозволені и нехай бы я або хто другій розповѣвъ — то такому чоловікови не буде нѣякои вѣры при контрактахъ чи й при навязуванню якихъ небудь другихъ корысныхъ отнoсинъ.

— Ади, куды закидає, поганецъ! — подумавъ Чичиковъ и сейчасъ же сказавъ съ дуже холодно-кровнымъ видомъ: — Якъ вы собѣ хотите, я купую не для якои небудь потреби, якъ вы думаете, а такъ собѣ, по впадобѣ власныхъ думокъ. Пѣвтретя рубля не хотите — прощайте!

— Сего не зобьешь, неподатливый! — подумавъ Собакевичъ. — Ну, Богъ съ вами, давайте по трийцѣти и берѣть ихъ собѣ!

— Нѣ, я вижу, що вы не хочете продати — бувайте здоровѣ!

— Позвольте, позвольте! — сказавъ Собакевичъ, не выпускаючи его руки и наступивши ѣму на ногу, бо герой нашъ позабувъ устеречися и за тую кару мусѣвъ засычати и подскочити на одной нозѣ.

— Перепрашаю дуже, я, бачится, васъ побезпокоивъ. Будьте ласкави, сѣдайте ось ту, прошу! — Тутъ ѣнѣ посадивъ ѣго на фотель навѣтъ съ певною зручностю, немовъ такій медвѣдь, що вже бувавъ въ рукахъ, умѣе и перевертатися и робити рѣжнѣй штуки на питаня: „А покажи, мисю, якъ бабы парятся?“ або: „А якъ, мисю, малѣ дѣти горохъ крадутъ?“

— Далебѣгъ, я дармо часъ трачу, — менѣ треба спѣшитися!

— Посидѣте одну хвилиночку, ось я вамъ заразъ скажу приемне для васъ слово! — Тутъ Собакевичъ подсѣвъ до него ближе и сказавъ ѣму тихо до уха, мовъ не знати який секретъ: „Хочете, цѣсарске число?“

— То є, двайцать пять рублѣвъ? Нѣ-нѣ-нѣ! навѣтъ четвертой части не дамъ, копѣйки не докину!

Собакевичъ замовкъ; Чичиковъ такожъ мовчавъ. Двѣ минуты стояла мовчанка. Багратіонъ съ орлячимъ носомъ глядѣвъ зѣ стѣны дуже цѣкаво на сей торгъ.

— Яка жѣ буде ваша послѣдна цѣна? — сказавъ въ кѣнци Собакевичъ.

— Повтрета рубля.

— Ъй Богу, у васъ людска душа все одно, що парена рѣпа. Вже хоть по три рублѣ дайте!

— Не можу.

— Ну, що съ вами робити. — нехай и такъ! Страта моя, але вже така собака натура: не можу, щобъ не зробити ближнѣму вдоволеня. Адже жѣ певно треба й контрактъ зробити, щобы все було въ порядку.

— Розумѣся.

— Ну, отъ того жъ то; треба буде до мѣста ѣхати.

Такъ уладилось дѣло. Оба постановили, щобы таки завтра бути въ мѣстѣ и впоратися съ контрактомъ. Чичиковъ попросивъ спису мужикѡвъ. Собакевичъ радо поставъ на тое и туй таки пѡдѡйшовши до бюра, власноручно принявся выписувати всѣхъ не тѡлько поименно, але навѣтъ съ вычисленьемъ похвальныхъ свойствъ.

А Чичиковъ, не маючи що дѣяти, занявся, стоячи зъ заду, переглядомъ цѣлои его просторои стати. Коли поглянувъ на его спину, широку, якъ у Вятскихъ коренастыхъ коній, и на его ноги, похожій на желѣзній стовпы, котрї ставлятъ на тротуарахъ, — не мѡгъ не выкликнути самъ въ собѣ: „Ехъ, то жъ то тебе Богъ обдарувавъ! се вже справдѣ, якъ говорятъ, не ладно прикросный та мѡцно зшитый! Чи ты вже родився такимъ медведемъ, чи омедведило тебе селяньске житъе, сѣйба збѡжа, тяганина съ мужиками, и ты черезъ нихъ зробився тымъ, що называся чоловѣкъ-кулакъ? Але нѣ: я думаю, ты все бы бувъ такій самъ, хотъ бы навѣтъ виховували тебе пѡсля моды, пустили мѣжъ люде, хотъ бы живъ ты и въ Петербургѣ, а не на селѣ. Вся рѡжниця въ тѡмъ, що теперъ ты рчистишь пѡвъ баранячои лопатки съ кашею и закусишь сѣканцемъ завбѡльшки съ тарѣлку, а тогдѣ ѣвъ бы ты якї небудь котлетки съ трюфлями. Тай отъ теперъ у тебе пѡдъ рукою мужики: ты съ ними въ злагодѣ и, розумѣся, не кривдишь ихъ, бо они жъ твои — значитъ, самому тобѣ шкода, — а тодѣ у тебе були бы урядники, котрыхъ бы сильно поштовхувавъ, знаючи, що они не твои, або скубавъ бы касу! Нѣ, хто вже кулакъ, тому въ долоню не роздѣгнутися! А роздѣгни кулакови одинъ або два пальцѣ — ще гѡрше буде! Нехай ѡнъ поспауе вершочки якои небудь науки а ѡттакъ на якѡмъ видѡмъ мѣсци — то то ѡнъ тогдѣ дастъся въ знаки всѣмъ тымъ, котрї справдѣ пѡзнали яку небудь науку! Ехъ, якъ бы то всѣ кулаки....!“

— Готовъ списъ, — сказавъ Собакевичъ обернувшись.

— Готовъ? позволъте жъ ѣго сюды! — інъ пробѣгъ

ёго очима и зачудувався надъ ёго докладностю и повнотою: не то́лько було wyraзно прописане ремѣсло, станъ, лѣта и родиннй обставины, але навѣтъ на бокахъ находилися замѣтки про захованье, тверезѡсть — словомъ, любо було поглянути.

— А теперь позволъте задаточокъ, — сказавъ Собакевичъ.

— На щожь вамъ задаточка? Вы въ мѣстѣ за однимъ разомъ одержите всѣ грошѣ.

— Все, знаете, такъ вже водится, — ѡтказавъ Собакевичъ.

— Не знаю, якъ вамъ дати: я не взявъ съ собою грошій. А, ось є десять рублѣвъ.

— Щожь десять! дайте принайменше хочъ пять-десять!

Чичиковъ почавъ було ѡтпиратися, що нема; але Собакевичъ такъ твердо сказавъ, що у него є грошѣ, що ѡнъ вынявъ ще оденъ банкнотъ и сказавъ: „Нехай и такъ, ось вамъ ще пятнайцять, всего дваццать пять. Тѡлько будьте ласкаві квитокъ.

— Та на щожь вамъ квитка?

— Все, знаете, лѣпше квитокъ. Часъ на часу не стоить.... всяко може лучитися.

— Добре, дайте жъ сюды грошѣ.

— На щожь грошѣ? ось они у мене въ руцѣ: скоро тѡлько напишете квитъ, въ тѡй хвили ихъ и возьмете.

— Але жъ позволъте, якъ же менѣ писати квитъ? попереду треба грошѣ бачити.

Чичиковъ выпустивъ изъ руки банкноты Собакевичови, котрый наблизившись до стола и накрывши ихъ пальцами лѣвой руки, другою написавъ на свистку паперу, що задатокъ дваццать пять рублѣвъ державными ассигнаціями за спроданій душѣ одержавъ въ повнѣ. Написавши квитъ, ѡнъ ще разъ переглянувъ ассигнаціи.

— Банкнотикъ ѡтъ старенькій, — сказавъ ѡнъ, розглядаючи одинъ банкнотъ до свѣтла, — трошка подертый; ну, та мѣжъ приятелями нѣщо на те глядѣти.

— Кулакъ, кулакъ! — думавъ собѣ Чичиковъ, — а ще й бестія въ додатку.

— А жіночихъ душъ не хочете ?

— Нѣ, дякую.

— Я бы й не дорого взявъ. Для знакомости, по рубликови за штуку.

— Нѣ, жіночихъ душъ не потрібно.

— Ну, коли не потрібно, то нѣчо й говорити. На вподобу нема права: хто любить попа, а хто попадаю — каже приповѣдка.

— Ще я хотѣвъ бы васъ попросити, щобы тое дѣло осталося межи нами, — говоривъ Чичиковъ.

— Се вже само собою розумѣся. Третого сюды нѣ-по-що мѣшати: що по щирости дѣся межи близькими приятелями, се повинно остатися въ ихъ взаимной приязни. Бувайте здорові! Дякую, що отвѣдали: прошу й на дальше не забувати: коли нагодится вольный часокъ, приѣзжайте пообѣдати, часъ провести. Може зновъ лучится чимъ небудь услужити собѣ взаимно.

— Еге, якъ бы та не такъ! — подумавъ собѣ Чичиковъ, сѣдаючи на бричку. — По пѣвтретя рубля влупивъ за мертву душу, чортѣвъ кулакъ!

Онъ бувъ невдоволенный захованьемъ Собакевича. Все таки, будь що будь, а чоловікъ знакомый, и у губернатора и у полицмайстра видалися, — а поступивъ такъ, якъ зовсімъ чужій — взявъ грошѣ за дрантѣе. Коли бричка выѣхала зъ подвѣря, онъ оглянувся назадъ и побачивъ, що Собакевичъ все ще стоявъ на ганку и якъ бачилось, придивлявся, бажаючи знати, куды гѣсть поѣде.

— Поганецъ, доси ще стоить! — пробубонѣвъ онъ крѣзь зубы и казавъ Селифанови, повернувши до мужицкихъ хатъ, отвѣхати такимъ способомъ, щобы не можъ було видѣти поѣзду ѣтъ стороны двора. Ему хотѣлося заѣхати до Плюшкина. у котрого, якъ казавъ Собакевичъ, люде вмирали якъ мухи, — але не хотѣлося, щобы Собакевичъ знавъ о томъ. Коли бричка була вже на кѣнци села, онъ прикликавъ до себе першого стрѣчного мужика, що надыбавши десь на дорозѣ грубезне полѣно, волѣкъ его на плечехъ, мовъ невтомимый муравель, до своей хаты.

Мертвѣ душѣ, М. Гоголя.

— Гей, бородатый! а якъ проѣхати отси до Плюшкина, та такъ, щобы не по при паньскій двѣрь? — Мужикъ, бачилось, не знавъ, що на те сказати.

— Щожь, не знаєшь?

— Нѣ, пане, не знаю.

— Ехъ ты! а й сивый волосъ на головѣ! скныру Плюшкина не знаєшь, того що людѣй погано годує?

— Ага, полатаный, полатаный! — скрикнувъ мужикъ. Додавъ онъ ще й сущникъ до слова полатаный, дуже вдачный, але неуживаний въ приличной бесѣдѣ, черезъ що мы его й пропускаемо. Впрочемъ можъ було догадуватися, що прикладка була дуже дотепна, бо Чичиковъ, хотъ мужикъ давно вже щезъ изъ виду и ончичимало проѣхали напередъ, все ще всмѣхався, сидячи въ бричцѣ. Сильно выражаєся російскій народъ! и коли наградить кого прикладкою, то поде она ему въ родъ и потомство, потягнєся за нимъ и на службу и въ отставку и въ Петербургъ и на край свѣта, — и хочъ на якій оттакъ хитрощѣ поднимайся, хочъ и якъ ублагороднѣй свои поступки — нѣчо не поможе: крякне само за себе прѣзвище зъ всего своего воронячого горла и скаже ясно, якого ты гнѣзда птиця. Дотепно сказаного, такъ само якъ и написаного, й топоромъ не вырубашь. А вже яке то дотепне буває все те, що вийшло зъ глубины Россіи, де нема нѣ нѣмецкихъ нѣ чухоньскихъ нѣ нѣякихъ чужихъ племень, а все самъ-самородокъ, живый и вдачный російскій народъ, що не лѣзе за словомъ въ пазуху, не высиджує его, якъ квочка курята, а влѣплює отъ разу, якъ пашпортъ на вѣчне ношенє и нѣщо вже потому докладати, якій у тебе нѣсь або губы; однимъ потягомъ описанный ты отъ ногъ до головы!

Якъ нечислиме множество церковь, монастырѣвъ съ банями, наголовниками та хрестами розсыпане по святой благодѣтивной Россіи, такъ нечислиме множество племень, поколѣнь и народѣвъ товпится, пестрѣе и мечеся по лицу землѣ. И кождый народъ, носячій въ собѣ зароды силы, повенъ творчихъ способностей, своей яркой окремишности и другихъ дарѣвъ Бога, самородно отзначуєся кождый своимъ власнымъ словомъ, котрымъ означаючи якій

небудь предметъ, въ выразѣ вымалѣвуетъ ѣ частину своен
власной вѣдѣ. Знаньемъ сердца людского и мудрымъ по-
ниманьемъ житя ѡдозвеса слово Британца; легкимъ при-
красѡтникомъ блисне и розлетится недовговѣчисте слово
Француза; штучно придумаетъ свое не каждому доступне,
розумне а худосочне слово Нѣмецъ; але нема слова, ко-
тре бы було такъ зѣмашне, прикладне, котре бы такъ
вырвалося зъ пѡдъ самого сердца, такъ бы кипѣло и тре-
пещало житьемъ, якъ дотепно сказане россійске слово.

Г Л А В А VI.

Колись, давно, въ лѣта моеи молодости, въ лѣта безповоротно проминувшего мого дитинства, менѣ весело було подъѣхати першій разъ до незнакомаго мѣсця: все одно, чи се було сѣльце, бѣдне повѣтове мѣсточко, хутѣрчикъ, слобѣдка — богато цѣкавого открывали въ нихъ дитинячі цѣкаві очи. Каждый будынокъ, все, що носило на собѣ печать якои небудь замѣтной особливости, все зупиняло и зацѣкавлювало мене. Чи скарбовый камѣнный дѣмъ звѣснои архитектуры, съ половиною фалшивыхъ ѡконъ, самъ самотою сторчацій середъ деревлянои тесанои купы одноповерхихъ мѣщанскихъ, обывательскихъ домикѣвъ; чи круга, правильна баня, вся оббита бѣлою зелѣзною бляхою, выдвинута надъ выбѣленою, якъ свѣтъ, новою церквою; чи рынокъ, чи повѣтовый штуцеръ, плентающійся по мѣстѣ — нѣчо не уходило свѣжои, тонкои уваги, — и выставивши нѣсъ зъ своего подорожнаго воза я дивился и на невиданный доси крой якого небудь сурдута, и на деревляныи коробки съ гвоздиками, съ сѣркою жовтѣющеюся зъ далека, съ родзинками и мыломъ, що мелькали зъ дверей корѣннаго склепу вразъ съ баньками высоохшихъ московскихъ конфетѣвъ, дивился и на идучого обѣчь пѣхотного офицера, занесеного Богъ знае зъ якои губерніи на повѣтовой нуды, и на купця проѣздячого въ кучмѣ на легкой таратайцѣ, — и летѣвъ думками за ними въ ихъ убоге житье. Чи пройде обѣчь повѣтовый урядникъ, — я вже й задумаюся: куды ѡнъ иде, чи на вечерокъ до якого небудь своего побратима, чи таки до себе до дому, щобы посидѣвши зъ пѣвъ години на ганку, поки не зовсѣмъ ще наляже суморокъ, сѣсти завчасу до вечерѣ, съ матѣрю, съ жѣнкою, съ сестрою жѣнки и цѣлою родинсю; и о чѣмъ зайде мѣжъ ними розмова въ ту пору, коли служница въ наместѣ або хлопчина въ сходженѣи куртцѣ

принесе вже після росолу лоєву свѣчку въ довговѣчнѣмъ домашнѣмъ лѣхтари? Подѣзджаючи до села якого небудь помѣщика, я цѣкаво глядѣвъ на високу, шпильасту деревляну звѣдницю або широку, почорнѣлу деревляну стару церковь. Заманливо мелькали менѣ адалека крѣзь зеленѣ деревъ, червона крыша и бѣлы дымники помѣщицкого двора, и я нетерпеливо чекавъ, поки розступлятоя на оба боки закрываючи его сады и ѡнъ покажеся весь въ своѣй тодѣ — жалься Боже! — зовсѣмъ ще не гидкой подобѣ; и зъ тои подобы я старався вгадати, що за одинъ самъ помѣщикъ: чи ѡнъ товстый и чи має сынѡвъ чи може ажъ шѣсть дочокъ съ голоснымъ дѣвчачимъ смѣхомъ, играшками и вѣчною красунею молодшою сестрицею, и чи они чорноокой и чи самъ ѡнъ веселой вдачѣ, чи може понурый, якъ жовтень въ послѣднихъ дняхъ, глядитъ въ календаръ и говорить про вкучне для молодѣжи жито и пшееницю?

Теперь я рѡвнодушно вѣзджаю въ кожде незнакоме село и рѡвнодушно гляджу на его негарну подобу; моимъ охолодѣлымъ очомъ непривѣтно, менѣ не смѣшно, и те, що пробудило бы давнѣйшими лѣтами живой рухъ на лицѣ, смѣхъ и невмовкаючу бесѣду, те пролѣтае теперь поузъ мене, и безъучасна мовчанка лежить на ихъ недвижныхъ устахъ. О, моя молодѡсть! о моя свѣжѡсть!

Поки що Чичиковъ думавъ и въ духу посмѣювався надъ прѡзвищемъ, котрымъ мужики честили Плюшкина, ѡнъ и не запримѣтивъ, якъ вѣхавъ въ середину обширного села, съ множествомъ хатъ и улицъ. Але швидко давъ ѣму о тѡмъ знати прездоровый стусанъ, походячий ѡтъ деревомъ вымощенного гостинця, передъ котрымъ мѣйскій камѣнный брукъ бувъ нѣчимъ. Тѣ патыки, якъ клявишѣ въ фортепянѣ, подѡймались то въ гору то въ долину и неосторожный проѣзжій дѡстававъ або штовхана въ потылицю або синець на чолѣ, або лучалося ему своими власными зубами дуже болючо прикусити кѡнчикъ своего власного языка. Якусь особливу ветхѡсть запримѣтивъ ѡнъ на всѣхъ сѣльскихъ будынкахъ: дерево въ хатахъ було темне и старе; богато стрѣхъ було дѣравыхъ якъ решета; на иншихъ стремѣло только козлиные на вер-

шку та кроквы по бокахъ на подобу реберъ. Бачилось, що самі хозяйни познимали зъ нихъ дралицѣ и латы, мѣркуючи, и, розумѣся, справедливо, що въ дожджъ охорони ѳъ нихъ нема, а въ погоду й такъ не капає, а бабитися въ хатѣ нема за чимъ, коли є мѣсце и въ шинку и на перехрестныхъ дорогахъ, словомъ — де хочешъ. Окна въ хаткахъ були безъ шибокъ, инші були позатыкані то онучкою то кожушанкою; ганочки пѳъ дахами съ поручемъ, котрі не знати для якихъ причинъ бувають почеплені на иншихъ російскихъ хатахъ, попусувалися и почорнѣли дуже немалѣвничо. По за хатами тяглися въ многихъ мѣсяхъ рядами величезній скирты хлѣба, що, видно, довгенько вже позастоявалися; барвою похожі були они на стару, лихо выпалену цеглу, на нхъ вершку росла всяка хопта и навѣтъ зъ боку поприростали корчѣ. Хлѣбъ, якъ видно, бувъ паньскій. Зъ за скирть збѳжа и старыхъ стрѣхъ зносилися и мелькали на чистѳмъ воздусѣ то зъ права то зъ лѣва, въ мѣру того, якъ бричка робила повороты, двѣ сельскі церкви, одна побѳчь другои — опустѣла деревляна и мурована съ жовтавыми стѣнами, заплямлена и пороспукана. Қусниками почавъ показуватися паньскій двѳръ и въ кѳнци выглянувъ увесь на тѳмъ мѣсти, де рядъ хатокъ перервався и на мѣсце ихъ остався голотечею огородъ чи капустаникъ, обведеный низькимъ, декуды повыламуванымъ плотомъ. Якимось дряхлымъ инвалидомъ позиравъ сей дивовижный замокъ, довгій, довгій безмѣрно. Мѣстями бувъ онъ на одинъ поверхъ, мѣстями на два: на темнѳмъ дасѣ, що не всюды добре прикрывавъ его старѳсть, сторчали два бельведеры, одинъ противъ другого, оба вже перехилені, обмыті зъ фарбы, котрою колись були помалѣвані. Стѣны дому пооблущувані були мѣстями зъ сѣрого вапняного окрыти и, якъ видно, богато потерпѣли ѳъ всякихъ непогодъ, дожджѣвъ, вихрѳвъ и осѣнныхъ перемѣнъ. Зъ ѳконъ тѳлько двое були отверті, прочі були замкнені ѳконницями або навѣтъ позабивані дошками. Тѣ два ѳкона й собѣ жъ були такожъ прислѣповаті: на однѳмъ зъ нихъ чорнѣвся приклиеный триугольникъ зъ чорного цукрового паперу.

Старый, обширный, розложеный позадъ дому садъ,

що виходивъ на село и потому пропадавъ въ полю, зарослий и засохлий, самъ одинъ, бачилось, освѣжуювъ тоє обширне село и самъ одинъ бувъ вповнѣ живописный въ свой малѣвничой запустѣлости. Зелеными хмарами и неправильными, трепетolistыми банями висѣли на небозводѣ посплѣтаніи вершечки розростаючихся на волѣ деревъ. Бѣлый, здоровенный пенъ березы, позбавленои вершка, отломаного бурею чи перуномъ, здвигався въ тои зеленои гушавины и круглѣвся въ воздухѣ, якъ правильна мармурова, блискотяча колюмна; скѣсный, остроконечный отламъ си, котрымъ пенъ закончувався въ горѣ замѣсь капителя, темнѣвъ на снѣжной его бѣлотѣ, якъ шапка або чорна птиця. Хмѣль, що въ низу глушивъ корчѣ бузины, рябины и лѣсовои орѣшины и оттакъ проплѣвся на вершкахъ всего частоколу, спинався въ кѣнци до горы и обвивавъ до половины надломану березу. Достигнувши си середины, онъ ѣтси звѣшувався въ низъ и зачинавъ вже чѣплятися вершкѣвъ другихъ деревъ, або таки висѣвъ въ воздухѣ, позавязувавши въ колѣсця свои тонкій, цѣпкій вусы, легко колысаній вѣтромъ. Мѣсцями розступалися зеленіи гушаки, облитіи сонцемъ, и показували неосвѣчену мѣжь ними заглибину, меркотячу, мовъ темна пропасть; она цѣла була оповита тѣнею и въ си чорной глубинѣ ледво-ледво мелькали: вузенька, крута дорѣжка, звалене поруче, перекилена альтанка, дуплавый, дряхлый пенъ ивы, сивавый вепринникъ, що густою щѣтиною вытыкавъ въ за ивы посохлий ѣтъ страшнои глушины, перепутаній и посхрещуваній листки и сучки, а въ кѣнци молодѣ гилька клена, протягаюча зъ боку свое зелене, лапасте листье; пѣдъ одинъ листочокъ Богъ знае якимъ способомъ пѣдхопилося сонце и разомъ зробило его прозѣрчатымъ и огнистымъ, чудово блискотячимъ въ той густой темнотѣ. Зъ боку, при самѣмъ краю саду, кѣлька высоко-рослыхъ, не въ ровень съ другими осикъ, пѣддвигали величезный воронячій гнѣзда на трепечущій свои вершечки. У иншихъ зъ нихъ ѣтчемхнутіи и не до разу ѣтпавшій гилѣ висѣли долѣвъ вразъ съ пересохлымъ листьемъ. Словомъ, все було гарне, якого не выдумає нѣ природа нѣ штука, але якъ буває тѣлько тогды, коли они зѣйдутся

до купы, коли по нагромадженюмъ, неразъ безъ толку, трудъ чловѣка пройде своимъ оконечнымъ рѣзцемъ при-рода, облегчить ваговитѣ массы, знѣвоцить грубо въ очи впадаючу правильность и жебрачѣ прогалины, крѣзь котрѣ проглядае голый, неприкрытый плянъ, и надасть чудову теплоту всему, що створилося въ холодѣ розмѣреном чистоты и огрядности.

Зробивши одинъ чи два повороты, герой нашъ опинився въ кѣнци передъ самымъ домомъ, котрый показався теперъ ще бѣльше сумовитымъ. Зелена плѣсень вже покрыла збутвѣле дерево на парканѣ и воротахъ. Купа будынкѣвъ — челядныхъ, шпихлѣрѣвъ, погребѣвъ видимо перестарѣлыхъ — тѣснилася на подвѣрю; побѣчь нихъ на право и на лѣво видѣлися ворота, ведучѣ на другѣ подвѣрѣ. Все говорило, що ту колись кипѣло господарство на великѣй розмѣрь, а все выглядало нынѣ похмуро. Нѣчого не видно було оживляючого картину — нѣ ѣтчиняючихся дверей, нѣ выходячихъ ѣтки небудь людей, нѣ якого живого пѣраня та домашнихъ заходѣвъ. Тѣлько одна головна брама була розтворена, тай то для того, бо въѣхавъ мужикъ съ наладованымъ возомъ, покритымъ рогожею; ѣнъ показався неначе нарочно для оживленя сего вымершого мѣсця: иншою порою й такъ брама була наглухо заперта, бо въ велѣзнѣмъ скоблѣ висѣвъ здоровенный замокъ. Край одного будынку Чичиковъ швидко побачивъ якусь фигуру, котра зачала сперечатися съ мужикомъ, що приѣхавъ возомъ. Довго ѣнъ не мѣгъ розпѣзнати, що се була за фигура, баба чи мужикъ. Одѣжь на нѣй была зовсѣмъ неозначена, дуже похожа на жѣночу капоту: на головѣ колпакъ, якѣй носятъ сѣльскѣй ключницѣ; одинъ тѣлько голосъ выдався ѣму троха за грубымъ для женщины. „Ой баба!“ подумавъ ѣнъ собѣ и туй такъ додавъ: „Ой нѣ! — А все такѣ баба!“ сказавъ ѣнъ въ кѣнци на голосъ, придивившись уважнѣйше. Фигура зъ своего боку уважно глядѣла на него. Бачилось, що гѣсть бувъ для неѣ диковина, бо она оглядѣла не тѣлько его, але и Селифана и конѣй, починаючи ѣтъ хвоста ажъ до морды. По высаячихъ у неѣ за поясомъ ключахъ и по

тѣмъ, що она ганьбила мужика досыть гідкими словами, Чичиковъ домѣркувався, що се заповно ключниця.

— Послухай, матусю, — сказавъ онъ вылазячи зъ брички, — що панъ?....

— Нема дома, — перервала ключниця, не дожидаячи кѣнця питаня и ѡттакъ, переходя хвилину, додала: — А чого вамъ треба?

— Дѣло є.

— Идѣть до свѣтлицѣ! — сказала ключниця ѡтвернувшись и показавши ему спину, затаалапану мукою и съ великою дѣрою понизше.

Онъ вступивъ въ темнѣй, широкѣй сѣни, зъ котрыхъ подуло холодомъ, якъ зъ пивницѣ. Зъ сѣней онъ зайшовъ до свѣтлицѣ, такожъ темной, ледви-ледви озареной свѣтломъ, що продиралося крѣзь широку шпару понизше дверѣй. Отворивши тѣ дверѣ онъ въ кѣнци опинився въ свѣтлѣ и зачудувався надъ тымъ неладомъ, якѣй ему показався. Здавалося, немовъ въ домѣ десь мыють пѣдлоги и сюды на часъ нагромадили всѣ меблѣ. На однѣмъ столѣ стояло навѣть зломане крѣсло и порядъ него годинникъ съ зъупиненымъ маятникомъ, на котрѣмъ павукъ вже заснувавъ павутину. Тутъ такожъ стояла, приперта бокомъ до стѣны, шафа съ старосвѣтскимъ срѣбломъ, скляночками и китайскою порцеляною. На бюрѣ, выложенѣмъ мозаикою зъ перловой матицѣ, котра декуды powyпадала, лишивши по собѣ тѣлько жовтенькѣй жолобки повнѣй кляю, лежало множество всѣлякои всѣлячины: купа дробно записаныхъ папѣрчикѣвъ, накрытыхъ мрамуровымъ, позеленѣлымъ тягарцемъ съ яечкомъ на версѣ, якась старосвѣтска книжка въ шкѣрянѣй оправѣ съ червонымъ вытискомъ, цитрина вся высохла, ростомъ не бѣльша якъ лѣсковый орѣхъ, ѡтломлена ручка крѣсла, чарка съ якимось пыломъ и трема мухами, накрыта письмомъ, кусничокъ ляку, кусничокъ десь-то поднятой онучки, два пера, захляпанѣй чорниломъ, высохлѣй якъ въ сухотахъ, зубочистка зовсѣмъ пожовкла, котрою хазяинъ, може бути, добавъ въ своихъ зубахъ ще передъ нападомъ Французѣвъ на Москву.

По стѣнахъ навѣщено було дуже тѣсно и безъ порядку кѣлька образѣвъ: подовгастѣй, пожовклѣй малюнокъ

якогсь битвы съ величезными бубнами, кричачими жовнѣрами въ трирогатыхъ шапкахъ и съ тонучими коньми, безъ скла, вставленный въ рамы зъ червоного дерева съ тоненькими бронзовыми повязками и бронзовыми кружечками по рогахъ. Порядъ съ ними занимала пѣвъ стѣны величезна почорнѣла картина, малѣвана олѣйными фарбами, представляюча цвѣты, овочѣ, розрѣзанный гарбузъ, свинячу морду и висячу въ низъ головою качку. Зъ середины стелѣ висѣвъ павукъ въ мѣховѣмъ футералѣ, що ѡтъ пороху стався подѡбный до шовкового кокона, въ котрѣмъ сидить червачокъ. Въ кутѣ свѣтлицѣ на подлозѣ була наложена купа того, що погрубше и що негѡдне лежати на столахъ. Що именно находилося въ купѣ, годѣ було ѡтгадати; бо пороху на нѣй була така груба верства, що у кожного, хто еи дѡткнувся, руки ставали немовъ въ рукавичкахъ; выразнѣйше ѡтъ всего прочого высторчувавъ ѡттамъ ѡгломленный кусень деревянной лопаты и стара подошва чобота. Нѣякъ не можъ було сказати, щобы въ тѡй свѣтлици мешкала жива истота, коли бы пробуваньє еи не звѣщавъ старый, выходженный колпакъ, лежачій на столѣ. Поки ѡнъ розглядавъ всѣ тѣ дивовижный приборы, отворилися бѡчний дверѣ и вѡйшла тая сама ключница, котру ѡнъ стрѣчавъ на дворѣ. Але ту ѡнъ увидѣвъ, що се бувъ скорше ключникъ, нѣжъ ключница; ключница бодай борода не голить, а сей, противно, голивъ и то, бачилось, досыть рѣдко, бо весь подбородокъ съ долѣшною частію подабавъ у него на грєблицю зъ зелѣзного дроту, якою въ стайняхъ чешуть коній. Чичиковъ, надавши пытаючій выразъ своему лицу, ожидавъ нетерпеливо, щѡ хоче сказати ему ключникъ. Ключникъ такожъ зъ своєи стороны ожидавъ, щѡ хоче сказати ему Чичиковъ. Въ кѡнци послѣдний, зачудуванный такимъ дивнымъ захованьємъ, ѡтважился запытати.

— Щожъ панъ? дома, чи нѣ?

— Ось тутъ вамъ хозяинъ, — сказавъ ключникъ.

— Де? — повторивъ Чичиковъ.

— Що, батечку, слѣпй вы чи що? — сказавъ ключникъ. — Ехъ, ехъ! Адже жъ хозяинъ — я!

Тутъ герой нашъ мимоволѣ ѡтступився назадъ и ува-

жно поглядѣвъ на него. Ему лучалось видѣти не мало всякого роду людій, навѣтъ такихъ, якихъ намъ съ читателемъ може и нѣколи не лучится бачити; але такого ѓнъ ще не видавъ. Лице его не представляло нѣчого особливаго: оно було майже таке саме, якъ у многихъ сухорявыхъ старцѣвъ; тѣлько одинъ подбородокъ высунувся далеко напередъ, такъ що ѓнъ мусѣвъ за кождый разъ закрывати его хустиною, чтобы не приплювати; маленькїи очи его не погасли, а бѣгали зъ пѣдъ высоко навислыхъ бровъ, якъ мыши, коли высунувши зъ темныхъ норъ свои остренькїи морды, настороживши уха и моргаючи вусами, они вызирають, чи не затаився де кѣтъ або пустошокъ хлопака и недовѣрчиво нюхаютъ самый воздухъ. Далеко замѣтнѣйша була его одѣжь. Нѣякимъ способомъ нѣ стараньемъ не можъ було доглубатися, зъ чого злѣплений бувъ его шляфрокъ: рукавы и верхнїи полы до той степени засмальцовалися и затовпилися, що подавали на юхтъ, зъ якого роблять чоботы; зъ заду замѣсть двохъ телѣпалися чотыри полы, зъ котрыхъ клептами лѣзла бавовна. На шиѣ у него такожь було повязане щось таке, чого не можъ було розпѣзнати: чи то панчоха, чи пѣдвязка чи налигачъ, а тѣлько певно не краватка. Словомъ, коли бъ Чичиковъ стрѣнувъ его, такъ прибраного, де небудъ при церковныхъ дверехъ, то правдоподобно давъ бы ему мѣдяный грѣшь; бо въ честь нашего героя треба сказати, що сердце у него було милосерне и ѓнъ нѣякъ не мѣгъ удержатися, чтобы бѣдному чоловікови не подати мѣдяного гроша. Але передъ нимъ стоявъ не жебракъ, передъ нимъ стоявъ помѣщикъ. У того помѣщика було звышь тысяча душъ и нехай бы попробувавъ хто найти у кого другого тѣлько хлѣба, зерномъ, мукою и такъ таки въ скиртахъ, у кого бы перерубы, шпихлѣрѣ и сушарнѣ заваленѣ были такимъ множествомъ полотентъ, суконтъ, кожухѣвъ, выправленныхъ и сырыхъ, сушеною рыбою и всякимъ овоцемъ та грибами. Заглянувъ бы хто небудъ до него на обору, де наготовлено було на запасъ всякого дерева и посуды нѣколи неуживаной, — ему бы здавалось, чи вже ѓнъ якъ небудъ не заблукавъ до Москвы на деревянный складъ, куды щоденно

вандруютъ запопадливѣ тещѣ и свекрухи съ кухарками позаду, купувати оной хозяйскій знадобы и де горами бѣлѣся всяке дерево, тесане, точене, рѣзане и плетене: бочки, сусѣки, цебры, дѣжки, коновцѣ съ рильцами и безъ рилецъ, барылки, прикадки, поливанницѣ, въ котрыхъ бабы поливають шматье, и проче подрѣбье, коробки зъ тонкои гнутой осичины, кошелѣ зъ плетенои берестины и богато всего, що йде на потребу богатой и бѣдной Россіи. На що бы, бачилось, потрібна була Плюшкинови така пропастъ подобнои знадобы? За цѣле житье не прійшлося бы зужиткувати ихъ навѣтъ въ двоухъ такихъ маестностяхъ, яка була у него; но ему й того выдавалось мало. Не довольняючися тымъ онъ ходивъ ще кождый день по улицахъ своего села, заглядавъ по подѣ мостики, по подѣ кладки, и все, що тѣлько попадалось ему — стара подошва, бабска онучка, зелѣзный гвѣздъ, глиняный черепокъ — все таскавъ до себе и складавъ въ тую купу, котру Чичиковъ побачивъ въ кутѣ свѣтлицѣ. „Онъ вже рыбаць пошовъ на ловлю!“ говорили мужики, коли бачили его йдучого за добычею. И справдѣ, за нимъ не було вже чого замѣтати улицу: чи то лучилося проѣзжающему офицерови загубити острогу — острога тая въ тѣй же хвили вандрувала на звѣсну купу; чи то баба, якъ небудь загутавався коло керницѣ, забувала ведро, онъ и ведро волѣкъ туды жъ. Впрочемъ коли мужикъ захопився и заразъ таки напосѣвся на него, онъ не перечився и отдававъ ухоплену рѣчь; але скоро тѣлько она попалася въ купу, тогдѣ аминь духу святой; онъ божився, що се рѣчь его, котру купивъ тогдѣ й тогдѣ, у того й того, або доставъ въ спадку по дѣду. Въ своѣй свѣтлиці онъ піднимавъ зъ помоста все, що тѣлько побачивъ: кусничокъ ляку, свистокъ паперу, перце, и все те клавъ на бюро або на окно.

А прецѣнь же бувъ часъ, коли онъ тѣлько бувъ ошаднымъ хозиномъ, мавъ жѣнку й дѣти и сусѣды заѣздили до него пообѣдати, слухати и вчитися у него хозинована и мудрой скупости! Все плыло живо и поступало розмѣреннымъ ходомъ: крутились млыны, били ступы, працювали суконный фабрики, столярскій варстаты, прядѣльны;

всюды, у все вглядало быстре око хозяина, що мовь не-
всипущій павукъ бѣгавъ хлопотливо, але росторопно по
всѣхъ закуткахъ своєї господарской павутины. Надто
сильный чутя не ѳбивалися въ рисахъ его лица, але въ
очохъ свѣтився розумъ; досвѣдомъ и знаньемъ свѣта про-
никнута була его мова и гостеви любо було его слухати;
ввѣчлива и бесѣдлива хозяйка славилася гостинністю; на
зустрѣчь выходили двѣ краснолицѣ дочки, обѣ жовтокосѣ
и свѣжѣ, якъ рожѣ; выбѣгавъ сынъ, пустый хлопчина,
и цѣлувався съ всѣми, мало звертаючи уваги на то, чи
радъ чи не радъ бувъ тому гѳсть. Въ домѣ ѳткрыті були
всѣ ѳкна; ѳфицины були заняты кватирою учителя Фран-
цуза, котрый гарно голився и бувъ великій стрѣлець; за-
всѣгды приносивъ чи то тетерку чи дику качку, а иногдѣ
й самѣ горобячѣ яйца, зъ котрыхъ казавъ смажити собѣ
яечницу, бо бѳльше нѣхто еи въ дому не ѣвъ. Въ ѳфици-
нахъ жила такожъ его крайнка, учителька двоухъ панно-
чокъ. Самъ хозяинъ приходивъ до ѳбѣду въ сурдуть,
хоть троха приношенѣмъ, а все таки огряднѣмъ; лѳктѣ
були въ ладу; нѣгде нѣякои латки. Але добра хозяйка
вмерла; часть ключѣвъ, а съ ними й дробныхъ хлопѳтовъ
перейшла на его руки. Плюшкинъ ставъ неспокоѣнѣйшій
и якъ всѣ вдѳвцѣ, недовѣрчивѣйшій и скупѣйшій. На старшу
доньку, Олександру Степанѳвну ѳнъ не мѳгъ у всѣму зда-
тися, та й мавъ слушнѣсть, бо Олександра Степанѳвна
швидко втекла съ штабовымъ ротмистромъ Богъ-зна якого
кѳнного полку и звѣнчалася съ нимъ десь на борзѣ, въ
деревлянѳй церквѣ, знаючи, що отецъ не любить ѳфице-
рѳвъ за для дивного пересуду, немѳвъ бы то всѣ военный
картярѣ та марнотратники. Отець пѳславъ ѣй на дорогу
проклятьє, але доганяти не квапився. Въ домѣ стало ще
пустѣйше. У пана почала чимъ разъ выразиѣйше про-
являтися скупѣсть; вѣрна еи приятелька, сивизна, що по-
чала промѣтуватися въ его шерсткѣмъ волосю, ще бѳльше
помогла ѣй розвитися. Учитель Французъ зѳставъ ѳтпра-
вленный, бо сынови прѣйшла пора на службу; мадамъ зѳ-
стала прогнана, бо показалася не безгрѣшною въ дѣлѣ
выкраденя Олександры Степанѳвны; сынъ, котрого отецъ
пѳславъ до губерніального мѣста въ тѳй цѣли, щѳбы про-

вѣдавъ въ палатѣ, якъ онъ выражався, службу „существенну“, приставъ замѣсть того до полку и написавъ до отца, вже по своѣмъ прикомандерованню, просячи грошей на мундуръ. Зовсѣмъ природна рѣчь, що на тоя одержавъ, якъ каже простый народъ, — фигу. Въ концѣ послѣдна донька, що осталася при нѣмъ въ дома, померла, и старый батько очутився самъ одинъ сторожемъ, хронителемъ и властителемъ своихъ богатствъ. Одиноке житѣе дало сыту поживу его скупости, котра, якъ звѣсно має вовчий голодъ, и чимъ больше пожирае, тымъ больше стае несыта; людскіе чувства, котріе и безъ того не були въ нѣмъ глубоки, що хвилѣ плитшали и каждой днини що небудь утрачувалося въ тѣй запустѣлой розвалинѣ. Аж ось лучилося по ту пору, немовъ нарочно на подтвержденѣе его неохоты до военныхъ, що сынъ его програвся въ карты; онъ пославъ ему отъ душѣ свое батьківске проклятѣе и нѣколи вже не бувъ цѣкавый знати, чи живе онъ на свѣтѣ, чи нѣ. Съ каждымъ рокомъ зачиналися ѡкна въ его домѣ, въ концѣ осталось только двое, тай то одно, якъ вже бачивъ читатель, було залѣплене паперомъ; съ каждымъ рокомъ чимъ разъ больше онъ тративъ зъ виду головной части хозяйства, и его плиткій поглядъ обертався на папѣрчики та пера, котріе збиравъ въ своѣй свѣтлицѣ; чимъ разъ незгѡдливѣйшій стававъ онъ съ купцами, що приѣздили до него закуповувати его господарскіе выробы: купцѣ торгувалися, торгувалися и въ концѣ ѣ зовсѣмъ покинули его, кажучи, що се бѣсъ, а не чоловѣкъ; сѣно и збѡже гнили, скирты и стоги перемѣнявалися въ гнѡй, що хочъ капусту сади на нихъ; мука въ засѣкахъ задубѣла якъ камѣнь, и треба було сокирою лупати еи; до суконъ, полотонъ и домашнихъ матерій страшно було дѡткнутися — они розсыпалися на порошокъ. Онъ вже позабувавъ самъ, кѡлько чого було у него, а тямивъ только, въ якѡмъ мѣсци стояла у него въ шафѣ фляшка съ останкомъ якои небудь настѡйки, на котрой онъ самъ зробивъ признаку, щобы нѣхто злодѣйскимъ способомъ еи не выпивъ, та де лежало яке пѣрце або кусникъ ляку. А мѣжь тымъ въ хозяйствѣ доходѣ збирався по давному: только само оплаты мусѣвъ принести мужикъ, такимъ самымъ

приносить орѣховѣ обложена була кожда баба, то́лько само поставо́въ полотна мусѣла наткати ткачиха. Все те звалювалося до шпихлѣровѣ и все ставало гниль и дѣравина, и самъ онѣ перемѣнився въ кѣнци въ якусь дѣравину на людскости. Олександра Степанѣвна якось то приѣздила два разы съ маленькимъ сынкомъ, пробуючи, чи не можѣ бы що небудѣ дѣстати; видно, що житѣе въ походахъ съ штабовымъ ротмистромъ не було такѣ принадне, якѣ здавалося передѣ слюбомъ. Плюшкинѣ прецѣнь же їй простивѣ и навѣть давѣ маленькому внучкови для забавки якійсь гудзичокъ, що лежавѣ на столѣ, але грошій не давѣ. Другій разѣ Олександра Степанѣвна приѣхала съ двома дѣточками и привезла ему колачъ до чаю и новый шляфрокъ, бо у татуса бувѣ такой шляфрокъ, на котрый глядѣти було не то совѣсно, але навѣть встыдно. Плюшкинѣ приласкавѣ обохъ внукѣвъ и посадивши ихъ собѣ одного на праве колѣно а другого на лѣве, погойдавѣ ихъ зовсѣмъ въ такой способѣ, немовъ бы они ѣхали на коняхъ; колачъ и шляфрокъ принявѣ, але доньцѣ нѣчого не давѣ; съ тымъ и поѣхала Олександра Степанѣвна.

И такъ ось якого рода помѣщикъ стоявѣ передѣ Чичиковымъ! Треба сказати, що подѣбна проява рѣдко лущася въ Россіи, де все любить радше розвернутися, нѣжѣ скулитися, и тымъ бѣльше застановляе она, що туй таки, въ сусѣдствѣ, подвернеся помѣщикъ, гуляючій цѣлою шириною російской буты и паньства, пропалюючій, якѣ кажеся, житѣе на скрѣзь. Небувалый проѣзжій зупинится съ зачудованьемъ при видѣ его житла, не знаючи, якій великоможный князь опинився нагло середѣ маленькихъ, темныхъ властивцѣвъ: палатами вызирають его бѣлы, мурованый дома съ несчислимымъ множествомъ дымниковѣвъ, бельведерѣвъ, хоруговокъ, окруженый громадою официнѣвъ и всякими помѣщенями для приѣздячихъ гостей. Чого лишень нема у него? театры, балѣ; цѣлу нѣчь палае прикрашенный огнями и лѣхтарнями, залитый гримучою музыкою садѣ. Пѣвъ губерніи въ пышныхъ строяхъ и весело гуляе подѣ деревьями, и нѣкому й на тямку не находить дикѣсть и гроза того силуваного освѣтленя, коли театрално выскакуе

въ гущавины деревъ палаюча штучнымъ свѣтломъ гилька, позбавлена своєю яркою зелени, а зъ горы темнѣйше и по-нурѣйше и двадцать разъ грѣзнѣйше проглядае нѣжное небо, и далеко трепочучи листьемъ въ вышинѣ, ховающися глубоко въ непробудимый сумеркъ, гнѣваются суровой вер-хovia деревъ на сей позволоченый блескъ, зъ низу освѣчу-ющій ихъ корѣнье.

Вже кѣлька минутъ стоявъ Плюшкинъ, не говорячи нѣ слова, а Чичиковъ все ще не мѣгъ зачати розмовы, занятый розгляданьемъ то хозяина, то всего того, що було въ его свѣтлицы. Довго онъ не мѣгъ придумати, якими бъ то словами розповѣсти причину своєї гостини. Онъ вже хотѣвъ було выразитися въ такѣмъ дусѣ, що наслу-хавшися о чеснотѣ и рѣдкихъ свойствахъ душѣ его, ува-жавъ своимъ обовязкомъ особисто зложити ему свое пова-жанье; але похопився и почувъ, що сего вже надто. Косо кинувши ще одинъ поглядъ на все, що було въ свѣтлицы онъ почувъ, що слова: честнота и рѣдкй свой-ства душѣ можна дуже добре замѣнити словами еко-номія и порядокъ; и тому то, перемѣнивши такимъ способомъ свою бесѣду, онъ сказавъ, що наслушавшися о его экономіи и необычайномъ порядку въ зарядѣ маєтно-сти, онъ уважавъ собѣ за обовязокъ познакомитися и осо-бисто зложити свое поважанье. Розумѣся, можъ було на-вести иншу, лѣпшу причину, але нѣчого другого тогдѣ не прийшло ему до головы.

На те Плюшкинъ щось пробубонѣвъ крѣзь губы, бо зубѣвъ не було, — що именно, не знати, але имовѣрно значѣнье сего було такє: „А чортъ бы тебе вхопивъ съ твоимъ поважаньемъ!“ Но позаякъ гостиннѣсть у насъ та-ку має вагу, що навѣтъ скныра не въ силахъ пересту-пити ея законѣвъ, то онъ тутъ таки додавъ троха выра-знѣйше: „Покѣрно прошу сѣдати! Я давненько не видаю гостей, — сказавъ онъ, — тай, сказати по правдѣ, мало зъ нихъ виджу хѣсна. Завели пренеприличный обычай ѣздити одинъ до другого, а въ хозяйствѣ зъ за того страта... ще й ихъ коній годуй сѣномъ! Я вже давно пообѣдавъ, а кухня у мене низька, препогана, и дымникъ, смотрѣть, зовсѣмъ розвалився, — почнешь топити, ще пожару наробишь!

— Ось оно якъ! — подумавъ собѣ Чичиковъ. Хорошо то, що я у Собакевича перекинувъ сѣканецъ та плать баранячої лопатки.

— И така причта погана, що сѣна хочъ бы клопотъ въ цѣломъ обійстю! — говоривъ дальше Плюшкинъ! — Та и въ самой рѣчи, якъ ту его приощадити? земляца мѣлонька, мужикъ лѣнивый, працювати не любить, мѣркуе толькo, якъ бы въ шинокъ.... такъ и гляди, а на старости лѣтъ прійдется йти за прошенымъ хлѣбомъ!

— А менѣ все таки говорили, — скромно замѣтивъ Чичиковъ, — що у васъ звышь тысячь душъ!

— А хто вамъ се говоривъ? А вы бы, батечку, въ очи наплювали тому, хто вамъ се сказавъ! Онъ смѣховець: видно, хотѣвъ зажартувати собѣ зъ васъ. Отъ плетуть — тысяча душъ, а поди-но, порахуй, то й нѣчого не нарахуешь! Послѣдній три роки проклята горячка выкрышила у мене здоровенну купу мужикѣвъ.

— Прошу! и богато выкрышила? — скрикнувъ Чичиковъ съ участю.

— Еге, чимало вынесли.

— А позвольте дѣзнатися, кѣлько числомъ?

— Осьмдесять душъ.

— Не вже жъ таки?

— Не буду жъ я брехати, батечку.

— Позвольте ще запытатися: адже, я думаю, вы тѣ душѣ почислили отъ дня подачѣ послѣдной ревизіи?

— То бы еще слава Богу, — сказавъ Плюшкинъ; — та ихъ отъ отъ того часу до сто двайцати набереса.

— Чи правда? цѣлыхъ сто двайцать? — скрикнувъ Чичиковъ и навѣтъ троха ротъ рознявъ зъ зачудуваня.

— Старый вже я, батечку, щобы казати неправду: семьдесятокъ жию! — сказавъ Плюшкинъ. Онъ, бачилось, обидився такимъ, майже радѣснымъ выкрикомъ. Чичиковъ поклѣтивъ, що й справдѣ неприлично бути такимъ безжалѣснымъ до чужого горя, и для того зѣтхнувъ сейчасъ и сказавъ, що жалѣе его.

— Та щожъ жалю за пазуху не сховашь, — сказавъ Плюшкинъ. — Ось поручъ мене жие капитанъ, чортъ его знае, ѣтки й взявся! говоритъ — своякъ.... „Дядечку,

Мертвѣ Душѣ, М. Гоголя.

дидечку!“ и въ руку цілує, а якъ зачне жалѣти, ревѣтъ такій пѣдойже, що уха затыкай. Зъ лица весь червоный: певно шумѣвки смертельно придержуєся. Очевидна рѣчь, грошки процындривъ, служачи въ офицерахъ, або театральна акторка выманила, такъ ось онъ теперъ и жалѣє!

Чичиковъ постарався объяснить, що его жалѣ зовсѣмъ не такого роду, якъ капитанѣвъ, и що онъ не пустыми словами, а й дѣломъ готовъ се доказати и не ѳткладаючи дѣла на дальше, безъ всякихъ выгадокъ туй таки высказавъ готовѣсть — принять на себе обовязокъ платити податки за всѣхъ мужикѣвъ, що перемерли такими нещасливыми случаями. Се предложенье, бачилось, зовсѣмъ зачудувало Плюшкина. Онъ вытрѣщивши очи, довго глядѣвъ на него и въ кѣнци спытавъ: „Та вы, батечку, чи не служили, буває въ военной службѣ?“

— Нѣ — ѳтповѣвъ Чичиковъ досытъ хитро, — служивъ въ горожаньскѣй.

— Въ горожаньскѣй? — повторивъ Плюшкинъ и ставъ жовати губами, немѣвъ бы ѣвъ дещо. — Але жъ бо якъ же се? Адже жъ се вамъ самымъ страта?

— Для вашего удовольеня готовъ и на втрату.

— Ахъ, батечку! ахъ, добродѣю мой! — скрикнувъ Плюшкинъ, не завважуючи на радощахъ, що у него полы шляфрока розвернувшись, показали шматъе не дуже прилично для оглядана. — Ось урадували старого! Ахъ, Господи ты мой! ахъ, святѣ угодники божѣй!... Дальше Плюшкинъ и говорити не мѣгъ. Але не прошла минута, коли радѣсть тая, такъ хвилево промигнувши на его лица, такъ само хвилево й пцезла, немѣвъ си й зовсѣмъ не було, и на лице его зновъ налягъ заклопотаный выразъ. Онъ зомивши хустину въ клубокъ, почавъ обтирати нею свою верхну губу.

— Але якъ же, за вашимъ позволеньемъ, щобы не розсердити васъ, — вы за каждый рѣкъ беретесь платити за нихъ податокъ? и грошѣ будете выдавати менѣ, чи до касы?

— А ось якъ мы то зробимо: мы зробимо на нихъ контрактъ купный, якъ коли бъ они були живѣй и якъ коли бъ вы ихъ продали менѣ.

— Т-та, контрактъ купный.... — сказавъ Плюшкинъ,

задумався и почавъ опять жовати губами. — Адже ось контрактъ купный — все выдатки. Канцеляристы такъ безсовѣснѣ. Впередъ, бывало пѣвъ рубликомъ мѣди его побудешся та мѣшкомъ муки, а теперь шли цѣлу фѣру крупъ та й червонный папѣрокъ въ додатку, — така захланнѣсть! Я не знаю, якъ се нѣхто другій не зверне на тое уваги. Ну, сказавъ бы ему якъ небудь душеспасительне слово! Адже жъ словомъ хочъ кого проймешъ. Най хто що хоче говорить, а противъ душеспасительного слова не встоишь.

— Ну, ты, думаю, встоишь, — подумавъ собѣ Чичиковъ и туй такъ сказавъ, що зъ поважання для него готовъ и выдатки на контрактъ взяти на свѣй рахунокъ.

Почувши, що навѣтъ выдатки на контрактъ онъ принимаетъ на себе, Плюшкинъ помѣркувавъ, що гѣсть мусить бути цѣлковиный дурень и тѣлько такъ удае, немовъ то служивъ въ горожанскѣй службѣ, а напевно бувъ въ офицерахъ и волочився за акторками. По при все тое онъ прецѣнь не мѣгъ скрыти своей радости и пожелавъ всякой потѣхи не тѣлько ему, але навѣтъ и его дѣвочкамъ, не спытавши, чи були они у него, чи нѣ. Пѣдѣйшовши до ѡкна, онъ затарабанивъ пальцами о шибку и закричавъ: „Гей, Прощка!“ За хвили чути було, якъ хтось вбѣгъ съ прожогомъ до сѣнѣй, довго тамъ нушторився и калатавъ чобѣтьми, въ кѣнци дверѣ отворилися и вѣйшовъ Прощка, хлопчина лѣтъ тринадцати, въ такихъ величезныхъ чоботахъ, що ступаючи мало не вынавъ зъ нихъ ноги. Чому у Прощки були такѣ великѣ чоботы, сего можъ було заразы же догадаться: у Плюшкина для всей двѣрни, кѣлько тамъ было еи въ домѣ, были тѣлько одинъ чоботы, котрѣ повиннѣ были все стояти въ сѣнехъ. Каждый, кого панъ кликавъ до покою, звычайно перетанцювавъ черезъ цѣле подвѣрье босакомъ, але входячи до сѣнѣй, надѣвавъ чоботы и ажъ такъ приходивъ до свѣтлицѣ. Выходячи зъ свѣтлицѣ, онъ зновъ лишавъ чоботы въ сѣнехъ и ѡтходявъ дальше вже на власнѣй пѣдѣшвѣ. Коли бы хто поглянувъ зъ ѡкна въ осѣнну пору, а особливо, коли поранками зачинаются маленькѣ приморозки, то побачивъ бы, що вся двѣрня робила такѣ пѣдскоки, якѣ

ледво чи вдасться зробити на театрахъ хотъ бы й найзручнѣйшому балетникови.

— Ось поглядѣть лишень, батечку, що за морда! — сказавъ Плюшкинъ до Чичикова, показуючи пальцемъ на лице Прошки. — Адже жъ дурный, якъ дерево, — а попробуй що небудь положити — въ мигъ украде! Ну, чого ты прійшовъ, тумане, скажи, чого? — Тутъ онъ троха помовчавъ, на що Прошка отповѣвъ такожъ мовчанкою. — Наставъ самоваръ, — чуєшь? та ось возьми ключъ та дай Маврѣ, щобы пошла до шпижарнѣ: тамъ на полиці є сухарь зъ колача, що привезла Олександра Степановна, — щобы подали его до чаю!... Постой, куды жъ ты? тумане, ехъ, претумане! Чи бѣсь у тебе въ ногахъ свербитъ, чи що?... Ты выслухай впередъ. Сухарь зъ верха певно попсувався, то нехай зоскоблить его, а дробокъ най не кидає, а най отнесе до курятника. А вважай менѣ, ты не ходи, братъ, до шпижарнѣ; а то я тебе — знаєшь? — прутикомъ березовенькимъ, щобы для смаку! отъ у тебе теперъ славный аппетитъ, то щобы ще лѣпшій бувъ! Ось спробуй лишень пойти до шпижарнѣ, а я за той часъ буду въ окно дивитися. — Имъ нѣ въ чѣмъ не можъ дати вѣры, — говоривъ онъ дальше, обернувшись до Чичикова, після того, якъ Прошка забрався вразъ съ своими чоботъми. Въ слѣдъ за тымъ онъ зачавъ и на Чичикова поглядати съ підозрѣньемъ. Така незвычайна великодушнѣсть почала ему видаватися неправдоподѣбною и онъ подумавъ собѣ: „Адже чортъ его знає, може онъ по просту хвалькѣ, такъ якъ всѣ тѣ марнотратники: набреше, набреше, щобы побалакати та чаю напиться, а потому поїде!“ И тому то для безпечности и заразомъ бажаючи троха випробувати его, онъ сказавъ, що не зле бы було зробити контрактъ якъ найборше, бо, мовлявъ, чоловікъ чоловіка не певень: нынѣ живый, а завтра Богъ знає.

Чичиковъ сказавъ, що онъ готовъ хочъ и въ той хвили се зробити и зажадавъ толькѣ спису всѣхъ мужикѣвъ. Се успокоило Плюшкина. Очевидно було, що онъ задумувавъ щось зробити, и дійсно, взявши ключѣ, наблизився до шафы и отворивши дверцѣ, порався довго мѣжъ чарками и склянками и въ кѣнци сказавъ: „Одже жъ

таки годѣ надѣбати, а у мене бувъ славный ликерець, коли толькo не выпили: народъ — така злодѣйня! А ось хибѣ отое онъ?“ Чичиковъ побачивъ у него въ рукахъ фляшочку, всю припалу порохомъ, мовъ прикриту футераломъ. — Ще покойница робила, — говоривъ дальше Плюшкинъ; — шельма клішница зовсѣмъ було его закинула, и навѣтъ не заткала, злодюга! Стоноги и всяка погань було налѣзли до него, але я все паскудство повымѣтувавъ, и теперъ ось чистенька, — я вамъ наллю чарочку.“

Але Чичиковъ ѡтказався ѡтъ такого ликерця, кажучи, що онъ вже и пивъ и ївъ.

— Пили вже и їли! — сказавъ Плюшкинъ. — Ну, розумѣся, добре вихованого чоловіка хочъ де познаєшь: онъ не їсть и ситый: а коли такій якій небудь шанталавець, то его хочъ и кѡлько годуї... Адже жъ ось капитанъ приїде: „Дядечку, — говорить, — дайте чого небудь перекусити!“ А я ему такій дядько, якъ онъ менѣ дѣдъ. У себе дома певно нема що їсти, такъ ось онъ волочится. Ага, та вамъ ото треба спису всѣхъ тыхъ дармоїдѡвъ? А якъ же! я, мовъ знавъ, — всѣхъ ихъ списавъ на окремый листокъ, щоби при першій подачѣ ревизіи всѣхъ ихъ вымазати. — Плюшкинъ начепивъ окуляры и почавъ рытисѣ въ паперахъ. Розвязуючи всякі звязки онъ угостивъ свого гостя такимъ порохомъ, що той ажъ чихнувъ. Въ кѡнци выдобувъ паперецъ, записаний весь докола. Мужичкї назвы обсѣли го тѣсно, якъ мухи. Були тамъ всякі: и Пирамоновъ и Пименовъ и Панталеймоновъ, и навѣтъ вызирнувъ якійсь Грицько Дожджайне-Дождешъ; всѣхъ було звышъ сто двацѣять. Чичиковъ усмѣхнувся, побачивши ихъ таке множество. Сховавши паперецъ до кишенѣ, онъ замѣтивъ Плюшкинови, що для довершена контракту ему треба буде приїхати до мѣста.

— До мѣста? А се жъ якъ?... а дѡмъ отъ на кого лишити? Адже жъ у мене народъ або цыганъ або злодюга: въ день бѣлый такъ облуплять, що й кафтана не буде на чѣмъ повѣсити.

— То чи не маєте кого небудь знакомого?

— Та кого жъ тамъ знакомого? Адже жъ мои знакомї померли або роззнакомилися.... Ахъ, батечку! якъ же

не мати? маю! — скрикнувъ онъ. — Адже знакомый самъ председатель, заѣздивъ навѣтъ въ давній лѣта до мене! Якъ не знати? разомъ ѣли, разомъ черезъ плоты лавили! Ще бы той не знакомый? ще й якъ знакомый! то чи не до него бы написати?

— Розумѣся, що до него.

— А якъ же! такій вже знакомый! въ школѣ приятелями були!

И на томъ деревлянѣмъ лицѣ наразъ проблеснувъ якійсь теплый промѣнчикъ, выразилося — не чутье, а якійсь блѣдый отблескъ чутя: поява подобна неожиданному зъявленю на поверхности воды потапающаго, при чѣмъ вырывается радѣсный крикъ въ народѣ, стовпленѣмъ на бережѣ. Але дармо владувані браты и сестры кидають зъ берега шнуръ и чекають, чи не покажеся зновъ спина або натомилені бореньемъ руки: зъявленіе було послѣдне. Все глухо, и ще страшнѣйшою и пустѣйшою стае послѣ того поверхность бездушной воды. Такъ и лице Плюшкина, слѣдомъ за хвелево блыснувшимъ на нѣмъ чутьемъ, стало ще тупѣйше и огиднѣйше.

— Лежала на столѣ четвертка бѣлого паперу, — сказавъ онъ, — та не знаю, куды запропастилася: люде у мене такій негодники! — Тутъ онъ взявся зазирати и на стѣлу и подъ стѣлу, шаривъ всюды и въ кѣнцы закричавъ: „Мавро! гей, Мавро!“ На кликъ надѣйшла жѣнка съ тарѣлкою въ рукахъ, на котрой лежавъ сухарь, вже знакомый читателеви, и мѣжь ними завязалася ось яка бесѣда.

— Куды ты, розбѣйнице, заподѣла папѣръ?

— Ъй Богу, паночку, я не бачила, толькѣ невеличкій свистокъ, котрымъ вы зволили накрыти чарку.

— А ось я по очохъ виджу, що ты его потягла.

— Та на щожъ бы я потягла? Адже жъ менѣ хѣсна зъ того нѣякого нема: я писати не вмѣю.

— Брешешъ, ты занесла паламарчукови: онъ маже папѣръ, такъ ты ему й занесла.

— Таже паламарчукъ, якъ захоче, то дѣстане собѣ паперу. На що ему вашего свистка!

— Ось почекай лишень: на страшнѣмъ судѣ чорты

припечуть тебе за то зелѣзными рогачами! отъ побачишь, якъ припечуть!

— Та за щожъ мають припѣкати, коли я и, въ руки не брала чвертки вашои? Вже радше якою иншою бабскою хибою, а злодѣйствомъ нѣхто ще менѣ не докорявъ.

— А ось чорты вже тебе припечуть! скажуть: А ось се тобѣ, злодѣйко, за то, що пана ошуковала! — и горячими тебе припмалать!

— А я скажу: нема за що! Бѣ Богу, нема за що: не брала.... Та онъ она й лежить на столѣ. Все за дармо причепитесь!

Плюшкинъ и справдѣ побачивъ чвертку и на хвилину замовкъ, пожовавъ губами и сказавъ: — Ну, чого жъ ты такъ розвередувалася? яка зъ нею не дотыкай-мене. Одно їй слово скажи, а она вже тобѣ десять! Пѣди лишень принеси огнику запечатати письмо. Та стѣй! ты вхопишь ловву свѣчку; лѣй — розтописта рѣчь: згорить тай по нѣмъ, тѣлько страта; а ты принеси-но менѣ скипочку!

Мавра пѣшла, а Плюшкинъ сѣвъ на крѣслѣ, взявши въ руку перо, та довго ще обертавъ на всѣ боки чверточку, мѣркуючи, чи не можъ бы ще ѡтдерети ѡтъ нею осьмушку, и въ кѣнци переконався, що зовсѣмъ не можъ; вѣткнувъ перо въ каламаръ съ якимось заплѣснѣлымъ пыломъ и множествомъ мухъ на днѣ, и почавъ писати, выставляючи буквы, похожѣ на музыкальнѣ ноты, придержуючи що хвилѣ розмахъ руки, котра розскакувалася по цѣлѣмъ паперѣ, и лѣпивъ скупо стрѣчку на стрѣчѣ та не безъ жалю подумувавъ о тѣмъ, що все ще богато лишится чистого мѣсяця. И до такой никчемности, дробязности и погани мѣгъ зѣйти човѣккъ! мѣгъ такъ змѣнитися! И чи подобне жъ се до правды? Все подобне до правды, все може статися съ човѣкомъ. Нынѣшнѣй огнистый молодець съ перелякомъ ѡтскочивъ бы, якъ бы показати ему его власнѣй патреть въ старости. Забирайте жъ съ собою въ дорогу, коли выходите зъ мягкихъ молодечихъ лѣтъ въ сурове, жорстоке мужество, забирайте съ собою всѣ людскѣ чувства и порывы, не лишайте ихъ по дорожѣ, — не найдете ѡпѣсля! Грѣзна, страшна надходяча

старбѣсть, и нѣчого не ѡтдае назадъ и съ поворотомъ! Могила милосернѣйша ѡтъ неѣ, на могилѣ написано буде: *Тутъ похороненый чоловѣкъ!* але нѣчого не прочитасшь на холодныхъ чертахъ безчоловѣчои старости.

— А не знаете вы якого небудь своего прѣтеля, — сказавъ Плюшкинъ, складаючи письмо, — котрому запотребились бы втѣкачѣ?

— А у васъ є и втѣкачѣ? — живо спытавъ Чичиковъ, и рапавъ ухо.

— То то ѣ лишенько мое, що є. Зять провѣдувавъ : говорить, що ѣ слѣдъ застывъ; але що, ѡнъ чоловѣкъ военный : острогами побренькувати, до того ѡнъ майстеръ, а щобы полазити по судахъ...

— А кѡлько ихъ буде числомъ?

— Зо сѣмдесять набереса.

— Не вжежъ?

— А ѣй Богу такъ! Аджежъ у мене що року втѣкають. Народъ, бачите, страшенно пажирливый, зъ лѣнивства завѣвъ привычку напыхати живѡтъ, а у мене ѣ самому нема що ѣсти... А вже я бы за нихъ, хочъ що-то дай, а взявъ бы. То порадьтежъ своему прѣтелеви: аджежъ нѣѣ ѡтшукаетъ ѡнъ тѡлько десять, то вже у него грошенятъ нѣвроку. Аджежъ ревизійна душа платится по пять сотъ рублѣвъ.

— Нѣ, сего мы прѣтелеви ѣ понюхати не дамо, — сказавъ до себе Чичиковъ, и потѡмъ объяснивъ, що такій прѣтель нѣгде не найдеса, бо однѣ выдатки въ тѡмъ дѣлѣ стояти будутъ больше, бо ѡтъ судовъ треба ѣ полы власного кафтана врѣзувати, а втѣкати геть; але коли ѡнъ вже дѡйсно такій притисненный, то зъ участѣ и милосердѣя ѡнъ и самъ готовъ дати... тѡлько що се така дробница, о котроѣ и балакати не варто.

— А кѡлько бы вы дали? — спытавъ Плюшкинъ и самъ ажъ наострився; руки его задрожали, якъ живе срѣбло.

— Я бы давъ по двадцать пять копѣекъ за душу.

— А якъ, вы купуете за чистѣй грошѣ?

— Такъ, заразы грошѣ.

— Тѡлько, батечку, для вбожества мого, дали бы вже по сорокъ копѣекъ.

— Пречесный мой! — сказавъ Чичиковъ: — не то́лько по сорокъ копѣекъ, а я по пять сотъ рублѣвъ заплативъ бы! радо-радесенько заплативъ бы, бо вижу — чесный, добрый старушокъ терпѣть про власне добре сердце.

— А ѣй Богу такъ! ѣй Богу, правда! — сказавъ Плюшкинъ, звѣсивши голову до долу и сумовито похитавши нею. — Все черезъ добре сердце.

— Ну, видите! я отъ разу пѣзнавъ вашу вдачу. И такъ, чомужъ бы менѣ не дати по пять сотъ рублѣвъ за душу, але.... нема ѳтки, по пять копѣекъ, звольте, я готовъ додати, щобы кожда душа такимъ способомъ вынесла по трийцать копѣекъ.

— Ну, батечку, воля ваша, хочъ по двѣ копѣйчинѣ приложѣть!

— По двѣ копѣйчинѣ приложу, нехай и такъ. Колькожь ихъ у васъ? Вы бачится, казали: сѣмдесять?

— Нѣ, всѣхъ назбираеся сѣмдесять ѳсѣмъ.

— Сѣмдесять ѳсѣмъ, сѣмдесять ѳсѣмъ, по трийцать копѣекъ за душу, се буде... тутъ герой нашъ одну секунду, не довше, думавъ и сказавъ борзо: — се буде дваццать чотыри рублѣ девяťдесять шѣсть копѣекъ! — ѳнъ бувъ сильный въ аритметицѣ. Туѣ таки ѳнъ заставивъ Плюшкина написати квѣтъ и выдавъ ему грошѣ, котрѣ той взявъ въ ѳбѣ руки и понѣсъ ихъ до бюро такъ обережно, немовъ нѣсъ якѣй небудь плынь и що хвилѣ боявся розхлюпати его. Пѣдойшовши до бюро, ѳнъ переглянуувъ ихъ ще разъ и вложивъ такожь дуже обережно въ одинъ перескринокъ, де запевно имъ судилося бути погребаными до тоѣ поры, коли отецъ Карпъ и отецъ Поликарпъ, два священники его села, погребуть его самого, на неописану радѣсть зятя и дочки, а може ѣ капитана, що самъ приписався ему въ свояки. Сховавши грошѣ, Плюшкинъ сѣвъ на крѣсло и вже, бачилось, не мѣгъ бѣльше найти о чѣмъ говорити.

— А що, вы вже збираєтеся ѣхати? — сказавъ ѳнъ, побачивши невеличке порушенъе, котре зробивъ Чичиковъ на те то́лько, щобы дѣстати зъ кишенѣ хустину.

Се пытанъе нагадало ему, що ѣ справдѣ нѣ за чимъ

було засиджуватися. — Такъ, пора менѣ! — сказавъ онъ и взявъ капелюхъ.

— А чайку?

— Нѣ, вже чайку нехай лѣпше коли nebude другимъ разомъ.

— Якъ же жь? а я казавъ самоваръ наставити? Я, признатися по правдѣ, не охотникъ до чаю, напитокъ дорогій, тай на цукоръ цѣна піднялася немилосерно. Прощка! не треба самовара! Сухарь отнеси Маврѣ, чуєшь? нехай положить его на те саме мѣсце; або нѣ, подай его сюды, я вже самъ занесу его. Прощайте, батечку, най васъ Богъ благословить! А листочокъ отдайте предсѣдателеви. А якже! най прочитає, онъ мой старый знакомый. Якъ же! були однокорытниками, ѣли зъ одной миски!

За симъ тотъ дивна поява, той скуленный старчуганъ проводить его зъ подвѣри а оттакъ казавъ сей же часъ браму замкнути; потѣмъ обійшовъ шпихлѣрѣ, щобы оглядѣти, чи на своихъ мѣсцяхъ сторожѣ, котрі стояли на всѣхъ углахъ, калатаючи деревянными довбеньками о пусті бочѣвки мѣсто зелѣзныхъ плыть; пѣсля того заглянувъ до кухнѣ, де, нѣбыто пробуючи, чи добре зварено ѣсти для людей, самъ навѣся по горло борщу и кашѣ и наганьбивши всѣхъ до послѣднего за крадѣжъ, обжирство и лике захованье, вернувся до своей свѣтлицѣ. Оставшия самъ, онъ навѣтъ подумавъ о тѣмъ, якъ бы то ему ѡддячитися гостеви за таку, справдѣ безпримѣрну великодушнѣсть. „Я ему подарую“ — подумавъ онъ самъ собѣ, — „кишенковый годинникъ: годинникъ гарный, срѣбный, а не то, щобы якій nebude томбаковый або бронзовый, — трѣшка попсованный, — алежъ онъ его собѣ направить; онъ чоловікъ ще молодой, то ему потрібно кишенкового годинника, щобы сподобатися своей паннѣ. Або нѣ, — додавъ онъ по короткомъ намыслѣ, — лѣпше я лишу го ему по своей смерти, въ тестаментѣ, щобы памятавъ о менѣ.“

Але герой нашъ и безъ годинника бувъ въ дуже веселѣмъ настрою духа. Такій неспѣванный здобутокъ бувъ настоящий дарунокъ. Бо й справдѣ, хочъ що хочешь кажи, не тѣлько одній мертвой душѣ, але ще й втѣкачѣ, и всего звышь двѣста душъ! Розумѣся, що наближаються до

Павошкинового села, онъ уже прочувавъ, що буде якась пожива, але такою багатото онъ зовсімъ не надѣявся. Всю дорогу онъ бувъ надзвичайно веселий, підсвистувавъ, пригрававъ губами, приложивши кулакъ до рота, якъ колибъ гравъ на трубѣ, а въ кінці затагнувъ якусь пѣсню, таку вже невычайну, що й самъ Селифанъ слухавъ — слухавъ и оттакъ похитавъ зъ легка головою и скававъ: „Видишь ты, якъ панъ спѣває!“ Стоявъ вже густый сумеркъ, коли они наблизилися до мѣста. Тѣнь съ свѣтломъ перемѣшалася цѣлковито и, бачилось, самі предмети такожь перемѣшались. Сороката рогачка набрала якоись неовначеной масти; вусы у стоячого на вартѣ вояка здавалися на чолѣ и далеко выше очей, а носа немовъ бы й зовсімъ не було. Грымѣть и підскоки дали знакъ, що бричка вѣхала на брукъ. Лѣхтарнѣ ще не засвѣчувалися, декуды тѣлько зачинали освѣчуватися окна домѣвъ, а въ переулкахъ и закаулкахъ чутно було сцены и розговори. нерозлучный съ тою порою по всѣхъ мѣстахъ, де багато воякѣвъ, фѣрманѣвъ, робѣтникѣвъ и особливого роду истотѣ, въ видѣ панночокъ въ червоныхъ шаляхъ и черевикахъ безъ панчѣхъ, котрѣ, якъ лильки шныряють по перехресткахъ. Чичиковъ не добачивъ ихъ и навѣть не добачавъ многихъ тоненькихъ урядникѣвъ съ тростинками, котрѣ очевидно зробивши прохѣдъ по за мѣстомъ, верталися до дому. Въ рѣдка лишень доходили до его слуху якѣсь, бачилось, жѣночѣ выкрики: „Брешешь, пѣяку, я нѣколи не позволяла ему такого грубіяньства!“ — або: — „Ты не бийся, тумане, а ходи на полицію, тамъ я тобѣ докажу!..“ Словомъ, такі слова, котрѣ наразъ кипяткомъ обдѣлють якого небудь задуманого, двацятилѣтнього молодця, коли онъ вертаючи зъ театру, несе въ головѣ испанську улицю, полуденну нѣчь, чудовый жѣночѣй образъ съ гитарою и кучерами. Чого тогдѣ нема, що не мрѣе въ его головѣ? Онъ въ небесахъ и до Шиллера въ гостѣ заѣхавъ — и разомъ роздаются надъ нимъ, якъ грѣмъ, нежданый слова, и бачить онъ, що зновъ опинився на землі, и навѣть на Сѣяннѣмъ пляцу, и навѣть близъ шинку, и зновъ починає попередъ нимъ волочися житѣе по буденному.

Въ кінці бричка, здоровенно підскачивши, пото-

нула, немовъ въ яму, въ ворота гостинницѣ, и назустрічь Чичикову вийшовъ Петрушка, котрый одною рукою придержувавъ полу свого сурдута, бо не любивъ, щоби полы у него розверталися, а другою почавъ помагати ему висѣдати зъ брички. „Половий“ такожъ выбѣгъ, съ свѣчкою въ руцѣ и съ серветою на плечи. Чи вравдувався Петрушка приїздомъ пана, не знати; все жъ таки они переморгнулися съ Селифаномъ, и подоба єго, звичайно сурова, симъ разомъ немовъ трохи прояснилася.

— Довго зводили погуляти, — сказавъ „половий“, освѣчуючи сходь.

— Еге, — сказавъ Чичиковъ, идучи горѣ сходами. — Ну, а ты що?

— Слава Богу, — ѡтповѣвъ „половий“ кланяючись. — Вчора приїхавъ якійсь войсковый, поручникъ, занявъ шѣснадцятий нумеръ

— Поручникъ?

— Не знати, що за одинъ, зъ Рязани, гнѣдї конѣ.

— Добре, добре! заховуйся й на дальше хорошо! — сказавъ Чичиковъ и вѣйшовъ въ свою свѣтлицю. Проходячи передпокѣй, ѡнъ покрутивъ носомъ и сказавъ до Петрушки: „Ты бы бодай хотъ ѡкна побѣчинювавъ!“

— Та я ихъ ѡбѣчинювавъ, — сказавъ Петрушка, и минувся съ правдою. Впрочѣмъ панъ и самъ знавъ, що ѡнъ збрехавъ, але вже не хотѣвъ съ нимъ перечитися. Пѣсля довгої проїздки ѡнъ почувавъ сильне втомленье. Зажадавши дуже легкой вечерѣ, що складалася тѣлько зъ поросятины, ѡнъ сей же часъ роздягъ ся и обвившись ковдрою, заснувъ твердо, мѣцно, заснувъ чудовымъ способомъ, якъ сплять одинъ тѣлько тї щасливцѣ, котрї не знаютъ нѣ геморойдѣвъ, нѣ блохъ, нѣ за сильныхъ духовыхъ способностей.

Г Л А В А VII.

Щасливый путникъ, котрый пѣсля довгои, вкучной дороги съ еи холодами, слотами, болотами, заспаными почтарями, бренькотомъ дзвѣнкѣвъ, напавками, суперечками, вѣзниками, ковалями и всѣлякими дорожными поганцами бачить въ кѣнци знакому крышу съ блымаючимъ на зустрѣчь свѣтломъ, и передъ нимъ стануть знакомй свѣтлицѣ, радѣсный окрикъ выбѣгаючихъ на зустрѣчь людѣй, гамѣръ и бѣганина дѣтѣй и мирна тиха промова, перерывана палаючими поцѣлуями, здужаючими загладити все сумовите зъ памяти! Щасливый сѣмянинъ, у кого е такій куточокъ, але горе нежонатому!

Щасливый писатель, котрый поминаючи характеры сучный, нелюбѣй, поражаючи своєю сумовитою дѣйсностю наближаеся до характерѣвъ, проявляючихъ высокоу гѣднѣсть чоловѣка, котрый изъ великого ѡмута вертячихся день у день образѣвъ выбравъ самѣй нечастѣй выимки, котрый нѣ разу не змѣнивъ высокого настрою своєї лѣры, не спускався зъ своєї вершины до бѣдныхъ, нѣкчемныхъ собратѣвъ своихъ и нетыкаючися землѣ, весь потопавъ въ своихъ далеко одѣрванныхъ отъ неи и великосвѣтлыхъ образахъ! Двѣчи завидна его прекрасна доля: ѡнъ середѣ нихъ, якъ въ рѣднѣй хатѣ; а мѣжь тымъ далеко и голосно розноситься его слава. інъ обкуривъ упоюющими роскошами людскѣй очи; ѡнъ чудово пѣдхлѣбивъ имъ, скрывши недолю ихъ житѣя и показавши имъ прекрасного чоловѣка. Все плещучи въ долонѣ несесъ за нимъ и летить слѣдомъ за его торжественною колѣсницею. Великимъ, всесвѣтнымъ поетомъ называютъ его, злѣтаючимъ высокоу понадѣ всѣми геніями свѣта, якъ злѣтае орелъ надѣ другими крылачами. При ѡдномъ его имени вже трепѣтъ пронимае молодѣй, горячий серця; въ ѡдповѣдь ему блискотать слѣзы на всѣхъ очохъ. Немае рѣвного ему силою!... Але не така доля и

инша судьба писателя, котрый посмиѣвъ вызвати на верхъ все те, що кождою хвилѣ передъ очима и чого не бачуть рѣвнотушныи очи, — всю страшну, потрясающую намулину дробницъ, опутуючихъ наше житѣе, всю глубинъ холодныхъ, роздробленыхъ, щоденныхъ характерѣвъ, котрыми кишить наша земля, часами гѣрка и вкучна дорога, — котрый поважився долотомъ невмолимого рѣзбаря выставити ихъ наглядно и ярко передъ очи народа! Ему не збрати народныхъ оплескѣвъ, ему не бачити слѣзъ вдячности и однотушного унесеня зворушенныхъ душъ; ему на зустрічъ не полетитъ шѣснайцятилѣтна дѣвчина съ завернутою головою и геройскимъ запаломъ; ему не признабутися въ солодкомъ упоеню розворушенныхъ власною его рукою звукѣвъ; ему не уйти въ кѣнци сучасного суду, лицемѣрно-беззглядного сучасного суду, котрый назве нѣкчемными и низкими его выделѣнныи творы, назначитъ ему погордженыи кутокъ въ рядѣ писателѣвъ, оскорбляющихъ чоловѣцтво, придасть ему прикметы нимъ самымъ описанныхъ героѣвъ, ѣтниме у него и сердце и душу и божескій жаръ таланту. Бо не признае сучасный судъ, що однако чудне скло, оглядающе сонця и показуюче рухы недоглядныхъ червачкѣвъ; бо не признае сучасный судъ, що богато треба глубины душевной, щобы облити свѣтломъ картину взятую зъ погордженого житя и перетворити єи въ бисеръ художества; бо не признае сучасный судъ, що высокій, взнеслый смѣхъ годенъ стати поручъ высокого лиричного полету, и що цѣла пропасть мѣжъ нимъ, а выкривлюваньемъ армаркового комедіанта. Не признае сего сучасный судъ и все поверие въ догану и насмѣховище непризанному писателюви: безъ спѣвучасти, безъ ѣткику, безъ любви, немѣвъ путникъ безъ родины, останеся ѣнъ самъ ѣдинъ середъ дороги. Важка его дорога и гѣрко почуе ѣнъ самоту свою.

И довго ще назначено менѣ йти руку объ руку съ моими давными героями, оглядати цѣле безконечно ирующее житѣе, оглядати его крѣзъ видимый свѣтови смѣхъ и невидимый, невѣдомый ему слѣзы! И далеко ще той часъ, коли жерело вдохновени возьме иншій напрямъ и свѣтъ

почуе въ змішаномъ трепетѣ величнѣйшій гласъ иной бесѣды...

Въ дорогу! въ дорогу! прочь набѣгаючи на чело зморщина и суровый поглядъ лица! Разомъ и нагло порываймо въ житѣе, съ цѣлою его нескладною трѣскотною та калатальцами, и погляньмо, що робить Чичиковъ.

Чичиковъ прокинувся; протягнувъ руки и ноги и почувъ, що выпався добре. Полежавши двѣ минуты горѣлицъ, онъ щовкнувъ рукою и нагадавъ собѣ съ проясненнымъ лицемъ, що у него теперь безъ мала чотыриста душъ. Сейчасъ же онъ выскочивъ изъ постелѣ, не поглянувъ навѣтъ на свое лице, котре любивъ щиро и въ котромъ, якъ бачилося, зъ всего найпринаднѣйшимъ уважавъ подбородокъ, бо дуже часто хвалился нимъ передъ котрымъ небудь изъ своихъ приятелѣвъ, особливо коли сей бувъ присутный самѣ, якъ онъ голився.

— Ось, поглянь, — говоривъ онъ звичайно, поглажуючи его рукою, — якій у мене подбородокъ: зовсѣмъ круглый!

Але теперь онъ не поглянувъ нѣ на подбородокъ, нѣ на лице, а прямо, такъ якъ бувъ, натягнувъ сафяновы чоботы съ вырѣзуваными выкладками всѣхъ барвъ, якими веде добрый торгъ мѣсто Торжокъ, дякувати привычѣ російской натуры ходити весь вѣкъ въ шляфроцѣ, — и по шотландски, въ одной короткой сорочкѣ, забувши на свою повагу и приличный середній лѣта, онъ зробивъ по свѣтлицы два подскоки и ударивъ себе дуже зручно пятими въ лытки. Оттакъ въ той самой хвили принявся за дѣло: передъ шкатулкою потеръ собѣ руки съ такими самымъ вдоволеньемъ, якъ потирае ихъ приѣхавшій на слѣдство неподкупный земскій судъ, приступаючи до закуски, — и сейчасъ же вынявъ зъ неѣ паперы. Ему бажалось якъ найскорше скончить все, не откладаячи на довгій перекладымы. Самъ онъ задумавъ уложить контракты, написати и переписати ихъ, щобы не платити нѣчого писарямъ. Формальный порядокъ бувъ ему цѣлковито звѣсный: гарно выписавъ онъ великими буквами: *Тысяча безмисель такого й такого року*; оттакъ слѣдомъ за онымъ дробными буквами: *помощникъ той и той*, и все, що належится. За

двѣ години все було готове. Коли потому онъ поглянувъ на тѣ карточки, на мужиковъ, котрі й справдѣ були колись мужиками, працювали, орали, напивали, фѣрманили, ошукували пановъ, а може й такъ собѣ були порядными мужиками, то якесь дивне, для него самого незрозумѣле чувство запановало надъ нимъ. Кожда карточка немовбы то мала якійсь свій окремый характеръ и черезъ те неначебъ то й мужики самі принимали свій окремый характеръ. Мужики, що не належали до Коробочки, майже всѣ були съ придатками и прѣзвищами. Спись Плюшкина означувався короткостю въ складѣ: часто були выставлені тѣлько початковѣ буквы именъ и отчества, а потѣмъ двѣ точки. Реестръ Собакевича ѣдначався незвычайною повнотою и докладностю: нѣ одна прикмета мужика не була пропущена: про одного було сказано: „Добрый столляръ“; до другого було приписано: „Дотепный и горѣлки не пьетъ.“ Означено було такъ само докладно, хто отецъ и хто мати, и якъ справувалися; тѣлько у одного якогось Федотова було написано: „Отецъ не знати кто, а родився ѣтъ дворовой дѣвки Капитолины, але обычаѣвъ добрыхъ и не злодѣй.“ Всѣ тѣ подробности придавали якійсь особливый видъ свѣжости: здавалося, якъ коли бъ мужики ще вчора живіи були. Довго глядячи на ихъ имена, онъ призадумався и зѣтхнувши договоривъ: „Батечки мои, кѣлько васъ тутъ натыкано! що вы, сердешніи мои, порабляли на своѣмъ вѣцѣ? якъ перебивалися?“ И очи его мимоволѣ зупинилися на одномъ прѣзвищу. То бувъ звѣсный Петро Савельевъ Неуважай-Корыто, колишній крѣпакъ Коробочки. Онъ опять не втерпѣвъ, щобъ не сказати: „Ехъ, якійже довгий! на цѣлу стрѣчку розѣхався! Чи ты бувъ майстеръ, чи такъ таки мужикъ, и якою смертю тебе прикоротало? чи въ шинку, чи середъ дороги переѣхала тебе сплячого неповоротлива валка. — Степанъ Пробка, тесля, тверезости взорцевой. — Ага, ось онъ, Степанъ Пробка, ось той богатырь, що й до гвардіи бувъ бы пригодный! Певно всѣ губерніи переходивъ съ топоромъ за поясомъ и чобѣтьми за плечима, зѣдавъ за грѣшь хлѣба, та за два сушеной рыбы, а въ калитѣ певно за кождый разъ притаскувавъ до дому по сотцѣ цѣлковыхъ, а може

й асигнацію зашивавъ въ суконній штаны або затыкавъ въ холяву. Де тебе прикоротало? Чи выльзъ ты для бѣльшого прибутку на звѣнницю и поховзнувшись ѳттамъ зъ перекладины впавъ на землю, та тѣлько стоячій побѣчь тебе якій небудь дядько Михѣй, почухавшись рукою въ потылицю, промовивъ: „Ехъ, Стеня! ѳтъ де тебе смерть чекала!“ а самъ, пѣдвизавшись ливвою, ползъ на твоє мѣсце. — Максимъ Телятникѡвъ, швець. Хе, швець! Пяний якъ швець! говорить приповѣдка. Знаю, знаю тебе голубчику; коли хочешъ, всю исторію твою розкажу. Вчився ты у Нѣмця, котрый годувавъ васъ всѣхъ на купѣ, бивъ ремнемъ по спинѣ за непослухъ и не выпускавъ на улицію байдики бити, и бувъ ты чудо а не швець, и не мѡгъ тобою нахвалитися Нѣмецъ, говорячи съ жѣнкою або съ товаришомъ; а коли скѡнчилася твоя наука: „А ось теперъ я заведу собѣ свой домикъ“ — сказавъ ты, — „тай не такъ, якъ Нѣмецъ, що надъ копійкою трясеся, а ѳтъ разу забогатѣю“. И ось давши панови порядну оплату, заложивъ ты склепикъ, набравъ купу обсталюнкѡвъ и принявся за роботу. Добувъ десьто за песій грѡшъ гнилой шкѡры и справдѣ зыскавъ у двоє на кождѡмъ чоботѣ, але за два тыжнѣ попукали всѣ твои чоботы и выганѣбили тебе якъ найпѡдѣйшшу скотину. И ось склепакъ твой опустѣвъ и пѡшовъ ты попивати та валятися по улицахъ, приговорюючи: „Нѣ, лихо жити на свѣтѣ! не ма якъ жити нашому чоловѣкови: все Нѣмцѣ займили!“ — А се що за мужикъ: Елисавета Воробецъ? Фу, ты пропадь: баба! А она якъ сюды вкрутилася? Поганецъ Собакевичъ, и ту ошукавъ“. — Чичиковъ правду мовивъ; се справдѣ була баба. Якъ она сюды дѡсталася, Богъ еи знає; але такъ штучно була приписана, що зъ далека можъ було взяти еи за мужика и навѣтъ имя кѡнчилось на з, то є, не Елисавета а Елисаветъ. А все таки ѡнъ и на се не звернувъ уваги и туй таки еи вымазавъ. — „Грицько Дѡжджай-недождешъ!“ Ты що бувъ за чоловѣкъ? Чи фѣрманкою ты трудився и прогулявши трѡйню коній та мажу съ накрывѡю зъ рогожѣ, розлучився на вѣки ѳтъ дому, ѳтъ рѡднои берлоги, и пѡшовъ волочитися съ купцями по ярмаркахъ? И чи на дорозѣ ты ѳтдавъ Богу душу, чи може ухѡдили

тебе твои такі приятелѣ за яку небудь товсту и червонолицю салдатку, або може вподобалися лѣсовому харцизникови твои шкѣряннѣ рукавицѣ и трѣйни присадкуватыхъ та жвавыхъ коникѣвъ, або, бути може, й самъ ты лежачи на припѣчку, думавъ, думавъ, тай нѣ зъ сего, нѣ зъ того завернувъ въ шинокъ, а ѳттамъ просто въ тону и поминай якъ звали? Ехъ, то народець! не любитъ умирати своєю смертю! — А вы що, мои голубчики! — говоривъ ѳнъ дальше, переводячи очи на паперецъ, де були списанѣ Плюшкиновѣ втѣкачѣ, — вы хочъ и живѣ ще, та що зъ васъ за хосенъ! одно що й мертвѣ! И де то носятъ васъ теперъ вашѣ скорѣ ноги? Чи лихо вамъ було у Плюшкина, чи такъ таки по своѣй охотѣ гуляете по лѣсахъ и обдираете проѣздячихъ? Чи сидите по криминалахъ, чи поприставали до другихъ панѣвъ и орете землю? Ярема Карякинъ, Микита Волокита, сынъ его Антѣнъ Волокита.... Тѣ вже й по призвищу видно, що втѣкачѣ поряднѣ. — Поповъ, дворовый чоловѣкъ.... Мусить, що письменный якійсь: ножа чейже не взявъ до руки, а прокрався благороднымъ способомъ, але ось уже тебе безъ пашпорту зловивъ капитанъ-исправникъ. Ты смѣло стоишь на допросѣ.

— Чий ты? говорить капитанъ-исправникъ, влѣпивши тобѣ, при тѣй безпечной нагодѣ, деяке небудь почестне словце.

— Такого й такого дѣдича, — ѳтповѣдаешъ ты смѣло.

— За чимъ ты тутка? — говорить капитанъ-исправникъ.

— ѳглученный на зарѣботокъ, — ѳтповѣдаешъ ты безъ запинки.

— А де твоѣ пашпортъ?

— У хозяина, мѣщанина Пименова.

— Закликати Пименова! Ты Пименовъ?

— Я Пименовъ.

— Дававъ ѳнъ тобѣ своѣй пашпортъ?

— Нѣ, не дававъ ѳнъ менѣ нѣякого пашпорта.

— Щожь ты брешешъ? — говорить капитанъ-исправникъ, съ добавкою деякого небудь крѣпкого словца.

— Такъ и е, — ѳтповѣдаешъ ты смѣло, — я не

дававъ ему, бо прійшовъ до дому późно, а отдавъ на схо-
вокъ Антипови Прохорову, звонареви.

— Закликати звонаря! — Дававъ онъ тобѣ пашпортъ ?

— Нѣ, я отъ него не бравъ пашпорта.

— Щожь ты зновъ брешешь ? — говоритъ капитанъ-
исправникъ, змѣцнивши свою бесѣду деякимъ небудь важ-
нымъ словечкомъ.

— Онъ у мене бувъ, — говоришь ты проворно, —
та може бути, видко, якъ небудь по дорожѣ тай загу-
бивъ его.

— А вояцкій плащъ, — говоритъ капитанъ-исправ-
никъ, почастувавши тебе зновъ на додатокъ деякимъ не-
будь соленымъ словечкомъ — по що ты потягнувъ, та-
кожь и въ попа скриню съ мѣдяками.

— А сохрани Господи, — говоришь ты, я не по-
житнувшись, — злодѣйства за мною нѣхто ще доси не
запримѣчавъ.

— А чомужь плащъ нашли у тебе ?

— Не можу знати! певно, хто небудь другій под-
вергъ его.

— Ахъ, ты бестія, бестія! — говоритъ капитанъ-
исправникъ, похитуючи головою и взявши ся по подъ боки.
— А набийте ему на ноги скрипицѣ та отведѣтъ до
тюрьмы!

— Нехай и такъ буде! я не маю нѣчо противъ того, —
отповѣдаешь ты. И ось вынявши зъ за пазухи табакерку,
ты приязненно частуешь табакою якихось двоухъ инвалидовъ,
що набивають на тебе скрипицѣ, и розпытуешь ихъ, чи давно
они въ отставцѣ и въ якѣй вѣйня бували. И ось ты пожива-
єшь собѣ въ тюрьмѣ, поки що въ судѣ провадять твою
справу. И пише судъ: перевести тебе изъ Царево-Кокшай-
ска въ тюрьму такого й такого мѣста; а той судъ пише
зновъ: перепровадити тебе до якого небудь Весегоньска
и ты переѣздишь собѣ зъ тюрьмы до тюрьмы и говоришь,
оглядаючи свое нове житло: „Нѣ, ось весегоньска тюрьма краща
буде: тамъ хочъ и въ прижмурки грати, то е мѣсце, та
й товариство больше“. Абакумъ Фыровъ! ты голубчику,
цѣ? куды, по якихъ безвѣстяхъ волочишься? Чи занесло
тебе на Волгу, и полюбивъ ты вольне житье и приставъ

до бурлаковъ?...“ Тутъ Чичиковъ зупинився и троха задумався. Надъ чимъ онъ задумався? Чи задумався надъ долею Авакума Фырова, чи може задумався такъ таки, самъ собою, якъ задумуеся каждый чоловікъ, будь онъ якихъ будь лѣтъ, урядовъ и маєткѣвъ, коли замыслится про гулятику вольного житя. И въ самѣмъ дѣлѣ, де теперь Фыровъ? Гуляе шумно и весело въ збожеводъ пристани, нанявшися у купцѣвъ. Цвѣты и бинды на капелюсѣ, вся веселится бурлацка ватага, прощаючися съ коханками и жѣнками, высокими, стрѣмкими, въ намістахъ и скиндячкахъ; танцѣ, пѣснѣ, кипить увесь пляцъ; а мѣхоносы мѣжъ тымъ, при крикахъ, сварцѣ та гейканю, начѣпляючи гачкомъ по девять пудѣвъ собѣ на плечѣ, съ шумомъ сыплють горохъ и пшеницю въ глубокой кораблѣ, валять мѣшки съ ѓвсомъ и крупами, и далеко виднѣются по цѣломъ пляцу купы наваленыхъ въ пирамиды, мовъ гарматнѣ кулѣ, мѣховъ, и велично выглядає вся хлѣбова збровня, поки вся не переладуєся въ глубокой судна-суряки и поплыне шиломъ, вразъ изъ весняными ледами безконечна флота. Тамъ то вы напрацюєтєся, бурлаки! и дружно, якъ у передъ гуляли и збытки робили, приймєтє ся до працѣ и поту, тягнуци линву подъ гомѣнь одной безконечной, якъ Россіи, пѣснѣ.

— Ехъ, хе! дванайцѣта година! — сказавъ въ концѣ Чичиковъ, погложувши на годинникъ. — Чогожъ се я такъ засидѣвся? Та ще нехай бы дѣло робивъ, а то нѣ зъ сего нѣ зъ того зъ разу загородивъ околєсицю, а ѓттакъ и задумався. Що зъ мене за дурєнь въ самѣй рѣчи! — Сказавши се, онъ перемѣнивъ свѣй шотляндскій убѣръ на европейскій, подтягнувъ порядно на спрѣжку свѣй живѣтъ, покропивъ себе колонскою водою, взявъ въ руки теплу шапку и паперы подъ паху и пустився до цивильной палаты затверджувати контракты. Онъ квапився не для того, щобы боявсь припѣзнитися — припѣзнитися онъ не боявсь, бо предсѣдатель бувъ чоловікъ знакомый и мѣгъ продовжити и вкоротити за єго просьбою урядову годину, такъ якъ старинный Гомерѣвъ Зевсъ продовжувавъ дни и посылавъ наглѣ ночи, коли треба було перервати бѣйку єго любимыхъ героѣвъ, або дати имъ можнѣсть доборотися;

але ђнѣ самѣ въ собѣ почувавѣ бажанье якѣ можна найшвыдше довести дѣло до кѡнца; до той поры ему все здавалося неспокойно й ненаручно: все таки приходила думка, що душѣ не зовсѣмъ настоящій и що въ подобныхъ злучаяхъ такую приключку завсѣгды треба чимъ скорше зъ плечій долѡвъ. Не успѣвъ ђнѣ выйти на улицу, роздумуючи о всѣмъ тѡмъ и двигаючи на плечохъ медведя, крытого вишневымъ сукномъ, коли ось на самѡмъ поворотѣ въ переулѡкъ спотыкнувся съ паномъ такожь въ медведяхъ, крытыхъ вишневымъ сукномъ, и въ теплѡй шапцѣ съ наушницами. Панокъ скрикнувъ: се бувъ Манилѡвъ. Они тутъ таки обняли одинъ другого и пять минутъ такъ стояли. Поцѣлуѣ зъ обохъ бѡковъ були такій сильній, що у обохъ весь день болѣли переднїи зубы. У Манилова ѡтъ радости остались тѡлько нѡсъ и губы на лиці: очи цѣлковито щезли. Съ четверть години ђнѣ державъ обома руками руку Чичикова и нагрѣвъ єи страшенно. Въ дуже нѣжныхъ и приемныхъ оборотахъ ђнѣ розповѣвъ, якѣ летѣвъ обняти Павла Ивановича; бесѣду свою закончивъ такою вѣчливостю, котра пристала бы хїба для дѣвчины, съ котрою йдеся въ танецъ. Чичиковъ рознявъ ротъ, ще й самъ не знаючи, якѣ дякувати: коли вразъ Манилѡвъ вынявъ зъ подѣ футра якїйсѣ папѣръ, звиненый въ трубочку и звязаный рожевою биндочкою.

— А се що?

— Мужички!

— А! — Тутъ ђнѣ розвинувъ папѣръ, пробѣгъ очима и любувався краснымъ и чистымъ письмомъ.

— Славно написано, — сказавъ ђнѣ, — и переписувати не треба. Ще й обвѡдка доокола! Хто се такъ гарно зробивъ обвѡдку?

— Ну, вже не пытайте, — сказавъ Манилѡвъ.

— Вы?

— Жѣнка.

— Ахъ, Боже мѡй! менѣ, жѣ Богу совѣстно, що причинивъ вамъ тѡлько труду.

— Для Павла Ивановича нема нѣякого труда.

Чичиковъ поклонився съ подякою, почувши, що ђнѣ

иде до палаты для затвердженя контракту, Маниловъ сказавъ, що и онъ готовъ ему товариштити. Приятель взялся по подъ руки и пошли разомъ. При каждомъ невеликомъ сугорбику або подвысшеню або сходици, Маниловъ поддерживавъ Чичикова и майже приподнимавъ его рукою, приговорюючи съ приятнымъ усмѣхомъ, що онъ не допуститъ Павлови Ивановичу побивати своими ножами. Чичиковъ старався высвободити зъ подъ руки, бо не знавъ, якъ и дякувати, и чувствовать, що бувъ собѣ троха важненькій. Середъ взаимныхъ услугъ они дійшли въ концѣ до пляцу, де находилася палата — великій мурованый будынокъ на три поверхи, весь бѣлый, якъ крейда, запевно для зображеня чистоты душъ помѣщаючихся тамъ урядниковъ. Прочіе будынки на пляцу по величинѣ зовсѣмъ не до пары були мурованому будынку. Се були — вартова будка, край котрой стоявъ воякъ съ оружіемъ, двѣ-три фѣрманьскіе господы и въ концѣ довгіе парканы, съ звѣсными паркановыми надписями и рисунками, намазаными углемъ и крейдою. Больше не находилоя нічого на томъ самотномъ, або якъ у насъ выражаются, хорошомъ пляцу. Изъ оконъ другого и третого поверха выстромялися неподкупныя головы жрецовъ Темиды, и въ той самой хвили ховалися назадъ: правдоподобно въ ту пору входивъ до свѣтлицъ начальникъ. Приятель не вышли, а выбѣгли горѣ сходами, бо Чичиковъ, стараючись втечи поддерживающихъ рукъ Манилова, прискоривъ кроку, а Маниловъ такожъ зъ своей стороны лѣтъ впередъ, стараючись не позволить Чичикову змучитися, и задля того оба засапалися немилосердно, коли вступили на темный коритаръ. Нѣ коритарѣ, нѣ свѣтлицѣ не блиснули имъ въ очи надмѣрною чистотою. Тогдѣ ще не дбали о ню, и то, що було брудне, такъ и оставалося брудне, не принимаючи принадной поверхности. Темида по просту, яка є, въ неглижѣ и въ шляфроцѣ, приймала своихъ гостей. Налезало бы описати канцелярійныя комнаты, черезъ котры проходили нашъ герой, але авторъ чуея дуже несмѣлымъ въ всякихъ канцеляріяхъ. Коли й лучалось ему проходить ихъ навѣтъ въ блискучомъ и святочномъ строю съ лакированными подлогами и столами, онъ старався пробѣчи якъ можъ

наиборше, смирно опустивши и похиливши очи въ землю, и для того вовсе не знае, якъ тамъ все благоденствуетъ и процвѣтае. Герои нашъ видѣли багато паперу и чорного и бѣлого, понахиливаній головы, широкій карки, фраки, сурдuty губерніального крою и навѣтъ по просту якусь ясносѣру куртку, що вызначалася дуже рѣзко и перехиливши голову на бокъ и поклавши еи майже на самый папѣръ, выписувала смѣло и замашисто який небудь протоколъ про переоранье межъ або лицитаціи маестности, загарбанои якимъ небудь сумирнымъ помѣщикомъ, спокійно дожипающимъ своего вѣку пѣдъ судомъ и пѣдъ его жъ охороною надбавшимъ собѣ дѣтій и внукѣвъ. Урывками проносили ся короткій выражения, высказуваній хрыплымъ голосомъ: „Позвольте-но, Федосѣю Федосѣвичу, актикъ до Нр. 368!“ — „Вы все куды небудь заподѣете затычку зъ скарбового каламаря!“ Иногда голосъ величнѣйшій, безъ сумнѣву якогось начальника, роздавался съ приказомъ: „На, перепиши! а не то — здоймутъ чоботы, и просидишь ты у мене шѣсть дѣбъ безъ їды“. Пера скрипѣли, и скрипѣли, немовъ бы кѣлька фѣръ съ хворостомъ проѣздило черезъ лѣсъ, заваленый на чверть лѣкта завгрубшъ пересохлымъ листьемъ.

Чичиковъ и Маниловъ пѣдѣйшли до першого стола, де сидѣли два урядники ще молодыхъ лѣтъ и спытали: „Позвольте дѣзнатися, де ту затверджують контракты?“

— А чого вамъ треба? — сказали оба урядники, обернувшись.

— А менѣ треба подати просьбу.

— А вы що таке купили?

— Я бы попереду хотѣвъ знати, де контрактowychъ столѣ. чи ту чи въ другѣмъ мѣсци?

— Але кажѣтъ попереду, що вы купили и по якѣй цѣнѣ, такъ мы вамъ тогдѣ й скажемо, де; а такъ не можъ знати.

Чичиковъ сейчасъ помѣтивъ, що урядники були по просту цѣкавы, такъ якъ и всѣ молоді урядники, и хотѣли придати бѣльше ваги и значенія собѣ и своимъ занятямъ.

— Послухайте, любій мой, — сказавъ онъ, — я дуже

добре знаю, що всѣ дѣла контрактowy, будь они за яку хочь цѣну, находятся въ одномъ мѣстѣ, и для того прошу васъ показати намъ стѣлъ: а коли вы не знаете, що у васъ робится, то мы спытаемо другихъ.

Урядники на те нічого не отповѣли, тільки одинъ изъ нихъ тыкнувъ пальцемъ въ кутъ свѣтлицѣ, де сидѣвъ за столомъ якійсь старчикъ, що перемѣтувавъ якійсь паперы. Чичиковъ и Маниловъ прийшли помѣжъ столами прямо до него. Старчикъ займався дуже уважно.

— Позвольте дѣзнатися, — сказавъ Чичиковъ съ поклономъ, — чи ту контрактowy дѣла?

Старчикъ подвѣвъ очи и сказавъ повѣльно: „Ту нема контрактowychъ дѣлъ“.

— А дежъ?

— Въ контрактowy експедиціи.

— А дежъ контрактowa експедиція?

— У Ивана Антоновича.

— А дежъ Иванъ Антоновичъ?

Старчикъ тыкнувъ пальцемъ въ другій кутъ свѣтлицѣ. Чичиковъ и Маниловъ подалися до Ивана Антоновича. Иванъ Антоновичъ уже запустивъ одно око назадъ и озирнувъ ихъ зъ коса, але въ тѣй самѣй хвили ще стараннѣйше весь затопився въ писаню.

— Позвольте дѣзнатися, — сказавъ Чичиковъ съ поклономъ, — чи ту контрактowy стѣлъ?

Иванъ Антоновичъ неначе бѣ то й не чувъ и цѣлковито заглибився въ акты, не отповѣдаючи нічого. Видно було отъ разу, що се бувъ чоловікъ уже въ розумныхъ лѣтахъ — не то, що молодой говорунъ и вертопрахъ. Иванъ Антоновичъ мавъ уже, бачилось, геть-геть по за сорокъ лѣтъ; волосье у него було чорне, густе; вся середина лица выступала у него напередъ и выходила въ нѣсъ; словомъ, се було лице, котре въ щоденномъ житю называютъ дѣбанковымъ рыломъ.

— Позвольте дѣзнатися, чи ту контрактowa експедиція? — сказавъ Чичиковъ.

— Ту, — сказавъ Иванъ Антоновичъ, повернувши своимъ дѣбанковымъ рыломъ и зновъ приложився до писаня.

— А у мене дѣло ось яке: купивъ я у рѣжныхъ властителейъ тутешного повѣту мужиковъ на вывозъ; контракты готовъ, треба толькo затвердити.

— А продавцѣ тутъ?

— Декотрі тутъ, а ѳтъ другихъ повномочье.

— А просьбу принесли?

— Принѣсь и просьбу. Я бы хотѣвъ, менѣ треба поквaпитися.... тожь чи не можь бы, напрімѣрь, зробити се дѣло нынѣ?

— Еге, нынѣ! нынѣ не можна, — сказавъ Иванъ Антоновичъ. — Треба ще вивѣдатися, чи нема якихъ заборонъ?

— Впрочѣмъ що до того, щобы прискорити дѣло, то Иванъ Григоровичъ, председатель, мѣй щирый другъ....

— Т-такъ, алежь Иванъ Григоровичъ ту не одинъ; бувають и другі, — сказавъ сурово Иванъ Антоновичъ.

Чичиковъ порозумѣвъ ключку, котру закрутивъ Иванъ Антоновичъ, и сказавъ: — Другі такожъ не будуть мати кривды, я самъ служивъ, дѣло знаю...

— Идѣть до Ивана Григоровича, — сказавъ Иванъ Антоновичъ троха вже ласкавѣйше, — нехай ѳнъ дасть приказъ, кому слѣдуе, а за нами дѣло не постоить.

Чичиковъ, вынявши зъ кишенѣ банкнотъ, положивъ его передъ Иваномъ Антоновичемъ, котрый зовсѣмъ не запримѣтивъ его и сейчасъ накрывъ книжкою. Чичиковъ хотѣвъ було показати ему „бумажку“, але Иванъ Антоновичъ головою давъ знакъ, що показувати не треба.

— Ось ѳнъ васъ запровадитъ до канцеляріи, — сказавъ Иванъ Антоновичъ, та кивнувъ головою и одинъ изъ тутъ таки присутныхъ чиновниковъ, котрый такъ невтомимо приносивъ жертвы Темидѣ, що ажъ оба рукавы попукали ему на лѣктяхъ и давно ѳттамъ вылазила пѣдшeвка, и за тоту службу въ свѣй часъ одержавъ рангу коллежскаго регистратора, прислужився нашимъ приятелямъ, якъ колись Вергилій прислужився Дантови, и перепровадивъ ихъ въ канцелярію председателя, де стояли самі толькo широкий крѣсла, и въ нихъ, передъ столомъ за зеркаломъ (образомъ царя) и двома грубыми книгами, сидѣвъ самъ якъ сонце председатель. Въ тѣмъ мѣсци новыи Вергилій почувъ таку

трѣвогу, що нѣ за що не осмѣлился переступить порогъ и повернувся назадъ та показавъ свою спину, вытерту якъ рогожина, съ прилиплымъ десь курячимъ перомъ. Увійшовши въ канцелярійну свѣтлицю, они побачили, що председатель бувъ не самъ: побочъ него сидѣвъ Собакевичъ, цѣлковито заслоненный зеркаломъ. Приходъ гостей выкликаявъ окрики, урядові крѣсла ѳтсувано съ шумомъ. Собакевичъ такожъ пѳднявся зъ крѣсла и ставъ видный зъ усьѣхъ бокѳвъ съ своими довгими рукавами. Председатель принявъ Чичикова въ обѳймы и канцелярійна саля залящала поцѣлуями; спытали одинъ другого про здоровье; показалося, що у обохъ поболѳе поясница, що сейже часъ приписано наслѣдкамъ сидячого житя. Собакевичъ, бачилось, сповѣстивъ уже председателя про покупку, за чимъ той почавъ ему желати щастя; се зъ разу троха змѣшало нашего героя, особливо коли ѳнъ побачивъ, що й Собакевичъ и Манилѳвъ, оба продавцѣ, съ котрыми дѣло було уладжено секретно, теперъ стояли разомъ лицомъ до лица. Однакожь ѳнъ подякувавъ председателю и обернувшись туй таки до Собакевича, спытавъ: — А якъ ваше здоровье ?

— Слава Богу, не пожалуюсь, — сказавъ Собакевичъ. И справдѣ, нѣнащо було жалуватися; швидше зелѣзо могло простудитися и кашляти, нѣжь той на диво збудованный чоловѣкъ.

— Такъ то такъ, вы завсѣгды славились здоровьемъ, — сказавъ председатель, — и покойникъ родичъ вашъ такожъ бувъ сильный чоловѣкъ.

— Еге, на медведя самъ одинъ выступавъ, — ѳтповѣвъ Собакевичъ.

— Однакожь менѣ здаєся, — сказавъ председатель, — що вы такожъ повалили бы медведя, коли бъ захотѣли выступити противъ него.

— Нѣ, не поваю, — ѳтповѣвъ Собакевичъ, — покойникъ бувъ дужшій ѳтъ мене. — И зѳтхнувши, говоривъ дальше: — Нѣ, не такой теперъ люде: осьь хоть бы й мое житье... що за житье? Якось ѳтъ такъ собѣ...

— Чимъ же ваше житье не гарне? — сказавъ председатель.

— Не гарне, не гарне! — сказавъ Собакевичъ, похитавши головою. — Самй осудѣтъ, Иване Григоровичу: пятьдесятый рѣкъ жию, и нѣ разу слабый не бувъ: хочъ бы горло заболѣло, прыщъ або чирякъ выкинуло... Нѣ, се не на добро! коли небудь прійдеся отпокутувати за тов. — Тутъ Собакевичъ весь потонувъ въ задуму.

— Оттакъ то й на! — подумали въ одну й ту саму хвилю и Чичиковъ и предсѣдатель: — отто на що загадавъ жалуватися!

— Для васъ у мене письмо є, — сказавъ Чичиковъ, вынимаючи зъ кишенѣ письмо Плюшкина.

— Отъ кого? — сказавъ предсѣдатель и розпечатавши скрикнувъ: — А, отъ Плюшкина! Що, онъ ще доси дыхає на свѣтѣ? Отъ доля: адже якій бувъ розумный, богатый чоловікъ! а теперъ...

— Собака, — сказавъ Собакевичъ, — злодюга, всѣхъ людей переморивъ голодомъ.

— Позвольте, позвольте, — сказавъ предсѣдатель, прочитавши письмо, — я готовъ бути повномѣчнымъ. Коли вы хотите затвердити контрактъ, теперь чи опѣсла?

— Теперь, — сказавъ Чичиковъ, — я буду навѣтъ просити васъ, коли можна, то й нынѣ; бо завтра я хотѣвъ бы выѣхати зъ мѣста: я принѣсъ и контракты и просьбу.

— Все се добре, тѣлько вже, якъ воля ваша, мы васъ не выпустимо такъ вчасно. Контракты вамъ зроблять нынѣ, але вы все таки съ нами побудьте. Ось я сейчасъ дамъ приказъ, — сказавъ онъ и отворивъ дверѣ до канцелярійной комнаты, цѣлкою наповненой урядниками, що подобні були до трудолюбивыхъ пчѣлъ, розсыпанныхъ по медовыхъ комѣркахъ, коли тѣлько канцелярійні дѣла можъ прирѣзнати до медовыхъ комѣрокъ. — Иванъ Антоновичъ тутъ?

— Тутъ! — окликнувся голосъ въ серединѣ.

— Покличте его сюды!

Уже знакомый читателямъ Иванъ Антоновичъ, дѣбанкове рыло, показався въ сали предсѣдателя и поклонився съ пошаною.

— Ось возьмѣтъ, Иване Антоновичу, всѣ тѣ контракты ихъ...

— А не забудьте, Иване Григоровичу, — подхопивъ Собакевичъ, — треба буде свѣдкѣвъ, хочъ по два зъ каждой стороны. Пошлѣтъ таки заразъ до прокурора: ѓнѣ чововѣкъ незанятый и певно сидить дома: за него все робить секретарь Золотуха, першій хапуга въ свѣтѣ. Инспекторъ лѣкарской управы... ѓнѣ такожь чововѣкъ незанятый и певно дома, коли тѣлько не поѣхавъ де небудь грати въ карты; тай ту ихъ ще чимало є, таки близькихъ: Трухачевскій, Бѣгушкинъ, — всѣ они дармо заваджають на земли.

— Такъ, такъ! — сказавъ предсѣдатель и сей же часъ пославъ за ними канцелиста.

— Ще я прошу васъ, — сказавъ Чичиковъ: — пошлѣтъ за повномочнымъ одной помѣщицѣ, съ котрою я такожь зробивъ згоду, — за сыномъ протопопа отця Кирила; ѓнѣ служитъ таки у васъ.

— А якъ же! пошлемъ и за нимъ! — сказавъ предсѣдатель, — все буде зроблено, а урядникамъ вы жадному не давайте нѣчого: я васъ прошу о томъ. Приятелѣ мои не повинни платити. — Сказавши се, ѓнѣ туй таки давъ якійсь приказъ Иванови Антоновичу, котрый то приказъ, якъ видно було, ему не сподобався. Контракты показали, бачилось, добрый впливъ на предсѣдателя, особливо коли ѓнѣ побачивъ, що всѣхъ покупокъ було майже сто тысячъ рублѣвъ. Кѣлька минутъ ѓнѣ глядѣвъ въ очи Чичикову съ выразомъ великого вдоволенья и въ концѣ сказавъ: — Такъ ось оно якъ! Оттакимъ то способомъ, Павле Ивановичу! такъ ось вы приобрѣли!

— Приобрѣвъ, — отказавъ Чичиковъ.

— Добре дѣло! ѣй Богу, добре дѣло!

— Та я й самъ виджу, що лѣпшого дѣла не мѣгъ бы й загадати. Сякъ оно чи такъ, а всежь цѣль чововѣка ще не певна, поки ѓнѣ въ концѣ не стане твердою ногою на мѣцный грунтъ, а не на яку небудь вольнодумну химеру молодости. — Тутъ ѓнѣ дуже въ пору выганыбивъ за либерализмъ — и по справедливости — всѣхъ молодыхъ людей. Але цѣкава рѣчь, що въ словахъ его все

була якась нетвердѣсть, немовъ бы онъ туй таки сказавъ самъ до себе: — Ехъ, небоже, тожъ то плетешъ! — Онъ навѣтъ не глянувъ на Собакевича и Манилова, бо боявся побачити що небудь на ихъ лицахъ. Але безъ потреби онъ боявся: лице Собакевича й не ворохнулося, а Маниловъ, очарованный фразою, зъ вдоволеня тѣлько потрясавъ на знакъ признаня головою, заглибившись въ таке положенъе, въ якомъ находится любитель музыки, коли спѣвачка перевысила й саму скрипку и пискнула таку високу ноту, якои не втне й соловѣево горло.

— Та чомужь бо вы не скажете Иванови Григоровичу, — заговоривъ Собакевичъ, — що таке именно вы здобули? а вы, Иване Григоровичу, чому вы не спытаете, якій здобутокъ они зрѣбили! Аджежь що за народъ! просто, золото! Аджежь я имъ продавъ и каритника Михѣева.

— Не вже жъ, чи й каритника Михѣева? — сказавъ предсѣдатель. — Я знаю каритника Михѣева: славный майстеръ; онъ менѣ дорожку переробивъ. Тѣлько позвольте, якъ же?.. Адже вы менѣ говорили, що онъ умеръ....

— Хто, Михѣевъ умеръ? — сказавъ Собакевичъ, нѣ крыхты не змѣшавшись. — Се его братъ умеръ; а онъ переживѣсенкій и ставъ здоровѣйшій, нѣжъ впередъ. Сими днями таку бричку зладивъ, що и въ Москвѣ не зладять. Ему бы, коли бъ по правдѣ, тѣлько бы на одного царя й робити.

— Еге, Михѣевъ славный майстеръ, — сказавъ предсѣдатель, — и я навѣтъ дивуюся, якъ вы могли съ нимъ розстатися.

— Та хѣба жъ то Михѣевъ одинъ! А Пробка Степанъ, тесля, Милушкинъ, муляръ, Максимъ Телятникѣвъ швецъ, — аджежь всѣ пошли, всѣхъ продавъ! — А коли предсѣдатель спытавъ, по щожъ они пошли, коли они люде потрібный при домѣ и майстры, Собакевичъ ѣтповѣвъ, махнувши рукою: — Атъ, такъ по просту, дуръ до головы приступивъ: давай, говорю, продамъ, — тай продавъ одурѣвши! — За симъ онъ повѣсивъ голову, немовъ

бы то й самъ каявся того учинку, и додавъ: — Отъ чонѣкъ и сивѣ, а й доси ще розуму не набрався.

— Але позволѣте, Павле Ивановичу, — сказавъ предсѣдатель, — якъ же се вы купуете мужикѣвъ безъ землѣ? хѣба на вивѣзъ?

— На вивѣзъ.

— А, на вивѣзъ, се що иншого; а куды саме?

— Куды?... до херсоньском губерніи.

— О, тамъ земля прегарна! — сказавъ предсѣдатель и высказався съ великою похвалою о тѣмъ, якѣ то тамъ рослѣ травы.

— А землѣ досыть богато?

— Досыть, якъ разъ на стѣлько, кѣлько треба для купленихъ мужикѣвъ.

— Рѣка чи ставъ?

— Рѣка. Впрочемъ и ставъ є. — Сказавши се, Чичиковъ поглянувъ ненарокомъ на Собакевича, и хотъ Собакевичъ бувъ недвижный, якъ и впередъ, але ему здавалося, немовъ бы то на его лицѣ було написано: — Ой, брешешь ты, голубчику! ледво чи є рѣка и ставъ, тай вся земля!

Поки велися розговоры, зачали мало-по-малу збиратися свѣдки: знакомый читателямъ прокуроръ-моргунъ, инспекторъ лѣкарской управы, Трухачевскій, Бѣгушкінъ и прочі, якъ казавъ Собакевичъ, дармо заваджающі на земли. Многі зъ нихъ були зовсѣмъ незнакомі Чичикову; недостающихъ и ще й лишнихъ назбирано туй таки зъ палатскихъ урядникѣвъ. Привели такожъ не тѣлько сына протопопа отца Кирида, але й самого протопопа. Каждый свѣдокъ помѣстивъ себе съ всѣми своими гѣдностями и титулами, хто оборотнымъ письмомъ, хто кривульками, хто по просту трохи не до горы ногами, ставлячи такі буквы, якихъ навѣтъ и не видано було въ руской азбуцѣ. Знакомый Иванъ Антоновичъ упорався дуже проворно, контракты записано, понумеровано, зареестровано въ книгу и куды слѣдує, обчисливши й пѣвъ процентъ за оповѣстку въ губерніальныхъ вѣдомостяхъ, и Чичикову прийдѣло заплатити дуже не богато. Навѣтъ предсѣдатель давъ приказъ изъ приписаной таксы взяти ѣтъ него тѣлько подо-

вину, а друга половина, не знати якимъ способомъ, перенесена була на рахунокъ якогось другого просячого.

— И такъ, — сказавъ председатель, коли все було скінчене, — оставсь теперъ тільки окропити покунку.

— Я готовъ, — сказавъ Чичиковъ. — Ваша рѣчь тільки назначити часъ. Бувъ бы грѣхъ мій, коли бъ для такого милого товариства, та не спорожнити двѣ-три бутильчки шипучого.

— Нѣ, вы не такъ порозумѣли дѣло; шипучого мы самі поставимо, — сказавъ председатель, — се нашъ обовязокъ, наша повинність. Вы у насъ гость: мы васъ повинни угощати. Знаете що, панове! Поки тамъ сее та тее, а мы ось що зробимо: ходѣмо всѣ, кільки насъ ту є, до полицмайстра; онъ у насъ чудо не чоловікъ: ему досить тільки моргнути, проходячи коло рыбной торговли або винного skleпу, то мы, знаете якъ перекусимо! а при тій нагодѣ и въ вистецъ!

Отъ такого предложена нѣхто не мѡгъ отказать. Свѣдки вже при самій згадцѣ о рыбной торговли почули аѣтитъ; въ тѡй же хвилі всѣ похапали за шапки и за капелюхи и урѡдова година скінчилася. Коли проходили они черезъ канцелярію, Иванъ Антоновичъ, дѣбанкове рыло, звичайненько вклонившись, сказавъ по тихоньку до Чичикова:

— Мужикѡвъ накупили на сто тысячъ, а за трудъ дали тільки одну бѣлюгу.

— Алежъ бо що за мужики? — отповѣвъ ему на то такожъ шепотомъ Чичиковъ: — препустый и пренѣчменный народъ, и половины не вартує. — Иванъ Антоновичъ порозумѣвъ, що покупецъ бувъ характеру твердого и бѡльше не дасть.

— А по чому купили душѣ у Плюшкина? — шепнувъ ему на друге ухо Собакевичъ.

— А Воробця по що вы приписали? — сказавъ ему мѣсто отповѣди Чичиковъ.

— Якого Воробця? — сказавъ Собакевичъ.

— Та бабу, Елисавету Воробця, ще я букву з поставили на кѡнци.

— Нѣ, нѣякого Воробца я не приписувавъ, — сказавъ Собакевичъ и одойшовъ до другихъ гостей.

Гостѣ дойшли въ концѣ юрбою до дому полицмайстра. Полицмайстеръ справдѣ бувъ чудо не чоловікъ: якъ тільки почувъ онъ, въ чѣмъ дѣло, то въ той же хвили кликнувъ квартального, проворного хлопака въ лякированныхъ ботфортахъ, и бачится, всего два слова шепнувъ ему до уха, тай додавъ тільки: „Розумѣешь?“ а вже тамъ въ другій свѣтлицѣ, за той часъ, поки гостѣ грали въ вистъ, появилась на столѣ бѣлуга, осетрина, семга, икра вуджена, икра свѣжо солена, селедцѣ, севрюжки, сыры, вуджений озоры и сушена рыба: все те прислала рыба торговниці. Оттакъ появились додатки отъ самого хозяина, выробы куховарскі: пирѣгъ съ головоатиною, до которого вѣшли хрящъ и вилицѣ 9-ти пудового осетра, другій пирѣгъ съ грудзми, праженицѣ, масляницѣ, вареники. Полицмайстеръ бувъ подекуды батько и добродѣй въ мѣстѣ. Онъ бувъ середъ горожанъ зовсѣмъ, якъ батько середъ своєї родини, а до склепѣвъ и гостинницъ навѣдувався, якъ до свого власного шпихлѣра. Въ загалѣ онъ, якъ говорится, сидѣвъ на своѣмъ мѣстѣ и обовязокъ своѣй понимавъ добре. Трудно було навѣтъ розмѣркувати, чи онъ бувъ сотвореный для мѣста, чи мѣсте для него. Дѣла провадивъ онъ такъ розумно, що побиравъ доходѣвъ въ двое бѣльше проти всѣхъ своихъ попередникѣвъ, а про то заслуживъ собѣ любовь всего мѣста. Купцѣ першій его дуже любили за то, что не гордый; и справдѣ, онъ хрестивъ у нихъ дѣтій, кумався съ ними; хочъ часами ѣ обдиравъ ихъ туленько, але все якось дуже зручно: и по плечу поплеще и засмѣеся и часмъ напоить, обѣчае ѣ самъ зайти пограти въ варцабы, роспытае о всѣмъ: якъ дѣло, що ѣ куды; коли почуе, що дитинка якъ небудь заслабла, и лѣкарство наредить; словомъ — на все его подавай! Поѣде фѣякромъ, дастъ порядокъ, а мѣжъ тымъ и словце промовить сему та тому: „А що, Михѣвичу! треба бы намъ съ тобою дограти коли небудь въ купки!“ — „Такъ Олексѣю Ивановичу“, — отвѣвъ той, знимаючи шапку, — „треба бы.“ — „Ну, батьку Илашу Парамоновичу, приходи до мене оглянути бѣгуна: съ твоимъ на перегонѣ

пѣде, та й свого запряжи въ тарадайку; попробуємо.“ Купецъ, котрый бувъ знатокъ коний, усмѣхався на то съ особливою, якъ кажется, охотою, и поглажывая бо-роду, говоривъ: „Попробуємо, Олексѣю Ивановичу!“ Навѣтъ всѣ слуги склеповй, звичайно въ ту пору познимавши шапки, съ вдовольненьемъ поглядали одинъ на другого и немовъ бы хотѣли сказати: „Олексѣй Ивановичъ добрый чоловікъ!“ Словомъ, онъ здужавъ зробитися цѣлкомъ популярнымъ, и думка купцѣвъ була така, що Олексѣй Ивановичъ „хотя оно й возьме, та за то вже нѣякъ тебе не выдасть“.

Помѣтивши, що закуска була готова, полицмайстеръ предложивъ гостямъ докѣнчити вистъ по свѣданю, и всѣ пошли до той свѣтлицѣ, ѣтки доходячій запахъ давно зачинавъ приємно дразнити носовой змысль гостей и куды вже Собакевичъ давно заглядавъ въ дверѣ, нацѣлившиися на осетра, що лежавъ въ боку на великомъ тарели. Гостѣ, выпивши по чарцѣ горѣвки, темно-оливкового цвѣту, якій буває тѣлько на сибирскихъ камѣнцяхъ, зъ котрыхъ вырѣзають въ Россіи печатки, приступили зъ всѣхъ боковъ съ вилками до стола и почали, якъ говорится, проявляти кождый свою вдачу, налягаючи хто на икру, хто на семту, хто на сырѣ. Собакевичъ не звертаючи нѣякои уваги на всѣ тѣ дробницѣ, принявся за осетра и пѣки що тамтѣ пили, балакали и ѣли, онъ за четверть години съ окладомъ, змотрошивъ его цѣлого, такъ, що коли полицмайстеръ пригадавъ собѣ осетра и сказавъ: „А якъ вамъ, панове, покажется ось сей плодъ природы?“ — и наблизился до него съ вилою въ руцѣ вразъ съ другими, то побачивъ, що зъ плоду природы остався тѣлько одинъ хвѣстъ; а Собакевичъ скрутився такъ, немовъ то й не онъ, и наблизившиися до тарѣлки, що була отдалѣкъ ѣтъ другихъ, мыкавъ вилками въ якусь дробоньку сушену рыбку. Упоравшиися съ осетромъ, Собакевичъ сѣвъ на крѣсло и вже бѣльше не ѣвъ, не пивъ, а тѣлько жмурился и клѣпавъ очима. Полицмайстеръ, бачитися, не любивъ жалувати вина: тоастамъ не було числа. Першій тоастъ выпили, якъ читателѣ може й самѣ догадаются, за здоровье нового херсоньского дѣднча, потому за добробутокъ его мужиковъ и

за щасливе ихъ переселенъе, дальше за здоровье его будущей жѣнки-красавицѣ, що выкликало приемну усмѣшку на устахъ нашего героя. Приступили до него зъ всѣхъ бокѡвъ и почали запрошувати подѣ милый Бѡгъ, щобы ще хочь на двѣ недѣлѣ остався въ городѣ.

— Нѣ, Павле Ивановичу! якъ ваша воля, але се выходить на таке — хату холодити: на порѡгъ, тай назадъ. Нѣ, вы прожить съ нами! Ось мы васъ оженимо. Правда Иване Григоровичу, оженимо его?

— Оженимо, оженимо! — подхопивъ предсѣдатель. — Уже хочъ якъ вы опирайтесь руками й ногами, мы таки васъ оженимо! Нѣ, батечку, — попалися тутка, то й жалѣ на бѡкѣ! Мы жартувати не любимо.

— Що жъ? по що й упиратися руками й ногами, — сказавъ усмѣхнувшись Чичиковъ, — женитьба ще не та ке дѣло, щобы ажъ тее... кобы лишь пара.

— Буде й пара! Якъ же не буде? все буде, все, що хочете!

— А коли буде...

— Браво, остаеся! — закричали всѣ: — вивать! гурра, Павло Ивановичъ! гурра! — И всѣ потислися до него ударитись чарками. Чичиковъ ударивъ съ всѣми. — „Нѣ, нѣ, ще разъ!“ кричали тѣ, що були завзятѣйшій, и на ново вдарилися; потому пошли й третій разъ тыкаться; перетыкалися й третій разъ. Не по довгѡмъ часѣ всѣмъ зрѣбилось надзвычайно весело. Предсѣдатель, котрый бувъ премилый чоловікъ, коли розохотився, обнимавъ кѡлька разѡвъ Чичикова, приговорюючи въ сердечномъ порывѣ: „Душенько ты моя! мамуньцю ты моя!“ и навѣтъ щовкнувши пальцами почавъ пританцовувати докола него, приспѣвуючи звѣсну пѣсенку: „Ахъ ты сакій и такой сынъ, комаринскій мужикъ!“ Посля шампанского розкоркували венгерске, котре придало ще бѡльше духу и розвеселило товариство. Про вистѣ цѣлкомъ позабули: сперечалися, кричали, говорили о всѣмъ: о политикѣ, навѣтъ о войсковости, высказували свободный мысли, за котрѣ иншимъ часомъ самѣ выбили бы своихъ дѣтей. Туи таки порозвязували множество що найзапутаншихъ питанъ. Чичиковъ нѣколи не чувся ще въ та-

жбмъ веселомъ настрою, вважавъ себе вже справдешнымъ херсонськимъ помѣщикомъ, говоривъ овсѣлякихъ полѣпшенняхъ: о триполевомъ господарствѣ, о щастіи и блаженствѣ двохъ душъ, и почавъ читати Собакевичови посланіе, въ стихахъ, Вертера до Шарлотты, на котре той тѣлько очима клѣпавъ, бо пѣсля осетра почувавъ великій потягъ до сну. Чичиковъ помѣтивъ и самъ, що зачавъ вже надто розвязуватися, попросивъ повозу и сѣвъ на прокуророву тарадайку. Прокураторскій вѣзникъ, якъ показалося по дорозѣ, бувъ хлопакъ знающій дѣло, бо поводивъ кѣньми тѣлько одною рукою, а другу засунувши назадъ, пѣддержувавъ нею пана. Такимъ способомъ вже на прокуроровѣй тарадайцѣ Чичиковъ доѣхавъ до своєї гостинницѣ, де у него на языкѣ вертѣлися всѣлякій дурниці: бѣлява панночка съ румянцемъ и ямочкою на правѣмъ лиці, херсонскій селитѣбы, богацтва. Давъ навѣтъ Селифанови деякі хозяйскі приказы — зѣбрати всѣхъ свѣжо переселеныхъ мужикѣвъ, щоби особисто всѣхъ поголовно перекликати. Селифанъ мовчки слухавъ дуже довго а потому вийшовъ зъ свѣтлицѣ и сказавъ до Петрушки: „Иди розбирати пана!“ Петрушка взявся знимати зъ него чоботы и трохи не стягнувъ разомъ съ ними й самого пана на помѣсть. Але въ кѣнци чоботы були знятѣ, панъ розѣбрався, якъ Богъ приказавъ и пообертавшися якійсь часъ на постели, котра скрипѣла немилосерно, заснувъ справдешнымъ херсонськимъ помѣщикомъ. А Петрушка мѣжъ тымъ вынѣсъ на коритаръ панталѣоны и фракъ малинового цвѣту съ ясною пасмою, розпявъ его на деревляну вѣшалку, почавъ бити прутѣмъ и щѣткою и напустивъ пороху на весь коритаръ. Коли вже хотѣвъ знимати его, позирнувъ изъ танку на долину и побачивъ Селифана, що выходивъ зѣ стайнѣ. Они стрѣнулись очима и якось такъ порозумѣли одинъ другого: панъ бачъ завалився спати — можна й зазирнути де-куды-небудь. Сей же часъ онъ занѣсъ до свѣтлицѣ фракъ и панталѣоны, Петрушка зѣйшовъ въ долину и оба пѣшли разомъ, не гѣворячи одинъ другому нѣ слова о цѣли подорожи и балагураючи дорогою зовсѣмъ о побѣдчыхъ рѣчахъ. Прогулькѣ зробили они не далеку: именно перейшли тѣлько на другій бѣкъ улицѣ, до домика стоя-

чего наступотивъ гостинницѣ, и вѣшли въ низенькій, склян-
нй, задымленй дверѣ, що вели майже до пивницѣ. Тамъ
уже за деревляными столами сидѣло богато всѣлякихъ: и
голившихъ и не голившихъ бороды, и въ баранячихъ ко-
жухахъ, и по просту въ сорочкахъ, а дехто и въ сукон-
нѣмъ плащи. Що робили тамъ Петрушка съ Селифаномъ,
Богъ ихъ знае; але выйшли они ѳттамъ за годину, по-
бравши ся за руки, хоронячи цѣлковиту мовчанку, та по-
казуючи одинъ о другого велику дбалѣсть и перестерѣга-
ючися взаимно ѳтъ всякихъ углѣвъ. Рука объ руку, не
попускаючися одинъ другого, они цѣлой чверть години
лѣзли горѣ сходами, ажъ въ кѣнци побороли всѣ трудно-
сти и вылѣзли. Петрушка постоявъ съ минуту передъ
своимъ низенькимъ тапчаномъ, придумуючи, якъ бы то
лячи якъ найприличнѣйше и лягъ зовсѣмъ напѣвперекъ,
такъ, що ноги его опирали ся о помѣсть. Селифанъ лягъ
и самъ на тѣмъ самѣмъ тапчанѣ, положивши голову Пе-
трушцѣ на черево и забуваючи о тѣмъ, що ему належа-
лось бы спати зовсѣмъ не ту, а може де въ челяднѣй,
коли не въ стайни при коняхъ. Оба заснули въ тѣй самѣй
хвили, пѣднявши храпъ нечуваной силы, на котрый панъ
изъ другой свѣтлицѣ ѳтповѣдавъ тонкимъ носовымъ сви-
стомъ. Швидко за ихъ примѣромъ все успокоилось и го-
стинница оповилася глубокимъ сномъ; тѣлько въ однѣмъ
оконечку ще блищало свѣтло; тамъ живъ якійсь, приѣ-
хавшй изъ Рязани поручникъ, очевидно великій охотникъ
до чобѣтъ, бо замовивъ ихъ вже чотыри пары и разъ въ
разъ примѣрювавъ пята пару. Кѣлька разѣвъ уже ѳнъ на-
ближався до постелѣ въ тѣй цѣли, щобы ихъ скинути и
лягати, але нѣякъ не мѣгъ: чобѣты й справдѣ були гарно
вшиты и довго ще пѣднимавъ ѳнъ ногу та оглядавъ справ-
но и на диво заокруглений запятокъ.

Г Л А В А VIII.

Покупки Чичикова стали предметомъ розговорѣвъ. По мѣстѣ пошли споры, суды и пересуды о томъ, чи корысно куповати мужикѣвъ на вывозъ. Декотры споры выказували у спорячихъ цѣлковите познакомленье съ предметомъ.

— Розумѣся, — говорили декотры, — се такъ, противъ того не ма що и говорити : землѣ въ полуденныхъ губерніяхъ справдѣ гарній и плодови́тъ; але якъ то буде мужикамъ Чичикова безъ воды? адже жъ рѣки нема нѣякомъ.

— Се бы ще байки, що воды нема, — се бы ще байки, Степане Митровичу; але переселенье, ось въ чѣмъ сукъ. Звѣсне дѣло, що таке мужикъ на новѣй землі, та ще занятися хлѣборобствомъ, а у него нѣчого нема — нѣ кола нѣ двора — втече, якъ два разы два, такъ наостритъ пяты, що и слѣду не найдешъ.

— Нѣ, Олексѣю Ивановичу, позвольте, позвольте, я не годжуся съ тымъ, що вы кажете, що мужикъ Чичикова втече. Нашъ чоловікъ до всего способный и до всякого неба привыкне. Пошли его хочъ до Камчатки, та дай толькo рукавицѣ, такъ онъ руки засуче, топѣръ въ руки, тай пошовъ ставити собѣ нову хату.

— Але жъ, Иване Григоровичу, ты не звернувъ уваги на одно дѣло : ты не спытавъ ще, якій мужикъ у Чичикова? Забувъ хiba, що прецѣнь доброго чоловіка помѣщикъ не продасть; я готовъ голову свою объ закладъ поставити, що мужикъ Чичикова або злодѣй та паниця до послѣднои степенѣ, або гольтай та непокрдливецъ.

— Такъ, такъ, на се я годжуся, се правда, нѣхто не продасть добрыхъ людѣй, и мужики Чичикова паницѣ; але треба взяти на увагу, що ось тутъ именно и лежатъ

моральность, тутъ именно ѣ крыється моральность: они теперь харцызяки, а переселившись на нову землю, на разъ можуть зробитися прикладными поддаными. Вже було не мало такихъ прикладовъ — прямо въ свѣтѣ, а ѣ въ исторіи такожъ....

— Нѣколи, нѣколи — говоривъ управитель скарбовыхъ фабрыкъ, — повѣрте менѣ, сего нѣколи не може бути; бо у мужиковъ Чичикова будуть теперь два сильныя вороги. Першій ворогъ, се сусѣдство губерній украинскихъ, де якъ звѣсно, свободна продажъ горѣлки. Я васъ запевняю, за двѣ недѣлѣ они роздѣлятся и тогдѣ пиши пропало. Другій ворогъ, се вже сама привычка до вандрѣвного житя, котрой конечно набере мужикъ подчасъ переселения. Потрѣбно хита, щобы они вѣчно були передъ очима у Чичикова и щобъ онъ державъ ихъ въ ѣжовыхъ рукавицахъ, переслѣдувавъ бы ихъ за кожду дурницю, та ѣ не то, щобы здавався на другого, а щобы самъ таки особисто, де слѣдує, давъ бы кому треба, и по зубахъ и въ потылицю.

— А по щожъ Чичикову самому тягаться съ мужиками и давати въ потылицю? онъ може найти ѣ управителя.

— Еге, найде управителя: всѣ ошуканцѣ!

— Се правда! — подхопили многі.

— Ная панъ знає лишень хочъ кѣлько небудь толку въ хозяйствѣ та ная вмѣє розпознавати людій, у него завсѣгды буде добрый управитель.

Але управляючій сказавъ, що менше, якъ за 5000 годѣ найти доброго управителя.

Але предсѣдатель сказавъ, що можъ и за 3000 найти.

Але управляючій сказавъ: — Дежъ вы его найдете? хита у себе въ носѣ?

Але предсѣдатель сказавъ: — Нѣ, не въ носѣ, а въ тутешномъ таки повѣтѣ; именно Петро Петровичъ Самойловъ, ось управитель, якого потрѣбно для мужиковъ Чичикова!

Многі сильно перенимались положеньемъ Чичикова, и трудность переселения такого величезнаго числа мужиковъ дуже ихъ лякала; сильно почали бояться, щобы не

зробився навѣтъ бунтъ, межи такимъ несупокійнымъ народомъ, якъ мужики Чичикова. На те полицмайстеръ сказавъ, що бунту нѣщо боятися, що для охорони отъ бунту истнує власть капитана-исправника, що капитанъ-исправникъ хочъ нехай и не їде самъ а пошле мѣсто себе тѣлько свою шапку, то сама тота шапка погонить мужикѣвъ ажъ до самого мѣсця назначеного имъ на селитьбу. Многі подавали свои рады, якъ выкоренити бунтѣвного духа, непокоячого мужикѣвъ Чичикова. Рады були всѣлякѣ: були такі, котрі вже ажъ надто заносили войсковою строгостію и жорстокостію, трохи чи не лишнѣю; були за то й такі, котрі отзывалися лагодностію. Почтмайстеръ запримѣтивъ, що Чичиковъ взявъ на себе святыи обовязокъ, що онъ може зробитися середъ своихъ мужикѣвъ подекуды батькомъ, якъ онъ виражався; запровадити навѣтъ благотворну просвѣту, и при тѣй нагодѣ высказався съ великою похвалою о Лянкастеровѣй школѣ взаимного обучуваня.

Такъ то розмовляли и говорили въ мѣстѣ, и многі, зъ чистой приязни, навѣтъ особисто удѣлили Чичикову декотрі зъ тыхъ радъ, приобѣщували навѣтъ конвой для безпечного переведеня мужикѣвъ на нові селитьбы. За рады Чичиковъ дякувавъ, говорячи, що въ разѣ потребы незалишитъ користуватися ними, а отъ конвою рѣшучо отпросився, говорячи, що его зовсѣмъ не потрібно, що куплені нимъ мужики дуже сумирного характеру, почуваютъ самі добровѣльную охоту до переселеня и що бунту въ нѣякомъ разѣ межи ними не може бути.

Всѣ ті толки и пересуды выкликали однакожъ якъ найкорыстнѣйшій наслѣдки, якихъ тѣлько мѣгъ надѣятися Чичиковъ, именно, рознесли слухъ, що онъ нѣ больше нѣ менше, якъ миліонеръ. Обывателѣ мѣста и безъ того, якъ мы вже бачили въ першѣй главѣ, зъ душѣ полюбили Чичикова, а теперъ, пѣсля такихъ слухѣвъ, полюбили его ще сердечнѣйше. Впрочемъ коли сказати правду, они все були народъ добрый, жили мѣжъ собою въ ладу, обходилися по приятельски и бесѣды ихъ носили на собѣ печать якоись особливой простодушности и лагодности. „Коханий дружище, Илашу Илашевичу! — Послухай, братчику, Антипаторе Захаровичу! Се вже ты перебрехавъ,

мамочко моя, Иване Григоровичу!“ До почтмайстра, который назывався Иванъ Андрѣевичъ, за всёгды говорили: „Шпрехенъ зѣ дейчъ, Иванъ Андрейчъ?“ Словомъ, все было дуже фамиліярно. Многѣ были не безъ образованія: предсѣдатель палаты зналъ на память „Людмила“ Жуковского, котра тогдѣ была ще непростыгкою новиною и по майстерски читавъ многѣ мѣсца, особливо: „Боръ заснулъ, долина спитъ“, а слово: чу выголошувалъ такъ, що й справдѣ бачилося, буцѣмъ то долина спитъ; для бѣльшой вѣрности онъ навѣтъ въ тѣй хвили зажмурювалъ очи. Почтмайстеръ накинувся бѣльшой на филозофію и читавъ дуже пильно, навѣтъ ночами, Юнговѣ „Ночи“ и Еккартсгаузена „Ключъ до Тайникѣвъ Природы“, зъ котрыхъ робивъ дуже довгѣ выписки; але що тамъ таке онъ выписувалъ, сего нѣхто не знавъ; впрочѣмъ бувъ се чоловікъ до-тепный, на словахъ цвѣтистый и любивъ, якъ самѣ выражався „успастити“ бесѣду. А успашувавъ онъ бесѣду множествомъ рѣжныхъ частицъ, якъ ось: „панцю-добродѣйцю, оттакій якій небудь, знасте, вважаєте, можете собѣ выобразити, прикладомъ такъ сказати, подекуды“ и прочими, котрѣ сыпавъ цѣлыми мѣшками; успашувавъ онъ бесѣду такожь досыть удачно пѣдморгуваньемъ, прижмурюваньемъ одного ока, що все додавало дуже ѣдкого выразу многимъ его сатиричнымъ натякамъ. Прочѣ такожь были люде бѣльшой менше освѣченѣ: хто читавъ Карамзина, хто Московскія вѣдомости, хто навѣтъ и зовсѣмъ нѣчого не читавъ. Кто бувъ те, що называють тюрю кѣ, то е, чоловікъ, котрого треба було штовшкомъ пѣднимати на що небудь; хто бувъ по просту ба й бакѣ, що якъ говоритося, весь вѣкъ не выходивъ зъ Лежухова, котрого навѣтъ надаремно було пѣднимати: не встане въ жаднѣмъ разѣ. Що до зверхного виду, звѣсно вже, всѣ они были люде благонадѣйны, — сухотника мѣжь ними не було нѣ одного. Всѣ были люде такѣ, котрымъ жѣнки въ нѣжныхъ розмовахъ на самотѣ давали назвы: мякунчика, товостунчика, пузанчика, чорнушечки, кікі, жужу и проч. Але въ загалѣ они были народѣ добрый, повный гостинности, и чоловікъ, що споживавъ съ ними хлѣбъ-сѣль або одинъ вечѣръ просидѣвъ за выстошъ, ставалъ вже неначе якимъ

своёю, — тымъ бѣльше Чичиковъ съ своими очаровуючими прикметами та обходами, знаючіи справдѣ велику штуку — подобатися людямъ. Они такъ полюбили его, що ѳиъ не бачивъ способу, якъ вырватися зъ мѣста; тѣлько й нувъ ѳиъ зъ всѣхъ бокѣвъ: „Ну, тыжники, ще одинъ тыжникъ побудьте съ нами, Павле Ивановичу! — словомъ, его, якъ говоритъ, на рукахъ носили. Але безъ порѣвнаня цѣкавѣйше було вражѣнне (диво дивне, тай годѣ!), яке зробивъ Чичиковъ на дамы. Щобъ се якъ небудь пояснити, належало бы богато дечого сказати о самыхъ дамахъ, о ихъ товариствѣ, описати, якъ говорится, живыми красками ихъ душевнѣи прикметы, але для автора се дуже трудно. Зъ одного боку зъупиняе его необмежене поважанье до жѣнокъ такихъ высокихъ достойникѣвъ, а зъ другого боку... зъ другого боку такъ таки, що трудно.

Дамы мѣста N. N. були... нѣ, нѣякимъ способомъ не могу: выразно, почуваю несмѣлѣсть. Въ дамахъ мѣста N. N. наибѣльше зъ всего замѣтне було те... Ажъ чудно — анѣ рушь не пѣднимаеся перо, такъ таки, немѣвъ бы яке небудь слово въ нѣмъ лежало. Нехай вже й такъ: о характерахъ ихъ, видно, треба залишити говорити для того, у которого барвы живѣйшій тай троха бѣльше ихъ на палитрѣ; а намъ прийдѣся хибѣ двѣ словѣ о поверхнѣости та о тѣмъ, що поверхнѣйше. Дамы мѣста N. N. були те, що называють, презентабельнѣи, и въ тѣмъ взлядѣ ихъ можъ було поставити прикладѣмъ для всѣхъ другихъ. Що до того, якъ вести себе, заховати тонъ, пѣддержати етикету, множество що найтоншихъ приличій а особливо заховати моду въ самыхъ наипослѣднѣйшихъ дробницахъ, то въ тѣмъ они випередили навѣтъ дамъ петербургскихъ и московскихъ. Убиралися они съ великимъ смакомъ, ѣздили по мѣстѣ въ коляскахъ, якъ прищѣоувала послѣднѣа мода, въ вѣду похитувався льокай, и либерія съ золотыми нашивками. Визитова карточка, будъ она писана хочъ бы на трѣшовѣи двѣицѣ або на каровѣмъ тузѣ — була однакъъ предметѣмъ дуже святымъ. Задля неѣ двѣ дамы, великѣи приятельки и навѣтъ своячки, посварилися смертельно — именно за те, що одна зъ нихъ якось не ѳтдала визиты. И вже хочъ якъ старалися потому чоловіки

и свояки зновъ поєднати ихъ, та нѣ, показалося, що все на свѣтѣ можъ зробити, а тѣлько одного не можъ: поєднати двѣ дамы, що посварилися за не ѳтданье визиты. Такъ обѣ дамы й остались въ взаимной неприхильности, пѣсля выражєня мѣйскаго „свѣта“. Задля сѣдєня на першихъ мѣсцяхъ бывало такожъ множество дуже сильныхъ сценъ, що наводили чоловѣкѣвъ иногдѣ на зовсѣмъ лицарскій, великодушнїй повятя о заступництвѣ. Поєдинкѣвъ, розумѣся, мѣжъ ними не бывало, бо всѣ они були цивильнїй урядники, але за то одинъ другому старалися напакостити, де було можна, що, якъ звѣстно, часомъ буває гѣрше ѳтъ якого хочете поєдинку. Въ обычаяхъ дамы мѣста N. N. були строгї, повнї благородного обурєня противъ всего зѣпсуваня и всякого згѣршеня, осуджували безъ найменшой пощады всякї слабости. Коли мѣжъ ними й лучилося яке небудь те, що называють друге-трєте, то оно робилося потаємно, такъ, що не подавалося й найменшого виду на те, що дѣялося; охоронювалася передъ всѣмъ зверхна повага и навѣтъ чоловѣкъ бувъ такъ приготованый, що коли й видѣвъ що небудь друге-трєте або чувъ о нѣмъ, то ѳтповѣдавъ лагѣдно и розсудливо приповѣдкою: Кому що до того дѣла, що кума съ кумомъ сидѣла? Ще треба сказати, що дамы мѣста N. N. ѳтзначалися, такъ якъ и многї дамы петербургскї, надзвычайною осторожностю та приманчивостю въ словахъ и выражєняхъ. Нѣколи не говорили: я высякалась, я зѣпрѣла, я плюнула, — але говорили: я облекшила собѣ нѣсь, я обѣйшлась при помочи хусточки. Нѣ въ якѣмъ разѣ не можъ було сказати: сеся склянка або сеся тарѣлка смердитъ. И навѣтъ не можъ було сказати нѣчого такого, щобы хочъ натякало на те, а говорили мѣсто того: сеся склянка не заховує ся порядно, або щонебудь въ такѣмъ родѣ. Щобы ще бѣльше облагороднити нашу мову, майже половину слѣвъ повыкидувано зѣвсѣмъ зъ розговору, и для того дуже часто треба було запозычуватися у французской мовы; за то вже тамъ, по французки, друге дѣло: тамъ позволялися такї слова, котрї були геть-геть рѣзний ѳтъ высше згаданныхъ. И такъ ось що можъ сказати о дамахъ мѣста N. N., го-

ворячи майже поверховно. Але коли заглянути глибше, то, розумієся, тамъ відкрили бъ вы багато дечого зовсімъ не такѣвского; та тількижь то дуже небезпечно заглядати троха глибше въ дамскій серця. Значитя, досыть для насъ и поверховности, — ходѣмъ дальше!

До сєи поры всѣ дамы якось-то мало говорили о Чичиковѣ, отдаючи впрочѣмъ єму повну справедливѣсть за єго приємне, сальонове обходженє; але ѳтъ той поры, коли пронеслися слухи, що ѳнъ миліонеръ, дамы найшли въ нѣмъ и другі прикметы. Впрочѣмъ дамы робили се зовсімъ не для интересу: виною всего було слово м и л і о н е р ь , не особа миліонера, а именно тільки саме слово; бо въ самѣмъ тільки звуцѣ сєго слова, крѣмъ всякого грошевого мѣшка, мѣстится щось таке, що показує впливъ и на людій „нѣ те нѣ се“, и на людій хорошихъ, — на всѣхъ показує впливъ. Миліонеръ має тую корысть, що може бачити пѣдлѣсть зовсімъ безкорыстну, чисту пѣдлѣсть, не основану нѣ на якихъ ожиданяхъ; не одинъ дуже добре знає, що нѣчого ѳтъ него не дѣстане и навѣть не має нѣякого права дѣстати, але непременно хочъ забѣжитъ єму на зустрѣчь, хочъ засмѣєся, хочъ капелюхъ здѣйме, хочъ силомѣць запросится на той обѣдъ, на котрый знають, що запрошено миліонера. Гѣдѣ сказати, щобы й дамы мѣста N. N. наразъ почули такій сердечный порывъ до пѣдлости; а все таки въ многихъ сальонахъ почали говорити, що хочъ Чичиковъ не першій красавецъ, але за то такий, якъ слѣдує бути мужчинѣ, що будь ѳнъ тільки троха товстѣйшій, уже то було бы не гарно. При тѣмъ сказано було дещо вже майже ажъ троха образливо о тоненькѣмъ мужчинѣ — що ѳнъ не що бѣльше, якъ таке щось нѣбѣ зубочистка, а не чоловікъ. Въ дамскихъ строяхъ показалося много всѣлякихъ додатчѣкѣвъ. Передъ гостинницею зробилася сутолока, трохи чи не глота; поставъ навѣть „corso“ — такъ багато наѣхало туды повозѣвъ. Купцѣ зачудувалися побачивши, що кѣлька штукъ матерій, котрі понавозили зъ ярмарку, и не могли розпродати за дѣя цѣны, що выдалася надто високою, наразъ войшли въ моду и були розкуплені на розхватъ. Пѣдчасъ службы Божєи у одной дамы побачили на долѣ-

шнѣмъ краю сукні такій хвѣстъ, що занявъ цѣле пѣвъ церкви, такъ що присутный тамечки комисарь полиціи давъ приказъ, щобы нарѣдъ проступився отдалѣкъ, то є, ближе до крилосѣвъ, щобы якъ небудь не помилася туалета єи высокоблагородія. Навѣтъ самъ Чичиковъ не мѣгъ по часті не зауважати такои надзвычайнои для себе вважливости. Одного разу, повернувши до себе домѣвъ, ѡнъ найшовъ у себе на столѣ письмо. Ѳтки и хто принѣсъ его, годѣ було знати; трахтирный слуга сказавъ, що принесли-бачъ и не велѣли сказати, ѡтъ кого. Листъ зачинався дуже рѣшучо, а именно такъ: „Нѣ, я мушу до тебе писати!“ Дальше говорилося о тѣмъ, що є таємнича звязъ мѣжъ душами; ся правда потверджена була кѣльканайцятьма точками, що заняли майже пѣвъ стрѣчки. Дальше слѣдувало кѣлька мыслѣй, дуже замѣтныхъ задля овоєи правдивости, такъ що вважаємо майже конечнымъ ихъ переписати: „Щѣ наше житѣ? Долина, де поселилося горе. Щѣ свѣтъ? Громада людѣй безъ чувства“. За тымъ писателька згадала, що обливає слезами письмо нѣжнои матери, котра, минуло двацять и пять лѣтъ, якъ вже не живе на свѣтѣ; намовляла Чичикова йти въ пустыню и покинути на вѣки мѣсто, де люде. въ душныхъ мурахъ не дышуть свѣжимъ воздухомъ; конецъ листу ѡтзывався навѣтъ рѣшучою розпуюю и кѣнчився ось якими словами:

Двѣ гѣрлицѣ покажуть
Тобѣ мѣй земный прахъ.
Воркуючи тужно скажуть,
Щѣ она вмерла въ слезахъ.

Въ послѣднихъ двохъ стрѣчкахъ не було розмѣру, але се впрочѣмъ байки: листъ бувъ написанный въ дусѣ тодѣшнѣго часу. Нѣякого пѣдпису такожъ не було: нѣ имени нѣ прѣзвища, нѣ навѣтъ мѣсяца и дня. Въ postscriptum було тѣлько добавлено, що его власне сердце повинно ѡтгадати писательку и що на балю у губернатора, що має бути завтра, буде присутный самъ оригиналь.

Се дуже его зацѣкавило. Въ анонимѣ було такъ богато заманливого и пѣдбужающого цѣкавѣсть, що ѡнъ пе-

речитавъ листъ и два й три разы и въ кѣнци сказавъ : „А все таки цѣкаво бы знати, що то за одна се написала?“ Словомъ, дѣло, якъ видно, пошло на серію ; довше нѣжъ годину онъ разъ въ разъ думавъ о томъ , а въ кѣнци, розложивши руки и нахиливши голову сказавъ : „А писаньечко дуже, дуже кучеряво написане!“ Потому, розумѣся, Чичиковъ листъ зложивъ и положивъ до шка-тулки, въ сусѣдствѣ съ якимось аѣншомъ и билетомъ за-прошающимъ на весѣлье, щѣ вже сѣмъ лѣтъ лежавъ на томъ самѣмъ мѣсци. Троха опѣсля принесли до него й справдѣ запрошенье на балъ до губернатора — дѣло дуже звичайне въ губерніяльныхъ мѣстахъ : де губерна-торъ, тамъ и балъ, бо инакше й не було бы у дворянъ-ства приналежної любви и поважання.

Все посторонне въ той-ке хвили Чичиковъ залишивъ и ѣтсунувъ на бѣкъ, и все було наострене на пригото-ванье до балю, бо й справдѣ було чимало спонукуючихъ и заохочуючихъ причинъ. Тому то може ѣтъ самого сотво-рення свѣта не було ще повернуто тѣлько часу на вбира-нье. Цѣла година зѣйшла на однихъ обзоринахъ лица въ зеркалѣ. Прѣбовано було надати ему богато всѣля-кихъ выразѣвъ ! то поважный и статочный, то почитаю-чій безъ усмѣху : ѣдано було до зеркала кѣлька покло-новъ, въ супроводѣ неясныхъ звуковъ, по троха подѣбныхъ до французскихъ, хочъ по французски Чичиковъ не выѣвъ и слова. Онъ навѣтъ зробивъ собѣ самому богато прие-мныхъ неспѣдванокъ, подморгнувъ бровами й губами и продѣлавъ навѣтъ дещо языкомъ ; словомъ, чи жъ мало чого выробляє чоловѣкъ, оставши ся самъ, коли чувствуе притѣмъ, що красный, и до того має певнѣсть, що нѣхто не залгадае крѣзь дѣрочку ? Въ кѣнци легенько поплескавъ себе по подборѣдку, кажучи : „Ахъ, ты мордасю якійсь!“ и почавъ вбиратися. Дуже вдоволенный настроѣ не поки-давъ его подчасъ убирания ; защѣпаючи шельки або повя-зуючи краватку , онъ ѣтшаркувавъ ногами и кланявся съ надзвычайною вмѣлостю , и хочъ нѣколи не танцювавъ, а таки теперъ не втерпѣвъ и втявъ гопака. Сей гопакъ зро-бивъ невеличку, невинну субернацію ; задрожала комода и впала зѣ стола щѣтка.

Появление его на балю зробило нечуваный розрухъ. Все, що жило, кинулося ему на зустрічъ: хто съ картами въ рукахъ, хто на самій цѣкавой точцѣ розмовы, сказавши: „А низшій земскій судъ ѡтповѣдає на те...“ Але що таке ѡтповѣдає земскій судъ, се вже оповѣдаючи ѡткнувъ на бѣкъ и спѣшивъ съ привѣтомъ до нашего героя: „Павло Ивановичъ! Ахъ, Боже мій, Павло Ивановичъ! Любезный Павле Ивановичу! Препочтенный Павле Ивановичу! Душечко моя, Павле Ивановичу! Ось де вы, Павле Ивановичу! Отъ ѡнъ, нашъ Павло Ивановичъ! Позвольте обняти себе Павле Ивановичу! Давайте-но его сюды, ось я его поцѣлую мѡцно-мѡцно, моего дорогого Павла Ивановича!“ Чичиковъ ѡтъ разу почувъ себе въ кѡлькохъ обѡймахъ. Не встигъ ще цѣлковито высвободитися зъ обѡймъ председателя, коли вже опинився въ обѡймахъ полицмайстра; полицмайстеръ передавъ его инспекторови лѣкарской управы; инспекторъ лѣкарской управы — пропинаторови, пропинаторъ — будовничому.... Губернаторъ, котрый въ ту пору стоявъ коло дамъ и державъ въ одной руцѣ кармельковой стипшки и больоньску сучку, побачивши его, кинувъ на помѡсть и стипшки и больонку, — ажъ запищала сучка. Словомъ, розширивъ нашъ герой радѡсть и веселѡсть нечувану. Не було лица, на котромъ бы не выразилось вдоволенье або бодай ѡтблыскъ загального вдоволення. Такъ буває на лицахъ урядникѡвъ въ ту пору, коли приѣхавшій начальникъ ревидує повѣреніихъ зарядови мѣсяця: ось уже першій переполохъ проминувъ, они побачили, що богато дечого ему сподобалось и ѡнъ самъ зволивъ въ кѡнци зажартувати, то є, высказати кѡлька слѡвъ съ приемною усмѣшкою. Смѣются въ за-двое въ ѡтповѣдъ на те окружающій его съ близька урядники; смѣются сердечно тѣ, котрі впрѡчѣмъ трохи не докладно почули высказаній слова, ба навѣтъ стоячій далеко коло дверей, при самѡмъ выходѣ якій небудь полиціянтъ, що зъ роду не смѣявся за цѣлый свѡй вѣкъ и ино-що передъ тымъ грозивъ народови кулакомъ, навѣтъ и той, по незмѣнному закону ѡтбиваня, выражає на своимъ лиці якусь усмѣшку, хочъ усмѣшка тота радше похожа на те, якъ коли бъ хто небудь збирался чихнути, нюхнувши мѡцной табаки. Герой нашъ ѡтповѣдавъ всѣмъ

и каждому и чувъ въ собѣ якусь надзвычайну легкость : откланиваясь на право и на лѣво, по своему звичаю троха бокомъ, але зовсѣмъ свободно, такъ що очарувавъ всѣхъ. Дамы въ одной хвили обступили его блискучою гирляндю и нанесли съ собою цѣлы хмары рѣзнородныхъ пахощѣвъ : одна пахнѣла рожамы, ѳтъ другой вѣяло весною и фялками, трета цѣла наскрѣзь була пропахнута резедю ; Чичиковъ тѣлько й пѣднимавъ до горы нѣсъ и нюхавъ. Въ ихъ строяхъ смаку була бездна : муслины, атласы, шовки були такихъ блѣдыхъ модныхъ цвѣтовъ, що й назвы годѣ було для нихъ придбати ; кокарды зъ лентъ и букеты зъ цвѣтовъ фуркали тамъ и сямъ по сукняхъ, въ дуже малѣвничѣмъ неладѣ, хочъ надъ тымъ неладомъ богато трудилася порядна голова ; легкй стрѣй головы держався тѣлько на одныхъ ушкахъ, и бачилось, такъ и говоривъ : „Ей же, полечу ! жаль тѣлько, що не пѣдойму съ собою й красавицю !“ Талии були обтягненй и мали дуже выдатнй и приемнй для очей формы. Треба сказати, що въ загаль всѣ дамы мѣста N. N. були трошка повненькй собою, але шнуровалися такъ скусно и обходилися такъ приемно, що повноты нѣякъ не можна було запримѣтити. Все у нихъ було придумано и передвиджено съ надзвчайною прозорливостю : шия, плечѣ были ѳтслоненй самѣ на стѣлько, на скѣлько потрѣбно, а нѣякъ не дальше ; кожда ѳткрывала свои области до той мѣры, доки почувалася зъ власного переконаня, що они способнй погубити чоловіка ; все проче було припрятане съ надзвчайнымъ смакомъ : або яка небудь легонька краватка зъ ленты, лекша ѳтъ тѣсточка знаного пѣдъ назвою поцѣлуя, воздушно обнимавъ шию, або выпущенй були зъ за плечій, зъ пѣдъ сукнѣ, маленькй зубчастй стѣнки зъ тонкого батисту, звѣснй пѣдъ назвою скромности. Тѣ скромности скрывали зъ переду и зъ заду то, що вже не могло нанести погибели чоловікови, а мѣжь тымъ наводили на пѣдозрѣнье, що именно тамъ и була сама погибель. Довгй рукавички натягненй були не зовсѣмъ до рукавѣвъ, але обдумано лишали голыми найпринадѣйшй части рукъ повысше лѣкта, котрй у многихъ дыхали завидною повнотою ; у иншихъ навѣтъ насукали лякеровй

рукавички, прислуваній засунутися ще дальше. Словомъ ба-
чится, якъ коли бъ на всѣмъ було написано: „Нѣ, се не
губернія, се столица, се самъ Парижъ!“ Тільки декуды
наразъ высувався який небудь свѣтомъ невиданий чепецъ,
або навѣтъ якийсь трохи, чи не павляче перо, въ супе-
речности до всякої моды настромлене, зъ власного смаку.
Але вже то безъ того годѣ; така вже вдача губерніаль-
ного мѣста: де небудь таки непременно онъ увѣрвесе.
Чичиковъ, стоячи передъ ними, думавъ: „А котра прецѣнь
писала те письмо?“ и вигкнувъ було нѣсь напередъ; але
по самомъ носѣ шарахнувъ его цѣлый рядъ лѣктвъ, об-
шивокъ, рукавѣвъ, кѣнчикѣвъ лентъ, запахущихъ шемизе-
токъ и суконъ. Гальопада летѣла безъ памяти: почтмай-
строва, капитанъ-исправникъ, дама съ голубымъ перомъ,
дама съ бѣлымъ перомъ, грузинскій князь Чирхайхилид-
зевъ, урядникъ зъ Петербурга, урядникъ зъ Москвы, Фран-
цузъ Куку, Перхуновскій, Перебендовскій — все пѣдня-
лось и полетѣло....

— Ог-га! пошла писати губернія! — проговоривъ
Чичиковъ, поступившись назадъ, и скоро тільки дамы по-
сѣдали зновъ на свои мѣста, онъ зачавъ зновъ розглядатися,
котра писала до него листъ, але нѣ за що въ свѣтѣ не
можъ було пѣзнати нѣ по выразѣ лица, нѣ по выразѣ
очей, котра се писала до него листъ. Всюды видно було
щось таке ледви-ледви дослѣдиме, таке невловимо нѣ-
жне!“ — ухъ, яке нѣжне!... „Нѣ, сказавъ самъ до
себе Чичиковъ, — се то женщины, се такій предметъ...“
ту онъ и рукою махнувъ: попросту — й говорити не-
ма що! Пѣди лишень, стрѣбуй оповѣсти або означити все
те, що бѣгае на ихъ лицахъ, — всѣ тѣ проблыски, на-
тяки... а отъ такъ таки нѣчого не оповѣси! Однѣ очи ихъ,
се така безконечна держава, въ котру заїхавъ чоловікъ —
тогдѣ й поминай, якъ звали! Вже его оттамъ нѣ гакомъ
нѣ нѣчимъ не вытягнешъ. Ну стрѣбуй, наприкладъ, розпо-
вѣсти оденъ блескъ ихъ: вогкій, шовковий, цукровый —
Богъ ихъ знае, якого тамъ ще нема! и твердый и мягкій
и навѣтъ зовсѣмъ млѣючій, або, якъ деякі говорятъ съ
нѣжностью и безъ нѣжности, але ще гѣрше, нѣжъ съ нѣжно-
стью — такъ, такъ и зачепить за серц и по всѣй ду-

ши, мовь смычкомъ поведе. Нѣ, по просту й слова не приберешь: гальятерна половина людского роду, тай бѣльше нѣчого!“

Простѣтъ! бачится, въ устѣ нашего героя выскочило словечко подхоплена на улицы. Щожь дѣяти? таке вже въ Россіи положеніе писателя! Впрочемъ коли слово зъ улицѣ забрilo въ книжку, то не писатель тому виненъ, винный читателѣ, а попередъ всего читателѣ зъ высшихъ верствъ: ѳтъ нихъ першихъ не почувшь нѣ одного порядного російскаго слова, а французскими, нѣмецкими и англійскими они, коли воля, обсыплють въ такѣмъ числѣ, що й не захочешъ, и обсыплють навѣтъ зъ захованьемъ всѣхъ возможныхъ выголосѣвъ: по французски крѣзь нѣсъ и диркаво, по англійски выголосять зовсѣмъ такъ, якъ прилично для птаха, навѣтъ физиогномію настроятъ по пташиному, и навѣтъ насмѣются надъ тымъ, хто не зъумѣе физиогноміи настроити по пташиному. А отже жъ тѣлько російскимъ не надѣлать нѣчимъ, хiba зъ патріотизму выбудують для себе на хutorѣ хатину въ російскѣмъ густѣ. Ось якъ то читателѣ зъ высшихъ верствъ, а за ними й всѣ, причислюючи себе до высшихъ верствъ! А мѣжь тымъ що за претенсіи! Хотятъ конечно, щобы все було писано мовою зовсѣмъ правильною, очищеною и благородною, — хотятъ, щобы російскій языкъ самъ собою наразъ упавъ зъ неба, опрацеваний, якъ слѣдуе, и сѣвъ бы имъ прямо на языкъ, такъ, щобъ имъ бѣльше нѣчого не треба було, якъ тѣлько порознимати роты и выставити его. Розумѣся, дивна то штука — жѣноча половина людского роду, але гѣдний — поважный читателѣ, мушу признатися, бувають ще дивнѣйшы.

А Чичиковъ мѣжь тымъ цѣлковито не мѣгъ доглупатися, котра то дама написала до него листъ. Онъ спрѣбувавъ уважнѣйше впялити очи и побачивъ, що зъ боку дамъ выражалося такожь щось таке, подаюче разомъ и надѣю и солодкій муки на сердце бѣдного смертника, такъ що онъ въ кѣнци сказавъ: „Нѣ, нѣ за що не можь згадати!“ Тѣлько жъ се нѣякъ не виеншило веселого настрѣю духа, въ котрѣмъ онъ находився. Онъ зручно и непримушено сказавъ декотрымъ дамамъ кѣлька приемныхъ

слѣвъ, наближався до сѣи та другой дробонькими, швидкими кроками, або, якъ говорятъ, дриптавъ нѣжками, якъ звичайно роблять маленькї старчики-прикрасѣтники на высокихъ каблучкахъ, котрыхъ называютъ мышачими жеребчиками, и котрї дуже зручно забѣгають коло дамъ. Накрутившись доволѣ зручными поворотами на право и на лѣво, онъ тутъ же подшаркнувъ нѣжкой, въ формѣ коротенького хвостика або на подобу перепинки. Дамы були дуже вдоволенї и не тѣлько вышукали въ нѣмъ купу приемныхъ и любезныхъ приметъ, але навѣтъ почали находити величнїй выразъ на лицї, щось навѣтъ марсове и военне, що, якъ звѣсно, дуже подобаеся женщинамъ. Навѣтъ зъ за него вже починали троха сваритися: запримѣтивши, що онъ звичайно стававъ коло дверей, декотрї — одна на передъ другой — опѣшили заняти крѣсло поблише дверей, и коли однѣй пощастилося зробити се борше, то трохи що не прийшло до дуже прикрои исторїи, и не однѣй, що и собѣ бажала зробити то само, выдалася така безчельнѣсть вже ажъ надто гидкою.

Чичиковъ такъ занявся розговорами съ дамами, або радше сказати, дамы такъ заняли и забаламутили его своими розговорами, подсыпаячи купу що найтонших и найштучнѣйшихъ аллегорїй, котрї всѣ треба було ѣтгадувати, такъ що ѣтъ того ажъ пѣтъ выступивъ у него на чолѣ — що онъ позабувъ навѣтъ сповнити обовязокъ приличности и попередъ всего привитати хозяйку. Нагадавъ собѣ о томъ вже тогдѣ, коли почувъ голосъ самой губернаторшѣ, що стояла передъ нимъ вже кѣлька минутъ. Губернаторша сказала троха хитрымъ и ласкавымъ голосомъ, любезно покивуючи головою: „А, Павле Ивановичу, такъ ось якъ вы!...“ Докладно не можу повторити слѣвъ губернаторшѣ, але досытъ того, що сказала она щось дуже любезне, въ томъ дусѣ, въ якомъ выражаются дамы и кавалеры въ повѣстяхъ нашихъ салъоновыхъ писателѣвъ, що то люблять описувати салѣоны и похвалитися знаньемъ высшого тону, — въ родѣ того, що „хиба жъ такъ вже запанували надъ вашимъ серцемъ, що въ нѣмъ нема бѣльше мѣсця, навѣтъ найтѣснѣйшого кутика для тыхъ, котрыхъ вы такъ безжалѣсно позабули?“ Герой нашъ въ той са-

мой хвили обернувся до губернаторшѣ и вже готовъ бувъ выпалити їй отповѣдь, запевно нѣчимъ не горшу отъ тыхъ, якѣ выпалюють въ модныхъ повѣстяхъ панове Звонскій, Линскій, Лидины, Гремины и всякій зручній войсковій люде, — коли въ тѣмъ наразъ, пѣдвѣвши очи, наразъ зъупинився, немовъ оглушений ударомъ.

Передъ нимъ стояла не сама губернаторша. Она держала по пѣдъ руку молоденьку, шѣснайцятилѣтну дѣвчинку, свѣженьку бѣлявку, съ тоненькими и стрѣйными чертами лица, съ остренькимъ подборѣдкомъ, съ чаровито заокругленимъ оваломъ лица, яке маляръ взявъ бы за взорець для мадонны и яке лишъ рѣдкимъ злучаємъ трафляеся въ Россіи, де все любить показатися въ широкѣмъ розмѣрѣ, все, що тѣлько є: и горы, и лѣсы, и степы, и лица, и губы, и ноги, — ту саму блондинку, котру онъ стрѣтивъ було на дорожѣ, їдучи отъ Ноздрева, коли черезъ дурноту вѣзникѣвъ чи коніѣвъ, ихъ повозы такъ дивовижно запалися, перепутавшися упряжю, и дядько Митяй съ дядькомъ Минаемъ взялися розпутувати дѣло. Чичиковъ такъ змѣшався, що не мѣгъ сказати й одного путнѣго слова и пробурмотѣвъ чортъ зна що таке, чого бы вже певно не сказавъ нѣ Греминъ, нѣ Лидинъ, нѣ Звонскій.

— Вы ще не знаете мои дѣньки? — сказала губернаторша: — институтка инощо выпушена.

Онъ отповѣвъ, що вже мавъ щастье неспѣдѣванимъ способомъ познакомитися; спрѣбувавъ ще дещо додати, але „дещо“ зовсѣмъ не выйшло. Губернаторша, сказавши два три слова, въ кѣнци одойшла съ дочкою въ другій конецъ салѣ до другихъ гостей; а Чичиковъ все ще стоявъ недвижно на одиѣмъ и тѣмъ самѣмъ мѣсци, якъ чоловікъ, котрый весело выйшовъ на улицу въ тѣй думцѣ, щобы прогулитися, съ очима готовыми придивлятися до всего, — и наразъ недвижно зъупинився, нагадавши, що щось забувъ дома, и вже тогдѣ нема нѣчого дурнѣйшого отъ такого чоловіка: онъ силуеся пригадати собѣ, що таке онъ забувъ: чи хустину? але хустина въ кишени; чи грошѣ? але грошѣ такожъ въ кишени; все, бачится, при нѣмъ, а мѣжъ тымъ якійсь невѣдомый духъ шелче

ему до уха, що онъ таки щось забувъ; и ось вже глядитъ онъ розсѣяно и непевно на плывучій по передъ него народъ, на лѣтаючі повозы, на ручницѣ и багнеты проходячого войска, на вивѣску, и нѣчого гарного не бачить. Такъ и Чичиковъ наразъ зробився чужимъ всему тому, що въ округъ него дѣялося. Въ ту пору зъ дамскихъ запахущихъ устъ полетѣло до него множество напѣвковъ и запитанъ, наскрѣзь проникнутыхъ нѣжностью и любезностью: „Чи вольно намъ, бѣднимъ жильцямъ землѣ, бути такими смѣлыми, щобы спытати васъ, о чѣмъ вы задумалися? — Де находятся тѣ щасливій мѣсця, въ котрыхъ бувають ваші замыслы? — Чи можна знати имя той, котра запровадила васъ въ ту солодку долину задумчивости?“ Але онъ ѳтповѣдавъ на все рѣшучою неувагою и приемній фразы мовъ у воду канули. Онъ навѣтъ до той степени показався нечемнымъ, що швидко ѳдойшовъ ѳтъ нихъ на другій бѣкъ, бажаючи доглянути, куды се пошла губернаторша съ своею донькою. Але дамы, бачится, не хотѣли лишити его такъ швидко въ спокою: кожда въ дуся рѣшилася ужити всякихъ можливыхъ способѣвъ, такъ небезпечныхъ для нашихъ сердець, и пустити въ дѣло все, що було найлѣпшого. Треба запримѣтити, що у деякихъ дамъ — я говорю у деякихъ: се не то, що у всѣхъ, — є невеличка слабѣсть: коли они зауважають у себе що небудь особливо гарне — чи чоло, чи ротъ, чи руки — то вже думаютъ, що найкрасша часть ихъ лица такъ ѳтъ першу й кинеся въ очи и всѣ ѳтъ разу заговорять въ одинъ голосъ: „А дивѣтъ, а дивѣтъ, якій у неї пречудовый греческій нѣсъ!“ або: „яке правильне, чаруюче чоло!“ А у котрой гарній плечѣ, тая напередъ переко-нана, що всѣ молоді люде зовсѣмъ въ нихъ заслѣплятся и нуже почнуть повторяти въ ту пору, коли она буде проходити поузь: „Ахъ, якій у сєї пречудовий плечѣ!“ а на лице, волосье, нѣсъ, губы, чоло, навѣтъ не поглянуть, а коли й поглянуть, то такъ, якъ на щось не належаче до рѣчи. Оттакъ то думаютъ деякі дамы. Кожда дама заклалася въ души бути якъ можна найчарѣвнѣйшою въ танцяхъ и показати въ цѣломъ блеску красоту того, що у неї було саме найкрасше. Почтмайстриха,

вальсуючи, такъ тужливо опустила на бѣкъ голову, що й справдѣ чути було щось надземного. Одна вже любезна дама, котра приїхала зовсѣмъ не за тымъ, щоби танцювати, для того, що у неї, якъ сама виразилася, приключилося невеличке инкомодитѣ въ видѣ мѣхурка на правій нозѣ и для того мусѣла навѣть набути на ноги пливовй чобѣтки, — не вытерпѣла прецѣнь и зробила кѣлька кругѣвъ въ пливовыхъ чобѣткахъ, именно для того, щоби почтмайстриха не забрала собѣ справдѣ надто богато до головы.

Але все те таки не показало сподѣваного впливу на Чичикова. Онъ навѣть не глядѣвъ на тѣ дамскі выкрутасы, а разъ въ разъ стававъ на пальцѣ и зазиравъ поверхъ головъ, де бы могла заподѣтися блѣондинка; такожъ и присѣдавъ до землѣ, заглядаючи помѣжъ плечима и спинами; въ кѣнци дошукався и побачивъ єи, сидячу поручъ матери, надъ котрою велично помахувалася якась турецька чалма съ перомъ. Бачилось, немовъ то онъ хотѣвъ взяти ихъ приступомъ. Чи весняный настроѣ подѣлавъ на него, чи зъ заду попыхавъ єго хто, досыть того, що онъ протискався рѣшучо напередъ, и не бачивъ нѣчого: пропина торъ одержавъ ѣтъ него такого стусана, що захитався и ледви-ледви вдержався на одной нозѣ, а то бы безперечно бувъ поваливъ за собою цѣлый рядъ; почтмайстеръ такожъ ѣтступивъ и поглянувъ на него съ зачудуваньємъ, змѣшанымъ съ доволѣ тонкою иронією, але онъ и не глипнувъ очима на нихъ: онъ видѣвъ тѣлько въ дали блѣондинку надѣваючу довгу рукавичку и безъ сумнѣву палаючи бажаньємъ — пуститися лѣтати по паркетѣ. А вже тамъ зъ боку чотыри пары выкидували мазура: каблукы ломали пѣдлогу, а линіовый капитанъ ѣтъ штабу працювавъ и душею и тѣломъ, пѣдвергуючи такі пѣ, якихъ и въ снѣ не трафлялося нѣкому пѣдвертувати. Чичиковъ прошмыгнувъ поузь мазура майже по самыхъ каблукахъ, и просто до того мѣсця, де сидѣла губернаторша съ дочкою. Але онъ приступивъ до нихъ дуже не смѣло, не сѣменивъ такъ зручно и вдачно ногами, навѣть троха помѣшався и у всѣхъ єго рухахъ показалася якась непервнѣсть.

Не можна сказати на певно, чи справді пробудилося въ нашомъ герою чувство любви; навѣть сумнѣватися можна, чи панове такого роду, то є, не те щобы товсті, але й не те, щобы тонкі. чи они й способні до любви; але при всѣмъ тѣмъ ту було щось таке дивовижне, щось въ такѣмъ родѣ, що ѓнъ и самъ не мѡгъ собѣ выяснити; єму здавалося, якъ ѓнъ самъ опѡсля признався, що весь баль, съ всѣмъ своимъ говоромъ и шумомъ, ставъ на кѡлька минутъ немовъ бы то десь въ дали; скрѣпки и трубы гримѣли десь за горами и все поволоклося туманомъ, похожимъ на недбало замалѣване поле на образѣ, и зъ того мглистого, сякъ-такъ намазаного поля, визначувалися ясно и выкѡнчено тѡлько одній тонкій черты чаруючої бѣлявки: єи овально-круглясте личенько, єи тоненькій, тоненькій станъ, якій буває у институтки въ першій мѣсяцѣ по выходѣ, єи бѣла, майже простенька суконька, легенько и вдачно обхапуюча зъ всѣхъ бокѡвъ молоденькій, стрункій суставцѣ, котрій визначувалися въ якихось чистыхъ линіяхъ. Бачилось, що вся она подабала на якусь забавочку, выпуклясто выточену зъ слоновой кости; тѡлько она одна бѣлѣлася и выринала прозѡрчатою и свѣтлою зъ мутной и непрозѡрчатою товпы.

Видко, такъ то вже буває на свѣтѣ: видко, що й Чичиковы, на кѡлька хвилинь въ житю, стаються поетами, але слова по етъ буде вже надто. Принайменше ѓнъ почувъ себе цѣлковито чимъ то въ родѣ молодого чоловѣка, мало що не гусаромъ. Побачивши побѡчь нихъ пусте крѣсло, ѓнъ сейчасъ усѣвъ на нѣмъ. Розмова зъ разу не клиѣлася, але чимъ дальше, тымъ лѣпше йшла и Чичиковъ почавъ навѣть входити въ запаль, тѡлько що.... Ту съ превеликимъ жалемъ треба запримѣтити, що люде статочній и занимаючій важній посады якосъ крыхѡтку потяжкій въ розговорахъ съ дамами; на те майстры панове поручники и то зовсѣмъ не высьше капитаньскои ранги. Якъ они то роблять, Богъ ихъ знає: бачится, и не дуже премудрї рѣчи говорятъ, а панночка знай собѣ ажъ розлягаєся на крѣслѣ зо смѣху; а статскій совѣтникъ Богъ знає що набалакає: то поведе рѣчь о тѣмъ, що Россія дуже обширна держава, або пѡдпустить комплиментъ, котрый, безперечно,

выдуманный не безъ дотепу, а только ътъ него страшно пахне книжкою; а коли ѣ скаже що небудь смѣшне, то самъ далеко бѣльше смѣется, нѣжъ та, котра его слушае. Ту се запримѣчено для того, щобъ читателѣ бачили, для чого блондинка почала позѣвати пѣдчасъ оповѣданъ нашего героя. Але герой того зовсѣмъ не запримѣтивъ, розповѣдаючи множество приємныхъ рѣчей, котры вже лучалоса ему розповѣдати въ подобныхъ нагодахъ въ рѣжныхъ мѣсцяхъ, именно: въ Симбирской губерніи у Софрона Ивановича Безпечного, де були тогдѣ дочка его Аделайда Софронѣвна съ трема зовицями: Марією Гаврилѣвною, Олександрією Гаврилѣвною и Аделайдою Гаврилѣвною; у Федора Федоровича Перекрѣова, въ Рязаньской губерніи; у Фрола Васильевича Побѣдоносного, въ Пензеньской губерніи, и у брата его Петра Васильевича, де були: своячка его Катерина Михайлѣвна и еи тѣточныи сестры, Рожа Федорѣвна и Емилиа Федорѣвна; въ Вятской губерніи у Петра Варсонофѣевича, де была сестра его невѣстки, Пелягія Юрієвна, съ племѣнницею, Софією Ростиславною и двома вучеными сестрами, Софією Александрѣвною и Маклятурією Александрѣвною.

Всѣмъ дамамъ цѣлковито не сподобалоса таке захованье Чичикова. Одна зъ нихъ нарочно пройшла поузъ него, чтобы дати ему се пѣзнати, и навѣтъ зацепила блондинку досытъ неосторожно грубымъ рульо своєї сукнѣ, а шарфою, що порхала довкола еи плечей, запорядила такъ, що она самымъ кѣнчикомъ махнула еи по самѣмъ лицу; въ ту саму пору позадъ него зъ одныхъ дамскихъ устъ пронеслася вразъ съ запахомъ фіалокъ, досытъ колюча та грызка замѣточка. Але коли ѣнъ не почувъ еи, або такъ чинився, що не чувъ, то се було дуже не добре, бо дамску прихильность треба высоко цѣнити: за те ѣнъ покався, але вже опѣсля, то е, за пѣзно.

Обуренье, пѣдъ кождымъ зглядомъ справедливѣе, показалося на многихъ лицахъ. Хотя и якъ велика була въ товариствѣ вага Чичикова, хотя ѣнъ и миліонеръ, хотя на его лица ѣ выражалася повага и щось марсовате та военне, але е такіи рѣчи, котрыхъ дамы нѣкому не простятъ, нехай ѣнъ собѣ буде, хто буде, — и тогдѣ пиши

— пропало! Бувають злучаѣ, коли жєнщина, хотє и якє слаба та бєзсильна характеромъ вѣ порѣвнаню сѣ мужчиною, але ставєся наразѣ твердшою не тѣлько ѡтѣ мужчини, але и ѡтѣ всего, що дє є на свѣтѣ. Нєвважливѣсть Чичикова, майже нєнарочна, ѡтновила навѣть мѣжѣ дамами згоду, що вже була на краю погибєлѣ задля захопленого крѣсла. Вѣ высказанихѣ нимѣ злучайно якихось сухихѣ и звичайнихѣ словахѣ нашли колючі натяки. На домѣрѣ лиха котрийсь зѣ молодыхѣ людей зложивѣ туй таки сатиричній стихи на танцююче товариство, бєзѣ чого, якє звѣсно, майже нѣколи не обходиться на губерніяльныхѣ балѣхѣ. Тѣ стихи туй таки признано дѣломѣ Чичикова. Обурєньє зматалося, и дамы почали говорити ѡ нѣмѣ вѣ рѣжныхѣ кутикахѣ дуже неприхильними словами, а бѣдну институтку звѣвчили до тла и засудѣ єи бувѣ вже и запечатаній.

А мѣжѣ тымѣ героєви нашому готовилася дуже нємила нєожиданка; вѣ ту пору, коли блѣондинка позѣвала, а ѡнѣ розповѣдавѣ їй дєякі исторїйки зѣ давнихѣ давєнь и навѣть почавѣ було згадувати про грецкого философа Дїогєна, показався зѣ послѣднѣи свѣтлицѣ Ноздрєвѣ. Чи то ѡнѣ зѣ буфєту вѣрвався, чи зѣ нєвєличкого зеленого салѣону, дє йшла гра мѣцнѣйша ѡтѣ звичайного виста, чи то по своѣй воли, чи вѣтрутили єго, досыть того, що ѡнѣ появився весєлый, радѣсний, ухѣпивши по пѣдѣ руку прокурѣра, котрого очевидно вже тягавѣ довѣшій часѣ, бо бѣдний прокурѣрѣ на всѣ боки покручувавѣ своими густыми бровами, нємовѣ бы придумуючи спѣсѣбѣ, якѣ бы выкрутитися зѣ той приятельскої пѣдручної пѣдорожѣ. Тай справдѣ, сє вже годѣ було и выдержати. Ноздрєвѣ, захлѣпнувши охоты вѣ двѣохѣ склянкахѣ чаю, розумѣєся, на-вѣ-пѣвѣ сѣ румѣмѣ, брєхавѣ нємилисерно. Побачивши єго щє зѣ далека, Чичиковѣ рѣшився навѣть на уступку, то є, покинути своє завиднє мѣсцє, и якѣ найшвидше дати драла: нѣчо доброго не вѣщувала єму тая стрѣча. Але якѣ на бѣду вѣ ту пору пѣдвернувся губернаторѣ, проявляючи надзвичайну вѣтѣху, що ѡтсє найшовѣ Павла Ивановича, и зѣупинивѣ єго, просячи, щѣбы бувѣ судїєю вѣ єго супереччѣ сѣ двома дамами ѡ тѣмѣ

предметѣ: чи довговѣчна жѣноча любовь, чи нѣ: а мѣжь тымъ Ноздревъ вже побачивъ его и йшовъ прямо на зустрічъ.

— Ага, херсонскій помѣщикъ, херсонскій помѣщикъ! — кричавъ онъ, наближаючись и заливаючися смѣхомъ, отъ которого тремтѣли его свѣжй, румянй якъ весняна рожа щоки. — Що? богато наторгувавъ мертвыхъ? Та то вы й не знаете, ваше превосходительство, — горланивъ онъ дальше, обернувшись до губернатора, — онъ торгуе мертвыми душами! ѣй Богу! Послухай, Чичиковъ! адже жъ ты, — я тобѣ се зъ приязни говорю — ось мы всѣ ту твои приятелѣ, ось и его превосходительство тутечки, — я бы тебе повѣсивъ, ѣй Богу, повѣсивъ!

Чичиковъ по просту не знавъ, на котромъ мѣсци сидѣвъ.

— Чи повѣрите, ваше превосходительство, — говоривъ дальше Ноздревъ, — якъ сказавъ онъ до мене: „продай мертвы душѣ“ — я такъ таки пукъ зо смѣху. Приѣзджу сюды, менѣ говорятъ, що накупивъ за три миліоны мужикѣвъ на вывѣзъ! та онъ торгувавъ у мене мертвыхъ. Послухай, Чичиковъ: та ты скотина, ѣй Богу, скотина! отъ и его превосходительство тутечки.... чи правда, прокуроре?

Але прокуроръ и Чичиковъ и самъ губернаторъ такъ змѣшались, що зовсѣмъ не знали, що й отповѣдати: а мѣжь тымъ Ноздревъ, и крыхты не звертаючи уваги, торочивъ зъ пѣвъ-пьяна: — Вже жъ ты братику, ты, ты.... я не пѣду отъ тебе, поки не дѣзнаюся, по що ты куповавъ мертвы душѣ. Послухай, Чичиковъ, вже жъ тобѣ, присяй Богу, соромъ; у тебе, самъ то знаешь, нема лѣпшого приятеля, якъ я. Ось и его превосходительство тутечки.... чи правда, прокуроре? Вы не повѣрите, ваше превосходительство, якъ мы одинъ до другого привязаны, — то е, такъ таки, якъ бы вы сказали, ось я ту стою, а вы бы сказали: „Ноздревъ! скажи по совѣсти, хто тобѣ дорожшій, рѣдный отецъ, чи Чичиковъ?“ — то я сказавъ бы: „ѣй Богу, Чичиковъ!...“ Позволь, душе моя, я тобѣ влѣплю одинъ бѣзе (поцѣлуй). Вже вы позвольте, ваше превосходительство, поцѣловати менѣ его. Еге, Чичиковъ, вже ты не противися, одну безешку

позволь напечатати тобѣ на твоє свѣжно бѣле лице. Ту Чичиковъ такъ ѳттрутивъ Ноздрева съ его безешкою, що той трохи не полетѣвъ на землю. Ѳтъ него всѣ ѳтступилися и не слухали его бѣльше. Але все таки его слова о покупцѣ мертвыхъ душъ высказаній були на цѣле горло въ супроводѣ такого голосного смѣху, що обернули увагу навѣтъ тыхъ, котрї находилися въ найдальшихъ кутахъ свѣтлицѣ. Тая новина показалася такою дивовижною, що всѣ пристанули съ якимось деревлянымъ, глупо запытуючимъ выразомъ. Чичиковъ помѣтивъ, що многї дамы перемигнулися мѣжь собою съ якимось злобнымъ, ѣдкимъ усмѣхомъ, и въ выразѣ деякихъ лицъ показалося щось таке двозначне, що ще дужше збѣльшило его замѣшанье. Що Ноздревъ брехунъ несосвѣтенный, се всѣ знали, и нѣкому не була дивниця почути ѳтъ него цѣлковиту нѣсенїтницю; але грѣшный чоловікъ — тяжело навѣтъ порозумѣти, якъ уладженный той грѣшный чоловікъ: нехай собѣ й якъ буде глупа новина, але щобъ тѣлько она була новина, ѳнъ непремѣнно розкаже си другому грѣшному чоловікови, хотъ бы лише на те тѣлько, чтобы сказати: „Погляньте лишень, яку брехню розторочили!“ а другїй грѣшный чоловікъ радо прихилить ухо, хотъ опѣсля й самъ скаже: „Але жъ бо се цѣлкомъ глупа брехня, не заслугуюча на нѣяку увагу!“ и сейчасъ же потѣмъ пѣде шукати третого грѣшного чоловіка, чтобы, розповѣвши й ему, опѣсля разомъ съ нимъ скрикнути съ благороднымъ обуреньемъ: „Що за глупа брехня!“ И се небезпечно облетить все мѣсто, и всѣ грѣшнї люде, кѣлько ихъ е, непремѣнно наговорятся до сыта и ѳттакъ признають, що се не заслугуе на увагу и що о тѣмъ и говорить не варто.

Сеся, очевидячки, пуста подѣя замѣтно розстроила нашего героя. Хотъ и якъ пустї слова дурака, а иногдѣ бувають они достаточнїй, чтобы змѣшати розумного чоловіка. Чичикову вчинилося якосъ нѣяково, недобре, зовсѣмъ такъ, якъ колибъ прекрасно вычищенымъ чоботомъ наразъ вступивъ въ болотяну, вонючу калюжу, словомъ, негарно, зовсѣмъ негарно! Ѳнъ силувався о тѣмъ не думати, стався розбратися, забавитися, присѣвъ до виста, але все

пôшло, якъ криве колесо: два разы переходивъ онъ въ чужу масть, и забувши, розмахнувся зъ всего розмаху и лупнувъ зъ недогаду свою власну карту. Предсѣдатель нѣякъ не мѡгъ порозумѣти, якъ Павло Ивановичъ, такъ добре, и можъ сказати, такъ на скрѡзь розумѣючій гру, мѡгъ зробити подѡбну помылку и пѡдвѣвъ навѣтъ пѡдъ обухъ его пикового короля, на которого онъ, якъ самъ выражався, надѣявся, якъ на камяну гору. Розумѣся, почт-майстеръ и предсѣдатель и навѣтъ самъ полицмайстеръ, якъ се звичайно буває, пѡднимали на выгадки нашего героя, що чи не залюбився онъ и що мы знаемо, напевне, що у Павла Ивановича серденко прихрамує, знаемо й то, кимъ оно пѡдстрѣлене; але все те й крыхты его не втѣшало, хочъ и якъ онъ силувався всмѣхати и жартувати. При вечери такъ само онъ не бувъ въ силѣ розрушатися, не бачучи на тое, що товариство за столомъ було приємне и що Поздрева давно вже вывели, бо вже и самй дамы въ кѡнци запримѣтили, що захованье его ставало надъ мѣру скандальне. Посередъ котильона онъ сѣвъ на помѡсть и почавъ хапати за полы танцюющихъ, що було вже, якъ казали дамы, нѣ до чого не подѡбне. Вечеря була дуже весела; всѣ лица, мелькаючй передъ потрѡйными лѣхтарями, цвѣтами, конфектами и бутылками, ясиѣли ѡтъ сердечного вдоволеня. Офицеры, дамы, фраки — все було любезне, ажъ нудне. Мужчины зрывалися зъ крѣселъ и бѣгли ѡтбирати ѡтъ слугъ стравы, щобы съ надзвычайною зручностю предложити ихъ дамамъ. Одинъ полковникъ подавъ дамѣ тарѣлку съ сосомъ на кѡнци обнаженой шпады. Мужчины статочныхъ лѣтъ, мѣжъ котрыми сидѣвъ Чичиковъ, голосно перечилися, закусуючи важке слово рыбою або мясомъ, обмачанымъ безпощадно въ гѡрчицю, и перечилися о тыхъ предметахъ, котры навѣтъ завсѣгды его живо обходили, але онъ бувъ похожй на якогось чоловѣка змученого або розбитого далекою дорогою, котрому нѣчо не лѣзе на голову и котрый не має силы нѣчимъ заняться. Навѣтъ не дожидавъ онъ кѡнца вечерѣ и поѣхавъ домѡвъ далеко вчаснѣйше, якъ звичайно ѡтѣжджавъ.

Тамъ въ тѡй свѣтлицы, такъ знакомѡй читателямъ,

съ дверми завадеными комодою и съ вызирающими подекуды зъ кутчикѡвъ швабами, настроѣй думокъ и духа его бувъ такъ само неспокойный, якъ неспокойный були тѣ крѣсла, на котрыхъ ѡнъ сидѣвъ. Непріемно, сумно було у него на серцю; якась важка пустыня стояла тамъ.

— Щобъ васъ чортъ побравъ всѣхъ, хто выдумавъ тѣ балѣ! — говоривъ ѡнъ зъ пересерди. — Ну, чимъ ту зъ дурного розуму втѣшатися? Въ губерніи неурожай, дорожня, — а они собѣ давай балъ справляти! Ото штука: въ бабскій лахи пристроилися! Невидальщина, що декотра навѣшала на себе тысячу рублѣвъ! А прецѣнь же се за мужицкѣй гроши, або, що ще гѣрше, цѣною сумлѣня нашего брата. Адже жъ звѣсна рѣчь, по що берешъ хабарѣ и серцемъ покрывшись? по того, чтобы достати жѣнцѣ на шаль або на всѣлякѣй роброны, мара бы ихъ взяла, якъ ихъ тамъ называютъ! А за для чого? чтобы не сказала яка небудь Швайка Сидоровна, що на почтмайстрисѣ краща була сукня, — тай задля неи бухъ тысячу рублѣвъ! Репетують: „балъ, балъ, веселѡсть!“ А то по просту дрантѣе балъ, не въ россійскѡмъ дусѣ, не въ россійскѡй натурѣ, чортъ знае, що такого! Дорослиый, повнолѣтний якъ разъ выскочитъ весь въ чорнѡмъ, общипаный, обсмѣканный, якъ чортикъ, тай давай ногами мѣсити. Иншій навѣтъ, стоячи въ парѣ, балакае съ другимъ о важнѡмъ дѣлѣ, а ногами въ ту саму пору, якъ цапокъ, мыслѣте на право и на лѣво.... Все зъ малпованя, все зъ малпованя! Що Французъ въ сорокъ лѣтъ така сама дитина, якою бувъ и въ пятнайцять, такъ ото жъ давай и мы собѣ жъ! Нѣ, бѡгме Боже.... пѡсля кожного балю, немовъ бы грѣхъ якій зробивъ: и згадувати навѣтъ о нѣмъ не хочеса. Въ головѣ, по просту, нѣчого, такъ якъ по розмовѣ съ салъоновымъ чоловѣкомъ: всего ѡнъ набалакае, всего зъ легка дѡткнеся, все скаже, що понавыврывавъ зъ книжокъ; сорокато, блискѡтливо; а въ головѣ абы хочъ що небудъ зъ того вынести; и бачишь потому, що навѣтъ розмова съ простымъ кушцемъ, знающимъ одно тѡлько свое дѣло, але знающимъ его добре и зъ до-свѣду, лѣпша ѡтъ всего того перебрызкоту. Тай що жъ зъ него выдусишь, зъ того балю? Ну, коли бѣ, приймѣмъ,

якій небудь писатель задумавъ описувати всю ту сцену, такъ якъ она є? Ну, и въ книжцѣ, и тамъ она була бы такъ само нѣ до чого не придала, якъ и въ натурѣ. Що она таке: моральна, чи не моральна? по просту, чортъ знає, що таке! Ілюнешь, и книжку геть ѓткинешь!

Такъ то неприхильно говоривъ Чичиковъ о баяхъ въ загалѣ; але здаєсь, що сюды домѣшалася ще й друга причина неприхильности. Головна досада була не на баяхъ, а на то, що єму самому дучилося посковзнутися, що ѓнъ нѣ зъ сего нѣ зъ того показався передъ всѣми Богъ знає, въ якѡмъ видѣ, що ставъ на якѡмось дивнѡмъ, двозначнѡмъ становищи. Розумѣся, поглянувши окомъ розсудного чоловѣка, ѓнъ видѣвъ, що все те дурниця, що дурне слово нѣчого не значить, особливо теперъ, коли головне дѣло вже було зроблене якъ слѣдує. Але дивный чоловікъ: єго дуже гнѣвала неприхильность тыхъ самыхъ, котрыхъ ѓнъ не поважавъ и о котрыхъ говоривъ такъ рѣзко, ганьблячи ихъ пустоту и пристрасть до строѣвъ. Се тымъ дужше гнѣвило єго, що розмѣркувавши все докладно, ѓнъ бачивъ, якъ всего причиною по части бувъ ѓнъ самъ. Звѣсна рѣчь, на себе ѓнъ не розсердився, и, розумѣся, добре зробивъ. Всѣ маємо невеличку слабѡсть, крхѡточку пощадити себе самыхъ, а натомѣсть постараємося придыбати якого небудь ближнѣго, на котрѡмъ бы можъ ѓтбити свою досаду, на примѣръ на слузѣ, на пѡдчиненѡмъ намъ уряднику, котрый въ саму пору попавъ намъ пѡдъ руку, на жѣнцѣ, або въ кѡнци на крѣслѣ, котрымъ шпурнемо чортъ знає куды, до самыхъ дверей, такъ що ѓтлетить ѓтъ него ручка и заплѣчокъ — нехай мовлявъ, и оно знає, що значить гнѣвъ. Такъ и Чичиковъ швидко найшовъ ближнѣго, котрый понѣсь на своихъ плечохъ все, що тѡлько могла навернути єму на языкъ досада. Ближній той бувъ Ноздревъ. Нѣщо й казати, що вже Чичиковъ такъ єго обробивъ зъ всѣхъ сторѡнъ и бокѡвъ, якъ хиба якій небудь бѣдняка вѡйтъ або почтаръ буває оброблюваный якимъ проѣздячимъ, бувалымъ капитанѡмъ або й генералѡмъ, котрый окрѡмъ многихъ выражень, що вже сталися клясичными, вмѣе влѣпити ще богато незначныхъ, вынайденыхъ таки нимъ самымъ. Цѣле

родословне дерево Ноздрева було перебране и многі члены его родины старшихъ поколѣнь сильно потерпѣли.

Але за той часъ, поки що онъ сидѣвъ на своїмъ твердомъ крѣслѣ, трѣвоженный думками и бессонницею, трактуючи зъ цѣлого сердца Ноздрева и всю его родину, и передъ нимъ горѣла лосва свѣчка, котрои гнѣтъ давно вже накрывся нагорѣлою чорною шапкою, що хвилѣ грозячи погаснути, и заглядала до него крѣзь ѡкна слѣпа, темна нѣчь, готова посинѣти ѡтъ приближающоюся розсвѣту, и перекукурѣкувалися въ дали пробуждені когуты, а въ сплячѣмъ твердо мѣстѣ може лишъ денебудъ плентався комѣсный плащъ, бѣдолаха, не знати, якои класы и ранги, знаючіи тѣлько одну, гай-гай! ажъ надто убиту російскимъ бѣдолашнымъ народомъ дорогу. — Въ ту саму пору на другѣмъ кѣнци мѣста лучилась подѣя, котра готова була ще збѣлшити неприємнѣсть положенія нашего героя. По ѡтлюдныхъ улицахъ и заулкахъ дзелѣнокѣтѣвъ дуже дивный поѣздъ, котрому годѣ було й назвы прибрати. Онъ не подававъ анѣ на тарантасъ, анѣ на коляску, анѣ на бричку, а наибѣльше подававъ на товстопузый, выпуклястый гарбузъ, поставленный на колеса. Шоки того гарбуза, то є, дверцѣ съ остальными слѣдами жовтои краски, зачиналися дуже лихо, бо въ лихѣмъ станѣ находились ручки и замки, на силу позвязувані мотузками. Гарбузъ бувъ напакований перкалевыми подушками въ рѣжныхъ формахъ: въ формѣ яськѣвъ, заголовкѣвъ и простыхъ подушокъ, напханный мѣшками съ хлѣбами, колачами, пампухами, скородумками и варянками зъ пшеничного тѣста. Пирѣгъ съ мясомъ и пирѣгъ съ капустою вызирали навѣтъ на верхъ. Задъ занятый бувъ особливо льокайского походженія, въ куртцѣ зъ домашной малѣванки, съ неголеною бородою, по троха вже сивавою, — особливо, звѣсною пѣдъ именовъ х.ло. Скрипъ и квикъ ѡтъ желѣзныхъ скобокъ и заржавѣлыхъ гвинтѣвъ розбудили на другѣмъ кѣнци мѣста вартового, котрый пѣднѣвши свою галѣбарду, зъ просонку закричавъ на цѣлу гортань: „Хто йде?“ але побачивши, що нѣхто не йшовъ, а тѣлько зъ далеку чути було дзиндилиньканье, зловивъ у себе на ковшѣри якогось звѣра и наблизившись до лѣхтарнѣ, ту

же сповнивъ надъ нимъ на нѣгги кару смерти. Пѣсля того, поставивши на бѣкъ гальябарду, заснувъ зновъ пѣсля приписѣвъ своего лицарства.

Конѣ разъ за разомъ падали на переднѣи ноги, бо не були пѣдкованѣи, а при тѣмъ, якъ видно, выгѣднѣи мѣйскѣи брукъ мало бувъ имъ знакомѣи. Колымага зробила кѣлька поворотѣвъ зъ улицѣи въ улицу, а въ кѣнци повернула въ темнѣи переулѣкъ поузъ невеличкѣи паратѣяльной церкви, Николы на Недотычкахъ, и станула передъ воротами дому протопопа. Зъ брички вылѣзла дѣвка съ хусткою на головѣи, въ тѣлогрѣйцѣи и гримнула обома руками въ ворота такъ сильно, що хочъ бы й якому хлопѣи (хлопця въ куртцѣи зъ малѣванки ажъ опѣсля вже стягли за ноги, бо ѣнъ спавъ мертвецкимъ сномъ). Псы загавкали, и ворота ѣтчинившиися проковтнули въ кѣнци, хочъ и съ великимъ трудомъ, сей зваловатѣи дороговѣи причандалѣи. Поѣздъ вѣѣхавъ въ тѣсне подвѣрье, завалене дровами, курятниками и всѣякими хлѣвцями; зъ поѣзду вылѣзла панѣи: тая панѣи, се була помѣщиця, колежка секретарша Коробочка. Она то, швидко пѣсля ѣтѣзду нашѣи героя, зайшла въ таку журбу, щобѣи, буває, ѣнъ не ошукавъ еи, що не спавши три ночи зъ ряду, ѣтѣжилася въ кѣнци ѣхати до мѣста, не бачучи на то, що конѣи не були пѣдкованѣи, и тамъ довѣдатися на докладѣи, по чѣму ходять мертвѣи душѣи, и чи не дала она одуритися, Боже сохрани, продавши ихъ може въ-за-трѣе дешевше, нѣжъ бы слѣдувало. Якѣи наслѣдки выкликавъ той приѣздъ, читатель може довѣдатися зъ одноѣи розмовѣи, котра велася мѣжъ якимись двома дамами. Розмова тая.... але нехай лѣпше тая розмова буде въ слѣдуючѣи главѣи.

ГЛАВА IX.

Въ ранцѣ, ранѣйше навѣтъ ѳтъ той години, котра въ мѣстѣ N. N. назначена для визитѣ, изъ дверей по-маранчоваго деревяннаго дому съ мезониномъ и голубыми колюминами, вылинула дама въ клѣтчастѳмъ элегантскѳмъ кльоку, въ супроводѣ льокая въ плащи съ кѳлькома ковнѣрами и золотымъ галѣномъ на круглѳмъ глянцованѳмъ капелюсѣ. Дама влетѣла сейже часъ надзвычайно поквапно по ѳткнутыхъ схѳдцяхъ въ стоячу коло ганку коляску. Льокай туй таки заклапнувъ даму дверцами, закинувъ схѳдцами и вхопившись за ременѣ позаду коляски, крикнувъ на вѳзника : „Пашолъ!“ Дама везла тѳлько що почуту новину и почувала неперебориму охоту чимъ борше высповѣдаться зъ неи. Що хвилѣ она выглядала зъ ѳкна и видѣла, на превелике горе, що все ще остаеся пѳвъ дороги. Каждый дѳмъ здавался ѣй довшимъ, нѣжъ звычайно; бѣлый, камяный дѳмъ убогихъ съ вузенькими ѳкнами тягнувся нестерпимо довго, такъ що она въ кѳнци не вытерпѣла и сказала : „Проклятый будынокъ, и кѳнца нема!“ Вѳзникъ уже два разы одержавъ приказъ : „Швидше, швидше, Андрѣйку! ты нынѣ дуже довго ѣдешъ!“ Въ кѳнци доѣхали до цѣли. Коляска задержалася передъ деревяннымъ одноповерхнимъ домоу тѣмносѣрой барвы, съ бѣлыми барельефчиками надъ ѳкнами и вузенькимъ огородцемъ, за штахетами котрого стоячѣ тоненькѣй деревця побѣлѣли ѳтъ мѣстоваго пылу, що нѣколи зъ нихъ не злавивъ. Въ ѳкнахъ мелькали вазонки съ цвѣтами, папуга колысалася въ клѣтцѣ, повѣсившись кльовомъ за кѳлочко, и два песики спали на сонци. Въ тѳмъ домѣ жила щира приятелька приѣхавшой дамы.

Авторъ дуже и дуже надумуеся, якъ бы то назвати єму ѳбѣ дамы такимъ способомъ, щѳбы зновъ не розсердилися на него, якъ сердилися давными часами. Назвати

выдуманною назвою — небезпечно. Хочь и яку назву выдумай, а вже непременно найдется въ якѣмъ небудь закамарку нашої державы — добре, що така велика — хто небудь носачій еи, и непременно розсердится на смерть, почне говорити, що авторъ нарочно приѣжджавъ секретно за тымъ, щобы вывѣдати все, що днѣ таке самъ, и въ якѣй куртцѣ ходитъ и до якои Аграфены Ивановны навѣдуюся, и що любитъ попойсти. А назови по ранѣ, еще небезпечнѣйше. Теперъ у насъ всѣ ранги и станы такъ роздразненіи, що все, що тѣлько є въ друкованѣй книжцѣ, вже здається имъ особистою зачѣпкою: такіи уже, видно, настрої въ воздухѣ. Выстарчить тѣлько сказать, що є въ однѣмъ мѣстѣ дурный чоловікъ, — се вже й особиста зачѣпка: якъ разъ выскочить панокъ, на око статочный и розмѣркує: „Адже й я такожь чоловікъ, — значится, и я такожь дурный“; словомъ, бѣтъ разу помѣтити, що до чого йде. Отъ тому то, щобъ уйти всего того, будемо называти даму, до котрой приѣхала друга въ гостину, такъ якъ еи называли майже одноголосно въ мѣстѣ N. N., — дамою приемною пѣдъ кождымъ зглядомъ. Сю назву она здобула правымъ способомъ, бо й справдѣ, нѣчого не пожалувала, щобы зробитися любезною до найвысшой степени. Хотъ, розумѣясь, крѣзь любезность прокрадувалася — ухъ, яка шпарка острота жѣночого характеру! и хотъ часами въ кождѣмъ еи приемнѣмъ словѣ стремѣла — ухъ, яка шпилька! и вже не приведи Боже, що кипѣло въ серци противъ той, котра бы пропхалася якъ небудь и чимъ небудь въ першій рядъ. Але все те обслонене було якъ найнѣжнѣйшою сальоновостю, яка тѣлько може бути въ губерніальнѣмъ мѣстѣ. Каждый рухъ выконувала она съ густомъ, навѣтъ любила стихи, навѣтъ иногдѣ задумчиво вмѣла перехиливати голову, и всѣ згоджувалися на те, що она справдѣ дама приемна пѣдъ кождымъ зглядомъ. А друга дама, тота, що приѣхала, не мала такой многосторонности въ характерѣ, и для того мы будемо называти еи — съ проста приемна дама.

Приѣздъ гостя розбудивъ песикѣвъ, дрѣмающихъ на сонци: мохнату Аделъ, що разъ у разъ пу-

Мертвъ Душѣ, М. Гоголя.

талася въ своѣй власной шерсти, и песика Попури на тоненькихъ нѣжкахъ. Гавкаячи понесли песята кѣльями свои хвосты до передпокою, де гѣсть выпутывався вже зъ своего кѣлока и опинився въ сукни модного крою и барвы и въ довгихъ хвостахъ на шнѣ; жасмины запахнѣли по цѣлой свѣтлицѣ. Ледво тѣлько дама приемна пѣдѣ кождымъ зглядомъ почула о приѣздѣ дамы съ проста приемной, ажъ уже вбѣгла до свѣтлицѣ. Дамы вхопилися за руки, поцѣлывалися и скрикнули, якъ скрикують институтки стрѣтившися швидко пѣсля выходу зъ института, коли ще мамунцѣ не встигли выяснити имъ, що батько у одной бѣднѣйшій и низшій рангою, нѣжъ у другой. Поцѣлуй ѣтбувся голосно, такъ що песята загавкали зновъ, за що ихъ ударено хусточкою, и ѣбѣ дамы подалися до салону, розумѣся, голубого, съ софою, круглымъ столомъ и навѣтъ заслѣнками обвитыми блющомъ; слѣдкомъ за ними побѣгли гаркаячи мохната Аделъ и высокій Попури на тоненькихъ нѣжкахъ.

— Сюда, сюда, ось въ сей куточокъ! — говорила хозяйка, усаджуючи гостя въ кутикъ софы. — Ось такъ! ось такъ! ось вамъ и подушка! — Сказавши то, она пхнула ѣй за плечѣ подушку, на котрой вышитый бувъ заполоцю лыцарь такимъ способомъ, якъ ихъ завсѣгды вышивають на канвѣ: нѣсь подабавъ на сходы а губы на чотырогранну заткальницю. — Якъ же я рада, що вы... Чую, хтось надѣхавъ, та думаю собѣ: кто бы то мѣгъ такъ завчасу? Парася говоритъ — вицегубернаторова, а я говорю: „Ну, ось зновъ приѣхала дурна баба наприкрятися“ — и вже хотѣла сказать, що мене нема дома...

Съ проста приемна дама вже хотѣла приступити до дѣла и оповѣсти свою новину; але выкрикъ, котрый въ той хвили пронѣся зъ устъ дамы приемной пѣдѣ кождымъ зглядомъ, ѣтъ разу надавъ иншій напрямъ цѣлой розмовѣ.

— Якій веселенькій перкаликъ! — скрикнула дама приемна пѣдѣ кождымъ зглядомъ, оглядаючи сукню съ проста приемной дамы.

— Такъ, дуже веселенькій. А все таки Параскева

Федорѣвна думаетъ, що лѣпше було бы, якъ бы клѣточки були дробнѣйшій, и щобы не вишневі були крапинки, а голубі. Сестрѣ я прислала матерійку : те такє очарованье, якого, по просту, й выразити словами не можь. Представте собѣ : пасочки вузесенькй, вузесенькй, якй тѣлько може выобразити собѣ уява людска, тло голубе и черезъ пасочокъ усе очка и лапки, очка и лапки, очка и лапки... Словомъ, пречудесно ! Рѣшучо можь сказати, що нѣчого подѣбного ще й не бывало.

— Люба моя, се сорокато.

— Ахъ нѣ, не сорокато !

— Ахъ, сорокато !

Треба запримѣтити, що дама приємна пѣдъ кождымъ зглядомъ була по части матеріялистка, наклѣнна до суперечки и сумнѣву, и ѡткидала дуже богато въ житю.

Тутъ дама съ проста приємна обьяснила, що се зовсѣмъ не сорокато, и скрикнула : — А, поздоровляю васъ : шнурками вже не вышивають.

— Якъ то не вышивають ?

— Замѣсть нихъ френзлѣ.

— Ахъ, се не гарно — френзлѣ !

— Френзлѣ все френзлѣ : пелеринка съ френзлями, на рукавахъ френзлѣ, еполетки съ френзлями, доломъ френзлѣ, всюды френзлѣ.

— Не гарно, Софіе Иванѣвно, коли все френзлѣ.

— Любесенько, Анно Григорієвно, въ найвысшѣй степени : шиеся въ два рубчики ; широкй переймы, и зъ горы. Але ось, ось коли вы зачудуетеся, ось уже коли скажете, що... Ну, чудуйтеся : представте собѣ : станики пѣшли ще довшй, зъ переду вытяти, и передна кѣсточка зовсѣмъ выходитъ изъ границъ ; спѣдничка вся збираєся докола, якъ се бывало въ давнину, навѣтъ зъ задѣ трошка пѣдкладають ваты, щобы була пѣлковита belle-femme.

— Ну, алежь бо се такъ таки... признаюся ! — сказала дама пѣдъ кождымъ зглядомъ приємна, зробивши рухъ головою съ почутьемъ своей гѣдности.

— Дѣйсно, се вже справдѣ... признаюся ! — ѡтповѣла съ проста приємна дама.

— Вжежъ якъ вы хочете, я нѣ за що не буду се наслідувати.

— Я сама такожь... їй Богу, коли подумати, до чого то иногдѣ доходить мода... нѣ до чого неподбно! я выпросила у сестры выкрійку, именно для смѣху; Маланя моя взялася шити.

— То хибажъ у васъ є выкрійка? — скрикнула пѣдъ кождымъ зглядомъ приемле дама, и то навѣтъ не безъ замѣтного сердечного зворушення.

— А якъ же! сестра привезла.

— Душенько моя, дайте єи менѣ, ради всего святаго!

— Ахъ я вже дала слово Парасковей Федорѣвнѣ! Хиба пѣсля неї.

— А хтожь бы то носивъ пѣсля Парасковей Федорѣвны? Се вже чудно буде зъ вашої стороны, коли вы чужихъ выше будете ставити, нѣжь своихъ.

— Алежь бо она менѣ такожь тѣтка.

— Она вамъ тѣтка, ще Богъ знає яка, — по мужови... Нѣ, Софіє Иванѣвно, я ї слухати не хочу; се выйшло бы на таке, що вы такъ мене хочете обидити... видно, я вже навкучила вамъ, видно — вы хочете перервати зѣ мною всякї зносины.

Бѣдна Софія Иванѣвна цѣлковито не знала, що їй дѣяти. Она чула сама, мѣжь якими сильными огнями себе поставила. Отъ тобѣ ї похвалилася! Она готова бы була поколотити за то иголками своѣй дурный языкъ.

— Ну, що жъ нашъ прелестникъ? — сказала мѣжь тымъ дама приемле пѣдъ кождымъ зглядомъ.

— Ахъ, Боже мѣй! щожь я такъ сиджу передъ вами! отто гарно! Аджежь вы не знаете, Анно Григоріевна, съ чимъ я приѣхала до васъ? — Тутъ у дамы съ проста приемной ажъ духъ сперся, слова, мовъ яструбы готовї були пуститися въ здогнѣ одно за другимъ, и тѣлько треба було до такой степени бути нелюдскою, якою була щира приятелька, щобы поважитися зъупинити єи.

— Хочъ якъ вы собѣ выхваляйте и величайте єго, — говорила она съ живостію, бѣльше нѣжь звычайною,

— а я скажу прямо, ему самому въ очи скажу, що онъ негодный човѣкъ, негодный, негодный!

— Алежь послушайте тѣлько, що я вамъ ѳткрыю...

— Розпустили слухи, що онъ гарный, а онъ зовѣмъ не гарный, зовѣмъ не гарный, — и нѣсь у него — зовѣмъ неприемный нѣсь.

— Позвольтежь бо, позвольте тѣлько розповѣсти вамъ... душенько, Анно Григоріевна, позвольте розповѣсти! Аджежь се исторія, розумѣете: исторія — „вре истоаръ,“ — говорила съ проста приемна дама съ выразомъ майже роспуки и цѣлковито благающимъ голосомъ. Не завадитъ запримѣтити, що въ розмову обохъ дамъ вжѣшувалося дуже много чужоземныхъ слѣвъ, а иногда й цѣлковитыя французскыя фразы. Але хочъ и якъ перенятый авторъ глубокимъ поважаньемъ для тыхъ спасительныхъ корыстей, якы приносятъ французска мова Россіи, хочъ и якъ перенятый глубокимъ поважаньемъ для того похвальнаго обычая нашего высшаго товариства, розмовляющаго нею кожду годину дня, безперечно, зъ глубокого почутя любви до рѣдного краю; але при всѣмъ тѣмъ онъ таки не важится внести фразу якои б тамъ не було чужой мовы въ сесю поему. Отжежь поведемо дальше рѣчь по своему.

— Якажь исторія?

— Ахъ, житє мое, Анно Григорієвно! Коли бъ вы тѣлько могли представить собѣ тоє положенє, въ котромъ я находилася! Представте собѣ, приходитъ до мене сегодня протопопиха, протопопиха, отця Кирила жѣнка, и що бы вы думали? смиренничокъ нашъ, подорожный нашъ, якій, га?

— Що! Хибажъ онъ и протопописѣ куры пѣдсыпавъ?

— Ахъ, Анно Григорієвно, нехай бы ще куры пѣдсыпавъ, се бы ще нѣчого; слушайте тѣлько, що розповѣда протопопиха. Приѣхала, говоритъ, до неи помѣщица Коробочка, перелякана и блѣда якъ смерть, и розповѣдає, и якъ розповѣдає! послушайте тѣлько, цѣлковитый романъ! Разъ, въ глупу пѣвночь, коли все вже спало въ домѣ, роздаєся въ ворота стукъ, прѣстрашенный, якій

тільки можь собі виобразити! Кричать: „Отворѣть, отворѣть, — а нѣ, то — ворота выломимо!...“ Якъ же вамъ се покажесь? Якійже після того престелникъ?

— Але щожь Коробочка? хіба молода и гарна собою?

— Де тамъ, стара баба!

— Ахъ, чудеса! То онъ до старои бабы взявся? Ну, гарный же після того густъ нашихъ дамъ, найшли въ кѣмъ закохатися!

— Алежъ бо нѣ, Анно Григорієвна, зовсѣмъ не то, що вы думаете. Виобразѣть собі тільки то, що являесь узброєный ѡтъ ногъ до головы, якъ якій Ринальдо-Ринальдини, и кричить: „Продайте, — говорить, — всѣ душѣ, котрѣ умерли.“ Коробочка ѡтповѣдає дуже розумно, говорить: „Я не можу продати, бо они мертвы.“ — „Нѣ, — говорить, — они не мертвы, се мое — говорить — дѣло знати, чи они мертвы, чи нѣ; они не мертвы, не мертвы! — кричить — не мертвы!“ Словомъ, скандалу наробивъ страшенного: все село збѣглося, дѣти плачуть, кожде кричить, нѣхто нѣчого не розумѣе, — ну, по просту — орреръ, орреръ, орреръ!... Але вы собі представити не можете, Анно Григорієвна, якъ я перетрѣвожилася, коли почувла все те. — Панѣ, голубочко, — говорить до мене Машка, — погляньте въ зеркало, вы блѣды.“ — „Не до зеркала, — говорю, — менѣ; я мушу ѣхати розповѣсти Аниѣ Григорієвнѣ.“ Въ той хвили приказую запрягти коляску; вѣзникъ Андрѣйко пытає мене, куды ѣхати, а я нѣчого й говорити не можу, гляджу єму просто въ очи, якъ туманъ; онъ певно подумавъ, що я зъ глузду зсунулася. Ахъ, Анно Григорієвна! Коли бъ вы тільки могли собі представити, якъ я перетрѣвожилася!

— Але се все таки дивно, — сказала дама приємна пѣдъ кождымъ зглядомъ, — що бы таке могли значити тѣ мертвы душѣ? Я, признаюсь, тутъ нѣ крыхты нѣчого не розумѣю. Осъ уже другій разъ я все чую про тѣ мертвы душѣ; а мужъ мѡй ще говорить, що Ноздревъ бреше: але що небудь на певно въ томъ є.

— Але представте жъ бо собі, Анно Григорієвна,

яке було моє положеннє, коли я се почула! „И теперъ — говорить Коробочка, — я не знаю — що менѣ робити! Присилувавъ мене — говорить — підписати якесь фалшиве письмо, кинувъ пятнайцять рублѣвъ асигнаціями; я — говорить — недосвѣджена, безпомочна вдова, я нѣчого не знаю....“ Такъ ось яка пригода! Але тільки коли бъ вы могли хочъ що троха представити собѣ, якъ я вся перетрѣвожилася!

— Але тільки. воля ваша, тутъ не мертвій душѣ, ту скриваєся щось инше.

— Я, признаюся, такожъ, — сказала не безъ зачудуваня съ проста приемна дама, и тутъ же почула сильне бажаннє дѣзнатися, що бы таке могло тутъ скриватися. Она навѣтъ сказала звѣльна-розважливо: — А щожъ, якъ вы думаете, може въ томъ скриватися?

— Ну, а якъ вы думаете?

— Якъ я думаю?... Я, признаюсь, и сама не знаю, що думати.

— Але прецѣнь, я все таки хотѣла бы знати, які ваші о томъ дѣлѣ мысли?

Але съ проста приемна дама нѣчого не найшла сказати. Она виѣла тільки трѣвожитися, але щобы здобутися на яку небудь дотепну здогадку, на те зовсѣмъ ей не ставало, и для того бѣльше нѣжъ кожда друга, она почувала потребу нѣжнои приязни и порады.

— Ну, слухайте жъ, що таке тѣ мертвій душѣ, — сказала дама приемна подъ кождымъ взглядомъ, а дама съ проста приемна при тыхъ словахъ вся перемѣнилася въ слухъ: ушка ей вигнулися самі собою, она припѣднѣлася, майже не сидячи и не держачися на софѣ, и, не бачучи на то, що була собѣ подекуды й важненька, зробилася наразъ тоншою, стала подѣбна до легкого пуху, котрый ось-ось такъ и полетить у воздуха ѣтъ одного подуву.

Такъ російскій панъ-ловець, подѣзджаючи до лѣса, зъ которого ось-ось выскочить наполоханный нагонкою заяць, перемѣнюєся весь съ своимъ конемъ и поднятѣмъ гарапникомъ въ одинъ застывшій мигъ, въ порохъ, до которого ось-ось впаде искра. Весь влився днѣ очима

въ мутный воздухъ, и вже здогонить звѣря, вже допече его, не отвязливый, хочъ нехай и якъ поднимаеся противъ него весь бурливый сѣтловый степъ, сѣкучій срібными звѣздами ему въ уста, въ вусы, въ очи, въ бровы, и въ боброву его шапку.

— Мертвй душѣ.... — сказала дама подѣ каждымъ взглядомъ приемле.

— Що? що? — подхватила дама съ проста приемле, вся трепечучи.

— Мертвй душѣ....

— Ахъ, говорѣть же бо, для Бога!

— Се, по просту, выдумано толькo для прикрывки, а дѣло ось въ чѣмъ: онъ хоче вкрасти губернаторову доньку.

Тая догадка справдѣ була зовсѣмъ неожиданна и подѣ каждымъ взглядомъ нечувана. Съ проста приемле дама, почувши се, такъ и окаменѣла на мѣсци, поблѣдла, поблѣдла, якъ смерть и дѣсно перетрѣвожилася не на жарть. — Ахъ, Боже мѣй! — скрикнула она, сплеснувши руками, — вже жъ того бы я нѣ за що не могла придумати.

— А я, признаюся, якъ толькo вы рознали ротъ, я вже помѣркувала, до чого оно иде; — отповѣла дама подѣ каждымъ взглядомъ приемле.

— Але яке жъ послѣ того, Анно Григоріевна, институтске вихованье! адже жъ ось вамъ невинность!

— И де вже невинность! Я чула, якъ она говорила такй рѣчи, що, признаюся, у мене не стане духу сказати щось подобного.

— Знаете, Анно Григоріевна, адже жъ се по просту роздирае серце, коли бачишь, до чого въ кѣнци доходитъ неморальность.

— А мужнины ѳтъ нея розумъ тратять. А що до мене, то я, признатися вамъ, нѣчого не нахожду въ нѣй....

— Манерна до крайной крайности.

— Ахъ, жите мое, Анно Григоріевна! она статуя, и хочъ бы якій небудь выразъ на лицѣ.

— Ахъ, яка манерна! ахъ яка манерна! Боже, яка манерна! Кто вывчивъ ея, не знаю, але я ще не видала женщины, въ котрой бы було толькo неспокою.

— Душенько, она статуя, и блѣда якъ смерть.

— Ахъ, не говорѣть, Софіе Ивановно: румянится безбожно.

— Ахъ що се вы, Анно Григорієвно: она крейда, чистѣсенька крейда.

— Мила моя, я сидѣла коло ней: румянецъ заглубшки на палець, и отлупуеся кусниками, якъ вапно. Мати вивчила, сама кокетка, а донька ще матусю за поясъ заткне.

— Ну, позвольте, ну, положѣть самі клятву, яку хочете, я готова хочъ сей часъ стратити мужа, дѣтей, все майно, коли у ней є хоть одна крапелька, хоть часточка, хоть тѣнь якого небудь румянця.

— Ахъ, що се вы говорите, Софіе Ивановно! — сказала дама приємна пѣдъ кождымъ зглядомъ и плеснула руками.

— Ахъ, якій же бо вы, їй Богу, Анно Григорієвно! я съ зачудованьемъ гляджу на васъ — сказала съ проста приємна дама и такожь сплеснула руками.

Нехай не покаже ся читателеви дивнымъ те, що обѣ дамы були незгѣднй мѣжь собою въ тѣмъ, що видѣли майже въ одной и той самой хвили. И дѣйсно є на свѣтѣ богато такихъ рѣчей, котрі вже таку мають вдачу; коли погляне на нихъ одна дама, они покажутся цѣлковито бѣлы, а погляне друга — ажъ они до разу червоні, червоні, якъ калина.

— Ну, ось вамъ ще одинъ доказъ, що она блѣда, — говорила дальше съ проста приємна дама: — я тямлю, якъ теперь, що отъ сиджу поручъ Манилова и говорю до него: „Погляньте, яка она блѣда.“ Їй Богу, треба бути до такой степени безглуздыми, якъ наші мужчины, щобы уноситися надъ нею. А нашъ прелестникъ.... Ахъ, якимъ онъ менѣ показався гидкимъ! Вы не можете представити собѣ, Анно Григорієвно, до какой степени онъ менѣ показався гидкимъ!

— А пречѣнь же найшлися декотрі дамы, котрі були нерѣвнодушні до него.

— Я, Анно Григорієвно? О уже нѣколи вы не можете сказать того, нѣколи, нѣколи!

— Алежъ я не говорю о васъ, немовъ то крѣмъ васъ и нѣкого нема!

— Нѣколи, нѣколи, Анно Григорієвно! Позвольте менѣ вамъ замѣтити, що я дуже добре знаю себе; а хиба якъ небудь другі дамы, котрі грають ролю недоступныхъ.

— Вы звиніть, Софіє Иванѣвно: Вже позвольте вамъ сказати, що за много подѣбныхъ скандалѣвъ нѣколи ще не водилося. За кимъ другимъ — може, а вже за мною нѣ, се вже позвольте менѣ запримѣтити вамъ.

— Чогожъ вы обидилися? Адже тамъ були й другі дамы, були навѣтъ такі, що перші захопили крѣсло коло дверей, щоби сѣсти ближе коло него.

Ну, вже після такихъ слѣвъ, высказанныхъ съ проста приемною дамою, мусѣла неперемѣнно вибухнути буря; але, на чудо-пречудо, обѣ дамы наразъ притихли, и цѣлковито нѣчого не вибухло. Подъ кождимъ зглядомъ приемна дама здогадалася, що выкрѣйка для модной сукнѣ ще не находится въ еи рукахъ, а съ проста приемна дама помѣтила, що она ще не успѣла вывѣдати нѣякихъ подробности що до ѡткрытѣ зробленого еи щирою приятелькою, и для того згода наступила дуже швидко. Впрочемъ обѣ дамы, годѣ сказати, щоби мали въ своѣй натурѣ потребу наносити неприемности, и въ загаль въ характерахъ не було нѣчого злого, а тѣлько такъ, незначно, въ розмовѣ родилося само собою маленьке бажанье кольнути одна другу; по просту одна другѣй, зъ невеличкои розкоши, при нагодѣ втыкне одно-друге живе словечко: „Ось, мовлявъ, тобѣ! на, возьми, зѣддж! зѣддж! Рѣжнородні бувають потреби въ сердцахъ якъ мужчинъ, такъ и женщинъ.

— А все таки я не можу порозумѣти, — сказала съ проста приемна дама, — якъ Чичиковъ, будучи чоловікъ сторонський, мѣгъ важитися на такіи смѣлый поступокъ. Не може бути, щоби ту не було помѣчникѣвъ.

— А вы думаете, що ихъ нема?

— А хто жъ бы, думаете, мѣгъ помогати ему?

— Ну, отъ хоть бы Ноздревъ.

— Хибажъ таки Ноздревъ?

— А щожь? Адже его стане на тое. Вы знаете, онъ батька рѣдного хотѣвъ продати, або, ще лѣпше, въ карты програти.

— Ахъ, Боже мой, якѣ цѣкаві новины я чую отъ васъ! Я бы нѣ за що не могла подумати, щобъ и Ноздревъ бувъ замѣшанный въ тую исторію.

— А я все такъ думала.

— Коли погадаєшь, їй же Господу Богу, що то въ тѣмъ свѣтѣ не дѣся! Ну, чи можъ було надѣятися, коли тишите? Чичиковъ тѣлько що прїѣхавъ до насъ до мѣста, що онъ наробить ту такой сумѣшки? Ахъ, Анно Григоріевна, коли бы вы знали, якъ я перетрѣвожилася! колибъ не ваша прихильность и пріянь.... ось уже по правдѣ на краю погибели... куды жъ! Маруся моя видитъ, що я блѣда якъ смерть: „Голубочко, панѣ, — говоритъ до мене. — вы блѣды, якъ смерть.“ — „Марусе, — кажу, — менѣ не до того теперъ.“ Такъ ось яка исторія! То и Ноздревъ при тѣмъ! прошу покорно!

Съ проста приємной дамѣ дуже хотѣлося вивѣдати дальшій подролицѣ що до выкраденя, то є, о котрой годины, и такъ дальше, але за много забавля. Подъ кождымъ зглядомъ приємна дама по просту звинялася, що не знає. Она не виѣла брехати: домѣркуватися чого небудь — се друга рѣчь, але и то въ такомъ разѣ домѣркованье основувалось на внутрѣшномъ переконаню, але коли вже почувла внутрѣшне переконанье, тогдѣ она виѣла постояти за себе и нехай бы якій адвокатъ, славлячійся штукаю переконувати другихъ, нехай бы онъ попробувавъ тутъ поборотись, тогдѣ бы онъ побачивъ, що значитъ внутрѣшне переконанье.

Що обѣ дамы въ кѣнци рѣшучо переконалися о тѣмъ, о чѣмъ зъ разу тѣлько домѣрковувалися, въ тѣмъ нема нѣчого незвычайного. Наша братія, народъ розумный, якъ мы называемо себе; поступає майже такъ само, и доказомъ тому служатъ наши науковій розправы. Зъ разу ученый подходить въ нихъ безмѣрно крутыми стежками, зачинає несмѣло, помѣрковано, зачинає дуже смиреннымъ запытаньемъ: „Чи не отти то? чи не зъ того ось кутика одержавъ назву той и той край?“ або: „Чи не походить сей

документъ зъ другого, пѣзнѣйшого часу?„ або : „Чи не треба то подѣ тымъ народомъ розумѣти ось якій народъ?“ Цитує сейчасъ тыхъ и другихъ стародавнихъ писателѣвъ и скоро тѣлько послѣдчть хоть бы найменшій натякъ, або скоро тѣлько выдалося ему дещо натякомъ, вже онъ набирає смѣлости и певности, розмовляє за панъ братъ съ стародавними писателями, задає имъ питаня и самъ навѣтъ ѡтповѣдає за нихъ, забуваючи до крыхты о тѣмъ, що зачавъ несмѣлою догадкою ; ему вже здаєся, що онъ се видить, що се ясно — и розправа кѣнчится словами : „Такъ ось-якъ се було ! такъ ось-якій народъ треба розумѣти ! такъ ось зъ якого боку треба дивитися на дѣло!“ А тогдѣ въ слухъ цѣлому свѣту зъ катедры, и новоѡткрыта правда пошла гуляти по свѣтѣ, набираючи собѣ прихильникѡвъ и поклонникѡвъ.

Въ ту пору, коли обѣ дамы такъ вѣдно и дотечно розсудили таку запутану рѣчь, вѡйшовъ до салѡну прокуроръ, съ вѣчно нерушливымъ своимъ лицемъ, густыми бровами и моргающимъ окомъ. Дамы одна напередъ другой кинулися розповѣдати ему всѣ подѣѣ, розповѣли о покущѣ мертвыхъ душъ, о намѣрѣ викрасти губернаторову доньку, и збили его до крыхты зъ пантелику, такъ що, хоть и якъ довго онъ стоявъ на одному и тѣмъ самому мѣстѣ, клѣпавъ лѣвымъ окомъ и бивъ себе хустиною по бородѣ, змѣтаючи ѡттамъ табакъ, але нѣчого не мѡгъ порозумѣти. Такъ на тѣмъ и полишили его обѣ дамы и рушили кожда въ свѡй бѡкъ бунтовати мѣсто. Се дѣло вдалося имъ доконати съ невеличкимъ окладомъ за пѡвъ години. Мѣсто цѣлковито збунтовалося ; все заклекотѣло, и хочъ бы хто небудь мѡгъ що небудь порозумѣти. Дамы зъумѣли напустити такого тумана въ очи всѣмъ, що всѣ, а особливо урядники якійсь часъ стояли мовъ зачемериченъ. Ихъ положенъе въ першѡй хвилѣ подобне було до положеня школяра, котрому товаришъ, повстававши вчаснѣйше, засунули въ снѣ въ нѡсъ гусара, то ѣ, паперову трубку повну табаки. Потягнувши зъ просоня всю табакъу до себе съ цѣлымъ розмахомъ сплячого, онъ прокидаєся, зрываєся на рѡвнѣ ноги, глядитъ, якъ дурень, вытрѣщивши баньки на всѣ боки, и не може отямитися,

де онъ, що съ нимъ сталося, и оттакъ уже розпознае облиті косымъ сонѣшнымъ промѣнємъ стѣны, смѣхъ то-варишѣвъ, похованыхъ по кутахъ и зазираючій въ окно наступаючій цоранокъ съ пробужденымъ лѣсомъ, звенячимъ тысячами пташачихъ голосѣвъ и съ ярко блискучою рѣкою, тамъ и сямъ пониращою срібристими закрутинами мѣжъ тонкою тростиною, и съ берегами открытыми товпою голыхъ дѣтей, що скликаются до купели,—и оттакъ ажъ въ кѣнци почуває, що въ носѣ у него стремить гусарь. Зовсѣмъ таке було въ першій хвили положеннє мѣйскихъ урядникѣвъ. Каждый стоявъ якъ баранъ и вытрѣщивъ очи. Мертвѣ душѣ, губернаторова донька и Чичиковъ збилися и змѣшались въ головахъ ихъ предивовижнымъ способомъ: и ажъ потѣму, коли переминувъ першій одуръ, они немѣвъ бы то почали розрѣжнювати ихъ по-окремо и ѡтдѣлювати одно ѡтъ другого, почали домагаться вытолкування и сердитися, бачучи, що дѣло нѣякимъ кѣнцемъ не хоче выяснюватися. Що жъ за причта, въ самѣй рѣчи, що за причта тѣ мертвѣ душѣ? льогики нѣякои нема въ мертвыхъ душахъ! якъ же купувати мертвѣ душѣ? дежъ дурень такій надыблєся? и за якій дурный грошѣ буде онъ купувати ихъ? и на якій кѣнець, до якого дѣла можъ причѣпити тѣ мертвѣ душѣ? и по що примѣшалася сюды губернаторова донька? А коли онъ хотѣвъ выкрасти єи, то по щожъ въ тѣй цѣли купувати мертвѣ душѣ? А коли купувати мертвѣ душѣ, то по що выкрадати губернаторову доньку? чи подарувати онъ хотѣвъ ѣй тѣ мертвѣ душѣ, чи що такого? Щожъ за дурницю въ самѣй рѣчи рознесли по мѣстѣ? Щожъ се за настрѣй такій, що не встигнешь обернутися, а ту вже ѣ выпустятъ исторію, и щобы хочъ бувъ въ нѣй якій змысль... А все таки рознесли, значитєся, булажъ яка небудь причина! А якажъ причина въ мертвыхъ душахъ? Навѣтъ и причины нѣякои нема; се выходитъ, по просту: Андрѣоны ѣдутъ, невидальщина, тарабарщина, зеленѣ обваряницѣ, такъ таки чортъ побери, тай годѣ!... Словѣмъ, почалися суды-пересуды, и цѣле мѣсто заговорило про мертвѣ душѣ и губернаторову доньку, про Чичикова и мертвѣ душѣ, про губернаторову доньку и Чичикова, и все, що жило,

порушалось. Якъ вихоръ здрвалося дробливе, якъ бачилось, до того часу мѣсто. Повылазили зъ норъ всѣ сплюхи и полежаики, що сидѣли въ шляфрокахъ по кѣлька лѣтъ за печею и складали вину то на шевця, що зробивъ за тѣснїй чоботы, то на кравця, то на пїяка вѣзника. Всѣ тї, що перестали вже ѳъ давно знатися съ кимъ небудь, и зналися тѣлько, якъ то кажуть, съ помѣщиками Завалишинимъ и Полежаевымъ, (знаменитїй прѣзвища, вытворенїй зъ слѣвъ полежаи и завалитися, котрї дуже загально уживанїй у насъ въ Россїи, такъ само, якъ зворотъ: заѣхати до Соникова и Храповицкаго, означающїй всякїй мертвецкїй сны, на бокахъ, горѣлицъ и въ всякихъ другихъ положенїяхъ, съ прихрапами, носовыми свистами и другими принадлежностями).

Всѣ тї, котрыхъ годѣ було вывабити зъ дому навѣтъ запрошенємъ на высербанье пятьсотъ-рублевого росолу зъ дво-локтевыми стерлядами и всякими въ ротѣ таючими кулебяками, — и тї повылазили; словомъ, показалося, що мѣсто и многолюдне и велике и заселене, якъ слѣдуе. Показався якїсь Сысой Пафнугіевичъ и Макдональдъ Карловичъ, о котрыхъ и не чути було нѣколи; въ сальонахъ застирчавъ якїсь довгїй-довгїй бельбасъ съ прострѣленною рукою, такого высокаго росту, якого навѣтъ и не видавъ нѣхто. На улицахъ показалися крытї дорожки, нечуванїй ляндары, тарадайки, колесосвистки — и заварилася каша. Въ иншїй часъ и при иншихъ обставинахъ подобнїй слухи може й не звернули бы на себе нѣчиси уваги; але мѣсто N. N. вже ѳъ давно не одержувало зовсѣмъ нѣякихъ новинъ. Навѣтъ не траѣлялося въ протягу трехъ мѣсяцѣвъ нѣчого такого, що въ столицахъ называютъ комеражами, що, якъ звѣсно, для мѣста значитъ якъ разъ тѣлько, якъ достарченье на часъ запасѣвъ живности.

Въ мѣйскѣй балагурни показалися ѳъ разу двѣ цѣлковито собѣ противнїй думки, и вытворилися наразъ двѣ цѣлковито собѣ противнїй партїи: мужеска и жѣноча. Мужеска партїя, звернула передовсѣмъ увагу на мертвїй душѣ. Жѣноча же занялася выключно выкраденємъ губернаторової доньки. Въ тѣй партїи — треба запримѣтити въ честь дамъ — було безъ порѣвнаня бѣльше порядку

и оглядности. Таке вже, видно, ихъ назначенье, бути добрыми хоззяками и зарядницами. Все у нихъ швидко набрало живои, означенои формы, стало въ яснѣмъ и выразнѣмъ свѣтлѣ, прояснилось, очистилось, однимъ словомъ, выйшла цѣлковита картинка. Показалось, що Чичиковъ давно вже бувъ закоханий, и видалися они въ саду, при свѣтлѣ мѣсяця; що губернаторъ навѣтъ ѡтдавъ бы за него доньку, бо Чичиковъ богатый, якъ жидъ, коли бы на завадѣ не стояла его жѣнка, котру ѡнъ покинувъ (ѡтки они дѡзналися, що у Чичикова була жѣнка, сего нѣхто не може знати), и що жѣнка, котра мучится безнадѣйною любовю, написала листъ до губернатора дуже трогачій, и що Чичиковъ видячи, що отецъ и мати нѣколи на те не пристануть, наважився на выкраденье. Въ другихъ домахъ оповѣдали се троха инакше: що у Чичикова зовсѣмъ нема нѣякои жѣнки, але що ѡнъ, якъ мужикъ хитрый и дѣйствующій на певняка, задумавъ, бажаючи одержати руку доньки, почати дѣло ѡтъ матери, и мавъ съ нею таємничу сердечну звязъ: и що ѡттакъ зробивъ предложенье о руку доньки, але мати, налякавшись, чтобы не поповнився проступокъ, противный религiи, и почувачи въ души грызоту совѣсти, ѡтмовила на ѡтрѣзъ, и що ось для чого Чичиковъ поважився выкрасти доньку. До всего того прилучувалися ще многі ѡбьясненя и поправки, въ мѣру того, якъ слухи доходили въ кѡнци въ самый найглухѣйшій закамарки. А въ Россiи товариства низшій дуже люблять поговорити о сплетняхъ, якi бувають въ высшихъ товариствахъ, и для того зачали о всѣмъ тѡмъ говорити и въ такихъ домикахъ, де навѣтъ на очи не видали и не знали Чичикова, поплелися додатки и ще дальшій поясненя. Предметъ стававъ що хвилѣ цѣкавѣйшій, набиравъ съ каждымъ днемъ бѡльше завершеного виду, и въ кѡнци, такъ якъ є, въ цѣлѡмъ законченю, доведеньй бувъ до власного слуху губернаторшѣ. Губернаторша, якъ мати родины и найперша въ мѣстѣ дама, що навѣтъ не пѡдѡзрѣвала нѣчого пѡдѡбного, була цѣлковито оскорблена пѡдѡбными истѡрiями и впала въ гнѣвъ пѡдъ каждымъ зглядѡмъ справедливый. Бѣдна блѡндинокa вытерпѣла таке неприемне tête-à-tête, яке тѡлько лучалось коли небудь вытерпѣти

шѣснайцятилѣтнѣй дѣвчинѣ. Полялися цѣлы потоки запытанъ, допытѣвъ, выговорѣвъ, пригрозъ, доганъ, наукъ, такъ що дѣвчина выбухла плачемъ, рыдала и не могла порозумѣти й одного слова; швейцарови дали якъ найострѣйшій приказъ не принимати въ жаденъ часъ и нѣякимъ свѣтомъ Чичикова.

Зробивши свою роботу зглядомъ губернаторшѣ, дамы насѣли було на мужеску партію, пробуючи наклонити ихъ на свою сторону и твердячи, що мертвій душѣ — выдумка и пѣдсунена тѣлько на те, щобы ѣтвернути всяке пѣдозрѣнне и тымъ безпечнѣйше доконати выкраденя. Многѣ навѣтъ зъ мужчинъ дали намовитися и пристали до женьскои партіи, не зважаючи на то, що сталися предметомъ сильныхъ доганъ зо стороны своихъ таки товаришѣвъ, котрѣ прозывали ихъ бабами и спѣдницями, пѣзвищами, якъ звѣсно, дуже обиднѣыми для мужчинъ.

Але хочъ и якъ упиралися и противилися мужчины, а въ ихъ партіи зовсѣмъ не було такого порядку, якъ въ жѣночѣй. Все у нихъ було якесь сыре, необтесане, неладне, негоже, нестрѣйне, нехороше; въ головѣ путаниця, сутолока, похитливѣсть, неогряднѣсть въ мысляхъ — однимъ словомъ, такъ и вызначалася у всѣму пуста природа, груба, ваговиста, неспособна нѣ до домарства, иѣ до середныхъ переконанъ, маловѣрна, лѣнива, повна ненастанныхъ сумнѣвѣвъ и вѣчнои боязни. Они говорили, що все те дурница, що выкраденне губернаторовои доньки радше дѣло гусарске, нѣжъ горожаньске, що Чичиковъ того не зробить, що бабы брешуть, що баба — мѣшокъ: що въ него положишь, те й несе; що головный предметъ, на котрый треба обернути увагу, се мертвій душѣ, котрѣ впрѣчѣмъ чортъ его й знае, що значить, але въ нихъ прѣцѣнъ же мѣстится щось дуже скверне и нехороше. Чому мужчинамъ здавалося, що въ нихъ мѣстилося щось скверне и нехороше, въ тѣй хвили дѣзнаємся. До губернии назначеный бувъ новый генераль-губернаторъ — злучай, приводячій, якъ звѣсно, урядникѣвъ въ станъ трѣвоги: распѣчнутыя перебѣрки, доганы, припѣканы, и всякѣ урядовѣй пѣдмастки, котрыми угощуе начальникъ своихъ пѣдчиненныхъ.

— Ну, що — думали урядники — коли він тільки по просту довідався, що в їх місті єсь, мовлять, який глухий поголоски, адже за то одно може він розбійситись на смерть.

Инспекторъ лікарскої управы в одну хвилию поблѣдъ: ему представилося Богъ знає що: чи не розуміються підъ словомъ мертвій душѣ ті недужі, що померли в значномъ числѣ в шпиталяхъ и в другихъ місцяхъ отъ заразливої горячки, противъ котрої не прийнято було належытыхъ средствъ, и що Чичиковъ чи не є він підсланий урядникъ в канцелярію генералъ-губернатора для переведенія тайного слѣдства? Він розказавъ о томъ предсѣдателеви. Предсѣдатель отповѣвъ, що се пуста байка, и оттакъ заразъ и самъ поблѣдъ, задавши собѣ питання: а що, якъ душѣ, куплені Чичиковымъ, и справдѣ мертвій, а він допускає на нихъ заключити контрактъ, та ще й самъ гравъ ролю повномочного Плюшкина, и нехай се дойде до вѣдома генералъ-губернатора, то що тогдѣ? Він о томъ бльше нічого, якъ тільки сказавъ тому и другому, и чомусь поблѣднн той и другій: страхъ заразливѣйшій отъ чумы и переходить в одну хвили. Воє наразъ отшукали в собѣ такі грѣхи, якихъ навѣть не було. Слово мертвій душѣ такъ звучало неозначено, що почали підозрѣвати навѣть, чи нема в томъ якого натяку на скоропостижно похоронені тѣлн в наслѣдокъ двохъ подѣй, що не такъ давно лучилися. Перша подѣя була съ якимись сольвычегодскими купцями, що приѣхали були до мѣста на ярмарокъ и задали після торгу гостину приятелямъ своимъ устьсыольскимъ купцямъ — гостину на російську стопу, съ нѣмецкими выгадками: аршадами, пуншами, бальзамами и проч. Гостина, якъ звичайно, закончилася бійкою. Сольвычегодскій молодцѣ потурбували на смерть устьсыольскихъ, хотъ и отъ нихъ одержали порядну прочуханку в боки, підъ жолудокъ и в подреберники, свѣдчацй о надзвычайної величинѣ кулаковъ, котрыми обдаровані були отъ Бога покійники. У одного зъ побѣдителѣвъ бувъ навѣть гладко „счехолений“ носъ, якъ выражались борцѣ, то є, весь розмолоченый, такъ що не оставалось его на лиці й на півъ пальця. До про-

вини свои купці самі призналися, толкуючися, що трошка пожартували. Ходили слухи, немовъ бы то при своїмъ признаню они приложили по чотыри государственній (банкноты на 1000 рублѣвъ) кождый; впрочѣмъ дѣло дуже темне; зъ переведеного слѣдства и допытѣвъ показалося, що устьсыольскій хлопята померли ѳъ загару, и тому то такъ и похоронили ихъ, якъ загорѣлыхъ. — Другій злучай, недавно приключившійся, бувъ ось який. Казенній мужики сельця Вошива Бута, змовившися съ такимижъ мужиками сельця Боровки, званого такожъ Задирайловомъ, мали згладити зъ лица землѣ земску полицію въ особѣ якогось тамъ Дробяжкина за те, що немовъ бы то земска полиція, то є, засѣдатель Дробяжкинъ, внадився вже ажъ надто часто до ихъ села, що въ деякихъ разѣхъ буває незгѳрше ѳъ заразливой горячки. Причина сему мабутъ ось тота, що земска полиція, себѣ то Дробяжкинъ, дуже мягонкій на серце, прилещувався до жѣнокъ и сельскихъ дѣвокъ. На певно впрочѣмъ не знати, хоть въ зѳзнаняхъ своихъ мужики высказалися прямо, що земска полиція бувъ, выбачте влюбливый, якъ коцуръ, и що вже неразъ они пѳдслѣдживали его и одинъ разъ навѣтъ выгнали голѣсенського зъ якоисъ хаты, въ котру ѳнъ було залѣзъ. Безперечно, „земска полиція“ заслуживъ на кару за слабости своего сердца, але й мужикѣвъ якъ Вошивои Буты, такъ и прозваного Задирайлова такожъ не можъ було оправдати за самоволю, — коли тѳлько они брали удѣлъ въ забійствѣ. Але дѣло було темне. Земску полицію найшли на дорозѣ, мундуръ чи тамъ сурдуть на земскѳй полиціи бувъ и на онучу не згѳжий, а вже лица й розпѳзнати не було можна. Дѣло ходило зъ суду до суду и въ кѳнци дѳйшло до палаты, де зъ разу его розбѳрано. приватно въ такій спѳсѳбъ: понеже не звѣстно, хто зъ мужикѣвъ именно до того причинився, а всѣхъ ихъ богато; понеже дальше Дробяжкинъ чоловѣкъ мертвый, значитъ, ему не богато зъ того хѳсна, коли бы навѣтъ ѳнъ и выгравъ справу, а мужики були ще живѣ, значитъ, для нихъ дуже важна рѣчь, чи судъ выпадѣ на ихъ користь, — то въ наслѣдокъ того порѣшено такъ: що засѣдатель Дробяжкинъ бувъ самъ причиною, несправедливо пригнѣ-

таючи мужикѡвъ Вошивои Буты и прозваного Задирайлова, а умеръ онъ вертаючи, въ саняхъ ѡтъ апоплектичнаго удару. Здавалось бы, що дѣло було обдѣлане на кругло, але урядники, не знати для чого, почали думати, що певно о тй мертвой душѣ теперь и йде справа. А ще, якъ нарочно, лучилося таке, що саме въ ту пору, коли панове урядники и безъ того находились въ трудномъ положеніи, прійшли до губернатора разомъ два документа. Въ одномъ було написано, що послѣ одержанныхъ свѣдоцтвъ и донесень находится въ ихъ губерніи чоловічокъ, роблячій фалшивыя банкноты, котрый ховаеся подъ рѡжными именами, и чтобы безъ проволокы заряжено было якъ най-острѣйше слѣдство. Другій документъ мѣстивъ въ собѣ увѣдомленіе губернатора сусѣдной губерніи о разбѣйнику, що утѣкъ ѡтъ законнаго переслѣдованія, и що коли бы въ ихъ губерніи показався якій подозрѣемый чоловікъ, не мающій при собѣ нѣякихъ свѣдоцтвъ и пашпортѡвъ, то треба сей же часъ задержать его. Тѣ два документа такъ и оголомили всѣхъ. Попередній внески и догадки зовсѣмъ не придались нѣнащо. Розумѣся, нѣякимъ свѣтомъ не можъ було гадати, щобъ ту що-небудь тыкало Чичикова, а однако всѣ, якъ призадумались каждый про себе, коли пригадали собѣ, що они еще не знаютъ, хто въ самомъ дѣлѣ той Чичиковъ, бо самъ онъ дуже неясно выразався о своей власной особѣ, говоривъ, правда, що претерпѣвъ на службѣ за правду, але все жъ таки и се якъсь неясно, — и коли пригадали собѣ при томъ, що онъ навѣтъ выражався, будѣмъ то мавъ богато вороговъ, котры наставляли на его житье, — то еще глубше задумались; значитъ, житье его було въ небезпеченствѣ, значитъ, его переслѣдували, значитъ, все жъ таки онъ зробивъ що небудь таковске.... але щожъ въ самомъ дѣлѣ онъ за одинъ? Безъ сумнѣву годѣ и подумать, щобъ онъ могъ робити фалшивыя банкноты, а тымъ больше — бути разбѣйникомъ, — поверховность благонадежна; але при всѣмъ томъ кто се онъ такий, прецѣнь же, могъ бы бути въ самой рѣчи? И ось панове урядники задали собѣ теперь тое пытанье, котре повинны были задати собѣ на початку, то е, въ першѡй главѣ нашей поемы.

Туй таки урадили, розпытати де-по-трохъ тыхъ, у котрыхъ були купленя душѣ, щобы бодай дѣзнатися, що се за покупка, и що именно треба розумѣти подѣ тыми мертвыми душами, и чи не объяснивъ онъ кому, хоть бы навѣтъ якъ небудь мимоходомъ, своихъ властивыхъ замѣрѣвъ, и чи не сказавъ онъ якъ небудь кому о томъ, що онъ за одинъ. Попередъ всего удалися до Коробочки, але ту не богато шиломъ патоки захопили: купивъ — каже — за пятнайцять рублѣвъ, и гусяче пѣрье купувъ такожъ, и богато всякои всячины обѣцявся закупувати, для скарбу сало такожъ ливеруе, и для того певно ошуканецъ, бо вже бувъ одинъ такий, що куповавъ гусяче пѣрье и для скарбу сало доставлявъ, — тай ошукавъ всѣхъ, а протопопиху вчистивъ бѣльше, якъ на сто рублѣвъ. Все, що говорила она дальше, було повторюванье майже одного и того самого, и урядники переконалися тѣлько о томъ-одномъ, що Коробочка була по просту дурна баба. Маниловъ отвѣвъ, що за Павла Ивановича завсѣгды готовъ свою голову ставити, якъ за себе самого, що радо отдавъ бы цѣлый свой маєтокъ, щобы мати тѣлько сотну часть прикметъ Павла Ивановича, и въ загалѣ говоривъ о нѣмъ якъ можна найлучше, та добавивъ ще кѣлька мыслей о вѣчной приязни, вже съ зажмуреными очима. Мысли тѣ, розумѣся, дуже красно показали нѣжний порывы его сердца, але не выяснили урядникамъ настоящего дѣла. Собакевичъ отвѣвъ, що Чичиковъ, по его думцѣ чоловікъ — нѣчого собѣ, а що мужикѣвъ онъ продавъ ему добѣрныхъ и народъ подѣ кождымъ зглядомъ живый; але що онъ не ручить за то, що може дальше статися, що коли они перемрутъ подчасъ трудного переселения по дорожѣ, то се не его вина и на томъ Божя власть, а горячокъ и всякихъ заразливыхъ недуговъ на свѣтѣ лучаеся чимало, и бувають примѣры, що вымирають, мовлявъ, и цѣлы села. Панове урядники взялися ще на одинъ способъ, правда, не дуже благородный, але все таки частенько уживанный, то е, боклами, при помочи всѣлякихъ льокайскихъ знакомствъ розпытати людей Чичикова, чи не знаютъ они якихъ небудь подробиць о попередномъ житю и обставинахъ своего пана;

але також не багато почули. Отъ Петрушки почули запахъ зъ давна замешканой свѣтлицѣ, а отъ Селифана почули, що „Чичиковъ сповнявъ царску службу, та служивъ впередъ при коморѣ“, тай бѣльше нѣчого. У того рода людій буває предивовижный звичай: коли ихъ спытати о що небудь прямо, они нѣколи не пригадують собѣ, не надыблють нѣчого въ тямцѣ, а навѣтъ на отрѣзъ скажуть, що не знаютъ нѣчого, — а коли спытати о яку посторонну рѣчь, то тогдѣ они и припадутъ все, и розповѣдать съ такими подробицами, котрыхъ навѣтъ ты й знати не хотѣвъ.

Всѣ допыты, роблені урядниками, переконали ихъ тѣлько о тѣмъ однѣмъ, що они не знаютъ напевно, що за одинъ Чичиковъ, а що помимо того Чичиковъ чимось же конечно мусить бути. Они урадили въ кѣнци поговорити остаточнѣ о тѣмъ предметѣ и бодай рѣшити, що и якъ имъ робити и якъ поступати и хто такій онъ именно: чи такій онъ чоловѣкъ, котрого треба зловити и задержати, якъ неблагонадежного, чи може онъ такій чоловѣкъ, котрый самъ може ихъ всѣхъ зловити и задержати, якъ неблагонадежныхъ. Для всего того задумали они зѣбратися нарочно у полицмайстра, звѣснаго вже читателямъ ѣтца и добродѣя города.

Г Л А В А X.

Зобравшись у полицмайстра, звѣснаго читателямъ отца и добродѣя города, урядники мали нагоду запримѣтити одинъ другому, що они ажъ похудѣли зъ усѣхъ тыхъ хлопотѣвъ и трѣвогъ. Тай справдѣ, назначенье нового генераль-губернатора и тѣ одержаніи два документа съ такимъ важкимъ змѣстомъ, и тѣ Богъ знае якіи слухи, все те полишало выразніи слѣды на ихъ лицахъ, и фраки на многихъ зробилися геть-геть по-широкій. Все похнюпилося: и предсѣдатель похудѣвъ, и инспекторъ лѣкарской управы похудѣвъ, и прокуроръ похудѣвъ, и якійсь Семень Ивановичъ, котрого нѣколи нѣхто не называвъ по прѣзвищу, котрый на сказуючѣмъ пальци носивъ перстѣнь и завсѣгды дававъ его оглядати дамамъ, навѣтъ и той похудѣвъ. Розумѣся, найшлися, якъ се всюды буває, деякіи и небоязливиі, котріи не тратили головы, але такихъ було дуже не богато. Одинъ тѣлько почтмайстеръ, онъ одинъ не змѣнивъ своего вѣчно однакого характеру и все въ подобныхъ злучаяхъ мавъ звычай говорити: „Знаємо мы васъ, генераль-губернаторѣвъ! Васъ може три чотыри перемѣнится, а я ось уже трийцять лѣтъ, паночку ты мой, сиджу на одинѣмъ мѣсци.“ На то звычайно отвѣдали другіи урядники; „Добре то тобѣ, шпрехень зѣ дейчъ, Иванъ Андрейчъ: у тебе дѣло почтове — приняти та отправить посылку; тымъ хйба покрутишь, що запрешъ почту о годину вчаснѣйше, та, возьмешь лишню копѣйку отъ запѣзненого купца за приняте письмо въ неурядову пору, або перешлешь яку небудь посылку, котрой бы не годилося посылати — тутъ, розумѣся, кождый буде святой. А ось нехай тобѣ внайдется чортъ кождый день подлазити подъ руку, такъ що ось и не хочешъ брати, а онъ самъ тыкае. Въ тебе, розумѣся, и по-

треба невелика: у тебе одинъ сыночокъ; а у мене братику, Параску Федоровну обдарувавъ Богъ такою благодатю — що рѣкъ то помѣчникъ: або Праскушка, або Петрушка; тутъ, братчику, не тои заспѣваешь.“ Такъ говорили урядники, а чи можна въ самѣй рѣчи устояти противъ чорта, „томи судити не мое дѣло.

Въ згромажденѣ на сей разъ синедріонѣ дуже очевидный бувъ недостатокъ тои конечной рѣчи, котру наши люди называютъ здоровымъ розумомъ. Въ загалѣ мы якось то не надаємо до парламентарныхъ засѣдань. У всѣхъ нашихъ зборахъ, починаючи ѳъ мужицкои громадскои рады до всякихъ можливыхъ ученыхъ и другихъ комитетѣвъ, скоро въ нихъ нема одной головы всѣмъ управляючон, показуєся безконечна путаниця. Трудно навѣтъ сказати, чому се такъ; видно, народъ уже такой. Тѣлько и удаются тѣ нарады, котры збираются въ тѣй цѣли, щобы погуляти або пообѣдати, якъ: клюбы и всякій музыкальній вечѣрки на нѣмецку моду. За то готовости въ кождѣй хвилѣ у насъ до всего много. Мы наразъ, якъ вѣтеръ повѣе, закладаємо товариства спомагаючѣ, захоочуючѣ и катъ знайки. Цѣль буде прекрасна, а все таки нѣчого зъ того не выйде. Може се ѳтси походитъ, що мы швидко задоволяємося въ самѣмъ початку и вважаємо, що отсе все вже зроблено. На прикладъ заложивши яке небудь спомагающе товариство для бѣдныхъ и зложивши на него значну суму грошей, мы заразъ таки, для признаня такого похвального подвига задаємо обѣдъ всѣмъ найвысшимъ достойникамъ мѣста, розумѣєся, за половину всѣхъ пожертвованныхъ грошей, за решту заразъ же вынаймаєся препышна хата съ опаломъ и сторожами; а на кѣнци лишаєся зъ цѣлои сумы для бѣдныхъ пѣвшести рубля, тай ту при роздѣлѣ тои сумы ще всѣ члены не можуть погодитися мѣжъ собою, и кождый суне яку небудь своєю куму. Впрочѣмъ збранный нынѣ синедріонъ бувъ зовсѣмъ не такого рода: ѳнъ збрався зъ конечности. Не о якихъ небудь убогихъ и посторонныхъ ходило тутечки; дѣло тыкало кождого урядника особисто, дѣло тыкало бѣды всѣмъ однаково грозячон, значитъся, хотя не хотя тутъ треба було бути згѣдливѣйшими и щирѣйшими. А всежь при

всѣмъ тѣмъ вышло чортъ знае що́ такое. Не говорячи вже о рожнородности думокъ, неминуемой при каждой на-
радѣ, въ думкахъ збѣраныхъ показалася якась ажъ диво-
визна нерѣшучесть: одинъ говорилъ, що Чичиковъ фал-
шувъ державный банкноты, а затымъ самъ додававъ; „а може
бути, що й не фалшувъ;“ другій впеивавъ, що ѓнъ уря-
дникъ въ генераль-губернаторскомъ канцеляріи, и туй таки
договаривавъ: „а въ тѣмъ, чортъ его знае; адже зъ чола
не вычитаешъ.“ Противъ догадки, чи ѓнъ не перебранный
разбойникъ, всѣ повстали; заключили, що окрѣмъ повер-
жности, котра сама собою вже була благонадежна, въ роз-
говорахъ его не було нѣчого такого, що бы показувало
человѣка съ душоугубными поступками. Якъ разъ почт-
майстеръ, що кѣлька минутъ стоявъ заглубленный въ якѣйсъ
задумѣ — не знати, чи въ наслѣдокъ наглого вдохновения,
котре нашло на него, чи въ наслѣдокъ чого иншого —
несподѣвано скрикнувъ:

— А знаете вы, панове, що се за одинъ? — Го-
лось, котрымъ ѓнъ се сказавъ, мавъ въ собѣ якусь по-
трасающую силу, такъ що всѣ въ одну хвилию скрикнули:

— А хто?

— Се знаете, паночку ты мой, не хто другій, якъ
капитанъ Копѣйкинъ.

А коли всѣ туй таки въ одинъ голосъ запытали: „Се
що за одинъ, той капитанъ Копѣйкинъ?“ то почтмай-
стеръ сказавъ: „То вы не знаете, що́ се за одинъ капи-
танъ Копѣйкинъ?“

Всѣ отповѣли, що́ воемъ не знаютъ, що́ се за одинъ
капитанъ Копѣйкинъ.

— Капитанъ Копѣйкинъ, — сказавъ почтмайстеръ
и отворивъ свою табакерку, але только до половины, бо-
явсь, щобы котрый небудь оусѣдъ не встрѣивъ у ню
своихъ пальцѣвъ, въ котрыхъ чистоту ѓнъ не дуже вѣ-
ривъ, — капитанъ Копѣйкинъ, — сказавъ почтмайстеръ,
вотягнувши вже порядный нюхъ табаки, — та се впро-
чимъ, коли респѣвоты, то выйде прецѣкава для якого
небудъ писателя, ось така собѣ мовлявъ, цѣла поема.

Всѣ присутній высказались въ тѣмъ дуохъ, що́ ради
бы почути тую исторію; або, якъ высказався почтмайстеръ,

преждекаву для писателя ось такъ собѣ мовлявъ цѣлу по-
ему, и онъ зачавъ, якъ слѣдуетъ:

Повѣсть о капитанѣ Копѣйкинѣ.

— После войны дванадцатого року, паночку ты мой, (такъ зачавъ почтмайстеръ, не зважаючи на то, що въ свѣтлиці сидѣвъ не одинъ, а цѣлыхъ шість паночковъ), после войны дванадцатого року разомъ съ ранеными при-
слано й капитана Копѣйкина. Хитра голова, привередли-
вый якъ чортъ, бувавъ и на одвахахъ и цо арештахъ, всего закоштувавъ. Чи то подъ Краснымъ чи подъ Лип-
скомъ, а только, подумайте собѣ, одорвало ему руку и ногу. Ну, тогда еще не успѣли выдать про тыхъ якихъ небудь
раненыхъ нѣякого, знаете такого тамъ розпоряджени: той тое то якъ его инвалидны фондъ заведений бувъ вже, подумайте собѣ, якъ той мовлявъ познѣйше. Капитанъ
Копѣйкинъ видить: треба бы працювати, та только рука у него, знаете, лѣва. Навѣдався було до дому до батька —
батько говорить: „Чимъ я ту тебе буду году-
вати? я,“ подумайте собѣ, „самъ ледви на прожитокъ за-
роблю.“ Ось мой капитанъ Копѣйкинъ задумавъ-загадавъ, паночку ты мой, до Петербурга податися, щобы тамъ по-
мѣжъ начальствомъ попросити, чи не буде якои, мовлявъ, по-
дмоги.... Якось-не-якось тамъ, съ будкарями чи съ фур-
гонами скарбовыми, словомъ, паночку ты мой, доводѣлся онъ то сякъ то такъ до Петербурга. Ну, подумайте собѣ: такий який небудь, то е капитанъ Копѣйкинъ, и опинився
якъ разъ въ столиці, до котрой подобной, мовлявъ, и въ свѣтѣ нема! Наразъ передъ нимъ подумайте собѣ блески, тое то якъ его арена жита, казочна шотерсада таковска, знаете! Наразъ який небудь такий, подумайте, Невскій
проспектъ, або тамъ, знаете, яка небудь Горохова, чортъ побери, або тамъ яка небудь Литейна; тамъ шпиль та-
кечки який небудь у воздухѣ; мосты тамъ висять такою чертовщиною, подумайте собѣ, безъ нѣякого, такъ ска-
зати, притвердження; однимъ словомъ, Семирамида, па-
ночку ты мой, та, годѣ! Мотнувся було сюды-туды ква-

тиру наняти, та де тамъ тобѣ, и не приступай: оббоѣ, заслѣнки, чортѣщина така, знаете, килимы — Перзіи, паночку ты мой, цѣлковита.... Словомъ, тѣе то якъ его, ногами по капиталахъ топчешь. Идешь улицею, а вже нѣсь чує, що пахне тысячами. А у мого капитана Копѣйкина весь асигнаційный банкъ зъ якихъ небудь десяти синиць*) тай срібла дробного дешиця. Ну, села за те не купишь, чи тамъ може й купишь, коли доложишь тысячь сорокъ, але тыхъ сорокъ тысячь треба позичити у французского короля. Ну, сякъ чи такъ притулився онъ, якъ той каже, въ Ревельскѣмъ трахтирѣ за рубель на добу; обѣдъ — борщъ и кусникъ битого мяса.... Бачить онъ, що гаятися нема за чимъ. Розпытує, до кого бы ту удатися. „Щожъ, до кого удатися?“ говорить: „высшого начальства нема теперъ въ столиці; все те“ знаете, „въ Парижи; войска ще не повернули; а е“ говорятъ, „тимчасова комисія. Спробуйте, може тамъ що небудь и порадать.“

— „Пойду до комисіи,“ говорить Копѣйкинъ, „скажу: такъ и такъ, проливавъ, тѣе то якъ его, кровь наражувавъ, якъ той каже, житье свое.“

„Ото жъ то, паночку ты мой, вставши пораненько, поскробавъ онъ собѣ лѣвою рукою бороду, бо платити цилюрикови, се, мовлявъ, заважитъ въ рахункахъ, натягнувъ на себе мундурище и на деревляницѣ свойѣ, подумайте собѣ, пошкандибавъ у комисію. Допытався, де жие начальникъ. „Онъ тамъ,“ говорятъ, „той дѣмъ надъ берегомъ!“ Хатина, знаете, хлопска: шибки въ ѡкнахъ, подумайте собѣ, зеркала на пѣвтора сяжня, мрамурѣ, лякеры, паночку ты мой.... Словомъ, морока тай годѣ! Металева ручка, тѣе то якъ его, при дверехъ — елеганція першого степені, такъ що попереду, знаете, треба збѣгати до склепу та купити за грѣшь мыла, та зо двѣ години, мовлявъ, терети нимъ руку, а вже ажъ опѣсла хіба можъ до неи доторкнутися. Дверникъ на ганку такій, съ булавою — фивіогномія, мовъ у того якого небудь графа, батистовой ковѣдрики, — такъ таки мовъ годованный, товстый

*) Россійскіе банкноты по 10 рублѣвъ. якъ звычайно сині. Прим.

мопсѣ, якъ той каже. Копѣйкинъ мой то такъ то сякъ доволѣлся съ своею деревянкою до авдіенційной салѣ, захався тамъ въ куточокъ собѣ, чтобы не трутити лѣктемъ, подумайте собѣ, яку небудь Америку або Индію — вызолочену, тее то якъ его, порцелянову вазу таку яку небудь. Ну, розумѣся, що ѓнъ настоявся тамъ доволѣ, бо прійшовъ ще въ таку пору, коли начальникъ, якъ той мовлявъ, ледво ще вставъ зъ постелѣ и камердинеръ пріи́сь ему таку яку небудь срібну мыдницю для рѣжныхъ, знаєте, такихъ умыванъ. Чекає мой Копѣйкинъ чотыри години, ажъ ось входить дежурный офицеръ, говорить: „Заразъ начальникъ выйде“. А въ свѣтлиці вже и еполетѣвъ и ексельбантѣвъ, народу, що того бобу на тарѣлцѣ. Въ кѣнци, паночку ты мой, выходитъ начальникъ. Ну... подумайте собѣ — начальникъ! на лиці мовлявъ... ну, отповѣдно до гѣдности, знаєте, такой и выразъ на лиці. У всѣмъ столичный вихованецъ; приступає до одного, до другого: „За чимъ вы? чого вамъ потрібно? яке ваше дѣло?“ Въ кѣнци, паночку ты мой, до Копѣйкина. Копѣйкинъ: „Такъ и такъ“, говорить, „проливавъ кровь, стративъ, якъ той каже, руку и ногу, працювати не може, осмѣлююсь просити, чи не буде якои пѣдмоги, якого небудь такого розпорядженія що до, тее то якъ его, вынадгороды, пенсіи чи якъ тамъ“, знаєте? Начальникъ видить: чоловѣкъ на деревянцѣ и правый рукавъ пустый, до мундура пристигненный: „Добре“, говорить, „навѣдайся сими днями!“. Копѣйкинъ мой розрадувався. „Ну“, думає, „справа готова“. На radoщахъ такихъ, подумайте собѣ, пѣдскакує по тротоарѣ, зайшовъ до Палкинового трактира выпити чарку горѣвки, пообѣдавъ, паночку ты мой, въ Лондонѣ, казавъ собѣ подати котлетикъ съ каперсами, печену курку съ всѣлякими фиксифаксами, высмоктавъ бутылку вина, вечеромъ подувъ до театру, однымъ словомъ — загулявъ на всѣ заставки, якъ той мовлявъ. На тротоарѣ видить — иде якась пышна Англичанка, подумайте, якъ яка небудь пава. Мой Копѣйкинъ — кровь, знаєте, розѣгралася — побѣгъ було за нею на свойй деревянцѣ, трухъ-трухъ слѣдомъ, та годѣ, подумавъ: „За рано, чортъ бери, ще волочитися! нехай опѣсла, якъ

одержу пенсію; а теперь вже я чогось надто розбуявся!“ А проциндривъ онъ мѣжъ тымъ, знаєте, за одинъ день трохи не половину всѣхъ грошей. По чотырехъ дняхъ приходитъ онъ, паночку ты мой, до комисіи, до начальника. „Приходжу“, говорить, „довѣдатися: такъ и такъ, за деробутъ недуги и одержанъ раны... проливавъ, якъ той каже, кровь...“ и тому подобне, розумѣете, урядовымъ стилѣмъ. „А що“, говоритъ начальникъ, „попередъ всего я мушу вамъ сказати, що въ вашій справѣ безъ дозволу высшого начальства нѣчого зробити не можемо. Самъ видите, якъ теперь часы. Военный дѣйства, мовлявъ, ще не скончилися цѣлковито. Зачекайте на приѣздъ пана министра, задержѣтся ще крихоточку. Тогдѣ, будьте певны, вамъ крияды не буде. А коли вамъ не стае на прожитокъ, такъ ось вамъ“, говоритъ, „що моя можність...“ Ну, и розумѣете, давъ ему певно що не богато, але и при умѣркованію выстало бы, щобы перекалатати до дальшихъ тамъ розпоряджонъ. Але мому Копѣйкинову не того хотѣлося. Онъ, тее то якъ его, думавъ вже, що ему ось завтра таки тай высунуть яку небудь тысячну суму такечки: „На, мовлявъ, голубчику, пий и веселися!“ а ту мѣсто того — чекай! А у него вже въ головѣ, знаєте, и Англичанка, и суплеты и котлеты, всячина... Ось онъ такой то вже насовлѣнный выйшовъ зъ будынку, якъ пудель, котрого кухаръ облявъ горячимъ окропомъ — и хвостъ мѣжъ ноги затисъ и уха повѣсивъ. Житѣе петербургске вже розрушало его, дечого вже онъ и закоштувавъ. А ту жий, чортъ знае якъ, розкошѣвъ, мовлявъ, нѣякихъ. Ну, а чоловікъ, бачите, свѣжій, живой, апетитъ такъ таки якъ у вовка. Проходить по при таку тамъ яку небудь рестаурацію: кухаръ тамъ, подумайте, чужоземець, Французъ такой съ отвертою физиогномією, ниматье на нѣмъ голяндске, фартухъ, мовлявъ, бѣлѣйшій отъ снѣгу, робить отгакъ „сенсавръ“ який небудь, котлеты съ труплями — деликатесы-пределикатесы такі, що по просту, самъ себе христянинъ, подумайте, зѣвъ бы зъ апетиту. А перейде по при Миллютиновой склепы: тамъ изъ окна вынрае, якъ той каже, семга такѣвска, выщеньки по пять рублѣвъ шуга, гарбузы громадище-дилижансъ такой высунувся зъ окна и, мовлявъ,

чекає на дурня, котрый бы заплативъ сто рублѣвъ; словомъ — на кождомъ кропѣ покуса, якъ той мовлявъ, сли на въ ротѣ збѣгася, а онъ — чекай. Отожь представте собѣ его положенъе: ту зъ одного боку, якъ той каже, семта и гарбузъ, а зъ другого боку ему подають гѣрку юшку пѣдъ назвою за втра. „Ну, вже“, думас, „якъ они тамъ собѣ хочуть, а я пѣду“, говорить, „заворущу всю комисію, всѣхъ начальниковъ, скажу; якъ ваша воля!“ И справдѣ пѣшовъ: чоловікъ, знаєте, упертый, влѣзливецъ таковскій, розсудку, знаєте, въ головѣ дасть Богъ, а завзяты богато. Приходить онъ до комисіи. „Ну, що?“ говорятъ, „чого ще? адже вамъ вже сказано!“ — „Та що зъ того?“ говорить, „я не можу“, говорить, „сякъ такъ калатати. Менѣ треба“, говорить, „зѣѣсти й котлетикъ, бутылку французского вина, треба й забавитися, до театру, розумѣете“. — „Ну, коли такъ“, говорить начальникъ, то даруйте. На все то то є, мовлявъ тее то якъ его, повздержнѣсть. Поки що вы дѣстали только, щобы могли пропитатися, ажъ поки прийде резолюція, и безъ сумнѣву, вы одержите вынадгороду, яка вамъ належиться: бо не було ще прикладу, щобы у насъ въ Россіи чоловікъ, що оказувавъ, якъ той мовлявъ, услуги отчинѣ, и лишеныи бувъ безъ запомоги. Але коли вы хочете отъ теперъ таки розкошувати собѣ на котлетикахъ та по театрахъ, розумѣете, то вже тутъ выбачайте. Въ такомъ разѣ шукайте самі собѣ способѣвъ, старайтеся самі для себе о пѣдмогу“. Але Копѣйкинъ мѣй, подумайте собѣ, и ухомъ не веде въ той бѣкъ. Слова тѣ для него, якъ горохъ до стѣны. Шумъ пѣднравъ такий, всѣхъ заворушивъ: всѣхъ тамъ якихъ небудь секретарѣвъ, всѣхъ зачавъ лаяти та матѣркувати. „Та вы“, говорить, „такі!“ говорятъ, „та вы“, говорить, „сякі“, говорить, „та вы“, говорятъ, „обовязковъ своихъ не сповняете! та вы“, говорить, „законы продаете“, говорить! Всѣмъ доѣхавъ. Такий якийсь тамъ урядникъ, знаєте, пѣдвернувся зъ якоисъ небудь навѣтъ зовсѣмъ посторонной канцеляріи, — онъ, паночку ты мѣй, и его! Бунтъ пѣднравъ такий! Щожь тутъ его робити съ такимъ чортѣмъ? Начальникъ видитъ, треба взятися, якъ той мовлявъ, до строгости. „Добре“, говорить, „коли

вы не хотите вдовольтяться тымъ, що вамъ дають и чекати супокійно, тее то якъ его, ту въ столиці рѣшенія вашои справы, то я васъ переведу на мѣсце вашои принадлежности! Закликати“, говорить, „фельдъегера, перепровадити его на мѣсце его принадлежности“. А фельдъегерь вже тамъ, розумѣєте, за дверми й стоить: якій небудь мужичище шѣсть стѣпъ шѣсть цалѣвъ, ручище у него, подумайте, самою природою зладжена для выбиваня зубѣвъ почтилюнамъ, — словомъ, дантистъ тай годѣ.... Отъ его, раба Божого, на тарайку, и съ фельдъегеромъ. „Ну“, думаетъ Копѣйкинъ: „принайменше не треба буде фѣрманки платити, спасибогъ за тое. Такъ то онъ, паночку ты мой, їде на „фельдъегерѣ“, а їдучи на фельдъ-егерѣ, мовлявъ тее то якъ его, самъ собѣ думку думаетъ: „Добре“, говорить, „ось ты, мовлявъ, кажешъ, щобы я самъ собѣ пошукавъ способѣвъ и підмоги; добре“, говорить, „я“, говорить, „найду підмогу“. Ну вже якъ тамъ его завезли на мѣсце, и куды его завезли, нѣчого того не знати. Такъ, знаете, и слухи о капитанѣ Копѣйкинѣ канули въ рѣку забути, въ яку-небудь таку Лету, якъ называють поеты. Але позвольте, паночку ты мой, ось тутъ то й зачинається пасмо завязки роману. И такъ, куды подѣвся Копѣйкинъ, не знати; але не минули, подумайте собѣ, и два мѣсяцѣ, якъ появилася въ рязаньскихъ лѣсахъ шайка розбійниківъ, а атаманъ тои шайки бувъ, паночку ты мой, не хто другій, якъ нашъ капитанъ Копѣйкинъ. Назбравъ зъ всѣлякихъ утѣкачѣвъ-волякѣвъ, якъ той каже, цѣлу ватагу. Дѣялося тое, подумайте собѣ, заразы пѣсля войны. Все привыкло, знаете, до розпутного житя, кождому житю — копѣйка, очайдушность всюды така, що хоть трава не рости. Словомъ, паночку ты мой, у него по просту армія. По дорогахъ проїзду нѣякого нема, а все те властиво, мовлявъ, чатує на саме тѣлько скарбове. Коли їде чоловікъ въ якій небудь своѣй потребѣ, то тѣлько спытають, за чимъ, тай иди собѣ въ Божу путь. А скоро тѣлько якій небудь фуражъ скарбовый, живность або грошѣ — словомъ, все, що носитъ, мовлявъ, ния скарбу, нѣякои пощады! Ну можете собѣ подумати, скарбова кишени выпорожнилося страшенно. Почує отсе онъ, що въ селѣ приходитъ терминъ, платити скарбовѣ подат-

ки — онъ вже й тамъ. Сейже часъ кличе до себе войта: „Давай, говоритъ, скарбовѣ дачки и податки!“ — Ну, мужикъ видить, такой безногий чортяка, на ковиѣри у него, розумѣете, жарь-птиця, червоне сукно, пахне, чортъ побери, позаушникомъ.... „На батечку! ось тобѣ, только отчепися!“ Думас: „Певно вже такой який небудь капитанъ-исправникъ, а може що й ще горшого.“ А только, паночку ты мой, грошѣ, знаете, приймае онъ, якъ Богъ приказавъ, и туй таки мужикамъ пише квитъ, щобы, якъ той каже, оправдати ихъ, що грошѣ справдѣ, мовлявъ, взятї и податки въ повнѣ всѣ заплаченї, и одобравъ отъ такой и такой капитанъ Копѣйкинъ; ще навѣтъ и печать свою прикрутитъ. Словомъ, паночку ты мой, рабуе тай по всему. Посылали було кѣлька разѣвъ коменды, щобы зловити его, такъ куды тобѣ! Копѣйкинъ мой и усомъ не веде. Голодранцѣ, розумѣете, нагромадились кругомъ него такой.... Але въ кѣнци, може бути, що й самъ налякався, видячи, що кашу, такъ сказати, заваривъ не на жарть и що переслѣдованя що хвилѣ ставали дужшї, а мѣжь тымъ грошенятъ у него назбирався капиталець порядный; отъ онъ, паночку ты мой, за границу, паночку ты мой, знаете, до Америки! И пише ѳттамъ, паночку ты мой, письмо до царя, премудренне таке, яке собѣ только подумати можете. Стародавнї Платоны, Демостены якї небудь, все те, мовлявъ, дрянъ, дячокъ супротивъ него. „Не подумай, милостивый царю,“ говоритъ, „щобы я теб и теб.... (круглоту перїодѣвъ запустивъ таку....) Конечнѣсть,“ говоритъ, „була причиною мого поступка. Проливавъ я кровь, не щадивъ, якъ той каже, житя, а теперь, подумайте, и хлѣба на прокормленье у мене нема. Не карай“ говоритъ, „моихъ товариштѣвъ, бо они невинны: бо я самъ, мовлявъ, втягнувъ ихъ до того; а радше покажи свою Монаршу ласку, щобы на будуще, то е, коли тамъ приключатся раненї, то щобы, примѣромъ для нихъ оттакечки, можете собѣ подумати, доглядъ який небудь....“ Словомъ, незвычайно переконуючо. Ну, царь, розумѣете, бувъ тронутый. Дѣйсно, его Монаршому сердцю жаль зробився.... Хочъ онъ справдѣ бувъ преступникъ и заслуживъ, якъ

той каже, на кару смерти, але видичи, молявсь, якъ то иногдѣ невинно може статися подобный случай.... Таъ впрочѣмъ неможлива рѣчь, щобы въ тогдѣшній бурливый часъ все можъ було наразѣ полагодити. Одинъ тільки Богъ хита, якъ той каже, безъ провини. Словомъ, паночку ты мой, царь благоволивъ симъ разомъ показати безпримѣрну великодушность, приказавъ залишити переслѣдованье виноватыхъ, а въ той самый часъ выдавъ острый приказъ — збрати комитетъ, выключно въ той цѣли, щобы зайтися подѣшенемъ долѣ всѣхъ, молявсь, раненыхъ. И отъ, паночку ты мой, се була, тее то якъ его, причина, для котрой положена була основа инвалидного капитала, котрый теперъ, якъ той каже, цѣлковито обезпечивъ раненыхъ, такъ що подобного обезпеченя дѣйстно нѣ въ Англіи, нѣ въ жадныхъ другихъ освѣченыхъ краяхъ не стрѣчаемо. Такъ ось хто, паночку ты мой, той капитанъ Копѣйкинъ. Тенерь я мѣркую ось що. Въ Америцѣ онъ грошники, безъ сумнѣву, процындривъ, тай ось и вернувся до насъ, щобы ще якъ небудь попробувати — чи не удасться, молявсь, тее то якъ его, нове предпринятье....“

— А тільки повволь, Иване Андрѣвичу — сказавъ наразѣ, перерываючи его, полицмайстеръ: — адже жъ самъ ты сказавъ, що капитанъ Копѣйкинъ безъ руки и безъ ноги, а у Чичикова....

Тутъ почтмайстеръ скрикнувъ и ляснувъ себе въ цѣлого розмаху рукою по чолѣ, назвавши себе прилюдно при всѣхъ телятиною. Онъ не мѣгъ порозумѣти, якъ подобна обставина не прийшла ему до головы ще въ самому початку оповѣданя, и признався, що цѣлкомъ правду каже приповѣдка: „Русскій человекъ заднимъ умомъ крѣпокъ.“ А прецѣнь за шару хвиль онъ туй такъ зачавъ хитрити и пробовавъ выкрутитися, говорячи, що впрочѣмъ въ Англіи дуже вдосконалена механика, що видно зъ газетъ, якъ одинъ вынайшовъ деревяный ноги, та й то такій, що однимъ дотыкомъ до невидимой пружины, заносили чоловіка Богъ знае въ якѣ безвѣсти, такъ що опѣсля й слѣду его не можъ було дошукатися.

А все таки всѣ дуже сумнѣвалися, щобы Чичиковъ

бувъ капитанъ Копѣйкинь, и порѣшили, що почтмайстеръ за надто вже дуже перехопився. Впрочѣмъ и они такожъ не на голову впали, та наведеній дотепною догадкою почтмайстра, залѣзли трохи чи не ще дальше. Зъ числа многихъ, въ своѣмъ родѣ быстроумныхъ догадокъ була въ кѣнци одна — чудно навѣтъ сказати — що чи не с Чичиковъ перебранный Наполеонъ, що Англичанинь зъ давна завидуе, що мовлявъ Россія така велика и обширна, що навѣтъ кѣлька разѣвъ выходили й карикатуры, де вымалѣвано, якъ Россіянинъ розмовляе съ Англичаниномъ, стоитъ и зъ заду держить на мотузку пса, а пѣдъ тымъ псомъ розумѣся Наполеонъ. Уважай, мовлявъ, говорить, „скоро що не такъ, то я заразъ на тебе выпущу сего цуцика!“ И ось теперъ они може й справдѣ выпустили его зъ острова Елены, и ось ѣнъ теперъ и продираеся до Россіи, нѣбы то Чичиковъ, а въ самѣмъ дѣлѣ зовѣмъ не Чичиковъ.

Розумѣся, повѣрити сѣму урядники не повѣрили, а впрочѣмъ и задумалися, и розважаючи сѣ дѣло кождый самъ про себе, переконалися, що лице Чичикова, коли ѣнъ обернеся и стане бокомъ, дуже похоже на лице Наполеона. Полицмайстеръ, котрый служивъ пѣдчасъ войны 12. року и особисто видѣвъ Наполеона, не мѣгъ такожъ не признатися, що ростомъ ѣнъ певно не буде высшій ѣтъ Чичикова и що складомъ своєї фигуры Наполеонъ такожъ, годѣ сказати, щобы надто товстый, але зновъ и не те, щобы тонкій. Може бути, що деякій читателѣ назовуть все неправдоподобнымъ, авторъ самъ, щобы имъ догодити, готовъ бы назвати все те неимовѣрнымъ; але якъ на бѣду все те именно сталося такъ, якъ ось ту розказано. Впрочѣмъ треба тямити, що все те дѣялося швидко пѣсля великославного прогнаня Французѣвъ. Въ ту пору всѣ нашій помѣщики, урядники, купцѣ, перекупки и всякій письменный и навѣтъ неписьменный народъ, поробилися принайменше на цѣлыхъ ѣсѣмъ лѣтъ заклятыми политиками. „Московский Вѣдомости“ и „Сына Отечества“ розчитували немилосердно, такъ що до послѣднього читателя доходили сѣ письма въ кусничкахъ непридатныхъ до нѣякого ужитку. Мѣсто пытанъ: „А по чому, батечку, продали кѣрчикъ

двса ?, а якъ покорыстувалися вчорашною поновомъ ?“ говорили: „А що пишуть въ газетахъ ? Чи не выпустили зновъ Наполеона зъ острова ?“ Купці дуже того боялися, бо цѣлковито вѣрили пророцтву одного верожбита, що оєъ вже три роки сидѣвъ въ тюрмѣ. Ворожбитъ прійшовъ бувъ не знати ѳтки, въ ходакахъ и баранячѣмъ кожусѣ, страшно вонючѣмъ стухлою рыбою, и пророчивъ, що Наполеонъ, се Антихристъ и держать его на камѣнныхъ ланци за шѣстьма стѣнами и семи морями, але опѣломъ онъ розбѣре ланць и запанує надъ всѣмъ свѣтомъ. Пророкъ сей попавъ було за своє пророцтво, якъ и слѣдує въ тюрьму, але про то все таки своє дѣло онъ зробивъ и цѣлковито зворушивъ купцѣвъ. Довго ще, навѣть при найзысковнѣйшихъ торгахъ, купцѣ, рушаючи до трактира запивати ихъ чаємъ, поговорювали о Антихристѣ. Богато деякѣ урядники и благороднѣе дворяне такожъ мимоволѣ задумувалися надъ тымъ, и зараженѣ мистицизмомъ, котрый, якъ звѣсно, бувъ тогдѣ дуже въ модѣ, видѣли въ кождѣй буквѣ, въ котрыхъ складалося слово Наполеонъ, якесь особливе значѣнне; многѣ навѣть ѳкрыли въ нѣмъ апокалиптичнѣе цифры. И такъ нѣчого нема дивного, що урядники мимоволѣ задумалися надъ тою точкою; тѣлько жъ швидко захопилися, заприймѣвши, що уява ихъ надто вже розгониста и що все те не те. Думали-думали, толкували-толкували, а въ кѣнци рѣшили, що не зле бы ще разъ розпытати гарненько Ноздрева. Позаякъ онъ першѣе розголосивъ исторію о мертвыхъ душахъ и бувъ, якъ говорится, въ якихось тѣсныхъ взаєминахъ съ Чичиковымъ, значитъ, безъ сумнѣву, знає деякѣ обставины его жити; такъ ото спрѣбувати бы ще, що скаже Ноздревъ.

Дивнѣе люде, тѣ панове урядники, а за ними и всѣ другѣ власти: адже жъ они дуже добре знали, що Ноздревъ брехунъ, що ему не можъ вѣрити нѣ на одно слово, нѣ на саму пусту пустицю, а мѣжъ тымъ именно до него й удалися ! Пойди ты, дойди съ чоловѣкомъ до ладу ! не вѣритъ въ Бога, а вѣритъ, що коли у него засвербитъ кѣнчикъ носа, то онъ непременно умре; не зверне уваги на творъ поэта яснѣе якъ день, а кине ся именно на то, де якій небудь мазайло напутас, наплете, повыламусъ

и повыкривлюе природу, и се ему подобаеся, и почне онъ кричати: „Ось оно, правдиве знанье тайниковъ сердца!“ Въ цѣломъ житію й на грѣшъ не цѣнить докторѡвъ, а стане на томъ, що удасться въ концѣ до знахурки, котра лѣчитъ пришептуванями и приплюванями, або ще лѣпше, выдумае самъ якій небудь вываръ зъ катъ зна якого дрантя, котре ему, Богъ знае для чого, выдасться именно лѣкомъ на всѣ можливі слабости. Розумѣся, можъ по части оправдати панѡвъ урядникѡвъ тымъ, що положенье ихъ справдѣ було трудне. Хто потапае, той, якъ кажуть, и за стебелинку хапаеся, и нема у него на ту пору розсудку подумати, що на стебелинцѣ може хіба верхомъ провезтися муха, а у него ваги трохи чи не чотыри пуды, коли навѣтъ не цѣлыхъ пять; але не приходится ему въ ту пору розвага до головы, и онъ хапаеся за стебелинку. Такъ и панове урядники нашй подѣ конецъ ухопилися за Ноздрева. Полицмаистеръ заразы же въ той хвили написавъ до него билетикъ, щобы бувъ ласкавъ загостити на вечѣръ, и квартальный въ высокихъ чоботахъ, съ принаднымъ румянцемъ на щокахъ, побѣгъ въ той хвили, придержуючи шаблю на бѣгу, на квартиру Ноздрева. Ноздревъ бувъ занятый важною роботою; цѣлы чотыри дни онъ вже не выходивъ зъ свѣтлицѣ, не впускавъ нѣкого и получавъ обѣдъ крѣзь ѡкно, словомъ — ажъ поху-дѣвъ и позеленѣвъ. Дѣло вымагало великои уваги: оно полягало въ добираню зъ кѡлькадесяти купокъ картъ одной таліи, але вже такой добѣрной, на котру бы можъ було надѣятися, якъ на найвѣрнѣйшого приятеля. Роботы оставалося ще принайменше на двѣ недѣлѣ; въ продовженье всего того часу Порфиръ мусѣвъ чистити песикови-мордашowi пупецъ окремою щѣточкою и мыти его три разы на день мыломъ. — Ноздревъ дуже розсердився на то, що хтось смѣе перерывати его роботу; пошередъ всего пѡславъ квартального до чорта; але коли прочитавъ въ полицмаистерѡмъ билетъ, що може лучитися пожива, бо на вечѣръ ожидають якогось новичка, помякъ заразы въ той самой хвили, заперъ свѣтлицю, вбрався якъ будъ и пѡшовъ до нихъ. Зѡзнаня, свѣдоцтва и догадки Ноздрева стояли въ такомъ рѣзкомъ противенствѣ до всѣхъ догадокъ

пановъ урядниковъ, що й послѣдній ихъ мысли цѣлковито збилися зъ толку. Ноздревъ по всѣй справедливости бувъ чоловікъ, для которого зовсѣмъ не иснували сумнѣвы; и о кѣлько у урядниковъ видно було хитливости и не смѣлости въ догадкахъ, о тѣлько у него твердости и певности. Онъ отповѣдавъ на всѣ точки, навѣть не заікуючися обявивъ, що Чичиковъ накупивъ мертвыхъ душъ за кѣлканайцятъ тысячъ, и що онъ самъ продавъ ему, бо не видить причины, для чого бы не продати. На пытанье: чи не шпіонъ онъ и чи не старався що небудь розвѣдати? Ноздревъ отповѣвъ, що шпіонъ; що ще въ школѣ, де онъ съ нимъ разомъ учився, его называли фатасомъ, и що за те товаришѣ, а въ тѣмъ числѣ и онъ, трошка его потурбовали, такъ що треба було потому приставити до самыхъ пульсовъ 240 павокъ — то є, онъ хотѣвъ було сказати 40, а 200 сказалося якось такъ само собою. На пытанье: чи не робить онъ фалшивыхъ банкнотовъ? онъ отповѣвъ, що робить, и при тѣй нагодѣ росповѣвъ анекдоту о надзвычайной зручности Чичикова: разъ дозналися, що въ его домѣ находилося на два миліоны фалшивыхъ банкнотовъ, опечатали его домъ и приставили варту, до кождыхъ дверей по два жовнѣры; але Чичиковъ черезъ нѣчь всѣхъ ихъ злюзувавъ, такъ що на другій день, коли зняли печати, побачили, що банкноты всѣ були правдивы. На пытанье: чи справдѣ Чичиковъ мавъ гадку выкрати губернаторову доньку и чи правда то, що онъ самъ взявся помагати ему въ тѣмъ дѣлѣ? Ноздревъ отповѣвъ, що помагавъ, и що якъ бы не онъ, то зъ цѣлон штуки нѣчого бы не выйшло. Тутъ онъ було и похопився, видячи, що збрехавъ зовсѣмъ за дармо и мѣгъ такимъ способомъ накликати на себе бѣду; але языка свого нѣякъ вже не мѣгъ зъупинити. Впрочемъ и трудно було, бо самъ собою представлялися такій займающій подробности, отъ котрыхъ нѣ за що не мѣгъ отречися: назвавъ навѣть по имени село, де находилася парохіяльна церковь, въ котрой мавъ отбутися слюбъ, именно село Трухмачѣвка, пѣгъ отецъ Сидѣръ, за вѣнчанье 75 рублѣвъ, тай то не приставъ бы, якъ бы онъ не бувъ пригрозивъ ему, обѣцуючи донести на него, що повѣнчавъ

фѣрманна Михайла съ кумою; що онъ отступивъ навѣтъ свою бричку и приготовавъ на всѣхъ стаціяхъ конѣ для перепражена. Подробицѣ доходили до того, що вже зачинавъ называти по имени вѣзникѣвъ. Спрѣбували було заикнутися о Наполеонѣ, але й самі тому не радѣ були, що спрѣбували, бо Ноздревъ почавъ такую нѣсенѣтницю городити, котра не тѣлько нѣ въ чѣмъ не була подобна до правды, але навѣтъ по просту й до нѣ-до-чого не була подобна, такъ що урядники, зѣтхнувши, всѣ одойшли ѳтъ него геть: одинъ тѣлько полицмайстеръ довго ще слухавъ, думаячи, чи не буде принайменше дальше що небудь; але й онъ въ кѣнци махнувъ рукою и сказавъ: „Чортъ знае, що́ таке!“ И всѣ згодилися на то, що хоть що роби, а не буде ѳтъ быка молока. И остались урядники ще въ гѣршѣмъ положеню, нѣжъ були попереду, и дѣло стало на тѣмъ, що они нѣякъ не могли дѣзнатися, що за одинъ бувъ Чичиковъ. И показалося ясно, що за истота чоловѣкъ: мудрый, розсудный и догадливый буває онъ у всѣмъ, що тыкае другихъ, а не его. Якими ясными, разумными радами надѣлить онъ другого въ прикрыхъ злучаяхъ житя! „Що за мудра голова!“ кричить народъ, „що за незрушимый характеръ!“ А нехай на ту мудру голову нагрине яка небудь бѣда, и нехай ему самому доведеса найтись въ прикрыхъ злучаяхъ житя — куды подѣвся характеръ! стративъ голову незрушимый мужъ, и выйшовъ зъ него нужденный боягузъ, слаба дитина, або, по просту, фетюкъ, якъ называе Ноздревъ.

Всѣ тѣ догадки, казки и слухи, не знати зъ якои причины, найбільше подѣйствовали на бѣдного прокурора. Они потрясли нимъ такъ, що прѣйшовши до дому, почавъ онъ думати, думати, и наразъ, якъ говорится, нѣ зъ сего нѣ зъ того, взявъ тай умеръ. Чи то парализъ, чи що друге доконало его, а тѣлько онъ, якъ сидѣвъ, такъ и гепнувъ собою гѣрѣлицъ зъ крѣсла. Скрикнули, якъ то звычайно дѣсся, сплеснувши руками „Ахъ, Боже мой!“ послали за докторомъ, щобы пустити кровь, але увидѣли, що прокуроръ давно вже бувъ — бездушне тѣло. Аж тогдѣ съ великимъ жалемъ дѣзналися, що у покойника була справдѣ душа, хоть онъ по своѣй скромности,

нѣколи еи не показувавъ. А мѣжь тымъ поява смерти була такъ само страшна въ маломъ чоловіцѣ, якъ страшна буває въ великомъ: той, що ще не дуже-то давно ходивъ, рушався, гравъ въ виста, підписувавъ всѣлякі паперы и такъ часто плентався помѣжь урядниками съ своими густыми бровами и підморгуючимъ окомъ, теперъ лежавъ на столѣ, лѣве око вже зовсѣмъ не моргало, але одна брова все ще була трошки піднята до горы съ якимось запытующимъ выразомъ. О що таке цюкѣйникъ запытувавъ: чи о то, по що онъ умеръ, чи о то, по що живъ — се хіба Богъ одинъ знає.

— А щожъ до бѣса! Се чиста безглуздиця, се нѣ съ чимъ не згодне; се не можливе, щобы урядники такъ могли самі перелякати себе, скомпоновати таку дурницю и такъ далеко ѡтбѣчи ѡтъ правды, коли уже тутъ и дитина домѣркуєся, въ чѣмъ дѣло. — Такъ скажуть многі читателѣ и закинуть авторови недорѣцтво, або назвуть бѣдныхъ урядникѡвъ дурнями, бо чоловікъ щелрый на слово дурень и готовъ потрактувати нимъ дваццать разъ на день свого ближнѣго. Досыть чоловікови изъ десяти сторѡнъ мати одну злу, а всѣ признають его дурнемъ мимо девяти добрыхъ сторѡнъ. Читателеви легко судити, коли онъ глядить изъ своего супокѣйного кутика, видить и вершки, ѡтки ѡткрываєся весь широкій кругозѡръ, и видить заразомъ и то, що дѣєся въ долині, де чоловікъ тѡлько найближшій предметы добачає. А и въ все-свѣтнѡй лѣтописи людскости богато є цѣлыхъ столѣтій, котрѣ, здаєся, такъ и вычеркнутѣ бъ и знищити бы якъ непотрѣбнѣй. Богато блудѡвъ поробилося на свѣтѣ, котрыхъ бы, бачится, теперъ и дитина не зрѡбила. Якѣ покривленѣй, глухѣй, вузкѣй, непроходимѣй, далеко въ боки заводячѣй дороги выбирала людскѡсть, намагаючись дѡйти до вѣчнои правды, тогдѣ, коли передъ нею вся була ѡткрыта проста дорога, подобна до улицѣ ведучѡй до высокопышнои палаты, назначенои цареви на помешканье! Ѳтъ всѣхъ другихъ дорѡгъ ширша и роскошнѣйша именно тѡта, облита сонѣшнымъ блескомъ и освѣчена всю нѡчь огнями; але мимо неѣ, глухою темнотою перлися люде — и кѡлько разѡвъ, уже наведенѣй сходячимъ зъ небесъ розумѡмъ, они

й тутъ зъумѣли отторгнутися и отбитися въ бѣкъ, зъумѣли середѣ бѣлаго дня зновѣ попасти въ непроходимыя дебры, зъумѣли зновѣ напустити слѣзого туману одній однимъ въ очи, и волочучись слѣдомъ за болотяными огниками, зъумѣли таки дѣйти до пропасти, щобы ажъ тогдѣ съ перелякомъ запытати одинъ одного: „Де выхѣдъ, де дорога?“ Видить теперъ все те ясно плывуче поколѣнье, дивуеся надъ тыми помылками, смѣся надъ нерозумомъ своихъ предкѣвъ, не бачучи, що небеснымъ огнемъ написана тая лѣтопись, що кричить въ нѣй кожда буква, що зъ кождого реченя показуе проникающій палець на него таки, на него, на плывуче поколѣнье; але смѣся плывуче поколѣнье и самоувѣрено, гордо зачинае рядъ новыхъ помилокъ, надъ котрыми такъ само колись посмѣются потомки.

Чичиковъ о всѣмъ тѣмъ нѣчого не знавъ анѣ крыхѣточки. Якъ наумысно въ ту пору онъ набрався бувъ легкой простуды, флюксiя и невеличкого запаленя въ горлѣ, котрыми дуже щедро надѣляе климатъ многихъ нашихъ губерніальныхъ мѣстъ. Щобы якъ небудь, сохрани Господи, не пропало житье его безпотно, онъ рѣшився радше посидѣти денькѣвъ зо три въ хатѣ. За той часъ онъ разъ у разъ полокавъ горло молокомъ съ фигію, котру опѣсля зѣдавъ, и носивъ привязану до щоки подушечку зъ румянку и камфоры. Бажаючи чимъ небудь заняти часъ, онъ зробивъ кѣлька новыхъ и подрѣбныхъ списѣвъ всѣхъ накупленыхъ мужикѣвъ, прочитавъ навѣтъ якийсь томъ герцогинѣ Лявальеръ, що надыбався въ куфрѣ, переглянувъ въ шкатулцѣ рѣжній поскладаній тамъ предметы и листики, дещо перѣчитавъ и другій разъ, и все те сильно надѣло ему. Нѣякъ не мѣгъ онъ понати, що бы то такого було, що нѣ одинъ изъ мѣстовыхъ урядникѣвъ не приѣхавъ до него хотъ разъ навѣдатися про здоровье, а мѣжъ тымъ ще недавно навывередки торохтѣли попередъ гостинницею дорожки — то почтмайстровѣ, то прокуроровѣ, то предсѣдателявѣ. Онъ только здвигавъ плечима ходячи по свѣтлицы. Въ кѣнци почувъ, що ему геть стало лѣпше и втѣшився Богъ знае якъ, коли побачивъ можнѣсть, выйти на свѣжій воздухъ. Не ѣткладаючи на дальше, онъ заразъ взявся до туалеты, ѣдомкнувъ

свою шкатулку, наливъ до склянки горячей воды, вынуть щѣтку и мыло и ставъ бритвѣться, чому впротѣмъ давно були пора и часъ; бо погладивши бороду рукою и зирнувши въ зеркало, онъ уже оказавъ: „Ади, якѣ лѣсы поросли!“ И справдѣ, лѣсы не лѣсы, а по всѣмъ лицу и подбородку высыпавъ до волѣ густыя посѣвѣ. Выбравшись онъ почавъ одѣваться такъ живо и швидко, що трохи не выскочивъ изъ чобѣтъ. Въ концѣ онъ убрався, покroppився колыонскою водою и повгортавшися тепленько, выбрався на улицу, завязавши для осторожности лице. Выходъ его, якъ и каждого выздоровѣвшего чловека, бувъ немовъ празничный. Все, що толькo зустрѣчалосѣ ему, принимало всмѣхнутый видъ, и домаы, и проходячы мужики, впротѣмъ доволѣ понурого виду, зъ котрыхъ одинъ уже вспѣвъ заѣхати своему брату по за уха. Першу визиту онъ задумавъ ѣддати губернаторови. По дорогѣ богато всякихъ мыслей приходило ему до головы: вертѣлася въ головѣ блондинка, уява зачала навѣтъ зъ легка пустовати и онъ уже самъ почавъ трошка жартувати и посмѣватися надъ собою. Въ такомъ рожевомъ настрою опинився вонъ передъ губернаторовымъ ганкомъ. Уже почавъ було въ сѣняхъ поквалпно знимати зъ себе футро, коли дверникъ поразивъ его цѣлкомъ несподѣванными словами:

— Не велѣли принимати!

— Якъ? що ты? ты видно не пѣзнавъ мене! ты придивися добре на лице! — говоривъ Чичиковъ.

— Якъ же не пѣзнавъ! адже я не першій разъ васъ виджу, — сказавъ дверникъ. — Та тожъ то именно васъ одныхъ не велено впускати, другихъ всѣхъ можна.

— Ось тобѣ на! Для чого? чому?

— Наказъ такій, такъ уже, видно, належитсѣ, — сказавъ дверникъ, и додавъ ще „Еге!“ А пѣсля того ставъ передъ нимъ зовсѣмъ безъ церемонїи, безъ того лакавого виду, съ якимъ упередъ квапився знимати зъ него футро. Бачилось, онъ думавъ, глядячи на него: „Еге, вже коли тебе паны прогонюють ѣтъ ганку, такъ ты, видно, такъ собѣ, хлстикъ якій небудь!“

— Не розумѣю, що се таке! — подумавъ собѣ

Чичиковъ и заразъ же подався до предсѣдателя палаты; але предсѣдатель палаты такъ змѣшався побачивши его, що не мѡгъ сказати двоухъ слѡвъ и наговоривъ такихъ дурниць, що ажъ имъ обоѡмъ нѣяково зробилося. Выходячи ѡтъ него Чичиковъ хотъ и якъ силувався выяснити собѣ по дорозѣ и домѣрковатися, що́ таке розумѣвъ предсѣдатель и до чо́го могли ѡтноситися его слова, але нѣчо́го не мѡгъ вырозумѣти. Ѳттакъ зайшовъ до другихъ: до полиц-майстра, до вице-губернатора, до почтмайстра, але всѣ або не приняли его, або приняли такъ дивно, таку силувану и незрозумѣлу вели розмову, такъ потратили головы и така зъ всего выйшла безглуздица, що ѡнъ почавъ сумнѣватися, чи здоровый у нихъ мозокъ. Спробувавъ було ще зайти до де кого, чтобы принайменше дознатися о причинѣ, але о нѣяко́й причинѣ не дознався. Немовъ повсонный бродивъ ѡнъ безъ цѣли по мѣстѣ и не мѡгъ второпати, чи ѡнъ самъ зъ глузду зсунувся, чи урядники головы потратили, чи въ снѣ все те робится, чи може на явѣ заварилася дурѣйка несогѡрша сну. Пѡзно вже, майже о зироцѣ, вернувся ѡнъ до себе до гостинницѣ, зъ котрой було вийшовъ въ такѡмъ гарнѡмъ настрою духа, и зъ нуды казавъ собѣ подати чаю. Въ задумчивости и въ якѡмось безмыслѡмъ мѣркованю о дивовижности своего положеня почавъ ѡнъ наливати чай, коли въ тѡмъ поспѣшно отворилися дверѣ его свѣтлицѣ, и показався Ноздревъ зовсѣмъ неспѡдѣваннымъ способѡмъ.

— Ѳтъ правду каже приповѣдка: Для приятеля сѣмъ миль — недалеко дорога! — говоривъ ѡнъ, знимючи шапку; — проходжу улицу, вижу, въ ѡкнѣ свѣтится. „Давай“, гадаю собѣ, „зайду! певно не спить.“ А ось гарно, що у тебе на столѣ чай, выпю радо чашку: сегодня за ѡбѡдомъ ѡбѣвсь всякого дранти, чую, що же въ жолудку не въ ладу. А кажи лишень напхати менѣ люльку! де твоя люлька?

— Алежъ бо я не курю люльки, сказавъ Чичиковъ.

— Пуста байка, немовъ бы то я не знаю, що ты куришь. Ей! а якъ то звать твого чоловіка? Ей, Вахромѣю, послухай!

— Та не Вахромѣй, а Петрушка!

— Якъ же? Адже жъ у тебе впередъ бувъ Вахромѣй?

— Нѣякого не було у мене Вахромѣя.

— Еге, правда, се у Деревина Вахромѣя. Представъ собѣ, що за щастье тому Деревини: тѣтка его посва-
рилася съ сыномъ за то, що оженився съ крѣпачкою,
и теперъ записала ему весь маєтокъ. Я думаю собѣ: отъ
якъ бы й собѣ такъ тѣтку на пѣзнѣйше! Та що ты, братчику,
такъ ѳтдалився ѳтъ всѣхъ, нѣгде не буваєшь? Розумѣся,
я знаю, що ты иногдѣ занимаєшся учеными предметами,
любишь читати (ѳтки вже Ноздревъ дѳзнався, що герой
нашъ занимаєся учеными предметами и любитъ читати,
сего, признатися, мы нѣякъ не можемо сказати, а Чичи-
ковъ ще менше насъ). Ахъ, Чичиковъ! коли бъ
тѳлько побачивъ.... ѳтъ вже справдѣ була бы пожива тво-
єму сатиричному дотєпови (для чого у Чичикова бувъ са-
тиричний дотєпъ, сего такожъ годѣ знати). Представъ
собѣ, братчику, у купця Лихачева грали въ купку, —
ось де вже ѳмѣху було! Перепендевъ, котрый бувъ зѳ
мною: „ѳтъ“, говорить, „коли бъ теперъ тутка Чичиковъ,
ось вже се справдѣ для него бы!“ (мѣжъ тымъ
Чичиковъ ѳтъ роду не знавъ нѣякого Перепендева).
А все жъ ты, братчику, признайся, адже ты, далєбѳгъ,
дуже пѳдло тогдѣ поступивъ зѳ мною, тямить, коли
мы грали въ варцабы? Адже я выгравъ. Еге, братъ, ты
такъ таки пѳдѣхавъ мене. Колижъ бо то я, чортъ мене
знає, нѣякъ не можу сердитися. Оногда съ предсѣдателемъ....
Ахъ, такъ! адже я тобѣ мушу сказати, що въ городѣ
всѣ противъ тебе. Они думаютъ, що ты робишь фальши-
вий банкноты; причепилися до мене, але я за тебе горю,
наговоривъ имъ, що съ тобою учився и батька знавъ; ну,
и вжежъ нѣщо й казати, наплѣвъ имъ сухого дуба такъ,
що й але!

— Я роблю фальшивы банкноты? — скрикнувъ Чи-
чиковъ, зѳрвавшись зъ крѣсла.

— Але все таки, по що жъ ты такъ налякавъ ихъ?
говоривъ дальше Ноздревъ. — Они, чортъ знає, зъ глу-
зду збилися зѳ страху: зробили зъ тебе розбѳйника
и шпѳна.... А прокуроръ зъ переполоху умеръ; завтра

будуть похороны. Ты не будешь? Они, правду сказати, боятся нового генераль-губернатора.... А все жь таки ты, Чичиковъ, дуже ризиковну штуку задумавъ.

— Що за ризиковну штуку? — спытавъ несупокійно Чичиковъ.

— Та викрасти губернаторову доньку. Я, признаюсь, того й надѣявся, їй Богу, надѣявся! Першій разъ, якъ тілько побачивъ васъ на балю: „Ну, вже“, думаю собі, „Чичиковъ певно не даромъ....“ Впрочімъ шкода тебе, що ты такій виборъ зробивъ: я нічого въ ній не нахожду гарного. А є одна, своячка Бикусова, донька єго сестры, такъ отъ се дівчинка! можна сказати — чудо не шовкъ!

— Та що жь бо ты, що ты путаєшь? Якъ, викрасти губернаторову доньку, що ты? — говоривъ Чичиковъ, витрѣпивши очи.

— Ну, годї, братчику — якій бо ты потайный чоловік! Я, признаюсь, съ тымъ и зайшовъ до тебе: нехай и такъ, я готовъ тобї помогати! Такъ и буде: поддержку тобї вїнецъ до слюбу, коляска и перемїний конї будуть мои, а тілько съ вымїнкою, — ты мусишь менї выпозичити три тисячї рублївъ. Потрїбно, братчику, хоть зарїжь!

За часъ всего того балаканя Ноздрева, Чичиковъ кблька разбвъ протиравъ собі очи, бажаючи переконатися, чи не въ снї ѓнъ все те чує. Робленье фалшивыхъ банкнотбв, викраденье губернаторовой доньки, смерть прокурора, котрой причиною немовъ бы то ѓнъ, приїздъ генераль-губернатора, — все те навело на него порядный переполохъ. „Ну, вже, коли на те пбшло“ — подумавъ ѓнъ собі, — „то нїчого ту довше забавляти, треба заборатися ѓтси якъ найшвидше.“

Ѓнъ постарався якъ найшвидше позбутися Ноздрева, прикликавъ до себе сей же часъ Селифана и казавъ му досвїта бути готовымъ, такъ щобы заразъ завтра о 6. годинї выїхати зъ мїста непремїнно, щобы все було переглянене, бричка пбдмазана и проче и проче. Селифанъ сказавъ: „Слухаю, Павле Ивановичу“ и все таки зъупинився на якісь часъ при две-

рехъ не рушаючися зъ мѣся. Панъ сей же часъ велѣвъ Петрущицѣ вытягнути зъ пѣдъ лѣжка куферъ, що вже порядно припавъ порохоми, и почавъ разомъ съ нимъ укладати безъ великого розбору: панчохи, сорочки, бѣлье пране и не пране й ззувайла, календарь.... все те укладывали, якъ попало; Чичиковъ хотѣвъ конечно бути готовымъ зъ вечера, щобы на завтра не могло лучитися нѣякои задержки. Селифанъ, постоявши двѣ минуты при дверехъ, въ кѣнци дуже поволенъки выйшовъ зѣ свѣтлицѣ. Поволи, якъ тѣлько можна собѣ представи поволи, злазивъ онъ долѣ сходами, ѡтпечатуючи своими мокрыми чобѣтьми слѣды на сходячихъ въ низъ протоптанныхъ ступняхъ, и довго-довго гласкавъ рукою потылицю. Щѣ значило те гласканье? и щѣ въ загалѣ оно значить? Чи се досада на то, що ось не удался задуманный на завтра схѣдъ съ якимъ небудь побратимомъ въ непочесномъ сѣрацѣ, пѣдперезаномъ ременемъ, де небудь въ царскѣмъ шинючку? Чи вже завязалася въ новомъ мѣсяци яка сердечна принадонька, и приходится покидати вечѣрне стоянье при брамѣ и политичне держанье за бѣлы ручки въ ту пору, коли полягають на городѣ сумерки, парубчакъ въ червонѣй сорочцѣ бренъчить на балабайцѣ передъ дворовою челядю и плете тихий бесѣды рѣжнородный, по праці спочивающій народъ? Чи, по просту, жаль покидати нагрѣте вже мѣсечко въ челяднѣй кухни пѣдъ пѣдѣгачкою, близъ печи, та борщикъ съ мѣстовымъ пухкимъ пирогомъ, а замѣсто того зновъ плентатися Богъ вѣсть куды въ дожджъ и рѣзкаль и всяку подорожну недогоду?... Богъ знае — не вгадаешь. Много всякого дѣчого значить у нашего народа чуханье по потылицѣ.

Г Л А В А XI.

Адже жъ бо, нѣчо не сталося такъ, якъ задумовавъ собѣ Чичиковъ. По перше — прокинувся онъ пѣзнѣйше, нѣжъ думавъ — се була перша неприємнѣсть. Вставши онъ пѣславъ сей же часъ довѣдатися, чи запряжена бричка и чи все готове; але донесли, що бричка ще не була запряжена и нѣчого не було готового — се була друга неприємнѣсть. Онъ розсердився, приготовився навѣтъ наградити кѣлькама позаушниками нашего пріятеля Селифана и тѣлько нетерпеливо дожидавъ, яку той зъ своєї сторони приведе причину на свое оправданье. Швидко Селифанъ показався въ дверехъ и Чичиковъ мавъ ту радѣсть почути тѣ самѣ вымѣвки, якѣ звичайно приходится чути ѣтъ прислуги въ такѣмъ разѣ, коли треба спѣшно ѣхати.

— Адже жъ бо Павле Ивановичу, треба буде конѣ пѣдкувати.

— Ахъ ты тумане! ѣпуде! А попереду чому про се не сказавъ? Чи хіба часу не було?

— Та часъ ѣтъ бувъ.... А ѣсь и колесо такожъ, Павле Ивановичу, ѣбручъ треба буде зѣвсѣмъ новыи потягнути, бо теперъ дорога выбоиста, розтрясокъ всюды такѣи, що не приведи Господи.... Тай ще, коли позволите сказати: передъ у брички зѣвсѣмъ розтрясса, такъ що она може ѣ двоухъ стаціи не продержитъ.

— Ахъ ты поганине! — скрикнувъ Чичиковъ, плеснувши въ долонѣ, и наблизився до него такъ близько, що Селифанъ, боячися, щобъ не одержавъ ѣтъ пана якого подарунка, ѣступився троха въ задъ и ѣтхилився на ѣбѣкъ.

— Чи ты зѣбрався мене забити? га? зарѣзати мене хочешъ? На розѣстайнѣй дорозѣ мене наладився зарѣзати, розѣбѣйнику, маро ты проклята, ѣстрахѣпудище ты морскѣи? га? Три недѣлѣ сидѣли на мѣсци, га? Хѣтъ бы заикнувся, ѣглашений, а ѣсь теперъ въ послѣднѣй хвили

й підогнавъ! коли вже майже на високоцѣ: лишъ бы сѣсти та їхати, га? а ты ось тутъ то й напакостивъ, га? га? Адже жъ ты знавъ се попереду? га? Отповѣдай! Знавъ? га?

— Знавъ, — отповѣвъ Селифанъ, звѣсивши голову.

— Ну, то чому жъ не сказавъ заразъ, га?

На тоє питання Селифанъ нічого не отповѣвъ, а тільки звѣсивши голову, бачилось, говоривъ самъ до себе: „Ади, якъ се дивовижно склалося: адже жъ и знавъ, а таки не сказавъ!“

— А отъ теперъ иди, приведи коваля, та щобы за двѣ години все було зроблено. Чуєшь? конечно за двѣ години, а якъ не буде, то я тебе, я тебе!... въ рогъ зогну и узломъ завяжу!

Герой нашъ бувъ дуже розлючений.

Селифанъ повернувся було до дверей за тымъ, щобы йти виконати приказъ, але ще разъ згупинився и сказавъ:

— А ще, прошу пана, лысого коня, далекбѣгъ, хочъ бы продати, бо онъ, Павле Ивановичу, зовсѣмъ поганецъ, онъ такий кѣнь, такъ таки, не приведи Господи, тільки завада.

— Еге, ось заразъ пѣду на торговлицю продавати!

— Бѣ Богу, Павле Ивановичу, онъ тільки що зъ виду гарный кѣнь, а на дѣлѣ онъ такий лукавый кѣнь, що такого коня нѣгде....

— Дурню одинъ, коли захочу, то продамъ. Ще дишкурувати взявся! Ось я погляджу: коли ты не приведишь менѣ заразъ ковалѣвъ, и коли за двѣ години все не буде готове, то я тобѣ такую прочуханку задамъ.... самъ на собѣ лица не познаєшь! Маршь! рушай! — Селифанъ вийшовъ.

Чичиковъ ставъ зовсѣмъ не свій и шпурнувъ о землю шаблю, котра їздила съ нимъ въ дорогу, щобы додавати належного страху, кому слѣдує. Бѣльше дѣжъ чверть години онъ промучився съ ковалями, поки сторгувався, бо ковалѣ, якъ звичайно, були завзяті поганцѣ и помѣркувавши, що работа спѣшна, заломали цѣну якъ разъ въ за-шестеро. Хотъ и якъ онъ горячився, называвъ ихъ харцызяками, розбѣйниками, грабителями подорожныхъ,

натякнувъ навѣтъ на страшный судъ, але ковалѣвъ нѣчимъ не зрушивъ: они уперто обстали при своѣмъ, не то́лько не спустили зъ цѣны, але въ додатку ще протягалися за роботою мѣсто двохъ годинъ цѣлыхъ повшеоста. Въ протягу того часу мавъ онъ ту радѣсть досвѣдити приемныхъ хвиль, звѣсныхъ кождому подорожному, коли въ куфрѣ все спаковане и по свѣтлицы валяються то́лько мотузочки, панѣрчики та всѣляке смѣтье, коли чоловікъ нѣ то їде нѣ то на мѣсци сидить, бачить въ окна проходячихъ, швендаючихся людій, толкуючихъ о своихъ гривенникахъ и съ якоюсь глупою цѣкавістю піднимаючихъ очи, щобы позирнути на него и оттакъ плестися собѣ дальше въ свою путь, що ще больше дразнить и гнѣвить бѣдного неѣдучого подорожного. Все, що то́лько є, все, що то́лько бачить онъ — и склепичокъ противъ его окна, и голова бабусѣ сидячої въ супротивномъ домѣ, котра зазирає крѣзь окно съ коротенькими фіраночками — все те осточортѣло ему, а все таки онъ не отходитъ отъ окна. Стоить, то забуваючи о во́мъ, то звертаючи зновъ якусь приглушену увагу на все, що передъ нимъ рушаєсь и не рушаєсь, и душить зъ злости яку небудь муху, котра въ ту пору бѣжитъ и бѣе собою о шибу пѣдъ его пальцемъ.

Але всему буває конецъ, и пожадана хвилина настала: все було готове, передъ убрички бувъ полагоджений якъ сѣдуче, колесо було обтягнене новымъ обручемъ, конѣ приведенъ зъ водопою, и харцызяки ковалѣ пѣшли собѣ, перерахувавши одержанъ рублѣ и пожелавши щасливои дороги. Въ кѣнци и бричка була запряжена, и два горячѣ колачѣ, ино що купленѣ, помѣстилися въ нѣй, а Селифанъ вже засунувъ що-де-що для себе въ торбану пришити побѣчь вѣзницкого козла, а самъ герой на послѣдку, въ супроводѣ вымахуючого шапкою „полового“ стоячого въ томъ самомъ демикетоновомъ сурдутѣ, при трахтирныхъ и чужихъ льокаяхъ, що зѣйшлися поглядѣти, якъ выѣздить чужѣй панъ, и при всякихъ другихъ обставинахъ, якѣ звычайно лучаются при выѣздѣ — сѣвъ до довозу, — и бричка, въ якѣй ѣздить нежонатѣ, котра такъ довто астоялася въ мѣстѣ и такъ дуже, бачитоя, надѣла читателеви, наконецъ выѣхала зъ ворѣтъ гостинницѣ.

— Слава тобі Господи! — подумавъ Чичиковъ и перекрестився. Селифанъ луснувъ пугою, до него присівъ Петрушка, що попереду якійсь часъ висівъ на підножці, и герой нашъ, розсвѣвшись выгднѣнко на грузинськомъ коверци, заложивъ за спину шкѣряну подушку, притиснувъ два горячі колачі, и повѣзъ почавъ зновъ підскакувати и похитуватися, дякувати брукви, котрый, якъ звѣсно, мавъ підкидуючу силу. Съ якимось неозначенимъ чутємъ глядѣвъ онъ на дома, стѣны, плоти и улицѣ, котрі такожъ и собѣ жъ немовъ підскакуючи, звѣсна переходили назадъ, и котрі Богъ знае, чи судила ему доля побачити ще коли небудь въ цѣломъ своїмъ житю.

При поворотѣ въ одну улицу бричка мусѣла зупинитися, бо по цѣлѣй ея довготѣ проходила безконечна похоронна процесія. Чичиковъ высунувся и велѣвъ Петрушцѣ спытати, кого хоронять, и довѣдався, що хоронять прокурора. На сю неприємну вѣсть онъ сей же часъ затиснувся въ кутъ, закрывъ себе фартухомъ и заслонивъ завѣсками. Въ ту пору, коли повѣзъ по тѣй нагодѣ зупинився, Селифанъ и Петрушка, побожно познимали шапки, роззирали, хто, якъ, въ чѣмъ и на чѣмъ їхавъ, и рахували на пальцяхъ, кѣлько було всѣхъ, и пѣшихъ и їхавшихъ, а панъ, приказавши имъ не признаватися и не кланятися нѣкому зъ знайомихъ люкачѣвъ, такожъ почавъ не смѣло розглядати крѣзь шибки, вставлені въ шкѣряныхъ завѣскахъ. За труною йшли, познимавши шапки, всѣ урядники. Онъ зачавъ було побоюватися, щоби не пѣзнали его повозу; але имъ було не до того. Они навѣтъ не занялися рѣжними щоденными розговорами, які звичайно провадять мѣжъ собою люде идучі за покійникомъ. Всѣ мысли ихъ въ ту пору заняті були ихъ власною долею: они думали, якій то буде новій генераль-губернаторъ, якъ приймеша за дѣло и якъ стрѣтитъ ихъ. За урядниками идучими пѣшки, їхали кариты, зъ котрыхъ вызирали дамы въ жалѣбныхъ строяхъ. По рукахъ ихъ устъ и рукъ видно було, що они були заняті живимъ розговоромъ: може бути, що они такожъ говорили о приѣздѣ нового генераль-губернатора и мѣркували о баяхъ, які онъ буде давати, та хлопотали о вѣчныхъ своихъ френзяхъ

та нашивочкахъ. Въ кѣнці за каритами тяглось кѣлька порожнихъ повозѣвъ гусакомъ, а дальше ѣ нѣчого вже не осталось, и герой нашъ мѣгъ ѣхати. Отсунувши шкѣряннй заслѣнки, ѣнъ зѣтхнувъ и зъ душѣ проговоривъ: „Отъ прокуроръ! живѣ-живѣ, а потому и умеръ! и ось надрукують въ газетахъ, що и скѣнчався, на смутокъ пѣдвладныхъ и всеи людскости, поважный горожанинъ, хлопотливый отецъ, прикладный мужъ, и богато напишуть всякои всячины; може ще ѣ додадуть, що проводжений бувъ плачомъ вдѣвъ и сирѣтъ; а прецѣньже, коли докладно розѣбрати всю рѣчь, то на докладъ выйде, що у него тѣлько всего ѣ було, що густѣ бровы“. Тутъ ѣнъ приказавъ Селифанови ѣхати швидше, а мѣжъ тымъ подумавъ самъ собѣ: „А се прецѣнь добре, що спѣткавъ я похороны; говорятъ, що се значить щастѣе, коли спѣткати похороны“.

Бричка мѣжъ тымъ повернула въ пустѣйшй улицѣ; швидко потяглися самѣ дождезнй плоты та деревляннй парканы, що вѣщували конецъ мѣста. Ось уже и брукъ скѣнчився, и рогачка, и мѣсто по задѣ, и нѣчого нема, и зновъ въ дорозѣ. И зновъ по обохъ бокахъ мурованого гостинця почали мигати версты, стациннй надзирателѣ, колодязѣ, валки чумаковъ, сѣрй селища съ самоварами, бабами и проворнымъ бородатымъ хозяиномъ, выбѣгающимъ изъ заѣздной коршмы съ ѣвсомъ въ руцѣ; пѣшхождъ въ протоптанныхъ постѣлахъ, шкандыбаючи вже зъ 800 верстовъ; мѣсточка побудованй недавно, съ деревляными склепиками, бочками съ мукою, постѣлами, колачами и прочою дробиною, сорокати рогачки, мосты ще не направленй, поля необозримй по ѣднѣмъ и по другѣмъ боцѣ, помѣщицкй колясы, воякъ верхомъ на кони, везучй зеленѣ пачку съ оловянымъ бѣбомъ и пѣдписомъ: для тои а тои артильерийной батеріи, зеленй, жовтй и свѣжо розѣоранй чорнй загоны, мелькаючи по степахъ, затыгнена въ дали пѣсня, сосновй вершечки въ туманѣ, пропадаючи въ далецѣ голосъ звона, вороны якъ мухи и круговидъ безъ кѣнця.... Русь! Русь! вижу тебе зъ своѣи чудовои, прекрасной далечины, вижу тебе! Бѣдна твоя природа, не розвеселятъ, не перелякають ѣи смѣлй дива, увѣнчанй смѣлыми дивами штуки, — мѣста съ многобѣконными, высокими палатами, врастающими въ

скалы, малёвничі дерева и повоѣ, вростающі въ домы, въ шумѣ и вѣчномъ брызкотѣ водоспадобъ; не повернеся назадъ голова поглянути на набовдурені надъ нею безъ конца въ высоту камѣнны брылы; не блыснуть крѣзь накинени одна на другу темны аркады, опутані виноградными гильками, блющами и незлѣчимыми миліонами дикихъ рожь, не блыснуть крѣзь нихъ въ дали вѣчнй линіи сяющихъ гѣрь, выстрѣлившихъ высоко въ сѣбнй, ясны небеса. Отверто пустынные и рѣвне все въ тобѣ, якъ точки, якъ значки, непринадно стырчатъ середѣ рѣвннѣ невысокы мѣста твои; нѣщо не привабить и не очаруетъ ока. Але прожь се за непостижима, таемна сила тягнетъ до тебе? Чому несесъ и роздаеся ненастанно въ ухахъ твоихъ тужлива, по всѣй довготѣ и широтѣ своѣй, отъ моря и до моря ровлита пѣсня? Що въ нѣй, въ той пѣсни? Що кличе и рыдае и хапае за сердце? Якій звуки болющо цѣлуютъ и тишутся въ душу и вьются коло моего сердца? Русь! чогожь ты хочешъ отъ мене? якій недослѣдимый звязокъ крѣбся мѣжь нами? Що глядишь ты такъ, и чому все, що только е въ тобѣ, обернуло на мене повный ожидания очи?... И ще, повный зачудованя, недвижно стою я, а вже голову окруживъ грозный облакъ, важкій наступающими дожджами, и онѣмѣла думка передъ твоимъ просторомъ. Що пророчить той необбимый простѣрь? Чижь тутъ, въ тобѣ, не родити ся безграничной мысли, коли сама ты безъ конца? Чижь тутъ не бути богатырови, коли е мѣсце де розвернутися и пройтися ему? И грозно оббимас мене великанскій простѣрь, страшною силою отражаесъ въ глубинѣ мойй; надприродною властью заяснѣли мои очи....у! яка блискуча, чудова, незнакома свѣту краина! Русь!....

— Держи, держи, дурачино! — кричить Чичиковъ до Селифана.

— Ось я тебе палашомъ! — кричавъ ѣдущій на зустрічъ фельдъ-егерь, съ вусами въ повѣ лѣкта. — Не видишь, чортъ бы дравъ твою душу, казенный повѣзъ! — И мовъ привидѣ сонный щезла съ гуркотомъ и куравою трѣйка.

Якъ дивовижне и принадне и чудове те слово дорога, и якъ чудова она сама, тота дорога!

Ясный день, осенне листья, холодный воздух.... Тѣснѣйше въ подорожну шубу, шапку на уха, глубше и выгнѣйше затиснѣмси въ куточокъ! Последний разъ пробѣгаяча дрожь прохопила тѣло, и вже замѣсто неи пронала нась приемле теплота. Конѣ женуть.... якъ роскошно подсуваеся дрѣмота и злипаются очи, и вже крѣзь сонъ причуваеся и „забѣлѣли снѣги“ и сапанье коней и грюкъ колѣсь, и вже хропешь ты, притиснувши до кута своего сусѣда. Прокинувся — пять стаций улетѣло позадь тебе; мѣсячно; незнакоме мѣсто; церкви съ старосвѣтскими деревляними банями и чорнѣющими острыми шпилями; темный тесовый и бѣлый мурованый дома; блискъ мѣсяца тамъ и самъ, немовъ бѣлый полотняный платки розвѣшались по стѣнахъ, по бруку, по улицяхъ; на пѣперекъ перерѣзуютъ ихъ чорный якъ уголь тѣни; немовъ полированный металл блискотять скоса освѣченый деревляной дахи; и нѣгде нѣ душѣ; все спить. Хиба де небудь самъ-самотиночка блымае въ ѳконци огникъ: чи мѣйскій ремѣсничина шие свою пару чобѣтъ, чи пекаръ пораеся коло печи — що намъ до нихъ? А нѣчь! силы небесной! що за нѣчь звершаеся тамъ на высотѣ! А воздухъ, а небо далеке, высоке, тамъ, въ недоступной своей глубѣни, такъ необходимо, звучно и ясно розпростерте!... А свѣжо дыше въ самый очи холодный, нѣчный отдыхъ и уколывае тебе, и отъ вже ты дрѣмашь и забуваеся и хропешь, и повертаеся сердито, почувши на собѣ тигарь, бѣдный, притисненный до кута сусѣдъ. Прокинешся — вже зновъ передъ тобою поля и степы; нѣгде нѣчого: всюды пустыня, все отверте. Верства съ цифрой легить тобѣ попередъ очи; на свѣтъ займаеся; на бѣлѣющимъ холоднымъ небосклонѣ золота блѣдава пасмуга; свѣжѣйшій и рѣзшій стае вѣтеръ. Ще тѣснѣйше въ теплый плащ!... який славный холодъ! який чудовый на ново обнимающий тебе сонъ! Товчокъ — зновъ ты прокинувся. На вершинѣ неба солнце. „Помалу, помалу!“ роздаеся голосъ; повѣзь спускаеся зъ кручѣ; въ низу широка гребля, широкий яennyй ставъ, яснѣющий, мовъ мѣдиане дно передъ солнцемъ; село, хаты розсыпалися по косогорѣ: якъ звѣзда свѣтится зъ прибока хрестъ сельской церкви; гутѣрка мужикѣвъ и невдержимый апетить въ жолудку....

Боже! яка ты гарна часомъ, далека, далека дорѣженько! Кѣлько разѣвъ, якъ погибаючій и потапаючій я хапався за тебе, и ты кождый разъ мене великодушно выносила и спасала! А кѣлько родилося въ тобѣ чудовыхъ замыслѣвъ, поетичныхъ мрѣй, кѣлько перечулося давнихъ вражень!...

Але й приятель нашъ Чичиковъ почувавъ въ ту пору не самій прозаичнй чувства. А погляньмо, що ѡнъ почувавъ. Зъ разу ѡнъ не почувавъ нѣчого и тѣлько оглядався назадъ, бажаючи переконатися, чи справдѣ вже виѣхавъ зъ мѣста; але коли увидѣвъ, що мѣсто вже давно щезло, нѣ кузнѣвъ, нѣ млынѣвъ, нѣ всего того, що находится докола мѣста, не було видно, и навѣтъ бѣли вершечки камѣнныхъ церквѣвъ давно вошли въ землю, ѡнъ занявся тѣлько самою дорогою, поглядавъ на право и на лѣво, и мѣсто немѣвъ бы й не бувало въ его памяти, немѣвъ бы проѣхавъ ѡнъ всего разъ черезъ него, тай то давно, въ дитинствѣ. Въ концѣ й дорога перестала занимати его, и ѡнъ почавъ зъ легка жмурити очи и клонити голову до подушки. Авторъ, признатися, тому навѣтъ дуже радъ, бо черезъ те ему лучається нагода поговорити о своѣмъ герою, бо доси, якъ читатель бачивъ, ему разъ въ разъ перешкаджували то Ноздревъ, то дамы, то балѣ, то мѣскій сплетнѣ, то въ концѣ тысячѣ тыхъ дробницъ, котрѣ тогдѣ тѣлько выдаются дробницами, коли записанѣ въ книжѣ, але поки дѣются въ житю, то вважаються дуже важными дѣлами. Але теперь ѡткнѣймо цѣлковито все на бѣкъ и прямо займѣмся дѣломъ.

Дуже сумнѣваемся, щобы выбранный нами герой вподобався читателямъ. Дамамъ ѡнъ не вподобається, се можна сказати на певно, бо дамы вимагають, щобы герой бувъ цѣлковота досконалѣсть, и коли тѣлько яка небудь душевна або тѣлесна плямочка — тогдѣ бѣда! Хоть и якъ глубоко загляне авторъ ему въ душу, хоть ѡтдасть ѡнъ чистѣйше зеркала его образъ, — ему не дадутъ нѣякои цѣны. Сама статнѣсть и середнй лѣта Чичикова богато пошкодять ему: статности нѣ за що не простять геросви, и дуже многѣ дамы, ѡтвернувшись скажуть: „Фи, якій поганый!“ Гай, гай! все те звѣсне авторови, и при

всѣмъ тѣмъ онъ не може взяти за героя чесного чоловіка. Але.... може въ тѣй самѣй повѣсти почуються инші, ще доси не торкані струны, покажеся неперебране богатство руского духа, пройде мужъ, обдарованый божественными чеснотами, або чудова руска дѣвица, акон не найти нѣгде въ свѣтѣ, съ цѣлою дивною красотою жѣночю души, вся изъ великодушныхъ порывѣвъ и самоотверженя, и мертвыми покажутся передъ ними всѣ чесні люде другихъ племенъ, якъ мертва книга передъ живимъ словомъ! піднімуться рускія подвиги.... и побачуть, якъ глубоко запало въ славянську душу то, що тѣлько сковзнуло по природѣ другихъ народовъ.... Але чому и по що говорити о тѣмъ, що буде? Неприлично авторови, будучи давно вже мужемъ, вихованому строгимъ внутрѣшнимъ житьемъ и освѣжающею тверезостю самоты, забуватися, немовъ молодець. На все своя черга и мѣсце и часъ. А чесного чоловіка все таки не взято за героя. И можна навѣтъ сказати, чому не взято. Аджежъ бо часъ въ кѣнци дати ѡтпочити бѣдному чесному чоловікови; аджежъ бо за дармо повертаеся на устахъ слово чесный чоловікъ; аджежъ бо зробили въ кѣнци конемъ чесного чоловіка, и нема писателя, котрый бы не ѣздивъ на нѣмъ, поганяючи батогомъ и всѣмъ, що підъ руки попаде; аджежъ бо заморили чесного чоловіка до тои степени, що теперь нема на нѣмъ и тѣни чесноты, а остались тѣлько шкура и кости мѣсто тѣла; аджежъ бо лицемѣрно призываютъ чесного чоловіка; аджежъ бо не поважаютъ чесного чоловіка. Нѣ, пора наконецъ припряхи й пройдисвѣта. И такъ, припряхѣмъ его, того шельму пройдисвѣта!

Темне и скромне походженъе нашего героя. Родичѣ были дворяне, але чи гербові, чи особисті, Богъ ихъ знае. Лицемъ онъ не бувъ подѣбный до нихъ; принайменше своячка, що була при его родинѣхъ, низенька, коротенька женщина, котрыхъ звычайно называютъ гарбузками, взявши въ руки дитину, окрикнула: „Зовсѣмъ не такій вышновъ, якъ я думала! Ђму бы выпадало удатися въ бабку по матери, и було бы лѣпше, а онъ удався, такъ таки, якъ говорить приповѣдка: нѣ въ маму нѣ въ отця, а въ проѣжджого молодця“.

Житє зъ разу поглинуло на него якоесь kwasно-неприхильно, крѣзь якоесь мутне, снѣгомъ замесене ѡкошечко: нѣ друга, нѣ товариша въ дитинствѣ! Маленька клѣточка съ маленькими ѡкнами, що не ѡтчинялися нѣ зимою нѣ лѣтомъ; батько — хоровитый чоловѣкъ, въ довгій капотѣ и въ плетеныхъ берлячахъ, набутыхъ на босу ногу, що нестанно зѡтхавъ ходячи по свѣтлици и плювавъ до стоячи въ кутѣ сплювачки; вѣчне сидѣнїе на лавцѣ, съ перомъ въ рукахъ, атраментомъ на пальцахъ и навѣтъ на губахъ; вѣчный наказъ передъ очима: „Не брѣши, будь послушный старшимъ и носи чѣстоту въ серци;“ вѣчне шарканье и чалапанье берлячѣвъ по свѣтлици, знакомый, а завсѣгды строгій голосъ: „Чи зновъ дурницѣ робить!“ (голосъ той все ѡтзывався въ ту хвили, коли хлопчина, навкучивши собѣ одностайну роботу, приписувавъ до буквы яку небудь карлючку або хвостикъ); и вѣчно знакоме, а завсѣгды неприємне чутье, коли въ слѣдъ за тыми словами кѡнчикъ его уха скручувався дуже болючо нѡгтями довгихъ, зъ заду пѡдѡбравшихся пальцѣвъ: ось ѡбѣдна картина его початкового дитинства, о котромъ ледво заховалася у него блѣда споминка. Але въ житю все змѣнялося быстро и живо: и въ одинъ день съ першимъ веснянымъ сонцемъ и роздгравшимися потоками батько взявъ сына и выѣхавъ съ нимъ на тарадайцѣ, котру тягла бочаста лысоморда шкапина, звѣсна у кѡньскихъ барышникѡвъ пѡдъ назвою сороки; поганявъ нею вѡзникъ, маленькій горбатый чоловѣчокъ, праотець одинокон крѣпосной родини, належачи до ѡтця Чичикова; горбачъ той сповнявъ майже всѣ обовязки въ домѣ. На сороцѣ волоклись они бѡльше якъ пѡвтора дня; ночували въ дорожѣ, перевозилися черезъ рѣку, закусували холоднымъ пирогомъ и печеною бараниною, и ажъ на третій день рано доѣхали до мѣста.

Передъ хлопчиною блыснули неожиданю пышнотою мѣйскій улицѣ, передъ котрыми днѣ кѡлька минутъ рознивъ ротъ. За тымъ сорока шубовснула разомъ съ тарадайкою въ яму, котрою зачинався вузкій переулѡкъ, весь зохилєный до долу и завалєный болотомъ; довго працювала она тамъ зъ всеи силы и мѣсила ногами, пѡдгонювана

и горбачемъ и самымъ паномъ, и въ концѣ затигла ихъ на невеличке подвѣрьѣ, стояче на косогорѣ, съ двома розцвѣвшими яблунями передъ старенькимъ домикомъ и садикомъ позадъ него, низенькимъ, маленькимъ, зложеннымъ только зъ рябины, бузины и скрытой въ еи глубинѣ деревянной будочки, крытой драницами, съ вузенькимъ матовымъ оконечкомъ. Тутъ жила ихъ своячка, похнюплена бабуся, що все ще кожного ранку ходила на рынокъ и оттакъ сушила панчохи коло самовара; она поплескала хлопчика по лицу и полюбовалася, що онъ такий собі товстенькій. Тутъ онъ мусѣвъ остатися и ходити щоденно до класы въ мѣйской школѣ. Отець, переночувавши, заразы на другій день выбрався въ дорогу. При розстаню не пролилася нѣ одна слезина зъ отцѣвскихъ очей; онъ давъ ему пѣвъ рубля мѣди на розхѣдъ и на ласощѣ, и що далеко важнѣйше, давъ розумну науку. „Гляди жъ, Павлусю: учися, не роби дурниць, не пустуй, а бѣльшь надъ все — догоджуй учителямъ и наставникамъ. Коли будешъ догоджувати начальникови, то хоть и въ науцѣ не вспѣшь и таланту Богъ не давъ, таки поѣдешъ въ гору и всѣхъ випередить. Съ товаришами не водися: они тебе добру не научать, а коли вже безъ того не можна, то водися съ такими, котры богатѣйшій, щобы въ разѣ потреби они могли тобѣ стати въ пригодѣ. Не угощай и не частуй нѣкого, а радше веи себе такъ, щобы тебе угощали, а наибѣльшь надъ все бережи и складай копѣйку: тая рѣчь найпевнѣйша надъ все на свѣтѣ. Товаришъ або приятель тебе ошукае и въ бѣдѣ першій тебе выдасть, а копѣйка не выдасть, хоть бы въ якѣй бѣдѣ ты находився. Все зробишь и всѣхъ на свѣтѣ переймешъ копѣйкою.“ Давши такую науку, батько розстався съ сыномъ и поплентався зновъ до дому на своѣй сороцѣ, и отъ того часу сынъ нѣколи вже не выдавъ его; але слова и науки запали ему глубоко въ душу.

Павлусъ сейчасъ отъ другого дня почавъ ходити до класы. Особливыхъ способностей до якогъ небудь науки у него не показалося; означався онъ бѣльшь цильностью и оградностью; але за то у него показався чи малый розумъ практичный. Онъ сейчасъ помѣркувавъ и порозумѣвъ

дѣло и повѣвъ себе супроти товарищѣвъ именно такимъ способомъ, що они его угощували, а онъ ихъ не только що нѣколи не погостивъ, але навѣтъ иногда, припрятавши отримане угощенье, оттакъ продававъ назадъ имъ самымъ. Ще дитиною, онъ умѣвъ вже отказать собѣ у всѣмъ. Зъ дарованои батькомъ пѣврублѣвки онъ не выдавъ нѣ копѣйки, противно, ще того самого року зробивъ до неи прирѣстъ, показавши поворотливѣсть майже незвычайну. Былѣпивъ зъ воску пташка, помалювавъ его и продавъ дуже корысно. Потому, въ протягу якогось часу пустився на другій спекуляціи, именно на ось якій: закупить було на рынку ласощѣвъ и сяде въ класѣ бѣли тыхъ, що богатѣйшій: якъ только запримѣтитъ, що товариша зачинае млоити — знакъ подступающаго голоду — онъ высуває ему на показъ зъ подъ лавки, нѣбы то не хочачи, кѣничикъ меданика або булки, и розъохотивши его, бравъ грошѣ розмѣрно до апетиту. Два мѣсяцѣ онъ промучився у себе на квартирѣ безъ супочинку съ мышєю, котру засадивъ въ маленьку деревяну клѣточку, и допровадивъ въ кѣнци до того, що мышѣ ставала на задній лапки, лягала и вставала за приказомъ, и продавъ еи опѣсли такожъ дуже корысно. Коли набралося грошѣй до пяти рублѣвъ, онъ мѣшочокъ зашивъ, и почавъ збирати въ другій. Супроти начальства онъ провадивъ себе ще розумнѣйше. Нѣхто не вмѣвъ такъ смирно сидѣти на лавцѣ. Треба запримѣтити, що учитель дуже любивъ тишину и смирне захованье, а не мѣгъ терпѣти розумныхъ и острыхъ хлопчикѣвъ: ему здавалось, що они конечно мусятъ зъ него смѣятися. Досыть було тому, котрый попавъ у него подъ нѣту свавольности и остроты, досыть було ему только рушиться або якъ небудь не нарѣкомъ моргнути бровою, щобы вже попасть въ гнѣвъ. Онъ его переслѣдувавъ и каравъ немилосердно. „Я, братчику, зъ тебе выжену зухвальство и непокору!“ говоривъ онъ, — „я тебе знаю на скрѣзь, якъ и самъ ты себе не знавшъ. Ось ты у мене поклячишь собѣ! ты у мене собѣ попостишь!“ И бѣдный хлопчина, самъ не знаючи за що, набивавъ собѣ колѣна и мучився голодомъ цѣлыми днями. „Способности и таланты! все те дурница!“ мо-

влявъ онъ: „я гляджу только на захованье. Я поставлю найлѣпшій ноты у всѣхъ наукахъ тому, хто нѣ въ зубъ нѣчого не виѣе, а похвально заховуеся; а въ комъ я бачу непокрбный духъ и насмѣшливость, я тому нулю, хоть онъ и Сольона заткни за поясъ!“ Такъ говоривъ учитель, котрый на смерть не любивъ Крылова за то, що той сказавъ: „По мнѣ жъ лучше пей, да дѣло разумѣй“, и за всѣгда розповѣдавъ, съ роскошнымъ выразомъ въ лицѣ и въ очохъ, якъ то въ тѣй школѣ, де онъ учивъ попередъ, така була тиша, що чути було, якъ муха летить, що нѣ одинъ ученикъ въ протягу цѣлого року не кашельнувъ и не высѣкався въ класѣ, и що до самого звѣнка не можъ було пѣзнати, чи бувъ тамъ хто, чи нѣ. Чичиковъ ѳтъ разу порозумѣвъ начальника и якого онъ wymagaе захованя. Не ворухнувъ онъ нѣ окомъ нѣ бровою пѣдчасъ школьной години, хоть бы тамъ и якъ щипали его зъ заду; скоро только роздавався звѣнокъ, онъ прожогомъ кидався и подававъ учителеви попередъ всѣхъ шапку триушку (учитель ходивъ въ триушцѣ); подавши триушку, онъ выходивъ першій зъ класы и старався съ нимъ разбѣ зъ три пострѣчатися на дорозѣ, разъ въ разъ знимаючи шапку. Дѣло удалось цѣлковито. За цѣлый часъ пробуваня въ школѣ сидѣвъ онъ мѣжъ першими и при выходѣ одержавъ найкрасшу класификацію, свѣдоцтво и книжку съ золотыми буквами за прикладну пильность и благонадежне захованье. Выйшовши зъ школы, онъ бувъ вже молодцемъ досыть принадной поверховности, съ пѣдбородкомъ потребуючимъ бритвы. Въ ту пору вмеръ его батько. Въ наслѣдствѣ лишились ему чотыри выходжені домашній шапочки, два старій сурдуть пѣдбиті бараномъ и незначна сума грошій. Батько, якъ видно, умѣвъ только давати раду, якъ складати копѣйку, а самъ наскладавъ ей не богато. Чичиковъ туй таки продавъ старенькій дворикъ съ нѣкчемною землицею за тысячу рублѣвъ, а родину крепакѣвъ перевѣзъ до мѣста, надѣючися поселитися въ нѣмъ и занятися службою. Въ ту саму пору выгнали зѣ школы, за дурноту чи за яку другу провину, бѣдного учителя, котрый такъ дуже любивъ тишину и похвальне захованье. Учитель зъ горя почавъ пити; въ кѣнци й пити вже не

стало за що; хорый, безъ кусника хлѣба и помочи, пропадавъ онъ десь въ нетопленѣмъ, темнѣмъ закомарку. Бувшій ученики его, „розумники и дотепники“, въ которыхъ ненастанно ему привиджувалася непокора и насмѣшливость, довѣдавшися о его нужденнѣмъ положеню, зѣбрали заразы же для него дещо грошій, попродавши навѣтъ богато потрібного; одинъ только Павлусъ Чичиковъ отмовився тымъ, що не має нѣчого, и давъ якійсь пяточокъ сребла, котрый заразы товаришѣ такы звернули ему назадъ, сказавши: „Ехъ, ты жила!“ Закрывъ лице руками бѣдный учитель, коли почувъ о такѣмъ поступку своихъ бывшихъ учениковъ; слезы градомъ закапали въ потасающихъ очей, мовъ пятнадцатилѣтній дитинѣ: „При смерти на одрѣ до- вѣвъ Богъ заплакати!“ сказавъ онъ слабымъ голосомъ, и важко зѣтхувъ, якъ почувъ про Чичикова, и туй такы додавъ: „Ехъ, Павлусъ: отъ якъ перемѣняєся чоловікъ! адже жъ якій бувъ скромнесенькій! нѣчого буйного — шовкъ! Ошукавъ, сильно ошукавъ....“

А все такы годѣ сказати, щобы природа нашего героя була така сыра и тверда, и щобы сердце въ нѣмъ було такъ заумерше, щобъ онъ не знавъ нѣ жалости нѣ спѣвчута. Онъ почувавъ и жалѣсть и милосердые, онъ навѣтъ хотѣвъ було помочи, та тѣлько, щобы на то не выдати значной сумы, щобы не рушати вже тыхъ грошій, котрыхъ назмачено було не рушати; словомъ ѡтцѣвска наука: „Бережи и складай копѣйку“ не пошла въ лѣсъ. Але въ нѣмъ не було привязаня до грошій для грошій, въ нѣмъ не було скнырства и скупости. Нѣ, не ними поведився онъ: ему маячилося въ будущинѣ житѣ съ всѣми роскошями, съ всякими достатками: повозы, дѣмъ прекрасно заосмотреный, смачный обѣды — ось що ненастанно носилося въ его головѣ. Щобы въ кѣнци, потому, съ часомъ доступити непрѣмѣнно всего того, ось въ якѣй цѣли береглася копѣйка, скупѣ уймалася до поры и собѣ и другому. Коли проѣздивъ коло него богачъ на гарной легенькѣй бричцѣ, съ богато запряженными кѣньми, онъ якъ вкопанный зъудивився на мѣсци, и ѡтакъ пробуркавшись, мовъ по довгѣмъ снѣ, говоривъ: „А пречѣмъ же бувъ конторщикомъ (субъектомъ), волосье носивъ въ

кружокъ!" И все, що только отъзывалось богатствомъ и достаткомъ, робило на него враженіе незглубиме для него самого. Выйшовши изъ школы, онъ не хотѣвъ навѣтъ отпочити: такъ сильне въ нѣмъ было бажаніе чимъ скорше принятыся за дѣло и службу. А все таки, помимо похвальнаго свѣдоцтва, съ великимъ трудомъ примѣстився онъ въ казенной палатѣ. И въ далекихъ закамаркахъ потрібна протекція. Мѣсце досталось ему мизерне: пенсіи тридцать чи сорокъ рублѣвъ на рѣкъ. Але онъ рѣшився горячо заняться службою, все побѣдiti и перемочи. И справдѣ, терпеливость, самоотверженіе и ограниченіе потребъ показавъ онъ нечуване. Отъ раннего ранку до позднего вечера, не упадаючи нѣ духомъ нѣ тѣломъ, писавъ онъ, весь зарытый въ канцелярскій паперы, не ходивъ до дому, спавъ въ канцелярскихъ комнатахъ на столахъ, обѣдавъ инколи съ сторожами, и при всѣмъ томъ умѣвъ захвати опрятность, порядно убраться, надати лицу принадный выразъ а навѣтъ якоесь благородство своимъ рухамъ. Треба бо сказати, що урядники въ палатѣ особливо отъзначувалися непринадністю и нерозумомъ. У иншихъ лица були — немовъ печеный хлѣбъ: щоку роздуло въ одинъ бокъ, підбородокъ перекривило въ другій, горѣшну губу підняло мѣхуремъ, а до того въ додатку она й перепуклася; словомъ зовсѣмъ не хорошо. Говорили они всѣ якоесь то строго, такимъ голосомъ, немовъ бы збиралися когось забити; приносили часті жертвы Бакхови, доказуючи такимъ способомъ, що въ славянської природѣ лишилося ще чимало останковъ поганьства; приходили навѣтъ часами до канцеляріи, якъ то кажуть, закроплені, черезъ що въ канцеляріи було не гарно и воздухъ подвійно бувъ не благовонный. Мѣжъ тими урядниками годѣ було не запримѣтити и не отъначити Чичикова, представляючого у всѣмъ цѣлковите противенство и принадностью лица и привѣтнымъ голосомъ и цѣлковитымъ неуживаньемъ нѣякихъ горичихъ напитковъ. Але при всѣмъ томъ трудна була его дорога. Попався онъ підъ начальство якомусь вже перестарѣлому канцелистѣ, котрый бувъ образомъ якоисъ камѣнной нечулости и незыршимости: вѣчно однакій, неприступный, нѣколи

въ житію не показавшій на своѣмъ лицѣ усмѣшки, не привитавшій нѣ разу нѣкого, хочъ бы тѣлько запытаньемъ про здоровье. Нѣхто не выдавъ, щобы онъ хотъ разъ бувъ не тымъ, чимъ завсѣгды, хотъ на улицѣ, хотъ у себе дома; хотъ бы разъ онъ чѣмъ небудъ занялся хотъ бы напився до пѣна и по пѣному бѣ засмѣялся; хотъ бы навѣтъ унѣлся дикою радостію, якъ уносится розбѣйникъ въ пѣну минуто; але навѣтъ тѣни не було въ нѣмъ нѣчого такого. Нѣчого не було въ нѣмъ цѣлковитого: нѣ злого нѣ доброго; страшнымъ тѣлько являлся въ нѣмъ бракъ всего того. Черство-мрамурове лице его, безъ всякой рѣзкой неправильности, не було зовсѣмъ подѣбно до якого небудъ другого; въ строгой рѣвномѣрности мѣжъ собою були всѣ черты его. Однѣ тѣлько густѣ рябины та дѣюбатыны, котрыми було понатыкане, причисляли его до числа тыхъ лицъ, на котрыхъ пѣсля народнаго выраженя, чортъ приходивъ що ночи молотити горохъ. Бачилось, що нема такой силы, котра бы здужала подласкатися до такого чоловіка и попыскати его прихильность: але Чичиковъ все таки попрѣбувавъ. Зъ разу онъ почавъ догоджувати ему въ всякихъ незамѣтныхъ подробности: придивився уважно, якъ були затинані пера, котрыми онъ писавъ, и приладивши кѣлька такъ само, клавъ ему за кождымъ разомъ ихъ подъ руку; здувавъ и змѣтавъ зъ его стола пѣсокъ и табаку; роздобувъ нову затычку для его каламаря; вышукавъ десь его шапку, препогану шапку, яка тѣлько коли небудъ истнувала въ свѣтѣ, и за кождымъ разомъ клавъ еи побѣчъ него на хвилю передъ закінченьемъ канцелярійной години; чистивъ ему плечѣ, коли той замазавъ ихъ вапномъ о стѣну. Но все те осталось рѣшучо безъ найменшого знаку, такъ якъ коли бѣ нѣчого того и не було зроблено. Въ кѣнци онъ пронюхавъ его домашне, родинне житѣе; дѣзнався, що у него була доросла донька, съ лицомъ такожъ похожимъ на то, якъ коли бы на нѣмъ по ночахъ молочено горохъ. Зъ того боку онъ задумавъ подвести приступъ. Дѣзнавшись, до якои церкви приходила она що недѣлѣ, онъ кождымъ разомъ стававъ насупротивъ неи, чисто одѣтый, съ сильно накрохмаленымъ пѣвкошулькомъ, — и дѣло пѣшло на удачу: подався строгій начальникъ и запросивъ его на чай.

И въ канцеляріи не встигли оглянутися, аж ось дѣло уладилось такъ, що Чичиковъ переѣхавъ до него до дому, зробився потрібнымъ и конечнымъ чоловікомъ, купувавъ муку и цукоръ, съ донькою поводиися якъ съ нареченою, называвъ канцелиста таткомъ и цѣлувавъ его въ руку. Всѣ въ палатѣ догадувалися, що въ конці лютого, передъ великимъ постомъ, буде весѣлье. Строгій канцелистъ почавъ навѣтъ хлопотати за него у начальства, и по якѣмсь часѣ Чичиковъ самъ засѣвъ канцелистомъ на одно свѣжо открыте опорожнене мѣсце. Въ тѣмъ бачится и лежала вся цѣль его зносинъ съ старымъ канцелистомъ, бо заразъ же свѣй куферъ онъ одославъ потаємно до дому, а на другій день онъ вже опинився на другій квартирѣ, старого канцелиста переставъ называти таткомъ и не цѣлувавъ его больше въ руку, а о весѣлю такъ дѣло и замялося, немовъ и зовсѣмъ нічого непочиначося. А прецѣнь же, зустрічаючися съ нимъ, Чичиковъ за кождымъ разомъ щиро стискавъ его руку и запрошувавъ на чай, такъ що старый канцелистъ не бачучи на вѣчну' рѣвнодушнѣсть и тверду незрушимѣсть, за кождымъ разомъ потрясавъ головою и воркотавъ собѣ подъ носомъ: „Ошукавъ, ошукавъ чортѣвъ сынъ!“

Се бувъ самый найтруднѣйшій порѣгъ, черезъ котрый онъ переступивъ. Огъ той поры пошло вже лекше и гладше. Онъ ставъ чоловікомъ замѣтнымъ. Все показалося въ нѣмъ, чого треба для такого становища: и приемнѣсть въ оборотахъ та покупкахъ, и зручнѣсть въ дѣловыхъ зноснахъ. Съ такими средствами въ швидкому часѣ роздобувъ онъ тоє, що называеся хлѣбне мѣсце, и покористувався нимъ якъ найдѣйше. Треба знати, що въ той самъ часъ зачалися були дуже строгій переслѣдуваня всякихъ хабарѣвъ „взяткѣвъ“. Переслѣдувань онъ не налякався, але сей часъ повернувъ ихъ на свою користь и показавъ таку незвычайну проворнѣсть, яка показуеся у насъ тѣлько въ часы притиску. Дѣло онъ уладивъ ось якъ. Скоро тѣлько приходивъ проситель и сѣгавъ рукою до кишенѣ, чтобы вытягнути оттамъ звѣсній рекомендуячій письма съ подписомъ князя Хованского, якъ у насъ въ Россіи звыкли называти банкноты, Чичиковъ тутъ же съ усмѣшкою: „Нѣ, нѣ“, говорить, „вы думаете,

що я.... нї, нї! Се наша повинність, наші обов'язокъ; безъ всякої оплати мы повинні зробити. Въ тїмъ дїлї вже вы не турбуйтеся; заразъ завтра все буде зроблено. Позвольте лишень знати, де ваша квартира; вамъ и заходитися не треба самимъ: все вамъ принесуть до дому.“ Очарований проситель вертався до дому трохи не подсакаючи зъ радости, и все думавъ: „Ось въ кїнци чоловікъ, якихъ здадобися більше: се по просту дорогоцінний брильянтъ!“ Але чекає проситель день, другій — не приносять паперовъ до дому; на третій то само. Онъ въ канцелярію — справа ще й не зачиналася; онъ до дорогоцінного брильянта. — „Ахъ, даруйте!“ говорить Чичиковъ дуже чемненько, вхопивши его за обї руки, — „у насъ такъ багато було роботи! але заразъ завтра все буде зроблено, завтра всенепремїнно! Бї Богу, менї ажъ совїсно!“ И все те въ супроводї самихъ очаровуючихъ рухівъ. Коли при тїмъ розверталася яка небудь пола шляфрока, то рука въ тїй же хвилиночцї старалася поправити дїло и придержати полу. Але анї завтра, анї позавтра, анї на третій день не несуть паперовъ до дому. Проситель иде до головы по розумъ: та годї, чи нема въ тїмъ чого? Вивїдує — говорять: „Треба дати писарямъ.“ — „Чому жъ бы не дати? я готовъ дати по четвертаку писарямъ!“ скрикає проситель. — „Та чого жъ бо вы горячитесь?“ ѡтповїдають ему: „оно такъ и выйде: писарямъ и дѡстанеся по четвертаку, а решта пїде начальству.“ Бєе себе по чолї недогадливый проситель и клене, на чїмъ свѣтї стоить, новї обычаї и чемне, благородне поведєньє урядникѡвъ. „Попереду, було, знаєшь бодай, що робити: принїссь управителеви канцеляріи червоненьку, и справа готова; а теперъ по бїленькій, тай ще тыждєнь часу протратишь, поки догадаєшся.... чортъ бы побравъ безкорыснѡсть и урядницкє благородство!“ Проситель, розумїєся, правду каже; але за то теперъ нема хабарникѡвъ: всї управитель канцеляріи пречеснї и преблагороднї люди: тѡлько секретарї и писарї поганцї.

Швидко представилося Чичикову поле далеко обширнїйше: утворилася комісія для выбудуваня якогось ка-

зенного, дуже великого будынку. До тей комисіи приюстився и онъ и показався однимъ зъ найдѣльнѣйшихъ членовъ. Комисія сей же часъ приступила до дѣла. Шість лѣтъ побивалася съ тымъ будынкомъ: але чи климать перепинавъ, чи матеріаль бувъ вже такий, досыть того, що казенный будынокъ якосъ не рбсь высьше фундаменту. А мѣжъ тымъ въ другихъ кнцахъ мѣста у кожного члена комисіи показалося по одному гарному домови горожаньской архитектуры: видно, грунтъ землі бувъ тамечка крацій. Члены вже зачинали благоденствовати и почали заводити собѣ родины. Тутъ ажень и теперъ ажень почавъ Чичиковъ по трошка выпутуватися зъ пдѣ строгихъ законѣвъ стремезливости и неволимого свого самоотреченя. Тутъ ажень онъ въ кнці змѣтивъ свѣй довголѣтний пѣсть, и показалося, що онъ завсѣгды не чужій бувъ всякихъ розкошій, ѳтъ котрыхъ умѣвъ удержатися въ лѣта горячои молодости, коли нѣ одинъ чоловікъ въ повнѣ не пануе надъ собою. Показалися деякі люксысы: онъ нанявъ досыть гарного кухаря, накупивъ тоненькй голяндскй сорочки. Уже сукна купивъ онъ собѣ такого, якого не носила вся губернія, и ѳтъ той поры почавъ держатися бѣльше ~~вишневыхъ и бронзовыхъ~~ цвѣтовъ съ ясными пасмугами; вже закупивъ онъ прекрасну пару коней, и самъ державъ повозы; вже завѣвъ онъ обычай вытиратися губкою, намоченою въ водѣ змѣшанѣй съ кольоньскою водою; вже купивъ онъ дуже не дешево якесь мыло, що надавало гладкѣсть и полыскъ шкѣрѣ, вже.... Але наразъ, на мѣсце попередного забудька присланный бувъ новый начальникъ, чоловікъ военный, острый, ворогъ хабарникѣвъ и всего, що зовеса неправдою. Заразъ на другій день онъ переполошивъ всѣхъ до одного, зажадавъ рахункѣвъ, побачивъ недоборы, на кождѣмъ кроцѣ недостаючй сумы, завважавъ въ тѣй таки хвили дома гарнои горожаньской архитектуры — и пошла переборка. Урядникѣвъ подставлявано зъ урядѣвъ; дома горожаньской архитектуры забрано для скарбу и повернено на всякй богуугоднй заклады и школы для катонистѣвъ; все було розбите на пухъ, а Чичиковъ бѣльше ѳтъ всѣхъ другихъ. Лице его наразъ, номимо своен при-

снности, не вподобалось начальникови, — чому именно, Богъ знае: иногда навѣтъ по просту на те не буває нѣякои причины, — досыть того, що начальникъ зненавидѣвъ его на смерть. Але позаякъ все жь таки начальникъ бувъ чоловікъ военный, значить, не розумѣвъ всѣхъ тонкостей цивильныхъ выкрутѣвъ и пѣдходѣвъ, то по якѣмось часѣ, при помочи отвертой поверховности и удачного приноровленя до всего, пѣдмостилися до него въ его ласку другі урядники, и новый справедливый начальникъ швидко опинився въ рукахъ ще бѣльшихъ крутарѣвъ, котрыхъ онъ и зовсѣмъ не пѣдозрѣвавъ о крутарствѣ; онъ навѣтъ бувъ вдоволеный, що прецѣнь дѣбравъ собѣ людій, якъ належится, и не на жартъ похвалився своєю быстрою умѣлостю — розпѣзнавати способныхъ людій. Урядники скоренько збагли его вдачу и характеръ. Всѣ, що тѣлько були пѣдъ его начальствомъ, зробилися страшными гонителями неправды: всюды, въ всѣхъ дѣлахъ они переслѣдували еи, якъ рыбаць остями переслѣдуе яку небудь мясисту бѣлугу, а переслѣдували еи съ такимъ щастьемъ, що въ короткомъ часѣ у каждого набралось по кѣлька тысячъ капитала.

Въ ту пору навернулись на путь истины многі попередній урядники, и зѣстали зновъ приняті на службу. Але Чичиковъ вже нѣякимъ способомъ не мѣгъ вкрутитися; хочъ и якъ старався та побивався за нимъ, спонуканый письмами князя Хованского, першій секретарь, цѣлковито розумѣючій управляти генераловымъ носомъ; але ту вже онъ рѣшучо не мѣгъ нѣчого зробити. Начальникъ бувъ такѣвскій чоловікъ, що хотъ его й водили за нѣсъ (впрѣчѣмъ безъ его вѣдома), але за то вже, коли въ голову ему запала яка небудь думка, то она тамъ була зовсѣмъ такъ, якъ зелѣзный гвѣздъ; нѣчимъ не можна було еи ѣттамъ вытеребити. Все, що мѣгъ зробити хитрый секретарь, було знищенье заплямленого ѣтставного свѣдоцтва, тай до того вже спонукавъ онъ начальника не инакше, якъ милосердьемъ, вымалювавши ему въ живыхъ краскахъ зрушующу медолю нещасливом родины Чичикова, котрой, на щастье, у него не було.

— Ну, що жь! — сказавъ Чичиковъ, — зачѣпивъ,

потягнувъ, урвалося — и поминай якъ звали. Плачемъ лихови не поможешъ, треба дѣло робити.“ И ось рѣшився онъ на ново зачати каріеру, на ново узбронитися терпеливостю, на ново ограничитися у всѣмъ, хоть и якъ свободно та гарно впередъ бувъ розвернувся. Треба було переѣхати до другого мѣста, щобы тамъ ще доработатися долѣ. Та все те якось не лѣпилось. Два-три занятя онъ мусѣвъ перемѣнити въ дуже короткомъ часѣ: занятя були якъсь надто вже погані, низкі. Треба бо знати, що Чичиковъ бувъ такімъ приличнымъ чоловікомъ, який тільки коли небудь ходивъ по землі. Хоть и мусѣвъ онъ зъ початку вештатися въ брудномъ товариствѣ, але въ душі своїй онъ все хоронивъ чистоту, любивъ, щобы въ канцеляріяхъ були столы зъ лякерованого дерева и щобы все було благородне. Нѣколи не позволявъ онъ собі въ бесѣдѣ неприличного слова и завсѣгды обжужувався, коли въ словахъ другихъ людей видѣвъ недостатку належного поважання для уряду або стану. Читателеви, думаю, приємно буде почути, що онъ що два дни перемѣнювавъ на собі бѣлизну, а лѣтомъ, въ пору спекоты, навѣть що день: всякій хоч троха неприємный запахъ роздразнювавъ его. Зъ той то причины онъ кожного разу, коли Петрушка приходивъ розбирати або роззувати его, затыкавъ собі въ нѣсь гвоздикъ; и въ многихъ злучахъ нервы у него були дразливі, якъ у дѣвчины; и для того то важко ему було опинятися зновъ въ тыхъ верствахъ, де все отзывалося шумѣвкою и неприличными поступками. Хоть и якъ крѣпився онъ духомъ, а все таки похудѣвъ и навѣть позеленѣвъ въ пору притиску. Вже було онъ зачинавъ повинѣти и приходити до тыхъ круглыхъ, приличныхъ формъ, въ якихъ читатель заставъ его при заключеню съ нимъ знакомства, и вже не разъ, поглядаючи въ зеркало, подумувавъ онъ о многихъ приємностяхъ — о жѣноцѣ, о дѣточкахъ, — и усмѣхъ прояснявъ лице его за такими мыслями; але теперъ, коли якось злучайно заглянувъ въ зеркало, не мѣгъ онъ удержатися, щобы не скрикнути: „Матѣнко моя пресвятая! який же се я ставъ поганий!“ И довго опѣсля онъ не хотѣвъ заглядати до зеркала. Але все переносивъ нашъ герой, переносивъ крепко, терпеливо

переносивъ, и — перейшовъ на службу при пограничній коморѣ. Треба сказати, що тая служба давно становила таємный предметъ его бажань. Онъ видѣвъ, якій елегантскій предметики перепадали до рукъ коморовимъ урядникамъ, якій порцеляны и батисты пересылали они кумочкамъ, тѣтусямъ и сестрицамъ. Не разъ давно вже онъ говоривъ зѣтхаючи: „Отъ куды бы перебратися: и граница подъ носомъ, и просвѣчене товариство, а якихъ тоненькихъ голландскихъ сорочокъ можна придбати!“ Треба додати, що при тѣмъ онъ помислявъ еще о окреомѣмъ родѣ французского мыла, котре надавало надзвычайну бѣлѣсть и свѣжѣсть лицу. Якъ оно называлось, Богъ его знае, але пѣсля его переконаня мусѣло находится на границѣ. И такъ онъ давно бы хотѣвъ бувъ на комору, та тѣлько спинали его всѣлякй бѣжучй корысти зъ будѣвничей комисіи, и онъ мѣркувавъ собѣ справедливо, що комора, якъ бы оно тамъ не було, все ще не бѣльше, якъ журавель на небѣ, а комисія вже була синица въ рукахъ. Але теперь онъ рѣшився, будь що будь, дѣбратися до коморы, и дѣбрався. До службы своей взявся онъ съ надзвычайнымъ запаломъ. Бачилось, сама доля назначила ему бути урядникомъ при коморѣ. Подѣбною росторопности, догадливости и прозорливости не тѣлько не видано, але и не чувано нѣколи. Черезъ три-четыри тыжнѣ онъ вже такъ вжився въ коморовый надзѣръ, що знавъ, однимъ словомъ, все: навѣтъ не важивъ, не мѣрявъ, а по фактурѣ пѣзнававъ, кѣлько въ якѣй штуцѣ аршинѣвъ сукна або другой матеріи; взявши въ руку звитокъ, онъ мѣгъ сказати ѣтъ разу, кѣлько въ нѣмъ фунтѣвъ. Щожь тыкается ревизій, то тутъ, якъ выражались самі навѣтъ его товаришѣ, у него по просту бувъ пѣсій нюхъ: не можъ було не чудуватися, видачи, ѣтки у него бралось тѣлько терпеливости, щобы обмацати кождый гудзичокъ, и все те робилось съ забійчою повѣльностью и неимѣвною чемністю. И въ ту пору, коли обшукуванй бѣсилися, лютилися и почувади злобну охоту перебити штовшками его солоденьку фізіогномію, онъ, не змѣняючи нѣ выразу лица нѣ чемного обходженя, примовлявъ лишень: „А будьте ласкаві крѣхѣточку побезпокоитися и встати!“ або: „А позвольте, прошу, ласкава

панѣ, потрудитися до другої свѣтлички: тамъ жена одного нашего урядника має вамъ щось сказати!“ або: „Позвольте, ось я ножичкомъ крыхоточку надпорю підшивку вашого плаща“ — и говорячи тоє, онъ вытягавъ оттамъ шатѣ, хусточки, рѣвнодушно, якъ зза власної пазухи. Навѣтъ начальники говорили, що се бувъ чортъ а не чоловікъ: онъ винаходивъ въ колесахъ, дышляхъ, коньскихъ ухахъ и Богъ знає въ якихъ мѣстахъ, де бы нѣякому авторови не прийшло на думку залѣзти и де позволяєся залазити однимъ тільки урядникамъ надграничної коморы; такъ, що бѣдный подорожний, переѣхавши черезъ границу, все ще черезъ кѣлька минутъ не мѣгъ отямитися и обтираючи потъ, що дробною росю повиступавъ на тѣлѣ, тільки хрестився и приговорювавъ: „Ну, ну!“ Положеніе его дуже було подѣбне до положенія школяря, що выбѣгає зъ секретной свѣтлицѣ, де начальникъ було закликавъ его, буцѣмъ то хотячи дати ему якусь науку, але замѣсто того выпаривъ зовсѣмъ несподѣваннымъ способомъ. Черезъ не довгій часъ про него не можъ було дихати контрабандистамъ. Се була погроза и роспука всего польского жидѣвства. Чеснѣсть и непѣдкупнѣсть его була непереможена, майже надприродна. Онъ навѣтъ не наскладавъ собѣ невеличкаго капиталика зъ всѣлякихъ поконфискованыхъ товаровъ и побтбированыхъ деякихъ предметикѣвъ, не отдава-ныхъ до скарбу для уникнення злишней переписки. Така щиро-безкорысна служба не могла не зробитися предметомъ загального подиву и не дойти въ концѣ до вѣдомости начальства. Онъ одержавъ высшу рангу, и слѣдомъ за тымъ представивъ просѣктъ — вылапати всѣхъ контрабандистѣвъ, та просивъ только о средства, щобы мѣгъ самъ его выповнити. Ему сей же часъ отдано коменду и надано необмежене право робити всякій ревизіи. Того только ему й бажалося. Въ ту саму пору утворилося сильне товариство контрабандистѣвъ обдуманымъ правильнымъ способомъ; на миліоны обѣщувало корыстѣй смѣле пред-приемство. Онъ давно вже знавъ о нѣмъ, и навѣтъ отпо-вѣвъ подосланнымъ для его подкупленія, сказавши сухо: „Ще не пора.“ Ажъ одержавши все підъ свой зарядъ, онъ въ той самѣй хвили давъ знати товариству, словами:

„Теперь пора!“ Обрадунокъ бувъ ажъ надто правдивый. Тутъ за одинъ рѣкъ онъ мѣгъ нахапати тольکو, колько бы не выгравъ и за двайцать лѣтъ. Цопередъ онъ не хотѣвъ вступати въ нѣякы зносины съ ними, бо бувъ не бѣльше, якъ простый пѣшакъ, значится, богато й не одержавъ бы; але теперь.... теперь зовсѣмъ не те дѣло; онъ мѣгъ подиктувати условины, якы ему сподѣбалися. Щобы дѣло йшло ще гладше, онъ наклонивъ и другого урядника, своего товариша, котрый не устоявъ противъ покусы, хочъ бувъ вже волосомъ сивый. Условины заключено, и товариство взялося до дѣла. Дѣла зачалися блискучими удачами. Читатель запевно чувавъ такъ часто повторювану давну исторію о хитро-мудрой вандрѣвцѣ испаньскихъ баранѣвъ, котры, перейшовши черезъ границу въ подѣйныхъ козушкахъ, пронесли пѣдъ ними на миллионъ брабантскихъ коронокъ. Ся исторія лучилася саме тогдѣ, коли Чичиковъ служивъ при коморѣ. Коли бъ онъ самъ не бувъ вмочивъ руки въ тое предприемство, то певно нѣякимъ жидамъ въ свѣтѣ не було бы удалося зробити подобну штуку. Пѣсля трѣхъ або чотырохъ баранчихъ походѣвъ черезъ границу у обохъ урядникѣвъ опинилося по чотыриста тысячъ капиталу. У Чичикова, бачится, вже перевалило було й за пять сотъ, бо бувъ звинѣйшій. Богъ знае, до якои бы величезной цифры були выросли благодатны сумы, коли бъ якійсь поганый звѣръ не бувъ перебѣгъ имъ дорогу. Чортъ збивъ зъ глазду обохъ урядникѣвъ: урядники, по просту кажучи, побѣсилися и посварилися нѣ за що. Якосъ то въ горячѣмъ спорѣ, а може й троха пѣдъ напиткомъ, Чичиковъ назвавъ своего товариша поповичемъ. Той, хотъ и направду бувъ поповичъ, не знати для чого — образився страшенно и ѣтповѣвъ ему заразъ же крепко и дуже рѣзко, а именно ось якъ: „Нѣ, брешешъ: я статскій совѣтникъ, а не поповичъ; а ось ты — то й справдѣ поповичъ!“ И потому ще додавъ ему на докоръ для бѣольшой досады: „Тай ще ось, мовлявъ, що!“ Хотъ онъ такимъ способомъ обругавъ его, якъ бачимо зѣ всѣхъ бѣковъ, повернувши на него тое саме прѣзвище, и хотъ выраженье „Ось, мовлявъ, що!“ могло стати за всю обиду; а все таки, недовольный

тымъ, онъ пославъ ще на Чичикова потасмный доносъ. Впрочемъ, говорятъ, що и безъ того была у нихъ сварка за якусь тамъ жѣночку, свѣжу и гладку, якъ лущена рѣпа, послѣ выражена коморовыхъ урядниковъ: оттакъ, що були навѣтъ подкуплені люди, щобы подъ вечерокъ, въ темномъ закаулку, выбити нашего героя; а только жъ оба урядники такъ таки и остались въ дурняхъ, а жѣночкою покорыстувався якійсь тамъ штабовый капитанъ Шамшаревъ. Якъ оно тамъ было въ самомъ дѣлѣ, Богъ ихъ знае; нехай радше охочій читатель самъ собѣ решту докомпонуе. Головна рѣчь въ томъ, що таємні зносины съ контрабандистами вышли на явъ. Статскій совѣтникъ, хотъ и самъ пропавъ, а все таки потопивъ и своего товарища. Урядниковъ взяли подъ судъ, сконфискували и засеквестровали все, що только у нихъ было, и все те нагрянуло въ одинъ мигъ, якъ грѣмъ, на ихъ головы. Якъ послѣ чаду, отянулись они и побачили съ перелякомъ, чого нарobili. Статскій совѣтникъ не устоявъ противъ толькои недолѣ, и погибъ десь въ якѣмось закамарку, але коллежскій устоявъ. Онъ умѣвъ затанти часть грошенятъ, хотъ и якъ острый бувъ нюхъ наѣхавшого на слѣдство начальства. Пустивъ въ хѣдъ всѣ деликатны пружины своего розуму, вже надто досвѣдженого, надто добре знающого людій: де подѣйствувавъ приемнымъ обходженьемъ, де зрушуючою бесѣдою, де покуривъ подхлѣбствомъ, котре въ жадномъ разѣ дѣла не поспуе, де подсыпавъ грошенятъ, словомъ — обробивъ дѣло принайменше такъ, що отправленный бувъ не съ такою нечестю, якъ товаришъ, и выкрутився ѣтъ криминального процесу. Але вже анѣ капиталу, анѣ рѣжныхъ заграничныхъ предметкѣвъ, нѣчого не лишилось ему: на все те нашлись другі охотники. Удержалосѣ у него десять тысяченятъ, захованыхъ про чорный день, та два тузины голандскихъ сорочокъ, та невеличка бричка, въ якѣй ѣздитъ безженный панове, та два крѣпосны чоловічки: възникъ Селифанъ и льокай Петрушка; а урядники ѣтъ коморы, спонукані сердечною добротою, лишили ему пять-шѣсть кусниковъ мыла для захованя свѣжости лица, — ось и все. И такъ ось въ якѣмъ положенію зновъ опинився нашъ герой, ось

яка пропасть бѣды нагрянула на его голову! Се называвъ онъ: „потерпѣти въ службѣ за правду.“ Тенерь можна бы було думати, що по такихъ буряхъ, досвѣдахъ, невгодахъ судьбы и житейскихъ нещастяхъ, онъ запасаея съ оставшими у него кровавыми десятима тысяченитами въ якій небудь сумирный закамарокъ повѣтового мѣсточка, и тамъ залякне на вѣки въ перкалевомъ шляфроцѣ, край окна низенького домика, розглядаючи въ недѣльный дни бойку мужиковъ передъ своими окнами, або для освѣжена проходжующихъ до курятника, щобы власноручно оглянути курку, назначену на завтра на росолъ, и проведе такимъ робомъ нешумный, але въ своѣмъ родѣ такожь не безпжиточный вѣкъ. Але не такъ сталося. Треба ѳддати справедливѳсть непереможенѳ силѣ его характеру. Пѳсли всего того, що було бы достаточне, коли не убити, то бодай охолодити и усмирити чоловѣка на вѣки, въ нѣмъ не потухла незглубима страсть. Онъ бувъ въ горю, въ люто-сти, нарѣкавъ на весь свѣтъ, сердився на несправедливѳсть судьбы, бѣдкався на несправедливѳсть людѳй, а все таки не мѳгъ ѳтречися ѳтъ новыхъ пробѣ. Словомъ, онъ показавъ терпеливѳсть, передъ котрою нѣчимъ деревляна терпеливѳсть Нѣмця, що лежить вже въ повѳльномъ, лѣ-нивомъ ходѣ его крови. Противно, кровь Чичикова грала живо, и треба було богато розумной волѣ, щобы накин-нути узду на все те, що такъ и рвалося выскочити и по-гуляти на волѣ. Онъ мѣркувавъ, и въ мѣркованю его ви-дна була не мала часть правды: „Чому жъ именно я? За що жъ на мене нагрянула бѣда? Хто жъ дрѣмае теперь на своѣмъ становищи? всѣ гарбають. Нещасливымъ я не зробивъ нѣкого: я не ограбивъ вдову, и не пустилъ нѣ-кого съ торбами; я корыстувався тѳлько зъ преизбыткѳвъ; бравъ тамъ, де кождый бравъ бы; не покорыстувався бы я, другѳй покорыстувалися бы. За що жъ другѳй роскошуютъ, и чому я мушу пропадати, якъ той червакъ? И щѳ я те-перь? до чого пригѳдный? якими очима буду я теперь глядѣти въ очи кождому чесному ѳтцю родини? якъ не почувати менѣ грызоты совѣсти, знаячи, що дармо топчу землю? и щѳ скажутъ потому мои дѣти? „Оть“, скажутъ, „батько-скотина: не лишивъ намъ нѣякого маєтку!“

Звѣсно вже, що Чичиковъ сильно турбувався о своихъ потомкѣхъ. Такій нѣжнѣйшій предметъ! Иншій, може бути, и не такъ глубоко запустивъ бы руку, коли бъ не питання, котре, не знати чому, само собою насувається: а що скажуть дѣти? И ось будущій голова родини, якъ осторожный кѣтъ, зиркаючи тѣлько однимъ окомъ боками, чи не дивится ѳтки хозяйнѣ, хапає поквашно все, що ближе пѣдъ руками: чи то мыло стоить, чи свѣчки, чи сало, чи канарокъ пѣдвернувся пѣдъ лапу, словомъ, не пропускає нѣчого. Такъ жалувався и плакавъ нашъ герой, а мѣжъ тымъ дѣяльнѣсть все таки не замирала въ его головѣ: тамъ все щось немовъ хотѣло будуватися, и дожидало тѣлько пляну. Зновъ ѳнъ скулився, зновъ принявся вести трудове житѣ, зновъ ограничивъ себе у всѣмъ, зновъ зъ чистоты и приличного положеня опуствився въ брудъ и низке житѣ. И въ ожиданю чого лѣпшого, мустѣвъ навѣтъ зайнятися ремесломъ приватного адвоката, ремесломъ, котре не здобуло собѣ ще у насъ горожаньского права, котрымъ поштуркуютъ зѣ всѣхъ бокѣхъ, котре лихо поважає дробна канцелярийна прислуга и навѣтъ самый интересенты, котрому суджено швендатися по передпокояхъ, слухати грубиянства и т. д.; але нужда присилувала его рѣшитися на все. Зъ поручень дѣсталося ему мѣжъ прочими одно ось яке: постаратися — заставити въ пупиллярномъ совѣтѣ колька сотѣ мужикѣхъ. Маєтнѣсть була зруйнована до послѣдней степени. Зруйнована була заразою на худобу, злодѣями — оконѣми, неврожанми, заразливими недугами, ѳтъ котрыхъ перемерли що найлѣпшій робѣтники, и въ кѣнци безглуздемъ самого дѣдича, котрый пристроювавъ собѣ въ Москвѣ дѣмъ пѣсля послѣдней моды и потопивъ на тѣ приборы весь свѣй маєтокъ, до послѣдней копѣйки, такъ що вже їсти не було що. Задля тои то причины треба було въ кѣнци заставити послѣдну незаставлену ще маєтнѣсть. Заставъ въ пупиллярномъ совѣтѣ бувъ тогдѣ ще дѣло нове, на котре отважувалися не безъ страху. Чичиковъ, въ роли приватного адвоката, попередку зѣєднавши собѣ ласку всѣхъ (безъ попередного зѣднання ласки, якъ звѣсно, у насъ не можна зробити й найменшой розвѣдки — все жъ хотъ по бутельцѣ мадейры прійдеся

влили въ каждое горло), и такъ, съєднавши собѣ ласку
всѣхъ, кого слѣдуетъ, объяснивъ имъ, що осьъ якій, мѣжь
прочими, клопѣтъ: половина мужиковъ вымерла, такъ
щобы не було опѣсля якихъ небудь напастей.... „Але жъ
они чей въ ревизійныхъ спискахъ повтѣганы?“ сказавъ се-
кретарь: „одинъ умеръ, другій родится, а все въ дѣло
пригодится.“ Секретарь, якъ видно, умѣвъ говорити й до
складу. А мѣжь тымъ героя нашего натхнула предиво-
вижна думка, яка тѣлько коли небудь приходила въ го-
лову чоловікови. „Ехъ, я Якимъ-простота!“ сказавъ онъ
до себе: „рукавиць шукаю, а они у мене за поясомъ!
Адже жъ нехай я накуплю всѣхъ тыхъ, котрі вымерли,
поки ще не подано нової конскрипції, нехай я накуплю
ихъ, возьмѣмъ такъ, тысячу штукъ, и нехай пупиларный
совѣтъ дастъ менѣ, возьмѣмъ такъ, по двѣста рублѣвъ за
душу; осьъ вже й є двѣста тысячъ капиталу! А ще те-
перь пора ѡтповѣдна! недавно була зараза, народу пере-
мерло, слава Богу, не мало; помѣщики попрогравалися въ
карты, загуляли и протрапилися, якъ Богъ приказавъ; все
полѣзло въ Петербургъ служити; маєтности покиненя,
управляють ними окомоны на помацки, податки выплачу-
вати съ кождымъ рокомъ тяжше; ѡтъ такъ то менѣ съ
радощами ѡтступитъ ихъ кождый, вже для того тѣлько,
щобы не платити за нихъ подушного податку; такъ то
може инколи лучитися, що ѡтъ декого ще й я за те вы-
дру копѣйчину. Правда й то, що трудно, клопоту богато,
страшно, щобы якъ небудь ще разъ не попасти у бѣду,
щобы не наробити зъ сего саламахи. Ну, але жъ бо на-
дѣливъ же на щось Богъ чоловіка розумомъ! А попередъ
всего гарно те, що самъ предметъ всѣмъ выдасться не-
правдоподобнымъ, нѣхто не схоче дати вѣры. Правда,
безъ землѣ не можна нѣ купити нѣ заставити. Але жъ
бо я купую на вывѣзъ, на вывѣзъ: теперь въ Таврицкой
и Херсонской губерніи землѣ роздають за дармо, тѣлько
бери та заселяй! Туды я ихъ всѣхъ и переселю! въ Хер-
сонщину ихъ! нехай собѣ тамъ дыхаютъ! А переселенье
можъ зрѣбити по всѣмъ правнымъ приписамъ, якъ слѣдуетъ,
ѡтъ суду до суду. А коли захотятъ оглянути мужиковъ
— и те можна, я й на то пристану; чому жъ бы нѣ?

я предложу и свидѣтельство съ власноручнымъ подписомъ капитана-исправника. Село можна назвати Чичикова слобѣдка, або пѣсля хресного имени: „сѣльце Павлѣвка.“ И ось якимъ то способомъ уложився въ голову нашего героя той дивовижный плянь, за котрый, не знаю, чи будуть вдячній ему читателѣ, а вже якій вдячній авторъ, такъ и высказати трудно; бо все жъ таки, най каже що хто хоче, а коли бъ въ голову Чичикова не засѣла тая думка, то й не появилась бы на свѣтъ сѣся поема.

Перехрестившись по рускому звичаю, взявся онъ до выповнення своєї думки. Пѣдъ видомъ выбору мѣсця для оселения и пѣдъ другими позорами задумавъ онъ зазирнути въ тѣ и другі кутики нашої державы, а особливо въ тѣ, въ котрыхъ найбільше лучалося нещасныхъ приключокъ: неврѣжѣвъ, поморѣвъ и прочого и прочого, словомъ — де бы можна було выгѣднѣйше и дешевше накупити потрібного народа. Онъ не удавався на слѣпо до кожного помѣщика, але выбиравъ людій найрадше до своєї вподобы, або такихъ, съ котрыми можна бы було съ меншими заходами робити подобный интересы; старався такожъ попередъ познакомитися, позыскати прихильность, щобы, коли можна, бѣльше по пріязни, а не за грошѣ роздобути мужикѣвъ. И такъ читателѣ не повинний спорѣкати на автора, коли особы доси представлені, не припали ему до вподобы: се вина Чичикова; тутъ онъ повный хозяинъ, и куды ему захочѣся, туды и мы мусимо плентатися. Зъ нашої стороны, коли справдѣ впаде вина за бѣдѣсть и незначность особъ и характерѣвъ, скажемо тѣлько то, що нѣколи зъ початку не видно цѣлого широкого объѣму и ходу дѣла. Въѣздъ въ яке бъ тамъ не було мѣсто, хоть бы навѣтъ и въ столичне, все якійсь бѣдѣый; зъ разу все сѣре и одностайне: тягнутся безконечный майстернѣ и фабрики, закопчені дымомъ, а ѳттакъ вже выглянуть нарѣжники шестиповерхихъ домѣвъ, магазины, выѣски, величезный перспективы улицъ, всѣ въ звѣдницяхъ, колюмнахъ, статуяхъ, баштахъ, съ мѣстовымъ блескомъ, шумомъ и гримотомъ и всѣмъ, що на диво вытворила мысль и рука чоловѣка. Якъ зроблений були першій покупки, читателѣ вже бачивъ; якъ пѣде дѣло дальше, якій будуть

вдачѣ и невдачѣ героєви, якъ прійдєся розпутати и перебороти єму труднѣйшій перепоны, якъ представляєся кольосальнїй образы, якъ порушатся таємнїй пѣдоймы широкои повѣсти, розвернєся далеко-далеко єи кругозѣръ и вся она поплыне величнымъ лиричнымъ токомъ, се увидитъ опѣсля. Много ще дороги прійдєся зробити цѣлому подорожному поѣздови, зложеному зъ пана середныхъ лѣтъ, брички, въ якѣй їздять безженнїй, льокая Петрушки, вѣзника Селифана и трѣйки конїй, звѣсныхъ вже поименно, ѡтъ Засѣдателя до поганця Лысого. И такъ ось весь, якъ стоить, передъ вами герой нашъ! Але зажадають ще може оконечного означєня одною чертою: хто жъ ѡнъ такий пѣдъ зглядомъ моральности? Що ѡнъ не герой, не цѣлковита досконалѣсть и чеснота, се видно. Хто жъ ѡнъ? значить, пѣдлецъ? Чому жъ бы пѣдлецъ? по щожъ бути такимъ строгимъ для другихъ? Теперъ у насъ пѣдлецѣвъ не буває: є люде благонадежнїй, приємнїй, а такихъ, котрї бы на загальну ганьбу выставляли своє лице пѣдъ прилюдне поруганье, такихъ вынайдеся хїба якихъ-небудь два-три чоловѣки, тай тї вже говорять теперъ о чеснотѣ. Найсправедливѣйше буде назвати єго хозяинь, приобрѣтатель. Наклоннѣсть до роздобутковъ — всему вина: задля неї ѡнъ зробивъ дѣла, котрї свѣтъ назве не дуже чистыми дѣлами. Правда, въ такомъ характерѣ є вже щось ѡттручуючого, и той самъ читатель, котрый въ дорожѣ свого житя буде дружити съ такимъ чоловѣкомъ, буде водити съ нимъ хлѣбъ-сѣль и приємно проводити часъ, — стане заразъ глядѣти на него косымъ поглядомъ, скоро ѡнъ покажєся героємъ драмы або поємы. Але мудрый той, хто не помѣтуєся нѣякимъ характеромъ, але опинивши на нѣмъ глубоко слѣдяче око, провѣдує єго ажъ до найглубшихъ причинъ. Швидко все перемѣняєся въ чоловѣцѣ: не встигнешъ оглянутися, ажъ вже вырѣсь въ нутрѣ єго страшный червакъ и самовладно повернувъ для себе всѣ живїй соки. И не разъ вже не тѣлько широка пристрасть, але бодай мизернєнька наклоннѣсть до чого небудь дробного розрасталася въ чоловѣцѣ, вродженѣмъ для лѣпшихъ подвиговъ, заставляла єго позабувати великїй и святїй обовязки и въ нѣкчемныхъ брязкальцяхъ бачити

велике и святе. Несчислимы, якъ пѣски морскій, суть страсти и наклоны людскій, и всѣ они, чи низкій чи высокій, въ початку покорный чоловѣкови, и ажъ опѣсля становятся страшными его панамъ. Щасливый, хто выбравъ собѣ зъ всѣхъ найвысшу намістность; вырастая и десятирится съ каждою хвилею и минутою его безмѣрне щастье и входитъ онъ чимъ разъ глубше и глубше въ безконечный рай своей душѣ. Але е намістности, котрыхъ выборъ не отъ чоловѣка залежитъ. Вже родились они съ нимъ, въ хвили его появляня на свѣтъ, и не дано ему силъ выломатися зъ пѣдъ ихъ власти. Высшими назначенями они поводятся, и е въ нихъ щось вѣчне, покликающе, невтихающе черезъ цѣле житье. Велику роботу суджено имъ зрѣбити на землѣ; все одно, чи въ сумрачнѣмъ образѣ, чи въ свѣтлѣй меркотячѣй появѣ радуючѣй увесъ свѣтъ, — все одно, они выкликані для невѣдомого людемъ добра. И може бути, що въ самѣмъ таки Чичиковѣ намістность поводяча нимъ, мѣститъ таке, що опѣсля кине въ прахъ и на колѣна чоловѣка передъ мудростю небесъ. И ось ще тайна, задля чого сей образъ представленный въ являющѣйся нынѣ на свѣтъ поемѣ.

Але не то важко, що будуть невдоволений героємъ; важко то, що въ души жие непоборима певнѣсть, що тымъ самымъ героємъ, тымъ самымъ Чичиковымъ були бы вдоволений читателѣ. Не заглянь авторъ глубоко въ его душу, не порушь на днѣ ея того, що ховаєся и крыєся передъ свѣтомъ, не выведи на яву найскритшихъ мыслей, котрыхъ нѣкому другому не повѣрие чоловѣкъ, а покажи его такимъ, якимъ онъ показався цѣлому мѣсту, Манилову и другимъ людемъ, — и всѣ были бы радесенькій и прийняли бы его за забавного чоловѣка. А що тамъ кому до того, що нѣ лице нѣ весь образъ его не носились бы якъ живій передъ очима; за то по докѣнченю читаня душа не перетрѣвожена нѣчимъ, и можна на ново повернути до картового стола, котрымъ забавляєся вся Россія. Такъ, мой добрый читателѣ, вамъ бы не хотѣлося видѣти показану на показъ людску бѣдноту. По що, говорите вы, по що намъ того? Хѣба жъ мы не знаємо самі, що лучаєся богато поганого и глупого въ житю? И безъ того часто

намъ приходится видѣти такє, ѡгъ чого чоловікови зовсѣмъ не весело. Радше жъ вы представляйте намъ хорошій, принадний образы; радше нехай мы забудемо своє щоденне горе. „По що ты, брате, говоришь менѣ, що дѣла въ господарствѣ йдуть погано?“ говоривъ помѣщикъ до окожона: „я, братчику, и самъ то знаю безъ тебе; але жъ у тебе хиба нема о чѣмъ другомъ бесѣды, або що? Ты дай менѣ забути объ томъ, не знати того, — я тогдѣ щасливѣйшій.“ И ось ты грошѣ, котрі бы могли були хотъ що-то поправити дѣло, идуть на всѣлякій средства для приведєня себе въ забутє. Спить розумъ, котрый бы може могъ бувъ вынайти несподѣване жерело великихъ средствъ; а тамъ маєтність бухъ на лицитацію — и пошовъ помѣщикъ тынатися по свѣтѣ, съ душею, готовою въ крайній нуждѣ на подлости, котрыхъ бы попереду самъ перелякався.

И ще почнуть обвиняти автора такъ названій патріоты, котрі спокійно сидять собѣ по кутикахъ и занимаются цѣлкомъ побѣчными дѣлами, призбирають собѣ капиталы и забезпечують свою долю чужими грошиками; але скоро только лучится що небудь, по ихъ думцѣ, образливе для ѡтчины, появится яка небудь книжка, въ котрой сказана иногдѣ гѣрка правда, — они повыбѣгають зъ всѣхъ кутѣвъ, якъ павуки, побачивши, що въ павутину заплуталася муха, и всѣ вразъ подоймуть крикъ: „А чи гарно жъ то выводити все те на свѣтло, розголошувати все те передъ людьми? адже жъ все те, що только тутъ описано, все те наше — чи жъ то подоба? а що скажуть чужоземцѣ? Хиба жъ то любо чути о собѣ лихій осудъ? Думаютъ: хиба жъ се не болить? думаютъ: хиба жъ мы не патріоты?“ На такі мудрі закиды, особливо що до осуду чужоземцѣвъ, признаюся, нічого не можна придыбати въ ѡтповѣдь. А хиба ось що.

Жили були въ одномъ далекомъ кутику Россіи два обывателѣ. Одинъ бувъ батько родины, по имени Киѣа Мокієвичъ, чоловікъ сумирного норову, проводачій цѣлый свой вѣкъ въ шляхроцѣ. Родиною своєю онъ не занимався; всѣ его силы оберненіи були больше на спекуляційне мѣз-
кованье и занятые слѣдующимъ, якъ онъ называвъ, фильо-

софичнымъ пытаньемъ: „Отъ, примѣромъ, звѣрина“, говоривъ онъ, ходячи по свѣтлицѣ, — „звѣрина родится гола. Чому именно гола? чому не такъ, якъ пташина? чому не выльовується зъ яйця? Якъ то, їй же Богу мову, тое то.... зовсімъ не розумѣешь природы, скоро тільки порядно заглубишся въ ню!“ Такъ мысливъ обыватель Кифа Мокієвичъ. Але не въ тѣмъ ще головне дѣло. Другій обыватель бувъ Мокій Кифовичъ, рѣдний синъ его. Бувъ онъ те, що называється въ Россіи богатырь, и въ ту пору, коли батько займався вродженнямъ звѣрины, двацятилѣтна плечиста натура его такъ порывалася, щобы резвернутися. Нѣ до чого не вмѣвъ онъ взятися зъ легка: все або рука у кого небудь затрѣщить, або гуля набѣгне на чийсь небудь носъ. Дома и въ сусѣдствѣ все — отъ двѣрской дѣвки до двѣрской собаки — втѣкало геть, побачивши его; навѣть власне своє лѣжко въ спальни онъ поломавъ на кусники. Такій бувъ Мокій Кифовичъ, а впрочѣмъ бувъ онъ доброго сердца. Але не въ тѣмъ ще головне дѣло. А головне дѣло ось въ чѣмъ.

— Будь ласкавъ, батечку, паночку, Кифо Мокієвичу, — говорили батькови свои и чужі люде: — що у тебе за такій Мокій Кифовичъ? Нѣкому отъ него супокою нема, такій перевертень!

— А, а, любить пожартувати, любить пожартувати, — говоривъ звичайно на те батько; — але жъ бо що дѣяти? битися съ нимъ за пѣзно, тай всѣ на мене таки закричать, що не маю сердца отцѣвского; а чоловікъ онъ гордовитый: поганьби я его при другомъ-третьомъ — онъ перестане, але жъ бо розголосъ, отъ бѣда! цѣле мѣсто знатиме, назве его цѣлымъ собакою. Що жъ бо, Господи-батьку! думаютъ, що хіба жъ мене се не болить? що хіба жъяне отецъ? Що философією займаюся, та иногдѣ часу нема, то вже я й не отецъ? Такъ отъ бо таки нѣ, отецъ! отецъ, чортъ бы ихъ побравъ, отецъ! У мене Мокій Кифовичъ ось тутъ сидить, въ самѣмъ сердци! — Тутъ Кифа Мокієвичъ бивъ себе дуже крепко въ груди кулакомъ и доходивъ до цѣлковитого запалу. — Вже коли онъ и останеся собакою, то нехайже не отъ мене о тѣмъ дѣзнаются, нехай не я вы-
давъ его на наругу!

И показавши таке батьківське чуття, він залишав Мокія Киновича займатися даліше своїми багатырськими подвигами, а самъ обертався зновъ до свого любимого предмета и задававъ собі зновъ яке небудь подібне питання: „Ну, а коли бы слонъ родився въ яйці, то певно шкаралупа, знать, дуже була бы груба, — гарматою не прострѣлишь; треба бы выдумати яке небудь нове огнестрѣльне оружје....“

Такъ проводили вѣкъ свій два обывателѣ сумирного кутика, котрй несподѣвано, мовъ крбзь бконце, визирнули при кнці нашої поеми, визирнули въ тѣй цѣли, щобы ѳтповѣсти скромно на закидъ деякихъ горячихъ патріотѳвъ, котрй до часу, до поры супокійно займаються якою небудь философією або придбаньемъ собі достаточковъ въ ущербокъ сумъ нѣжно любимой ѳтчини, и думаютъ не о тѳмъ, щобы не робити зла, але о тѳмъ, щобы тѳлько не говорили, що они роблять зло. Та нѣ, не патріотизмъ и не перше чуття суть причины тыхъ закидовъ; що иншого kryється пѳдъ ними. По що таити слово? Тай хто жъ, якъ не авторъ, повиненъ сказати святу правду? Вы боитесь глубоко сягаючого погляду, вы лякаетесь самй сягнути въ що небудь глубокимъ поглядомъ, вы любите пролетѣти поверхъ всего недумаючими очима. Вы сердечно навѣтъ посмѣтаете надъ Чичиковымъ; вы може навѣтъ похвалите автора — скажете: „А все таки дечому вінъ добре придивився! мусигъ бути веселого норову чоловікъ!“ И пѳсля такихъ слѳвъ, съ подвоєною гордостю обернетесь самй до себе, самовдоволенна усмѣшка пробѣжить по лицю вашѳмъ, и вы додасте: „А все жъ таки треба признати, предивовижный и пресмѣшний буваютьъ люди въ декотрыхъ сторонахъ, тай злодуюги при тѳмъ не маленькй!“ А хто зъ васъ, повенъ христіянської покоры, не прилюдно, а въ тишинѣ, самъ, въ хвилихъ самотной розмовы съ самимъ собою, сягне до глубины своєї власной душі ѳтсимъ важкимъ запытаньемъ: „А чи нема и въ менѣ хоть якої небудь часточки Чичикова?“ Еге, якъ бы та не такъ! А ось ный пройде въ ту пору побѳчь него якй небудь его таки знакомый, рангою не надто високой и не надто низкой — вінъ въ тѳй же хвили штуркне пѳдъ руку свого

сусѣда и скаже ему, трохи не прыснувши зо смѣху: „Ади, ади, онъ Чичиковъ, Чичиковъ пошовъ!“ и оттакъ, якъ дитина, забуваючи про всяку приличность, принадлежну гѣдности и лѣтамъ, побѣжитъ за нимъ на здогнѣ, подразнюючи зъ заду и приговорюючи: „Чичиковъ! Чичиковъ! Чичиковъ!“

Але мы почали говорити доволѣ голосно, забуваючи, що герой нашъ, котрый спавъ черезъ цѣлый часъ, поки мы оповѣдали его повѣсть, вже прокинувся и легко може почути такъ часто повторюване свое прѣзвище. Онъ же и такъ чоловікъ образливый и недоволенный, коли о нѣмъ говорятъ безъ поважання. Читателеви, розумѣся, и горя мало, чи розсердиться на него Чичиковъ, чи нѣ; але автори не те, — онъ въ жадномъ разѣ не повиненъ сваритися съ своимъ героемъ: не мало ще дороги прійдется имъ пройти въ двѣ руки объ руку; двѣ великіе части передъ нами — се жъ не жарть.

— Ехъ — хе! щожъ ты? — сказавъ Чичиковъ до Селифана, — ты!

— Що? — сказавъ Селифанъ лѣнивымъ голосомъ.

— Якъ то що? жабо якась! якъ ты їдешъ? Ну жъ бо, поганай!

И справдѣ, Селифанъ давно вже їхавъ, зажмуривши очи, тільки зъ рѣдка зъ прѣсона потрясаючи вѣжками по бокахъ дрѣмаючихъ коній; а зъ Петрушки вже давно, не знати въ котрѣмъ мѣсци злетѣла шапка, и самъ онъ, перевернувшись назадъ, оперъ свою голову въ колѣно Чичикову, такъ що той мусѣвъ пробудити его штовханцемъ. Селифанъ прочумався, и ляснувши кѣлька разѣвъ по плечехъ лысого, пѣсля чого той пустився тропомъ, та помахаючи по верху батога на всѣхъ, промовивъ тонкимъ, спѣвучимъ голоскомъ: „Не бѣйся!“ Конѣ розрушались и понесли якъ пухъ легеньку бричку. Селифанъ только помахувавъ та приговорювавъ: „Ехъ! ехъ! ехъ!“ рѣвно-мѣрно подскакуючи на козлѣ, въ мѣру того, якъ тройка то вылѣтала на пригѣрокъ, то духомъ неслася зъ пригѣрка, котрыми филиувавъ цѣлый битый гостинець, ледво замѣтно похилиючися въ сей бѣкъ. Чичиковъ только усмѣхався, злегка подлѣтаючи на своей шкѣрянѣй подушцѣ,

бо любивъ быстру їзду. И котрый же Россіянинъ не любить быстрои їзды? Чи его жь души, бажаючої закружитися, загулятися, — чи їй же не сказати иногда: „Чортъ побери все!“ чи їй же не любить быстрои їзды? И якъ же не любить еи, коли въ нїй чути щось порываючо-чудового? Бачится, невѣдома сила підняла тебе на свои крыла, и самъ ты летишь и все летить: летять дорожний стовпы, летять назустрічъ купцѣ на облучкахъ своихъ кибитокъ, летить по обохъ бокахъ лѣсъ съ темными рядами ялицъ и сосенъ, съ стукомомъ топорѣвъ та криками воронъ; летить вся дорога не знати куды въ пропадаючу даль; и щось страшне почувашь въ тѣмъ быстрѣмъ мельканю, де не встигає визначитися пропадаючий предметъ, тільки небо надъ головою та легкї хмары та проглядаючий крѣзь нихъ мїсяць — тільки они одні выдаются недвижными. Ехъ, трѣйко, пташко-трѣйко! хто тебе выдумавъ! знать, у крепкого только народа ты могла родитися, въ тѣй землї, що не любить жарту, а гладкою рѣвиною розпростерлася на пѣвъ свѣта, ну, и поди ты рахувати милѣ, поки въ очохъ тобѣ не затьмится. И не хитрый, бачится, приладъ подорожний, не зелѣзными гвинтами обхваченый, а на швидко, живцемъ, однимъ топоромъ та долотомъ змайструвавъ и склемезивъ тебе ярославскїй росторопный мужикъ. Не въ нѣмецкихъ высокихъ чоботахъ вѣзникъ: борода и рукавицѣ, и сидить чортъ знає на чѣмъ; а вставъ и замахнувся, та затыгнувъ пѣсню — конѣ вихромъ, спицѣ въ колесахъ змѣшались въ одно гладке колесо, только задуднѣла дорога и скрикнувъ зъ переполоху зъупинившїйся пѣхотинець — и онъ она понеслась, понеслась, понеслась! И онъ вже въ дали видно, якъ щось тамъ поре и вертитъ воздухъ.

Чи не такъ же й ты, Россїє, мчишся, мовъ прудка, неперегонима трѣйка? Дымомъ дымится пѣдъ тобою дорога, гримять мосты, все лишаєся и оступає позадь тебе. Зъупинився пораженный Божимъ чудомъ зрѣтель. Чи не блискавка се, скинена зъ неба? що значитъ тая трѣвою проймаюча быстрота? и що за тасмна сила лежить въ тыхъ тасмныхъ коняхъ? Ехъ, конѣ, конѣ — що за конѣ! Чи то вихры сидять въ вашихъ гривахъ? Чи чуїне ухо

говорить въ каждой вашей жилочкѣ? Зачули зъ высоты знакому дѣсно — дружно и разомъ принатужили мѣдьян груди, и майже не доторкнувши копытами землѣ, перемѣнились въ однѣ вытягненнѣ линіи, летячѣ на воздухѣ, и мчится, вся натхнена Богомъ!.... Россіе, куди жѣ ты мчишся? дай ѡтповѣдъ! Не дае ѡтповѣди. Чудовымъ звень-котомъ заливаеся звоникъ; гримить и вѣтромъ клубится розѡрванный на кусники воздухъ; летитъ мимо все, що тѡлько е на земли, и косо поглядаючи оступаются на боки и дають їй дорогу другі народы и державы.

К о н е ц ь .

*

*

*

Не судилось Гоголеви доповнити, якъ се було его замѣромъ, своихъ „Мертвыхъ Душъ“ другимъ томомъ. Скоро по напечатанію першого тому (въ р. 1842) возмоглася давна нервова слабѡсть автора до той степені, що заледве трийцять и кѡлькалѣтній писатель ставъ недовдѣ неспособный до якои небудь литературнои працѣ. Именно почавши ѡтъ р. 1845 попалъ Гоголь въ нпохондрію и въ религійну манію, писавъ и вѣчно паливъ написане, що продолжалось ажъ до самой смерти, спостигшої поэта въ р. 1852 на 42. роцѣ житя. Послѣдній его литературный твѡръ зъ р. 1846 „Переписка съ пріятелями“ свѣдчитъ вже о тяжкѡмъ душевнѡмъ розстрою колисъ то геніяльного писателя. Такъ отже першій томъ „Мертвыхъ Душъ“ остався лебединою пѣснею Гоголя.

Все жѣ таки находимо въ повныхъ выданняхъ „Сочиненій“ Гоголя и другій томъ „Мертвыхъ Душъ“, якъ ѡнъ зъ позѡстальныхъ паперѡвъ автора зѡставъ упершь черезъ Н. П. Трушкова, а ѡттакъ въ р. 1857 черезъ П. А. Кулиша печатно оголошений. Хочъ попадаются въ сѣмъ другѡмъ томѣ деякі справдѣ прекрасный мѣсця, но въ цѣлости есть се тѡлько бруліонъ, недопѣвшій до печати, и поперерыванный частыми пропусками. Для нашихъ читателейъ буде однакожъ на каждый способъ цѣкавымъ ѡбзнатися, въ якій способъ надумувавъ авторъ закончити свое оповѣданье?

Отповѣдь на се pytanie дуже поединча, якъ и поединча цѣла заснова „Мертвыхъ Душъ“. Чичиковъ по своей неудачи въ „губернiальномъ городѣ N. N. переѣждаетъ до иншой губерниi, такожь N. N. и стрѣчаемо его, якъ онъ по давнему знакомитю съ цѣлымъ свѣтомъ, та розказуе кождому про переслѣдованя, якъ онъ досвѣдчае на своей жизни, якъ потерпѣвъ онъ за правду и якъ вороги наставляли навѣтъ на его житье, розповѣдае та... глядае способности екупувати мертвы души. При томъ робить онъ и иншы орудки, сватае розбiшовшихся женихѣвъ, позичае грошѣ, щобы купити свѣнце и наконецъ за сфалшованье якогось теста-менту попадаеся до вязницѣ. Но збѣлячко такого роду, якъ Павелъ Ивановичъ не загине такъ легко. Въ вязницѣ добрый приятель приносятъ ему сконфисковану его славному шкатулку, въ которой хоронятся захованы на чорну годину 10.000 рублѣвъ — та и самъ генералъ-губернаторъ велить его на конецъ выпустити, бо инакше треба бы було розбити въ пухъ всѣхъ чиновникѣвъ. Такъ штучно умѣли Чичиковъ и его приятель адвокатъ поплентати справу и вѣшати въ ню цѣлу губернию. Повѣсть кончатся тымъ, що Чичиковъ выѣждаетъ зновъ зъ мѣста и ѣдетъ въ широкій свѣтъ, щобы запевно появитися наново ще въ Богъ знае сколькохъ губернияхъ великой державы. Иншого конца и годѣ було сподѣватися, если мы добре порозумѣли сатиричну цѣль автора.

СЛОВО ÔТЪ ВЫДАВНИЦТВА.

Переводы зъ чужихъ языкôвъ грали и грають въ кождôй, а навѣтъ въ найбогатшôй литературѣ важнѣйшу ролю, якъ се на першій поглядъ може кому видѣлось бы. Можна навѣтъ сказати, що чимъ бôльше образованный нарôдъ, чимъ численнѣйша читаюча публика и чимъ универсальнѣйша литература: тô тымъ бôдша оказуеся потреба дозову духового матерiалу зъ заграницѣ, тымъ менше выстарчае сама тôлько домашня, хочбы ажъ и найбогатша литературна продукцiя. Такъ бачимо, якъ на западѣ, а именно въ Нѣмеччинѣ самiй найпершiй писателѣ не цурались и не цураються до нынѣ тяжкой и невдячнои працѣ перекладчика, щобы тôлько збогатити рôдныи словесный зѣльникъ новымъ цвѣтами, выросшими на чужôмъ поли. Такъ бачимо, якъ у людей деякiй взоротворы всесвѣтної славы десятки разôвъ переводятся на одинъ и той самъ языкъ, а якъ декотри великiй литературы новѣйшими часами майже рже ажъ и въ хлопотѣ, щô бы имъ ще дальще переводити.

О скôлько жъ важнѣйше значенье мають переводы тамъ, де доперва кладутся пôдвалины пôдъ нову литературу, де ще иде доперва о вытворенье читаючои публики, о розбудженье духа и смаку межи литератами?! О тôмъ нѣчого и розводитись.

Славити Бога, вже и наша молоденька письменнôсть процнае таки на добре простирати свои рамена и тулити до свого горячого сердца усе те, що злюбилося другимъ народамъ яко добре, красне, велике, святе. И нашiй нечисленнiй, но трудолюбивiй письменнiй пôблди розбѣгаются вже по бôлому свѣтѣ и отають зносити зъ чужого поля солодкiй медокъ до рôдного угля. Вже маємо Гомера, маємо Фавста, Шекспиръ печатаеся, а Вильгельмъ Тель и Урiель Акоста збираються, якъ зачуваємо, недовзѣ явитися нiкъжъ нами у нашôй рôднôй свiтцѣ, явитися яко горячо дожданiй гостѣ.

Де чужихъ гостiй такъ любо витають, чому жъ не прийняли бы тамъ радо и нашего Миколая Гоголя, сына и славу дорогои намъ Украйны? Чому не прийняли бы ôтъ давня знакомого и милого намъ автора „Тараса Бульбы“ и „Вечерôвъ на хуторѣ“?!

Неознакомленный съ нашими галицкими литературными спра-
вами чужинець здивувавъ бы ся немало, прочитавши такъ несмѣле
и мовь бы ажъ извиняючеся введенье „Мертвыхъ душъ“ передъ
галицку публику. Такожъ впала бы ему въ око ся обставина, що
мы згадуемо тутъ передовсѣмъ найранѣйшій творы Гоголя, отже
буцѣмъ то ставимо ихъ на першомъ мѣсци. Но не наша въ томъ
вина, се вина нашої исторіи. Хоть оно горко и стыдно, а все
таки годѣ промовчати на сямъ мѣсци сеи сумной правды, що
кромѣ згаданныхъ куснѣвъ Гоголь въ Галичинѣ мовь бы зо-
всѣмъ не звѣстный. О его властивой литературной стѣйности,
о его головномъ значеню и его великости яко гумористъ,
о томъ, що Гоголь есть соперникомъ Сервантеса, Рабелеса, Вольтера,
Свифта, Стерна, Жанъ-Поля, Дикенса и иныхъ первоостепенныхъ
гумористичныхъ и сатиричныхъ писателѣвъ: о томъ у насъ въ
Галичинѣ майже нѣкому и не снилось! Бо прецѣнь годѣ уважати
за познакомленье съ Гоголемъ, если тысячный зъ пиоменныхъ
Галичанъ зайшовъ коли до польского театру на „Ревизора з Petersburga (!)“,
щобы побачити тамъ до беззмыслу перекрученный разzkwil на Moskwę. На нашої сценѣ
появився „Ревизоръ“ доперва найновѣйшими часами и то всего ледве
кѣлька разѣвъ. Зъ печати мы его не знаемо. Такожъ и „Сварка
Ивана Ивановича съ Иваномъ Никифоровичемъ“ зѣстала не ранше
якъ съ початкомъ бѣжучого року переведена и напечатана въ
„Зорѣ“. Петербургскій же гумористичный повѣстки, а именно наша
комична повѣсть, прозвана авторомъ „шоемою“, знаній нашої пуб-
личности, та навѣтъ и нашимъ литератамъ (!) хибѣ лишень зъ
имени. Ледве сотный читавъ си въ недавномъ польскѣмъ пере-
водѣ; оригинального же повного виданя Гоголя найшло бы ся въ
цѣлѣй Галичинѣ може якихъ десять примѣрникѣвъ, значитъ, не-
зрѣвно менше, якъ примѣромъ завезеного колись Хомякова и —
Рыльева! Однимъ словомъ: въ сорокъ рокѣвъ по напечатаню
„Мертвыхъ душъ“, переведеныхъ давно вже на всѣ европейскіи
языки, въ трийцѣть лѣтъ по смерти одного зъ найпершихъ рос-
сійскихъ поетѣвъ, родженого украинца, знаютъ его найблизшій
земляки, Галичане, самѣсенько тѣлько, якъ про яку небудь „Нана“.

Чи сей дивный и майже неимовѣрный фактъ не есть ро-
домъ якогось историчной Немезы, спостигшой Гоголя за те, що
не писавъ бѣтъ, якъ его рѣдний батько Василь, рѣдною мовою —
не хочемо тутъ рѣшати. Но якъ бы тамъ не було, для насъ певна

передовсімъ лише одна річъ, то є та, що годѣ було зволѣкати съ перекладомъ „Мертвыхъ душъ“ хочьбы одинъ день довше. Годѣ було ѳттягатись ѳтъ сеи нелегкои працѣ, не лише про ганьбу и стыдъ, опадаючій задля того зволѣканя на нашу нищменность, але зѣ взгляду на великій моральній користи, якихъ сподѣємось для нашої суспѣльности зъ познакомленя єи съ „Мертвыми душами“. Проѣздка Чичикова и єго дивной братія по прикарпатской землицѣ повинна бути и для насъ, чимъ була для цѣлої Россіи: тымъ благодатнымъ веснянымъ дожджикомъ, що сполукує плѣснь моральной зими, сею першою тучою, що громами — смѣхомъ прочищує воздухъ и родить новый свѣтоглядъ. Здоровый смѣхъ надъ собою самымъ, надъ слабостями людскими и нашою немочью бувъ и буде завсѣгда однимъ зъ головныхъ оружій доброго Генія людскости, а великій гумористы и сатирики суть єго апостолами. Де власть законѳвъ и ихъ строгихъ та лагѳднѣйшихъ параграфѳвъ кѳнчится, де проти помылокъ, дурноты, та слабостокъ людскихъ навѣтъ церковъ оказуєсь безсильною, тамъ сягає могуча рука поезіи, воходѣюча надъ всѣми глубинами людского сердца, а передовсімъ рука тої поезіи, що воює проти зла смѣхомъ. Укрутивши собѣ зъ противорѣчностей, побуджуючихъ насъ до смѣху, на позѳръ невинный бичъ, обраляє она розумъ и сердце смѣючогося поти, поки не прожєне зъ ѳттамъ хочьбы не знати якъ укрыту дурноту и пѳдлѳсть. Все те чинить она не тѳлько безъ болю, але противно посередъ найбѳльшой роскоши пацієнта. Такимъ мягонькимъ бичомъ, такою благодатною моральною рѳзочкою, не тѳлько для одного краю и одного часу, але для всѣхъ часѳвъ и народѳвъ суть „Мертвы Душѣ“. Тожъ познакомленє єя съ ними, хочъ бы ажъ и припѳзнєне, не може бути за пѳзєне. Творы сєго рода не старѣются нѣколи, а коли и старѣются, то хибѣ такъ, якъ те вино, що лучшає зъ дня на день.

И оправдѣ Гоголь великій поетъ, и мабутъ чи не бѳльшій, якъ єго слава! Въ сѣй мѣрѣ онъ вправдѣ щасливѣйшій, якъ иншій великій гумористы, котрыхъ слава часто загомонѣла ажъ геть-геть пѳзно послѣ ихъ смерти. Гоголя узнано и звеличано вже за житя. Все жъ таки послѣдній роки єго недовгого житя, роки слабости и морального упадку притѣмили троха, хочъ неоправедливо, єго заслужєну славу. А що бѳльше, критика єго землякѳвъ на єго творы а ижебно новѣйша, хочъ вѣ цѣлости дуже похвальна, не єсть того рода, щѳбы поставити єго талантъ и зна-

ченье въ справдешиномъ свѣтлѣ. Въ Россіи любуются, говорячи о Гоголѣ, величати то его націонализмъ, те его реализмъ, то зновъ, — и то переважно — его тенденційность, якъ оего вымагае становище критика. Ся похвалы бувають звичайно такъ односторонній або и пересадий, що підъ „національнимъ“, „реалистичнимъ“ и „общественнымъ“ поествоу, поеть яко такіи гинє. А власне після нашої гадки Гоголь бувъ надто великимъ поествоу, щоби его значенє далося охарактеризувати не лише однимъ зъ сихъ епитетівъ, але навѣть всіми разомъ. Пригляньмося лишень трохи блище значеню тыхъ похвалъ, о скільки они справедливі въ пристосованю до Гоголя.

Нѣчого и казати, що предмети Гоголя чисто національнї, більше національнї, якъ у его попередниківъ, а навѣть у Пушкина. Зъ его „Мертвыхъ душъ“, якъ и зъ другихъ его поезій вѣе духъ Россіи; почавши ѓтъ природы, ажъ до людіи, все тутъ чисто російске. Самъ авторъ такожъ невыродный сынъ своєю землѣ, якъ и свого часу; горячіи патріотъ бажає ѓтъ передовѣмъ блага своєї ѓтчини. Навѣть его гуморъ носить на собі національну цѣху: єсть се гуморъ рѣднои Украйны; якъ въ гуморѣ украйньского народу, такъ и у Гоголя переважає передовѣмъ иронія. Но хто жъ посмѣвъ бы заперечити, що понадъ націонализмомъ Гоголя стоить его гуманизмъ, ѓгдаючіи оправедливѣсть кождѣи націи по заслузѣ?! Гоголь не заслѣпленный національ; для него Россія и все, що російске, не єсть ще послѣднимъ словомъ людскости, якъ се буває у шовинистівъ. Онъ хочъ закоханный въ свою ѓтчину, знає помимо того ажъ надто добре єи пороки, и старає ся тии справити, щоби по змовѣ зближати Россію до свого идеалу, до чистои людскости.

Такожъ и те по части правда, що Гоголь реалисть. Своїи предметъ бере ѓтъ зъ жити и малює его незвычайно вѣрно. Яко гумористъ вникає ѓтъ въ найбільшій подрѣбности такъ виѣшний якъ и внутренній жити и уловлює майже невидимї смѣшности. Его особы намалѣваныи съ такою докладностью и живостью, що мы бачимо не ино ихъ зверхну поєтати, але вникаємо рѣвночасно въ ихъ сердце и мысли. Не менше вѣрно и пышно малює Гоголь природу а съ особливимъ замилованьемъ звѣрята, якъ и. пр. конї Чичикова, собаки и курки Коробочки и т. д. Но все таки не копіює ѓтъ природу съ єи прозою и скукою. Онъ за надто добрый поеть, щоби не знавъ, що простое наслѣдованье природы не лише

неможливе, але и не було бы поезією. Его особи хочь якъ живи и правдоподѣбнѣ, але таки неистинуючі, идеальні. Они и суть нѣбы то и ихъ нема; бо се типы, то есть постати годячіяся для всѣхъ часѣвъ и всѣхъ народѣвъ. Ихъ индивидуализмъ и націонализмъ суть мовѣ бы тѣлько случайною прикрасою вѣчного, загально людского. Они такъ бѣгають теперъ якъ и бѣгали завсѣгда по цѣлому свѣтѣ. Отъ хочьбы самъ Чичиковъ. Въ котрѣмъ часѣ и краю не було або нема тыхъ проворныхъ и гладонькихъ „приобрѣтателѣвъ“, котрі за розумнѣй и за чеснѣй, щобъ ихъ можно було назвати по просту злодюгами, а котрі прецѣнь на кождѣмъ кроцѣ користаються зѣ слабыхъ сторонъ сеспѣльности и думаютъ лишень о тѣмъ, якъ бы то приличнымъ способомъ набити свою кишеню? Тысячи родоначальникѣвъ великихъ финансовыхъ та и аристократичныхъ редиць не були чимъ иншимъ, якъ такими Чичиковыми, съ тою тѣлько рѣжницею, що не мали его пѣдборodka, брички, въ якѣй їздять безженнѣй панове, Селифана, Петрушки, шаблѣй и шкатулки. Про интернаціонализмъ Манилова и Коробочки нѣчого й говорити, бо о нихъ потручаемо що дня. Якъ скупецъ Молиера, такъ и его рѣднѣй братъ Плюшкинъ не умре нѣколи, якъ и майже всѣ особи „Мертвыхъ душъ“ не умирають, зарѣвно якъ не умирають вовки, овцѣ и лисы бѣлѣкъ. — Зѣ сказаного выходитъ, що звичайный локоть „реализму“ для мѣрѣя такого поетичного таланту, якъ Гоголь, за короткѣй.

Приходимо на конецъ до значеня Гоголя яко „общественного дѣятеля“, до Гоголя яко заложителя школы писателѣвъ, звертаючихся до суспѣльности, до сучасныхъ политичныхъ и соціальныхъ питанъ, однимъ словомъ до Гоголя яко утилитарного, або инакше политичного, тенденційного, чи тамъ по нашому: дидактичнаго писателя. На сю точку кладуть въ Россіи именно велику вагу, и часто черезъ помѣшанье понятій называютъ се навѣтъ реализмомъ. — Мы зъ нашей стороны не соємо зъ засады противникамъ тенденційности въ поезіи. Однакожь сама тенденційность чи тамъ дидактизмъ поеты не може бути для насъ мѣриломъ его таланту и заслугъ. Для насъ поезія не есть казальницею ані школою. Она передовѣсьмъ насъ насъ забавляти и намъ подобатись, а коли насъ поучуе, то не бѣльше, якъ посередно, такъ якъ насъ поучуе само житя, якъ то сказавъ Гете. Не предметъ поезіи и не тенденція поеты суть знаменемъ его таланту и великости, а даръ бачити въ случайномъ вѣчно, въ ѣмуть житя неминающе и красне;

но не только бачити, але и представити его другимъ. Тожъ и Гоголь въ своихъ „Мертвыхъ душахъ“ не есть больше тенденційнымъ, якъ ему позволяе его предметъ и чувство красы. Вправдѣ яко гумористъ и сатирикъ онъ больше, нѣжъхто иншій мавъ способнѣсть звернути увагу сусѣбности на себе саму, мѣгъ оказати їй правду, — и по части вчинивъ онъ тое. Кажемо по части, бо по надѣ училищъ и „дѣятелемъ“ с онъ передовѣмъ гумористичнымъ поетомъ, отжеи философомъ. Яко поетъ забавляе онъ насъ, змушаючи насъ до смѣху надъ людскими пороками; яко философъ онъ же за объективный и за надто добре знае мизерію сего житя, щобы не мати милосердя и для переслѣдованого черезъ себе зла, щобы отже бути тенденційнымъ въ звичайнѣмъ значеню того слова. Для него нема навѣтъ поодинокихъ дурнѣвъ и пѣдлецѣвъ, для него цѣлый свѣтъ чимъ то дуже немудрымъ. Своихъ блазнѣвъ и пѣдлецѣвъ бере онъ навѣтъ въ опѣку, бо ему доскуляють не они, а загально людска уломнѣсть. Только слабій гумористы нападають на особы, станы и т. д. и выставляють ихъ на поруганье. Великій гумористъ не буде нѣ денунціантомъ нѣ катомъ, бо онъ вырозумѣлый и милосерный для одиниць и партій; онъ хочъ караетъ и удаетъ, то нѣбы то знѣхотя, онъ бо смѣеся крѣзь слѣзы, якъ каже красно Жанъ Поль. Тому то навѣтъ такимъ особамъ якъ Чичиковъ, Ноздревъ и Плюшкинъ не мали бы мы права замкнути дверій, скоро бы они зайхали пѣдъ нашу стрѣху — если мы порозумѣли Гоголя.

Зѣ сказаного выходитъ, що надъ звеличанымъ націонализмомъ, реализмомъ и дидактизмомъ Гоголя стоить его величавый поетичный талантъ, освѣтлюющій всѣ частки его поемы, и задумчива нѣжнѣсть и сердечнѣсть глубокого мыслителя, нѣбы то смѣющогося а властиво проливаючого слѣзы надъ недостатками своєї отчины, а радше всеи людскости.

Тожъ нехай Чичиковъ и его куріозне товариство, обѣхавши цѣлый свѣтъ, погуляють ще и по Галицкѣй землѣ на радѣсть и науку нашимъ любымъ землякамъ. Сподѣмося, що прочитавши книжку пѣдъ дивоглядною надписею: „Мертвъ душѣ“, задумаются они и повторять за нами слова англійского поэта: „Не даромъ то пишутъ великій люде сяжнистій розправы про.... довгій носы.“ (Sterne).

„Дѣло“ политична часопись выходить у Львовѣ два разы въ тыждень, що Середы и Суботы. Предплата на „Дѣло“ выносить рѣчно 8 зр. а. в., пѣврѣчно 4 зр. а. в., чвертьрѣчно 2 зр. а. в.

Яко литературный додатокъ **„Дѣла“** выходить **„Библиотека най-знаменитшихъ повѣстей“** два разы въ мѣсяцъ каждого 15 и послѣднего каждого мѣсяця въ два аркушѣ печатный, рѣчно надъ 50 аркушѣвъ печатныхъ.

Предплата на „Библиотеку найзнаменитшихъ повѣстей“ выносить рѣчно 5 зр. а. в., пѣврѣчно 2 зр. 50 кр. а. в.

Предплата на „Дѣло“ разомъ съ „Библиотечкою найз. повѣстей“ выносить рѣчно 12 зр. а. в., пѣврѣчно 6 зр. а. в., чвертьрѣчно 3 зр. а. в.

Накладомъ редакціи „Дѣла“ вышли доси :

1. **Святый Вечеръ** повѣсть *К. Дикенса* (зъ англійского) цѣна 30 кр. а. в. съ пересылкою почтовою 35 кр. а. в.
 2. **Безталанне сватанье** образокъ зъ галицкаго жия, написавъ *Василь Баранюкъ*. Цѣна 80 кр., съ пересылкою 90 кр.
 3. **Въ оборонѣ чести** — повѣсть зъ нѣмецкаго *Г. Раймунди*, — 3 части въ одномъ томѣ. Цѣна 2 зр. 50 кр. (съ перес. 2 зр. 70 кр.)
 4. **Дымъ** — повѣсть зъ російскаго *Ивана Тургенева*. Цѣна 1 зр 50 кр. (съ пересылкою 1 зр. 70 кр.)
 5. **Мертвая Душѣ** поема *М. Гоголя* (зъ російскаго). Цѣна 1 зр 80 кр. (съ пересылкою 2 зр.)
- Печатася:
6. **Стефанъ Лаврентій** — повѣсть зъ англійского *Едвардса* въ 2 томахъ.
 7. **Любовь убогого молодця** — повѣсть *Октави Фейлетти* зъ французского.

Предплату на „Дѣло“ и „Библиотеку“ якъ и грошѣ на выданій вже книжки слѣдуетъ пересылать до **Администраціи „Дѣла“** у Львовѣ.

